CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XVIII, nr. 1 1973 ianuarie-iunie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Pag.

IORGU IORDAN, Pe marginea volumului *Pagini istorico-filologice* de Vasile Bogrea 5
MARIA PROTASE, Itinerarul european al unei idei lingvistice a lui Petru Maior 7
GABRIEL VASILIU, Păreri despre limbă ale lui Grigore Silași. 11

LEXICOLOGIE

MARIA BOJAN și ELENA COMȘULEA, Îmbogățirea lexicului și dicționarele explicative 21
DOINA NEGOMIREANU, Aspecte semantice ale verbelor **medita, observa, reflecta** 31
R. TODORAN, Note lexicologice 39

DIALECTOLOGIE

EUGEN BELTECHI, Limbă literară și grai. Pe marginea unei anchete dialectale 49
I. FAICIUC, Vocativul termenilor de înrudire și al prenumelor în graiul maramureșean 63

ONOMASTICĂ

I. PĂTRUȚ, Despre structura și originea hipocoristicelor slave 75
AURELIA STAN, O problemă de terminologie onomastică : poreclă—supranume 85

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Despre rolul adverbelor (locuțiunilor adverbiale) din grupul „adverb + prepoziție (locuțiune prepozițională)" 91
ANDREI MIȘAN, Problema prefixelor „aspectuale" în limba română 101

STILISTICĂ

ELENA DRAGOŞ, Cîteva consideraţii asupra formei imaginii figurative. . . . 113
ION ISTRATE, Elemente ale expresivităţii dialogului în romanul *Viaţa la ţară* de Duiliu Zamfirescu 127
FELICIA ŞERBAN, Verbul şi structura poeziei lirice. Modurile şi timpurile verbale în compoziţie 139
VALENTIN TAŞCU, Evoluţii şi sensuri metaforice în poezia lui Ilarie Voronca 151

DISCUŢII

I. T. STAN, Despre sistemul fonologic al limbii române 161

RECENZII

AL. ROSETTI, B. CAZACU, LIVIU ONU: *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ed. a II-a, Bucureşti, 1971 (*Bela Kelemen*) 167
Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551—1553, Bucureşti, 1971 (*Valentina Şerban*) 169
ÉMILE BENVENISTE: *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, vol I—II, Paris, 1969 (*Ioana Anghel*) 171
Saggio dell'Atlante linguistico mediterraneo, Firenze, 1971 (*I. Mării*). 176
BERTIL MALMBERG: *La linguistica contemporanea*, Bologna, 1972 (*Eugen Câmpeanu*) 179
MAURICE LEROY: *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles-Paris, 1970 (*Ioana Prioteasa*) 181
Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, Moscova, 1970 (*P. Chirilov* şi *O. Vinţeler*) 183
A. V. BONDARKO: *Vid i vremja russkogo glagola*, Moscova, 1971 (*P. Chirilov*) 187
Cyrillomethodianum, I, Thessalonique, 1971 (*I. Pătruţ*). 189
YAKOV MALKIEL: *Linguistica generale, filologia romanza, etimologia*, [Firenze, 1970] (*V. Pălţineanu*) 189
JACQUELINE PICOCHE: *Nouveau dictionnaire étymologique du français*, Paris, 1971 (*Ioan Baciu*) 192

CRONICĂ

Al XI-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice (*I. Pătruţ*). 195
Societatea de limba română din P.S.A. Voivodina (Iugoslavia) (*I. Pătruţ*). . . . 196
Activitatea Institutului de lingvistică şi istorie literară din Cluj în anii 1971 şi 1972 (*I. Roşianu*) 197

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 1—200, Cluj, 1973.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XVIII, n° 1 1973 janvier—juin

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

Page

IORGU IORDAN, En marge du volume *Pagini istorico-filologice* par Vasile Bogrea 5
MARIA PROTASE, L'itinéraire européen d'une idée linguistique de Petru Maïor 7
GABRIEL VASILIU, Opinions sur la langue exprimées par Grigore Silaşi. . . 11

LEXICOLOGIE

MARIA BOJAN et ELENA COMŞULEA, L'enrichissement du lexique et les dictionnaires explicatifs. 21
DOINA NEGOMIREANU, Aspects sémantiques des verbes **medita, observa, reflecta** 31
R. TODORAN, Notes lexicologiques. 39

DIALECTOLOGIE

EUGEN BELTECHI, Langue littéraire et parler local. En marge d'une enquête dialectale 49
I. FAICIUC, Le vocatif des termes de parenté et des prénoms dans le parler du Maramureş 63

ONOMASTIQUE

I. PĂTRUŢ, Sur la structure et l'origine des hypochoristiques slaves. 75
AURELIA STAN, Un problème de terminologie onomastique : sobriquet — surnom 85

GRAMMAIRE

D. BEJAN, Sur le rôle des adverbes (des locutions adverbiales) du groupe „adverbe + préposition (locutions prépositives)" 91
ANDREI MIŞAN, Le problème des préfixes „aspectuels" en roumain. 101

STYLISTIQUE

ELENA DRAGOŞ, Quelques considérations sur la forme de l'image figurative 113
ION ISTRATE, Éléments expressifs du dialogue dans le roman *Viaţa la ţară* par Duiliu Zamfirescu 127
FELICIA ŞERBAN, Le verbe et la structure de la poésie lyrique. Les modes et les temps verbaux dans la composition. 139
VALENTIN TAŞCU, Évolutions et sens métaphoriques dans la poésie de Ilarie Voronca 151

DISCUSSIONS

I. T. STAN, Sur le système phonologique du roumain 161

COMPTES RENDUS

AL. ROSETTI, B. CAZACU, LIVIU ONU : *Istoria limbii române literare*, tome I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, IIe éd., Bucarest, 1971 (*Bela Kelemen*) 167
Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551—1553, Bucarest, 1971 (*Valentina Şerban*) 169
ÉMILE BENVENISTE : *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, tomes I—II, Paris, 1969 (*Ioana Anghel*) 171
Saggio dell'Atlante linguistico mediterraneo, Firenze, 1971 (*I. Mării*). 176
BERTIL MALMBERG : *La linguistica contemporanea*, Bologne, 1972 (*Eugen Câmpeanu*) 179
MAURICE LEROY : *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles-Paris, 1970 (*Ioana Prioteasa*) 181
Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, Moscou, 1970 (*P. Chirilov* et *O. Vinţeler*) 183
A. V. BONDARKO : *Vid i vremja russkogo glagola*, Moscou, 1971 (*P. Chirilov*) 187
Cyrillomethodianum, I, Thessalonique, 1971 (*I. Pătruţ*). 189
YAKOV MALKIEL : *Linguistica generale, filologia romanza, etimologia*, [Firenze, 1970] (*V. Păltineanu*) 189
JACQUELINE PICOCHE : *Nouveau dictionnaire étymologique du français*, Paris, 1971 (*Ioan Baciu*) 192

CHRONIQUE

Le XIe Congrès international de sciences onomastiques (*I. Pătruţ*). 195
La société de langue roumaine de la P. S. A. Voïvodina (Yugoslavie) (*I. Pătruţ*) 196
L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj pendant les années 1971 et 1972 (*I. Roşianu*) 197

PE MARGINEA VOLUMULUI *PAGINI ISTORICO-FILOLOGICE* DE VASILE BOGREA *

DE

IORGU IORDAN

Publicarea, fie și foarte tîrzie, într-un volum, a producției științifice, relativ puține, dar de cea mai bună calitate, pe care ne-a lăsat-o fostul profesor de limba și literatura latină de la Universitatea din Cluj înseamnă un adevărat și totodată enorm serviciu adus disciplinelor filologice și istorice, adică, de fapt, reprezentanților lor de toate genurile și vîrstele. Căci Vasile Bogrea, de la moartea căruia au trecut 46 de ani, cu unu mai mulți decît a apucat el însuși să-i trăiască, a fost unul dintre nu tare numeroșii noștri eruditi, autentici și mari, în domeniul științelor umanistice de toate speciile. Erudiția lui a fost produsul unor lecturi temeinice, în mai multe limbi, ale sutelor și miilor de cărți pe care le găsea în bibliotecile centrelor universitare (Iași, Berlin, Cluj) unde și-a făcut studiile sau a fost profesor. La acestea s-au adăugat cărțile din biblioteca sa personală, care, deși n-am cunoscut-o, sînt sigur că număra cîteva mii de volume. Lecturile lui erau determinate de o curiozitate și o pasiune de a ști cu totul excepționale. Dar unui erudit, mai bine zis, unui viitor erudit, îi mai trebuie ceva : o memorie neobișnuită. A lui Vasile Bogrea putea fi numită — îmi dau seama de greutatea cuvîntului — fenomenală. Putea concura, întrecînd-o chiar, cu a lui N. Iorga, care era în același timp admiratorul și obiectul lui de admirație. Această memorie nu l-a... împiedicat să lucreze cu fișe. Aș spune, mai degrabă, dimpotrivă : cu toată încrederea pe care o avea (și nu se ferea s-o manifeste) în această prețioasă calitate, înțelegea bine, ca filolog oarecum înnăscut cum era, că obligația de căpetenie a filologului (ca și a lingvistului, de altfel) sînt exactitatea și precizia. Și nu numai în ce privește faptele, ci și prezentarea lor. Scrisul (la fel cu vorbirea) lui V. Bogrea este pur și simplu artistic, dacă acest epitet se poate, și eu cred că se poate, aplica stilului lucrărilor științifice.

Sînt dator cu o lămurire, absolut necesară pentru oricare dintre cititorii acestei prezentări, surprinzătoare, prin tonul ei ditirambic, mai ales în cazul celor ce-mi urmăresc scrisul cu mai multă sau mai puțină

* Vezi nr. 1/1972 al revistei, p. 198 și urm.

atenţie. L-am cunoscut bine pe V. Bogrea. Mi-a fost profesor, ca suplinitor, cu întreruperi, al lui G. Ibrăileanu, în ultimele patru clase ale Liceului Internat din Iaşi. Preda nu numai limba şi literatura română, ci şi logica (în ultima clasă). M-au impresionat (şi nu numai atunci) cunoştinţele sale extrem de bogate şi de felurite, toate cu aspect original, în sensul că nu păreau a fi redarea unor lucruri „învăţate", ci producţie intelectuală proprie.

Deoarece am atins, mai mult indirect, şi latura relaţiilor noastre oarecum personale, ţin să arăt că, acum aproape 50 de ani, am polemizat cu dînsul (v. *Arhiva*, Iaşi, XXX, 1923, p. 111 şi urm.). De fapt, un răspuns, iritat şi, prin urmare, destul de şubred, la criticile făcute de el cu talentu-i de polemist bine cunoscut şi pe care îi plăcea, poate cam mult, să-l pună în acţiune. Este evident că dreptatea ştiinţifică se afla, în general, de partea criticului, nu a celui criticat, care a săvîrşit şi greşeala de a introduce în răspunsul său elemente de ordin personal, cu totul străine de ştiinţă.

De publicarea volumului s-au ocupat tinerii cercetători clujeni Mircea Borcilă şi Ion Mării, ajutaţi de acad. C. Daicoviciu, care, ca fost elev şi profund admirator al lui V. Bogrea, a scris o scurtă prefaţă, impresionantă mai cu seamă prin sentimentul de pietate prezent, direct sau indirect, de-a lungul întregului text. Primii sînt şi autorii unei bune introduceri, precum şi ai indicelui. Pentru osteneala lor, pentru serviciul adus filologiei noastre, aşa cum am afirmat mai sus, ei merită laudele şi recunoştinţa tuturor celor ce vor apela, vor trebui să apeleze la erudiţia lui V. Bogrea. Dar nu exclusiv la erudiţie. Omul acesta, puţintel la trup, era aproape numai spirit. Avea o inteligenţă puţin obişnuită, care-l ajuta, între altele, să fie ingenios, pe baze logice, create de fapte. Această calitate se observă, prin rezultate definitive, cu deosebire în cercetările strict filologice (critică de text) şi în cele etimologice.

Autorii ediţiei au împrumutat determinantul „istorico-filologice" dintr-un articol al lui V. Bogrea însuşi. Dar conţinut istoric propriu-zis nu are nici unul. Toate sînt filologice şi lingvistice, cum se poate vedea din simpla lectură a titlurilor date studiilor cuprinse în volum. Istoria apare, prin forţa lucrurilor, foarte des, dar totdeauna indirect, din discutarea faptelor. Gruparea lucrărilor este judicios făcută : I. Între filologie şi istorie ; II. Semantică ; III. Etimologie ; IV. Onomastică ; V. Filologie clasică ; VI. Varia. (În această ultimă grupă, aproape toate articolele sînt de filologie şi lingvistică. Două sau trei se ocupă de folclor, privit însă mai mult din punct de vedere lingvistic.)

În încheiere, repetînd aprecierile elogioase la adresa celor ce au îngrijit publicarea volumului, mi-aş dori un dar excepţional de convingere, din păcate inexistent, pentru a îndemna, cu toată stăruinţa, pe t o ţ i filologii noştri (în sens larg) deocamdată să răsfoiască această foarte preţioasă carte şi apoi, după ce vor fi constatat bogăţia ei inepuizabilă, s-o folosească ori de cîte ori vor avea de rezolvat probleme de filologie şi de lingvistică, în primul rînd (deci nu exclusiv) românească. Vor avea mereu de învăţat cum să se informeze, cum să selecteze faptele şi cum să le explice.

ITINERARUL EUROPEAN AL UNEI IDEI LINGVISTICE A LUI PETRU MAIOR

DE

MARIA PROTASE

Orientate în direcţii multiple, dar concentrate nu o dată în jurul importantei teze a originii latine a limbii române, preocupările lingvistice ale lui Petru Maior s-au extins, în primul rînd în funcţie de necesitatea demonstrării complexe a acestei teze, şi asupra evoluţiei limbii latine şi, subsecvent, asupra procesului de constituire a familiei limbilor romanice, a raporturilor acestora cu latina etc. Fără să-şi propună o tratare sistematică a chestiunilor care, mai tîrziu, odată cu întemeierea disciplinei, vor forma obiectul lingvisticii romanice, cărturarul transilvănean a adus o contribuţie meritorie la abordarea şi limpezirea lor, pronunţîndu-se chiar în unele probleme unanim acceptate azi în domeniul de specialitate. Relevîndu-i aportul, exegeţii [1] au insistat îndreptăţit asupra opiniilor sale referitoare la locul şi rolul românei în repertoriul limbilor romanice.

După o judicioasă demonstrare a descendenţei şi evoluţiei specifice a limbilor romanice în urma transformării fizionomiei latinei vulgare sub influenţa succesivă a limbii popoarelor cu care colonii vin în contact în teritoriile cucerite, după repetata subliniere — şi aceasta înaintea lui Fr. Diez ! — a apartenenţei românei la grupul limbilor surori şi a gradului mai mare de înrudire a acesteia cu italiana, Maior conchide că, întrucît italiana, după începutul secolului al II-lea, prin goţi şi longobarzi „cumplite schimbări au mai suferit", „limba românească e mai curată limbă lătinească a poporului roman celui vechi decît limba talienească cea de acum"[2]. Este sugerată deci ideea că fondul latin popular s-a păstrat cu mult mai multă fidelitate în română decît în celelalte limbi romanice, idee unanim recunoscută azi de romanişti. „Cel ce vrea să judece despre limba

---

[1] Sextil Puşcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română*, în *La centenarul morţii lui Petru Maior*, Cluj, 1941; Dimitrie Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*, Sibiu, 1945, p. 254 şi urm.; Dimitrie Macrea, *Lingvişti şi filologi români*, Bucureşti, 1959, p. 46—66; Id., *Şcoala ardeleană şi problemele de lingvistică romanică*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 7—15, sau, în reluare, *L'École de Transylvanie et les problèmes de linguistique romane*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, II, Bucureşti, 1971.

[2] Petru Maior, *Disertaţie pentru începutul limbei româneşti*, în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, p. 307. Citatele reproduse din cuprinsul ei vor fi însoţite de pagina din volumul *Istoriei* şi de abrevierea *D* 1, în cadrul textului.

cea de de mult a poporului roman — scrie el în *Dialog pentru începutul limbei română întră nepot şi unchi* (p. 71) [3] — trebuie să ceară ajutoriu de la limba română". Sau în altă parte: „Mai cu cădere ieste a judeca din limba cea românească cum au fost limba romanilor celor vechi, decît din limba italienească de acum" (*D* 1, p. 307). Ideile, remarcabile, se împletesc însă cu excesul raţionamentului ce alunecă spre aberaţie: dacă latina vulgară e „maica" latinei clasice, iar româna e păstrătoarea fidelă a particularităţilor celei dintîi, rezultă că limba română este în egală măsură „maica" latinei clasice. Preluată în toate scrierile lingvistice ale lui Maior, „teoria" a devenit, pe drept cuvînt, un exemplu, sistematic invocat, de raţionament logic împins la absurd [4]. Fără intenţia de a-l absolvi pe autor, trebuie reamintit un fapt prea bine cunoscut, şi anume că ideile lingvistice ale Şcolii ardelene sînt auxiliare inestimabile în acţiunea de demonstrare a latinităţii, deci a nobleţei de origine, argument-cheie în planul revendicărilor politice (de unde şi ideea „purităţii" romane sau, în direcţia limbii, „soluţia" curăţirii acesteia de elementele nelatine). Or, Maior, derivînd limba română din latina vulgară, îşi dă probabil seama că venea să aducă un deserviciu, să afecteze ideea de „nobleţe". Nu va fi fost deci oare ideea aberantă de mai sus o încercare de împăcare a adevărului ştiinţific (derivarea românei din latina vulgară) cu interesele de ordin naţional, care pretindeau demonstrarea şi prin intermediul limbii a nobleţei poporului român?

Opiniile lui Maior în legătură cu fizionomia particulară a limbii române şi cu însemnătatea ei în procesul de reconstituire a unor etape din evoluţia diferitelor etimoane ale latinei populare rezultă însă, direct sau indirect, şi din principiile care guvernează sistemul său ortografic.

În prefaţa la *Orthographia romana sive latino-valachica* (1819) [5], dezideratul accesibilităţii pare a fi ridicat la rangul de lege; de aici şi recomandarea, ca model, a ortografiei italiene. Şi totuşi, carenţa fundamentală a ortografiei lui Maior este caracterul ei etimologic. Acesta e afirmat deschis în finalul prefeţei, cu prilejul formulării unuia din cele mai importante obiective ale lucrării: de a arăta „ce deosebiri au survenit, nu la puţine cuvinte, prin schimbarea literelor sau a silabelor etc., între limba latină şi limba română. În acest scop — adaugă autorul —, pun la dispoziţie o *cheie* cu care se deschid secretele etimologiei cuvintelor şi dau pe faţă mai multe particularităţi ale limbii latine, care în ziua de azi, în limba latină învăţată sau gramaticală, de abia sau aproape că nu se mai recunosc, iar la români durează pînă astăzi [...]". Observaţia relevă faptul că, în alcătuirea ortografiei sale, Maior avea din nou în vedere nu atît obiective lingvistice, cît politice: asemenea afirmaţiei — evident eronate — după care influenţa limbii dacilor nu s-ar fi exercitat asupra limbii romanilor (Dacia fiind „deşartă de lăcuitori"), dovedirea vechimii

[3] Ca şi în acest caz, în continuare, citatele din *Dialog* vor fi reproduse după textul acestuia din *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemţesc care de mai mulţi autori în cursul a treizeci şi mai multor ani s-au lucrat*, Buda, 1825, p. 54—102, notîndu-se pagina în cuprinsul textului.

[4] Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 41.

[5] Citatele sînt reproduse în continuare după textul tradus de Florea Fugariu. Vezi *Ortografia română sau latino-valahică, împreună cu o cheie cu care se deschid secretele etimologiei cuvintelor*, Buda, 1819, în Petru Maior, *Scrieri alese* (în curs de apariţie).

şi a extracţiei celei mai pur latine a românei, prin aspectul său cel mai frapant — forma grafică a cuvîntului —, venea în sprijinul ideii de noblețe a poporului, idee menită să susţină revendicările de ordin naţional.

Nu poate deci surprinde faptul că pasajul de mai sus reia arhicunoscuta afirmaţie aberantă, după care limba română, păstrătoare a formelor latinei vulgare, din care a evoluat latina clasică, poate şi trebuie considerată „mamă" a acesteia din urmă: „De unde urmează că limba română este cu mult mai veche decît dialectele latine sau romane, ca, de exemplu, spaniola, franceza şi italiana modernă". Maior confundă ideea de „a păstra" cu ideea de „a fi întîiul", „a fi vechi"; confuzia are însă o scrioasă scuză: în domeniul teoretic al lingvisticii nu se pusese încă problema ariilor laterale. În schimb, el are meritul de a fi remarcat din nou păstrarea exclusiv în limba română a unor particularităţi ale latinei comune, de unde calitatea ei de a se constitui într-o mărturie de prim rang în refacerea procesului evolutiv — de la latina vulgară la limbile romanice de azi. Or, sugestia reconstituirii fizionomiei latinei vulgare prin metoda comparativă — consideră D. Popovici — reprezintă pentru epoca lui Petru Maior „o veritabilă revoluţie" [6].

Fără a fi devenit întîiul nostru comparatist — căci studiul istoric şi comparativ presupune o analiză sistematică, fundată pe o metodă riguroasă —, totuşi, graţie consideraţiilor sale de lingvistică romanică, în fapt concluzii ale diverselor comparaţii pe marginea unor fenomene de limbă (gramaticale în special), care ar putea fi bogat exemplificate, Maior s-a impus categoric atenţiei contemporanilor, ideile sale fiind îmbrăţişate de numeroşi discipoli. Între aceştia, Al. Papiu-Ilarian [7] numără şi pe Ioan Alexi, amintit de fapt şi de Cipariu, care nota: „După această sistemă [a *Ortografiei* lui Maior] e scrisă şi ortografia repausatului episcop Ioan Alexi în gramatica sa, scrisă fiind încă în seminarul clericale din Viena şi tipărită acoloşi la a. 1826" [8]. *Gramatica daco-romana sive valachica* a tînărului şi entuziastului Alexi avea să poarte ideile maestrului pînă la celălalt capăt al continentului, încît, din această perspectivă, contribuţia lui Maior la dezvoltarea lingvisticii romanice în general şi la cunoaşterea importanţei românei printre celelalte limbi neolatine în special trebuie reactualizată. Nota prin care Papiu-Ilarian relatează rolul *Gramaticii* lui Alexi merită să fie citată integral: „Dintre gramaticile limbii române, a lui Alexi e cea mai lăţită între străini. Literatul englez M. A. Bruce-Whyte (în faimosul său op francez — *Histoire des langues romanes et leur littérature depuis leur origine jusqu'au XIV siècle*, Paris, 1841), studiind limba noastră după gramatica lui Alexi, se convinse cum că limba română este cheia cercetărilor asupra tuturor limbilor romane: « Nous voulons parler du daco-roman, ou valaque (tel qu'il est parlé par le peuple, et tel qu'il se montre dans la grammaire d'Alexi) que, sans la moindre exagération, nous pourrion appeler la clé du problème dont nous avons entrepris la solution [...]. Non seulement nous renvoyons en toute confiance au daco-roman comme à la preuve la plus naturelle et la plus directe de notre hypothèse, mais encore nous nous le choisissons comme

[6] *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*, p. 255.
[7] *Istoria românilor din Dacia superioară*, tom. I, ed. a II-a, Viena, 1852, p. 209.
[8] *Principia de limbă şi de scriptură*, Blaj, 1866, p. 238.

devant nous guider infailliblement vers l'origine et les principes essentiels de toute la famille romane». Vezi memoratul op, t. I, p. 205, 215" [9]. Iată deci cum, la două decenii după moartea lui Maior, în 1841, ideea potrivit căreia româna, „prăsită" din latina vulgară, este cea mai fidelă păstrătoare a particularităţilor acesteia îşi urmează itinerarul european.

Curios e însă faptul că Diez nu remarcă importanţa ideilor subliniate de Bruce-Whyte, deşi în ediţia întîi a cunoscutei sale *Gramatici a limbilor romanice* (1836—1843) lucrarea lui Alexi e amintită în una din note, după cum ediţia a II-a (Bonn, 1856) menţionează, printre altele, tot în notă, şi *Widerlegung der Abhandlung: Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind* (Ofen, 1830) a lui Eftimie Murgu [10]. Or, acesta nu preluase de la Maior numai „teza" nimicirii dacilor de către romani, ci şi principalele sale idei despre limbă. Marele adevăr emis de Maior, difuzat de Alexi şi acceptat de Bruce-Whyte, ca şi de cercetările moderne, scapă celebrului părinte al lingvisticii romanice. Oricum, din unghiul acestei realităţi, aprecierea lui D. Macrea [11], care conferă lui Maior pentru unele din ideile sale un anumit ascendent asupra lui Diez, pare întemeiată. Nu poate deci decît să surprindă că Werner Bahner [12] contesta concluzia lui D. Macrea în legătură cu prioritatea unora din consideraţiile lingvistului transilvănean relative la locul şi rolul românei în contextul limbilor romanice. În realitate, continuînd tradiţia şcolii lingvistice ardelene întemeiate de Micu şi Şincai, Maior izbuteşte să-i imprime o nouă direcţie, care, graţie discipolului său Ioan Alexi, nu întîrzie să fie remarcată pe plan european.

THE EUROPEAN ITINERARY OF ONE OF PETRU MAIOR'S LINGUISTIC IDEA

SUMMARY

The author follows the European itinerary of Petru Maior's idea on the place and importance of Romanian language among the Romance languages. The idea was taken over and spread by I. Alexi, Maior's disciple, then it was accepted by Bruce-Whyte, so that in 1841 it became well-know in Western Europe. Because of this idea, Maior has a certain ascendency over Fr. Diez.

Iunie 1972

Universitatea „Babeş-Bolyai",
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

[9] *Op. cit.*, p. 209, n. 1.
[10] Vezi Werner Bahner, *Limba română în concepţia lui Fr. Diez*, în LR, XVII, 1968, nr. 1, p. 9.
[11] *Lingvişti şi filologi români*, p. 61.
[12] *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der Rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin, 1967, p. 32.

PĂRERI DESPRE LIMBĂ ALE LUI GRIGORE SILAȘI

DE

GABRIEL VASILIU

Începuturile învățămîntului în limba română la Universitatea din Cluj datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Primul profesor la catedra de limba și literatura română a fost Grigore Silași (1836—1897), considerat printre ultimii reprezentanți de seamă ai curentului latinist [1].

Însușindu-și primele cunoștințe la importantele școli ardelene de la Năsăud și Blaj, Grigore Silași își va completa studiile la Viena, unde va sta timp de zece ani (1862—1872). În 1872 a fost numit profesor de limba și literatura română la Facultatea de filozofie din Cluj, unde funcționau, la acea dată, șapte profesori maghiari și doi germani [2]. Fiind un apărător al drepturilor tineretului studios român de la Universitatea clujeană, va fi îndepărtat de la catedră, în anul 1886, după 14 ani de muncă asiduă.

Lucrarea în care se expun în modul cel mai închegat punctele de vedere ale profesorului clujean este *Renașterea limbii românești în vorbire și scriere*, publicată în trei fascicule, dintre care primele două au apărut la Cluj în 1879 și 1881, iar a treia la Gherla în 1885. Învățatul clujean a publicat, însă, o mulțime de studii și articole în diferite reviste: „Erdélyi Múzeum" (1874 — 1876) [3], „Transilvania" (1875 — 1877), „Familia" (1878—1883), „Amicul familiei" (1878—1889). D. Macrea, în articolul *Contribuția publicațiilor la dezvoltarea lingvisticii românești* [4], constată că singurele studii originale privitoare la lingvistică apărute în revista „Transilvania" din perioada respectivă sînt cele semnate de Grigore Silași. Aceste studii, ca și cursurile ținute la facultate, dovedesc multilaterala pregătire a aceluia care în 1877 a fost ales membru onorific al Academiei Române. Întrucît aceste cursuri sînt mai puțin cunoscute și chiar titlul lor este edificator în privința ariei preocupărilor lui Silași, dăm titlurile lor traduse din limba maghiară și extrase din „Acta Reg.

---

[1] Cf. Dumitru Pop, *Grigore Silași, folclorist*, în StUBB, IX, 1964, fasc. 1, 28—56.

[2] Vezi Ștefan Pascu, *Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 15.

[3] În paranteză este indicată perioada în care au fost publicate articolele.

[4] Vezi *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, Editura didactică și pedagogică, București, 1965, p. 97.

Scient. Universitatis Claudiopolitanae" pe anii 1872–1887 : „Despre limba şi literatura română" (1872),[5] „Istoria limbii şi literaturii române" (1872—1883), „Gramatica română, analiza limbii române" (1872), „Originea şi dezvoltarea istorică a limbii române" (1872), „Dialectul românesc din Macedonia în paralelă cu limba română de dincoace de Dunăre" (1872—1879), „Derivarea în limba română" (1872, 1874, 1882), „Topica limbii şi versificaţia" (1872, 1873, 1875), „Istoria lingvisticii româneşti" (1873, 1876, 1881), „Limba română din Istria şi limba retoromană în paralel cu morfologia limbilor surori" (1875, 1877, 1884), „Elemente străine în limba română" (1875), „Formarea cuvintelor în limbă" (1876, 1879), „Fonetica şi ortografia limbii române" (1877, 1879, 1881), „Elemente de limbă armeană din vest şi est comparate cu restul limbilor semitice" (1878) [?], „Sintaxa limbii române pe baza istoriei limbii" (1879). Deşi cursurile nu s-au tipărit, ideile expuse au fost discutate, cu siguranţă, în articolele publicate în revistele menţionate mai sus. Acest lucru ni-l dovedeşte asemănarea dintre titlurile cursurilor şi cel al articolelor.

Preocupările lingvistice ale lui Gr. Silaşi s-au orientat pe patru făgaşe : 1) lingvistică generală ; 2) istoria limbii române ; 3) precizarea locului limbii române între limbile romanice ; 4) probleme de ortografie a limbii române şi concepţia despre neologisme.

1. Grigore Silaşi acordă un spaţiu larg argumentării teoriei legăturii dintre limbă, societate şi gîndire, folosind o bibliografie vastă.

„Limba şi mintea omului se dezvoltă pe sine împrumutînd. Nimic mai natural ca procesul acesta reciproc de dezvoltare" [6]. Ideea, deşi expusă simplu, este actuală şi o întîlnim în toate cursurile de lingvistică generală. Problema este discutată atît sub aspect lingvistic, cît şi istoric. Gr. Silaşi împrumută ideea lui Paul Iorgovici : „Limba şi naţiunea cu acelaşi pas păşesc" [7], pe care o va formula astfel : „propăşirea unei naţiuni stă în strînsă legătură cu propăşirea limbii, ele se condiţionează una pe alta" [8]. Schimbările din limbă sînt impuse de schimbările sociale şi culturale şi nicidecum de legile sau regulile dictate de cîţiva filologi, de aceea „limba, ca organ comun al conştiinţei a întregii naţiuni, este pentru asta elementul vieţii spirituale, condiţiune a vieţii ei, şi ca atare posesiunea ei cea mai sfîntă, cu care împreună naţionalitatea însăşi stă şi cade" [9]. Accentuînd ideea dezvoltării limbii paralel cu dezvoltarea societăţii, Gr. Silaşi continuă : „Însă omul, ca fiinţă socială ce e, nu s-a dezvoltat, nu s-a putut dezvolta de unul singur, ci în societate cu alţi semeni ai săi şi tot în societate cu alţi semeni ai săi şi-a creat şi dezvoltat şi limba" [10]. Autorul se dovedeşte adeptul părerii că „... limba, adică graiul, vorbirea, e acela în care se manifestă viaţa internă spirituală a omului în modul cel mai palpabil" [11] şi că limba „e forma externă a cugetării omeneşti, dar totdeauna o formă specifică a cutărui şi cutărui

[5] În paranteză sînt indicate anul sau perioada în care s-au ţinut cursurile.
[6] Grigore Silaşi, *Renaşterea limbii române în vorbire şi scriere*, fasc. 1, Cluj, 1879, p. 17.
[7] Apud Grigore Silaşi, *ibidem*, p. 7.
[8] *Ibidem*, p. 7.
[9] *Ibidem*, p. 18.
[10] *Ibidem*, p. 17.
[11] *Ibidem*, p. 16.

popor" [12]. Faptul atrage după sine, spune Silași, necesitatea studierii și predării în școli a limbii vii a poporului. Călăuzit de această idee, cere în lucrările sale o intensificare a cercetărilor de filologie română.

Recunoscînd evoluția și dezvoltarea continuă a limbii, el amintește de anumite „legi principale" ca cea a „comodității", care este mai eficace „cînd ea [limba] e încă numai vorbită nu și scrisă" [13] și cea „a luminosîei" (clarității), ambele considerate importante pentru rolul pe care-l au în evoluția limbii. Gr. Silași nu folosește termenul de lege în accepția de astăzi. Este necesară studierea acestor „legi" atît pentru explicarea justă a istoriei limbii, cît și pentru interpretarea corectă a fenomenelor de limbă, deoarece „cuvintele, formele gramaticale, sintaxa unei limbi ar trebui să fie expresiunea firească a zisei dezvoltări interne" [14]. Una dintre legile care au un rol foarte important în evoluția fenomenelor de limbă este și analogia: „elemente noi introduse așteaptă a fi conformate după putința celor vechi ale limbii, așteaptă analogisarea" [15].

Evoluția limbii „nu procede totdeauna în mod liniștit numai din puterea ei vitală internă, ci și din alte variate cauze externe" [16].

Gr. Silași distinge trei etape în dezvoltarea limbii. „S-ar putea distinge trei grade sau perioade de dezvoltare, se înțelege că fiecare din aceste perioade stau din mai multe mii de ani" [17]. Primele două stadii sînt foarte puțin discutate, primul fiind cel care „stă din niște sunete simple" [18], în al doilea, „deși încă mult puțin mărginit" [19], totuși are loc un progres, iar în faza a treia influența civilizației și a culturii dă un impuls dezvoltării societății și limbii.

2. În hățișul teoriilor privitoare la istoria limbii române, Gr. Silași nu a ignorat părerile înaintașilor sau ale contemporanilor; din contră, el face dese trimiteri la lucrările lui Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu, Radu Tempea, Paul Iorgovici, Ioan Molnar, Iancu Văcărescu, Timotei Cipariu, A. T. Laurian, Ioan Maiorescu, I. Heliade-Rădulescu, Grigore Pleșoianu, George Săulescu, I. A. Vaillant, I. C. Schuller, B. Kopitar, Ioan Alexi, B. P. Hasdeu [20].

Gr. Silași împărtășește părerea că limba și poporul român s-au format atît în nordul, cît și în sudul Dunării, căci „Dunărea, fluviu rege [...], era mai vîrtos mijlocul de legătură între frații de un sînge și de o limbă" [21] decît un zid despărțitor. Sînt combătute, cu toate argumentele istorice și lingvistice cunoscute, teoriile lui Sulzer și Engel privitoare la părăsirea totală a Daciei în anul 274 e.n., teorii emise din „rațiuni de stat și politice" [22], reluate de R. Roesler și P. Hunfalvy. Cu justețe

---

[12] *Ibidem*, p. 18.
[13] *Ibidem*, p. 74.
[14] *Puterea de viață internă a limbii și influențele externe asupra aceleia*, în „Amicul familiei", II, 1879, nr. 3, p. 29.
[15] *Să latinizăm ori ba?*, în „Familia", XVIII, 1882, nr. 4, p. 44.
[16] *Renașterea...*, fasc. 1, p. 37.
[17] *Ibidem*, p. 22.
[18] *Ibidem*, p. 22.
[19] *Ibidem*, p. 23.
[20] *Renașterea...*, în „Amicul familiei", VII, 1884, nr. 15, p. 19.
[21] *Studii asupra dialectului macedo-român în paralelă cu cel daco-român*, în „Transilvania, VII, 1874, nr. 8, p. 91.
[22] *Renașterea...*, fasc. 1, p. 55.

se întreabă profesorul clujean, invocînd o logică elementară: „Dar e de crezut oare că migraţiunea unui popor de cîteva sute de mii, spre a nu zice de cel puţin un milion, în care suma [„majoritatea"] să fie români la pretinsa lor remigraţiune, ca să se înmulţească pînă la respectabilul număr de opt milioane de români locuitori azi în stînga Dunării, să nu fie semnalat nici cu o iotă sau cu un cuvînt din partea istoricilor contemporani?" [23].

Importanţa studierii limbii unui popor pentru elucidarea problemelor de istorie în lipsă de alte surse îl îndeamnă pe Gr. Silaşi să discute fenomenele de limbă sub toate aspectele sale. „Pentru că unde nu mai ajung documentele şi monumentele istorice, totuşi rămîne încă un document şi monument mai istoric decît toate, limba, care cu elocinţă rară ne istoriseşte trecutul poporului" [24].

Gr. Silaşi are cunoştinţă de puţinele atestări de limbă traco-dacă: nomenclatorul botanic al lui Dioscoride şi „cîteva numiri topografice şi de alt soi în Herodot" [25]. Sursele de documentare sînt B. P. Hasdeu, Iacob Grimm şi B. Kopitar, „care mutară chestiunea pe tărîmul gintei şi limbii albaneze ca a prezumtivei rămăşiţe a ilirilor şi deci a prezumtivei surori a gintei şi limbii daco-gete" [26]. Comparaţiile făcute între limba română şi limba albaneză le întîlnim şi azi în majoritatea studiilor de istorie a limbii române şi au scopul de a descoperi elementele lexicale de substrat al limbii noastre. Mergînd pe linia acestei comparaţii, Grigore Silaşi acceptă părerea lui Timotei Cipariu, care consideră că postpunerea articolului hotărît a fost împrumutată de bulgari şi albanezi de la români şi nu invers.

În explicarea istoriei limbii trebuie să ţinem seama de „contactul între diferite popoare şi limbi" [27]. Toate aceste investigaţii istorice, cum spuneam, au avut la Silaşi un scop bine precizat, acela de a ne prezenta „pe scurt măsura contactului ei [al limbii române] cu limbile străine" [28] şi influenţa exercitată de acestea. Convingîndu-se pe baza cercetărilor că nu există o influenţă în lexic din partea longobarzilor, hunilor, avarilor, Gr. Silaşi aminteşte doar de trecerea acestor popoare pe teritoriul patriei noastre. Insistă în schimb asupra influenţei slave, maghiare, turceşti şi greceşti.

O dovadă a interesului acordat metodei comparative aplicate la istoria limbii române sînt şi discuţiile privitoare la etimologia numelor topice: „De ce origini sînt şi ce înseamnă numirile proprii: Bucegi, Parîng, Ţibleş, Someş, Olt, Mureş, Maramureş şi altele o sută şi o mie pe care după iniţiativele studii respective ale unui S. Bărnuţiu şi T. Maiorescu, în timpul prezent istoricul nostru Hasdeu pricepu a le cuprinde în cercetările sale istorice" [29]. Conştient de importanţa „numirilor topografice" pentru explicarea istoriei poporului român, el pledează

[23] *Ibidem*, p. 56.
[24] *Însemnătatea literaturii române tradiţionale*, în „Transilvania", VIII, 1875, nr. 3, p. 33.
[25] *Renaşterea...*, fasc. 1, p. 66.
[26] *Ibidem*, p. 66.
[27] *Ibidem*, p. 29.
[28] *Ibidem*, p. 37.
[29] *Însemnătatea...*, p. 263.

pentru o culegere și o interpretare a numelor topice, „deoarece pe numirile topografice se pune în prezent mare pondere chiar și în demonstrații istorice despre începutul și locuințele mai vechi ale diferitelor ginte" [30]. Existența toponimelor de origine străină și mai ales a celor de origine slavă găsește o explicație justă în analizele făcute asupra lexicului limbii române. „Ar fi fost deci minunea minunilor dacă limba română în atare poziție [...] topografică și etnografică ar fi rămas cu totul scutită de influența slavei, ba e mare minune că ea nu fu influențată din partea slavei în măsură și mai mare, mai extensivă și mai intensivă" [31].

Gr. Silași acordă importanța cuvenită dialectologiei în cadrul studiului limbii: „Un atare material prețios și neapărat [„necesar"] la cultivarea limbii se cîștigă între altele prin scrutarea dialectelor ei, a particularităților provinciale, a idiotismelor. Pentru ce? pentru că în aceste particularități aflăm de multe ori cu penelul cel mai fidel formate trăsăturile caracteristice ale cutărei națiuni și limbi" [32]. Profesorul clujean susține ideea că limba română are două dialecte: dacoromân și aromân, dialectul istroromân fiind considerat de el o ramificație a dacoromânei, iar meglenoromâna nu era încă identificată la data respectivă. Dialectul aromân este analizat detaliat pe baza informațiilor oferite de gramaticile lui Mihai Boiadgi și Ion Maxim, de *Registrul de vorbe macedo-române* al lui T. A. Cavaliotti și uneori de lucrările lui B. Kopitar și T. Cipariu. Paralela făcută între acest dialect și cel dacoromân sînt un mijloc de a dovedi formarea poporului român pe ambele maluri ale Dunării. Combate teoria lui Roesler privitoare la etimologia numelui de cuțo-vlahi (din cutigur — nume de trib bulgar, trib care s-a contopit cu vlahii). Explicația pe care o dă Silași termenului de cuțo-vlahi este cea corectă, acesta fiind un nume peiorativ dat de localnici, mai precis de greci, și, așa cum spune și Gr. Silași, el însemnînd „vlahi-șchiopi" [33]. Pentru dovedirea unității dintre cele două dialecte, dacoromân și aromân, apropie subdialectul bănățean de dialectul aromân. Consideră un avantaj al aromânei față de dacoromână folosirea timpurilor verbale simple. Ajunge la concluzia că topica aromânei este mai liberă decît cea a dacoromânei. O dovadă a precizării timpului cînd s-a separat aromâna de dacoromână o constituie, după Gr. Silași, și cuvintele latine pe care le mai întîlnim în dialectul sud-dunărean și nu le mai găsim în limba română (*niforse*, *cacire*, *nece*).

3. Un loc important acordă Gr. Silași în studiile sale, legat tot de istoria limbii române, teoriei dovedirii latinității limbii române și a locului ei între limbile romanice: „... procedăm a crede și afirma sus și tare că Roma ne este leagănul precum al gintei așa și al religiei" [34] și că „Limba română, născută deodată și crescută împreună cu poporul român, a parcurs, cum de sine se înțelege, toate fazele de dezvoltare și a îndurat toate restricțiile bimilenare ale acestuia" [35]. Deși considerat printre

[30] *Renașterea...*, în „Amicul familiei", III, 1880, nr. 32, p. 263.
[31] *Renașterea...*, fasc. 1, p. 59.
[32] *Studii asupra...*, p. 87.
[33] Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 6.
[34] *Discursuri filologice și istorice maghiare, privitoare la români*, în „Amicul familiei", I, 1878, nr. 2, p. 15.
[35] *Renașterea...*, fasc. 1, p. 4.

ultimii reprezentanţi ai curentului latinist, nu întîlnim la Gr. Silaşi exagerări sau vulgarizări. După profesorul clujean, latina clasică „deveni din ce în ce mai depărtată de viaţa comună cotidiană" [36] şi limba română, ca şi celelalte limbi romanice, îşi are originea în latina populară. Ca urmare firească a acestui fapt, Gr. Silaşi trage concluzia că, pentru limba română, „latinizarea şi încă latinizarea în nu mică măsură a fost şi va fi pentru noi necesitate, foarte firească şi raţională necesitate" [37]. Cei care se împotrivesc acestei aşa-zise „direcţiuni latine", care a avut ca scop demonstrarea „originii latine a românei", primesc din partea lui Gr. Silaşi o aspră replică: „Dar dacă direcţiunea latină, dată conform originii limbii şi ginţii române de cei vechi ai noştri cultivării limbii şi culturii noastre peste tot a fost înveninare, place-mi-ar să ştiu ce direcţiune culturală ar fi aflat graţie în ochii ataror scriitori? Poate o direcţiune slavă, ori turcească, ori altele asemeni" [38]. Celor care combat teoria latinităţii limbii române, Gr. Silaşi le aduce un argument suprem: limba vorbită de popor, care se prezintă ca unitară tocmai prin fondul latin: „Adunaţi, rogu-vă, laolaltă cîte un ţăran român din memoratele ţinuturi, şi să vedeţi în ce parte a graiului lor românesc se vor înţelege şi pricepe unii pe alţii? În partea elementului latino-roman străvechi şi numai sau mai numai în partea acestuia" [39].

Aducînd în discuţie elemente de lingvistică romanică, Gr. Silaşi consemnează trecerea limbii române între limbile neolatine de către părintele romanisticii, Fr. Diez. O bibliografie bogată (Fr. Diez, Holland Hofmann, Schlegel) este utilizată de Gr. Silaşi pentru compararea limbii române cu celelalte limbi romanice. Fr. Diez distinge în studiile sale şase limbi romanice, fiind de părere că specificul fiecărui popor iese în evidenţă în studiile de limbă mai mult decît în cele de literatură. Concluzia la care ajunge, în urma consultării gramaticilor şi lexicului celorlalte limbi romanice, este una singură: „limba noastră şi cea italiană păstrează mai bine decît toate corpul verbelor latine, atît cu privire la tulpină, cît şi la sufixele lor derivative" [40]. Apropierea de italiană este făcută pe baza unor asemănări şi a unei comparaţii a fenomenelor gramaticale ale celor două limbi, avînd scopul, mai mult de ordin practic, ca împrumuturile să se facă, după latină, din limba italiană: „drept aceea din latină, apoi din sora italiană, ca din cele mai apropiate de româna noastră, dar nicidecum de la mai depărtata franceză nu vom cere împrumut cele de lipsă" [41]. Apropierea de italiană nu este întîmplătoare: Gr. Silaşi cunoaşte părerile lui Ion Heliade Rădulescu şi face deseori referiri la ideile cărturarului muntean. În contextul romanisticii, studierea limbii române este necesară, deoarece ea „a păstrat chestiunile şi alte elemente de limbă în formă mai străveche şi mai originară decît surorile italiana, spaniola sau portugheza şi franceza, de aceea P. Maior cu tot dreptul a putut afirma că ea se arată mai veche decît aceste surori,

---

[36] *Ibidem*, p. 44.
[37] *Să latinizăm ori ba?*, p. 44.
[38] *Ibidem*, p. 30.
[39] *Renaşterea...*, fasc. 1, p. 33.
[40] *Oare mai ales din franceză să împrumutăm?*, în „Familia", XVIII, 1882, nr. 14, p. 167.
[41] *Ibidem*, p. 166.

de unde unii filologi, bunăoară englezul Bruce-Whyte, nu ezită a numi limba românească cheia limbilor romanice" [42].

4. O parte însemnată a articolelor lui Gr. Silași pun problema ortografiei limbii române. El primește cu satisfacție înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, deoarece primul este un impediment în dezvoltarea culturii românești. Studiile privitoare la limbă devin cu adevărat posibile din momentul în care avem documente scrise. „Cînd limba începe odată a se scrie și prin urmare a se mai stabili, cu asta împreună începe și simțul limbii al poporului respectiv a se polei și rafina" [43]. În concepția Școlii ardelene, și de fapt și în cea a lui Gr. Silași, scrisul românesc nu a avut o soartă de invidiat, datorită unor împrejurări istorice. Gr. Silași, în ortografie, este mai mult ca oriunde un urmaș al latiniștilor; combătînd principiul fonetic, „care autorizează formele stricate" [44], pledează cu toată convingerea pentru principiul etimologic, care „e un principiu de perfecționare a limbii" [45] și, totodată, „pentru orice limbă și atît mai vîrtos pentru a noastră" [46], mijlocul de a păstra formele corecte. Ca să se poată opta pentru principiul cel mai adecvat în scrierea românească, Silași propune redactarea unei gramatici „pe temeiuri solide" și a unui dicționar etimologic. Pentru Petru Maior și părerile lui privitoare la ortografie are o deosebită înțelegere: „Altminteri P. Maior a cărui sistem ortografic în fundament de asemenea e stricat etimologic [...] este cel dintîi care introduce în scrierea românească cu litere străbune așa numitele cornițe și codițe astăzi devenite atît de predilecte", iar „...tratatul său ortografic este primul tratat mai vast și mai serios" [47]. Gr. Silași susține că materialul lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai a fost folosit de către Ion Heliade Rădulescu în redactarea gramaticii, deosebindu-se de aceștia doar în cîteva idei. Consideră că un an important în cultura românească este 1780, pentru „Începuturile culturii științifice la poporul nostru, și acest început al renașterii limbii și literaturii române se poate data, după noi, de la 1780. În acest an apare la Viena prima gramatică a limbii române, scrisă cu text latin și exemplele românești cu litere latine" [48]. Sînt apreciate gramaticile lui Ioan Budai-Deleanu și Ștefan Crișan Körösi și este încurajată ideea lui Heliade Rădulescu de a lua ca model gramaticile italiene. Indiferent care gramatică va fi luată ca model, Gr. Silași atrage atenția asupra „uzului folosinței", înrădăcinat în sistemul limbii, de care trebuie ținut seama cînd se redactează o gramatică.

Este cunoscută concepția Școlii ardelene privitoare la purificarea limbii române. Gr. Silași discută trei operațiuni: cea a purificării, a neologizării și a analogizării: „Purificarea sau curățirea limbii de străinisme a fost și este la locul său în fiecare limbă, deci și a noastră pînă cînd purismul rămîne între margini raționabile" [49]. Aceeași atenție

[42] *Discursuri filologice...*, în „Amicul familiei", I, 1878, nr. 1, p. 5.
[43] *Renașterea...*, fasc. 1, p. 78.
[44] *Ortografia română cu litere latine între 1847—1860*, în „Amicul familiei", VIII, 1885, nr. 12, p. 127.
[45] *Ibidem*, p. 127.
[46] *Ibidem*.
[47] *Renașterea...*, în „Amicul familiei", VII, 1884, nr. 5, p. 75.
[48] *Renașterea...*, în „Amicul familiei", VI, 1883, nr. 12, p. 110.
[49] *Renașterea...*, în „Amicul familiei", III, 1880, nr. 4, p. 14.

trebuie acordată şi împrumuturilor pe care le facem din alte limbi: „Ar fi deci lucru greşit introducerea în limbă a ceva ce e contra simţului limbii necorupte, contra spiritului geniului limbii, contra dezvoltării ei istorice firești"[50].

Din principiile care trebuie să stea la baza împrumutului în limba română, după Gr. Silaşi, reţinem două : a) condamnarea tuturor cuvintelor străine încă negeneralizate, b) restricţie şi cumpătare cu cuvintele străine intrate în circulaţie. Cu doi ani mai înainte, într-un alt articol, apărut în revista „Amicul familiei", profesorul clujean atrăgea atenţia celor care redactează dicţionare : „e necesar să fim precauţi în condamnarea cutărei vorbe sau fraze şi... termenii greci, turci, maghiari, germani care trecură şi pătrunseră şi în viaţa cotidiană a poporului român... ei deveniră cu totul populari ca de exemplu : plugu, grebla, podu"[51].

Toate aceste discuţii dovedesc că Gr. Silaşi nu este susţinătorul părerilor care pledau pentru o purificare totală a limbii române. Un regim aparte trebuie acordat termenilor tehnici, pentru care se propune ca sursă de inspiraţie cei greco-latini, aşa cum se întîmplă în toate limbile.

O polemică continuă va duce profesorul clujean cu acei susţinători ai „direcţiei noi" care pledau pentru „a lua de bani buni tot ce se află azi în uzul vorbirii poporului român rustic"[52] şi a-l introduce în limba vorbită dîndu-i o circulaţie mare. Acest procedeu este criticat de Silaşi, considerîndu-l împotriva firii limbii, dar atunci cînd un cuvînt străin şi-a primit „dreptul de cetăţenie" şi a intrat în uzul limbii române şi este cunoscut de majoritatea vorbitorilor „trebuie să-i dăm o croială românească, trebuie să-l analogisăm"[53], aşa cum afirmă şi Timotei Cipariu.

O deosebire între limba română şi cea latină se întîlneşte în topică şi aceasta are mare importanţă pentru traduceri : „... aceasta în limba noastră cum se scrie parte e fixă, parte e liberă... iar ordinea cuvintelor în construcţia românească e din cele mai logice"[54].

În concluzie putem spune că profesorul clujean s-a călăuzit în toată activitatea sa privitoare la limba română după principiul lui Iacob Grimm : „limba noastră e totodată istoria noastră"[55], idee completată de Gr. Silaşi : „Dulcea-ne limbă naţională formează tezaurul nostru cel mai preţios ereditu de la strămbuni"[56].

Profesorul clujean era bine orientat în domeniul lingvisticii din vremea sa. Putem spune că toate ideile lingvistice ale vremii au găsit la el un ecou, aplicîndu-le cu mult simţ la problemele limbii române. În formarea lui ştiinţifică se poate urmări prezenţa romantismului, a psihologismului şi a curentului neogramatic. Şi-a îndreptat privirea şi spre ştiinţa românească de dincolo de Carpaţi, încadrîndu-se în viaţa ştiinţifică românească.

---

[50] *Ibidem*, nr. 9, p. 77.
[51] *Renaşterea...*, în „Amicul familiei", III, 1880, nr. 5, p. 38.
[52] *Renaşterea...*, fasc. 1, p. 31.
[53] *Renaşterea...*, în „Amicul familiei", III, 1880, nr. 14, p. 119.
[54] *Renaşterea...*, în „Amicul familiei", IV, 1881, nr. 5, p. 49.
[55] Apud Gr. Silaşi, *Însemnătatea...*, p. 33.
[56] *Renaşterea...*, fasc. 1, p. 4.

OPINIONS SUR LA LANGUE EXPRIMÉES PAR GRIGORE SILAȘI

RÉSUMÉ

L'étude, fondée plus sur les articles parus dans les revues de l'époque, ainsi que dans les travaux les plus importants de l'auteur, présente en même temps l'activité et les opinions sur la langue de Grigore Silași (1836—1897) — le premier professeur de langue roumaine à l'Université de Cluj.

Ses études rassemblent une grande diversité de problèmes, orientés sur quatre directions :

1) — linguistique générale
2) — histoire de la langue roumaine
3) — la romanité de la langue roumaine et sa place parmi les langues romanes.
4) — problèmes de l'orthographe de la langue roumaine.

Iunie 1972

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

ÎMBOGĂȚIREA LEXICULUI ȘI DICȚIONARELE EXPLICATIVE

DE

MARIA BOJAN și ELENA COMȘULEA

Neologismele au constituit obiectul mai multor studii cu caracter special, datorate unora dintre lingviștii și filologii noștri [1]. Problema cercetată cu precădere a fost aceea a adaptării lor fonetice și a încadrării în sistemul morfologic al limbii române, dar au fost studiate și alte aspecte, ca : tipurile de neologisme din punctul de vedere al diversității lor formale, al căilor de pătrundere și al adaptării, precum și unele norme ale adaptării sunetelor nespecifice limbii noastre etc. Mai puțin interes a suscitat problema tratării neologismelor în dicționare. Aceasta presupune unele discuții referitoare la : neconcordanța între data intrării unui cuvînt în limbă și cea a înregistrării sale lexicografice, regimul grafic și ortoepic al elementelor neologice în perioada anterioară consemnării lor în vreo lucrare normativă, principiile de selectare a cuvintelor noi pentru dicționar etc.

În ultimele decenii, limba română s-a îmbogățit cu un număr considerabil de termeni, împrumutați sau creați prin mijloace interne, reclamați în mod imperios de noile realități care se cereau denumite. Progresele în domeniul zborurilor cosmice, automatizarea, mijloacele moderne de informare — dacă amintim numai cîteva dintre realizările științei și tehnicii mondiale — impun completarea continuă a lexicului fiecărei limbi.

Cuvinte noi se introduc nu numai din necesități obiective, ci și ca urmare a tendinței de exprimare originală a acelora care cred că imprimă o notă distinsă stilului folosind un termen nou, neobișnuit.

---

[1] Vezi Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, București, 1938 ; S. Pușcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, București, 1940, p. 364—415 ; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, [București], 1954, p. 80—86 ; G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în SCȘt (Iași), VII, 1956, fasc. 2, p. 1—24 ; Luiza și Mircea Seche, *Despre adaptarea neologismelor la limba română literară (Unele considerații generale)*, I. *Formă și proveniență*, în LR, XIV, 1965, nr. 6, p. 677—687 ; D. Macrea, *Terminologia științifică și tehnică în limba română contemporană*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 17—23 ; Despina Ursu și N. A. Ursu, *Observații privitoare la adaptarea neologismelor în limba română*, în LR, XV, 1966, nr. 3, p. 245—254 ; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 271—291 ; Gheorghe Pop, *Elemente neologice în graiul maramureșean*, Cluj, 1971 etc.

Cum e şi firesc, situaţia în limbă a acestor categorii de cuvinte este diferită; dacă primele sînt necesare, ele îmbogăţind şi nuanţînd mijloacele de exprimare, celelalte, dimpotrivă, reprezintă adesea formaţii de moment, neviabile, uneori chiar străine spiritului limbii.

Poziţia diferită pe care o ocupă cuvintele noi în cadrul vocabularului are consecinţe asupra includerii sau neincluderii lor în lucrările lexicografice. Selectarea neologismelor pentru dicţionare şi redactarea propriu-zisă sînt operaţii greu de efectuat, din cauza insuficienţei materialului informativ în legătură cu ele, a dificultăţilor care se ivesc la explicarea originii sau a evoluţiei lor semantice şi mai ales din cauza formelor diferite în care circulă de obicei un cuvînt nou, forme dintre care una trebuie aleasă şi recomandată ca literară. Pentru ca un cuvînt să primească un loc în dicţionare, trebuie să îndeplinească anumite condiţii [2]. Ne vom referi pe scurt la aceste condiţii, în general cunoscute şi acceptate de lingvişti, făcînd precizarea că nu este neapărat necesar ca un cuvînt să le îndeplinească pe toate.

Un termen poate fi inclus în dicţionar dacă denumeşte o realitate nouă, pentru care nu se găseşte în limbă un alt cuvînt la fel de potrivit. Astfel, *polua*, *teleinformatică*, *selenaut*, *optimiza*, *neproliferare* etc. au apărut din nevoia de a desemna noţiuni noi. În căutarea termenului potrivit se ajunge uneori ca o noţiune să fie denumită prin mai mulţi termeni, dintre care însă, cu timpul, se impune unul care începe să fie utilizat cu precădere de către specialişti. Cuvintele : *ordinator*, *computer*, *calculator electronic* sînt sinonime, dar ultimul este astăzi termenul preferat în lucrările ştiinţifice.

Unii termeni neologici au fost adoptaţi cu toate că noţiunea pe care o denumesc nu este nouă, în limbă existînd deja un cuvînt care o desemnează. Aceasta se întîmplă deoarece, în timp ce cuvintele mai vechi au dezvoltat mai multe sensuri, neologismele aduc o notă de precizie, avînd de obiceiu nu singur sens, concret. Să comparăm, de exemplu, cuvîntul *inimă* cu sinonimul său neologic, *cord*. Primul, ca termen vechi în limbă (moştenit din lat. *anima*), are, pe lîngă sensul de „organ, centru motor al circulaţiei sîngelui", şi sensurile : „stomac", „miez (la plante)", „piesă asemănătoare ca formă cu o inimă", ca să le enumerăm numai pe cele mai răspîndite. În schimb, *cord* denumeşte numai „centrul motor al circulaţiei sîngelui" şi este termenul consacrat în limbajul medical.

Un alt criteriu de care se ţine seama la selectarea unui cuvînt pentru dicţionarele explicative priveşte circulaţia, indicat fiind să se accepte acei termeni care au mai multe atestări, de preferinţă din stiluri diferite. Pentru împrumuturile aparţinînd domeniilor tehnico-ştiinţifice, e bine să se aibă în vedere nu numai înregistrarea lor scrisă, ci şi întrebuinţarea în vorbirea curentă de către nespecialişti. Chiar dacă un cuvînt ca *marşarier* ar fi atestat numai într-o lucrare tehnică, considerăm că trebuie inserat în dicţionar, deoarece, odată cu creşterea numărului de autoturisme, este tot mai mult cunoscut şi întrebuinţat în vorbirea zilnică. Termenii tehnico-ştiinţifici care nu au pătruns sau care nu manifestă tendinţa evidentă de a pătrunde în limba comună, în limba standard,

[2] Indicaţii în acest sens a dat Theodor Hristea în *Împrumuturi şi creaţii lexicale neologice în limba română contemporană*, în LR, XXI, 1972, nr. 3, p. 185—199.

rămîn în afara dicționarelor explicative, locul lor fiind în dicționarele pe specialități sau în cele enciclopedice.

Un neologism este acceptat mai ușor dacă, prin structura sa, are posibilitatea de a se adapta la sistemul limbii române. Problema adaptării poate fi privită, pe de o parte, sub aspectul fono-morfologic (în utilizarea orală), iar pe de altă parte, sub aspectul grafic (în adaptarea la normele scrierii românești). Este bine știut că, în procesul de asimilare, natura limbii din care s-a împrumutat cuvîntul și forma prototipului însuși au o mare importanță. De obicei, în limba română, cuvintele luate dintr-o limbă romanică se adaptează mai repede și mai ușor decît cele de alte origini. Termenii proveniți din limbi cu ortografie etimologică se folosesc cu forme care păstrează fie aspectul grafic, fie pronunțarea etimonului. Se scriu cum se pronunță în limba de origine cuvinte ca : *splin* (< engl. *spleen*), *hailaif* (< engl. *high-life*), *țincvais* (< germ. *zinkweiss*), *eponj* (< fr. *éponge*), în timp ce altele, de obicei recente, au păstrat atît grafia, cît și pronunțarea etimonului : *whisky* (< engl. *whisky*), *tenisman* (< engl. *tenisman*), *cow-boy* (< engl. *cow-boy*).

Un alt criteriu îl reprezintă vechimea termenului în limbă, în funcție de care se poate stabili în general dacă procesul de asimilare este încheiat sau nu. În mod obișnuit, asimilarea se face treptat, extinzîndu-se mai mult sau mai puțin în timp. Dacă pentru cuvintele intrate cu o jumătate de secol în urmă practica a rezolvat deja problema pronunțării, a scrierii și a flexiunii, pentru termenii recenți nu totdeauna s-a fixat forma lexicală corectă, ei continuînd să circule în diferite variante (*golgeter-golgheter*, *bucleu-bucle*, *compleu-comple*, *container-conteiner*). Avînd în vedere caracterul normativ al dicționarului, lexicografului îi revine datoria de a stabili regimul lexico-gramatical al acestor termeni. De multe ori însă numai practica poate impune o formă sau alta, după trecerea mai multor ani. Se poate întîmpla chiar ca forma recomandată la un moment dat de lucrările normative să fie modificată peste cîtva timp, datorită consacrării, prin uz, a altei forme. Așa, de exemplu, în loc de *a sezisa*, considerat de *Micul dicționar ortografic* (1953) drept literar, se recomandă astăzi *a sesiza*; în locul formei *sentinelă* este indicată în *Indreptarul ortografic* ediția a III-a (1971), forma *santinelă*.

Poziția pe care o ocupă un cuvînt în limbă se poate aprecia și după capacitatea acestuia de a forma derivate și compuse (de ex. : *polua*, *poluare*, *poluat*, *depolua*; *televiza*, *televizat*) sau de a se încadra într-o familie lexicală existentă (de ex. : *forjor*, *fotogenie*, *emisiv*, *inscriptibil*, *sutist* se înscriu în familia cuvintelor mai vechi : *forjă*, *fotogenic*, *emisie*, *inscripție*, *sută*).

În sfîrșit, neologismele sînt selectate pentru dicționar și în funcție de prezența lor în alte limbi, de tendința de a deveni termeni internaționali. Astfel, limba noastră a adoptat unele cuvinte de uz internațional, fără modificări în scriere și în pronunțare, cum sînt : *autoservice*, *marketing* „știința pieței", *mass-media* „mijloace de informare de masă" etc.

În limba noastră există numeroase cuvinte noi, avînd o largă răspîndire, care îndeplinesc condițiile necesare includerii în dicționarele explicative românești.

Cuprinzînd într-o privire de ansamblu termenii intraţi recent în diversele domenii ale limbii române, se poate constata că partea cea mai importantă a lor o constituie, cum e şi firesc, termenii tehnico-ştiinţifici, introduşi odată cu dezvoltarea multilaterală a ştiinţei şi tehnicii. Nu ne referim, desigur, la cuvintele de strictă specialitate, ci la termeni cunoscuţi şi utilizaţi de masa vorbitorilor. Între aceştia se găsesc denumiri de ştiinţe nou apărute sau de ramuri noi ale unor ştiinţe cunoscute [3], nume de obiecte noi sau a căror utilizare s-a extins în ultima vreme, nume de profesiuni, termeni din domeniul criticii literare, din publicistica actuală, din sport ş.a. Chiar dacă unele dintre aceste elemente lexicale nu sînt totdeauna împrumutate, ci sînt formaţii pe baza unor cuvinte existente deja, ele contribuie totuşi la creşterea vocabularului limbii.

O bună parte a cuvintelor nou apărute care nu au fost înregistrate pînă acum în dicţionarele explicative s-au impus ca noi elemente de vocabular ale limbii standard. Ne propunem să prezentăm, în cele ce urmează, o listă alfabetică a unora dintre aceste cuvinte (care se cer incluse în viitoarele noastre lucrări lexicografice), dînd succinte definiţii sau indicînd domeniul căruia îi aparţin:

aerobúz s.n. Avion de mare capacitate.
algologíe s.f. Ramură a medicinii umane care studiază durerea şi metodele combaterii ei.
antidróg s.n. Mijloc, procedeu destinat combaterii drogurilor.
antisubmarín s. n. Navă, proiectil etc. de luptă împotriva submarinelor.
aspectuál, -ă adj. Care ţine de aspect.
atenţioná vb. I. A face pe cineva atent, a atrage cuiva atenţia, a avertiza. (Derivat: *atenţionare*)
audiovizuál, -ă adj. Care apelează la simţul auzului şi al văzului.
autosifón s. n. Recipient de uz casnic în care se prepară sifon.
baladésc, -ă adj. Care are caracter de baladă.
break [4] s. n. (În box şi în tenis)
bucléu (variantă: *buclé*) s. n. (Material textil)
calamitát, -ă adj. Care a suferit de pe urma unei calamităţi naturale.
cascadór s. m. Persoană care execută figuri acrobatice periculoase (înlocuind de obicei actorii în anumite scene filmate).
ciclamén adj. invar. (Culoare)
cinefică vb. I. A adapta o operă (literară, muzicală etc.) pentru cinematograf; a ecraniza. (Derivat: *cineficare* „răspîndire, popularizare etc. a producţiilor cinematografice")
circumlunár, -ă adj. (Despre o mişcare, o orbită etc.) În jurul Lunii.
circumteréstru, -ă adj. (Despre o mişcare, o orbită etc.) În jurul Pămîntului.
compléu (variantă: *complé*) s. n. Garnitură de îmbrăcăminte.
compúter s. n. Calculator electronic.
concitadín s. m. Persoană din acelaşi oraş cu altă persoană.
concluzioná vb. I. A trage concluzii, a rezuma.
corái adj. invar. (Culoare)
culturísm s. n. (Ramură sportivă)

[3] Theodor Hristea, în *art. cit.*, menţionează şi alţi termeni din această categorie.
[4] Pînă la apariţia unor lucrări normative privind grafia cuvintelor de acest tip, am adoptat aici scrierea cea mai uzitată în presa actuală.

dacrón s. n. (Fibră sintetică)
decodáj s. n. Descifrare a unui cod sau a unui mesaj transmis pe baza unui cod.
decolonizáre s. f. Înlăturare a regimului colonial.
densitométru s. n. Aparat de măsurat densitatea optică a materialelor fotografice.
diafanoscóp s. n. Aparat de luminare internă a cavităților anatomice.
draw s. n. Meci nul; remiză.
dres s. n. Costum de baie; costumaș pentru copiii mici.
durofléx s. n. Talpă sintetică.
ecranizá vb. I. A adapta pentru ecran o operă literară sau muzicală. (Derivat: *ecranizare*)
emisív, -ă adj. Referitor la o emisie.
extragalaxíe s. f. Spațiu exterior Galaxiei noastre. (Derivat: *extragalactic*)
finalizá vb. I. A termina o acțiune prin atingerea scopului urmărit.
fondíst s. m. Alergător de fond.
forjór s. m. Persoană care se ocupă cu prelucrarea metalelor prin forjare.
fotogeníe s. f. Însușirea de a fi fotogenic.
frotír s. n. (Material textil)
funcționalitáte s. f. Calitatea de a avea multiple întrebuințări.
furajáț, -ă adj. (Despre animale) Hrănit în mod rațional cu furaje de calitate.
géstică s. f. Ansamblu de gesturi folosite de un actor în interpretarea unui rol.
ghem (*gheim*)[5] s. n. Fază în jocul de tenis.
girocompúter s. n. Aparat de zbor.
girocoptér s. n. Aparat de zbor. (Derivat: *girocopterist*)
giroplanór s. n. Aparat de zbor.
grisínă (variantă: *grizină*) s. f. Produs alimentar din făină de grîu, în formă de bastonaș.
hidroameliorăre s. f. Ansamblul lucrărilor de ameliorare a solului.
hipnopedíe s. f. Ansamblu de procedee științifice care permit învățarea (unei limbi) în timpul somnului.
impurificá vb. I. A face să devină impur prin introducerea de corpuri și substanțe străine.
informátică s. f. Știința despre metodele și mijloacele de informare științifică.
invariántă s. f. (În lingvistică)
lunaút s. m. Selenaut.
máser s. n. Instalație pentru generarea și amplificarea cuantică a radiațiilor electromagnetice.
melaminát, -ă adj. Prelucrat cu (sau din) melamină.
monorái s. n. Mijloc de transport în comun care folosește o singură șină.
mortezór s. m. Lucrător la morteză.
motocrós s. n. Cursă de motociclism.

---

[5] Al. Graur, *Cupa Davis*, în „România literară", 1972, nr. 42, p. 11.

multidimensionál, -ă adj. Care se desfăşoară, se dezvoltă, acţionează etc. pe mai multe planuri; pluridimensional.
navomodelíst s. m. Persoană care se ocupă cu construcţia navomodelelor.
neaméstec s. n. Principiu de politică externă.
nediseminăre s. f. (Fiind vorba despre arme nucleare) Faptul de a nu răspîndi; neproliferare.
neproliferáre s. f. Nediseminare.
nesportív, -ă adj. (Despre atitudini, gesturi etc.) Necorespunzător cu normele de comportare pe terenul de sport. (Derivat: *nesportivitate*)
obscurizá vb. I. (Despre idei) A face să devină nelămurit, neclar, de neînţeles.
optimizá vb. I. A aduce în stare de bună funcţionare; a crea condiţii optime.
ordinatór s. n. Calculator electronic.
patrusutíst s. m. Alergător la proba de 400 m.
pietonál, -ă adj. Destinat circulaţiei pietonilor.
pix s. n. Creion cu pastă.
plurifuncţionál, -ă adj. Polifuncţional.
polifuncţionál, -ă adj. Care are mai multe întrebuinţări; plurifuncţional.
poloíst s. m. Jucător de polo.
poluá vb. I. (Despre atmosferă, apă, sol) A (se) infecta cu substanţe nocive, dăunătoare vieţii. (Derivate: *poluare*, *poluat*, -ă, *depoluare*)
preadolescénţă s.f. Vîrstă premergătoare adolescenţei.
reciclá vb. I. A (se) perfecţiona profesional într-un cadru organizat (Derivat: *reciclare*)
reflectorizánt, -ă adj. A cărui suprafaţă reflectă lumina, sunetele etc.; reflectant.
rotiseríe s. f. Local în care se prepară şi se servesc fripturi.
selenaút s. m. Persoană care efectuează o expediţie pe Lună; lunaut.
seriál s. n. Film (de televiziune) în mai multe serii.
stihínic, -ă adj. Dezorganizat; întîmplător.
subtraversáre s. f. Trecere de pietoni prin pasaje subterane; p. ext. pasaj subteran.
sumá vb. I. 1. A efectua o operaţie de adunare. 2. A însuma.
supántă s. f. Etaj interior situat într-o parte a unei clădiri.
supraelástic s. n. (Material textil)
superelogiá vb. I. A elogia peste măsură. (Derivat: *superelogiere*)
superprodúcţie s. f. (În cinematografie)
sutíst s. m. Alergător la proba de 100 m.
telegénic, -ă adj. Care poate fi reprodus în mod avantajos în imagini televizate.
teleinformátică s. f. Ramură a informaticii.
telereceórding s. n. Aparat pentru înregistrarea şi redarea imaginilor cu ajutorul televiziunii.
telereporter s. m. Reporter de televiziune.
télex s. n. Sistem mixt de telefonie şi telegrafie.

tenismán s. m. Jucător de tenis.
termoreléu s. n. Releu a cărui funcționare este comandată de schimbarea temperaturii mediului.
transplánt s. n. Transplantare a unui țesut, a unui organ.
videotelefón s. n. Telefon prevăzut cu aparat de transmitere a imaginii la distanță. (Derivat: *videotelefonic*)
vitezíst s. m. Alergător la probele de viteză.
voléu s. n. (La tenis) Lovire a mingii înainte ca aceasta să atingă suprafața de joc.

Termenii adjectivali formați de la nume de țări, orașe, insule etc. nu au fost incluși în lista de mai sus, ei constituind o categorie de cuvinte bine cunoscute, a căror răspîndire este datorată, în primul rînd, mijloacelor moderne de informare de masă. Dintre cele mai des folosite în prezent, semnalăm; *cipriot, congolez, irakian, iranian, laoțian, somalez, vietnamez, luxemburghez* etc.

Nu ne propunem să aprofundăm aici un alt aspect al îmbogățirii vocabularului, anume extinderea cîmpului semantic al cuvintelor existente în limbă. Aceasta ar putea constitui obiectul unei cercetări aparte. Menționăm totuși cîteva dintre cuvintele care au primit semnificații noi, încă neconsemnate în dicționare:

capsúlă s. f. Pe lîngă sensurile de dinainte („tip de fruct la plante; înveliș al unor medicamente; vas de laborator rezistent la încălzire puternică; cutie cu capac sensibil la variațiile presiunii atmosferice; capac de tinichea cu care se astupă sticlele de bere, apă minerală etc."), cuvîntul l-a primit și pe acela de „parte a unei nave cosmice", utilizat mai ales în sintagma *capsulă cosmică*.

colăj s. n. Înregistrat în *Dicționarul de neologisme* (București, 1966) cu sensul de „legătură permanentă nematrimonială; concubinaj", este întîlnit astăzi în artele plastice cu sensul de „procedeu, folosit în special în arta modernă, constînd în realizarea unui tablou prin lipirea unor fragmente de diverse culori și forme, în vederea obținerii efectului artistic", și chiar în modă cu sensul de „îmbrăcăminte formată din piese de culori diferite, adesea în combinații surprinzătoare". Același cuvînt este folosit în cinematografie cu înțelesul de „lipire a secvențelor filmate separat, în vederea realizării unui film închegat, cu continuitate în redarea unei acțiuni".

compostá vb. I. Sensul cunoscut, preluat din franceză, al acestui cuvînt este de „a imprima, a marca data pe un bilet de călătorie". Astăzi este tot mai frecvent utilizat în urma unei deplasări semantice cu accepțiunea de „a perfora un bilet". (Derivat: *compostor*)

departajá vb. I. (cu derivatul *departajare*) A fost utilizat la început cu sensurile de „a pune capăt unui balotaj, a arbitra între două opinii", cu care a fost consemnat și în *Dicționarul de neologisme*. Astăzi este tot mai des întrebuințat în accepțiunea de „a (se) despărți, a (se) separa; a (se) distanța" (probabil datorită apropierii formale și semantice de verbul *a (se) depărta*).

deturnă vb. I. Consemnat în *Dicţionarul limbii române moderne* cu semnificaţia de „a întrebuinţa în mod ilegal fonduri (sau alte bunuri) pentru altă destinaţie decît cea prevăzută; a delapida", este cunoscut şi întrebuinţat cu un înţeles nou: „a abate un avion de pe ruta sa normală, făcînd uz de forţă". Acelaşi sens l-a adoptat şi abstractul verbal *deturnare*.

escaladă vb. I. (folosit adesea cu forma infinitivului lung *escaladare*) Sensului vechi, cunoscut al acestui verb, acela de „a se căţăra pe un zid, pe un munte etc. pentru a trece pe partea cealaltă", i s-a adăugat acela de „a extinde treptat o acţiune".

extrapolă vb. I. (cu abstractul *extrapolare*) Termen folosit în matematică („a efectua o operaţie de determinare a unei serii de valori ale unei funcţii, pentru valori situate în afara unui interval de valori cunoscute") se întîlneşte astăzi şi în presă cu un sens, preluat din franceză: „a trece o idee dintr-un domeniu în altul" [6].

modúl s. n. A fost înregistrat în DLR cu mai multe sensuri, în diferite specialităţi. Lipseşte însă cel de „parte a navei cosmice", cunoscut astăzi de toată lumea, din sintagma *modul lunar*.

Există o categorie de termeni care, odată cu acumularea unui sens nou, au dat naştere şi unei forme sau chiar unei categorii gramaticale noi, specializată pentru noul sens. Aşa, de exemplu, numele jocului sportiv *tenis*, substantiv fără formă de plural, s-a extins şi asupra încălţămintei purtate cînd se practică acest sport, primind forma de plural: *tenişi*. Acelaşi proces a parcurs şi substantivul *baschet* (pl. *baschetţi*) cu sensul de „încălţăminte".

Cuvîntul *tricolor*, adjectiv, cu sensurile: „care are trei culori; (substantivat) drapel cu trei culori; p. restr. drapel românesc", a înregistrat o dezvoltare semantică de la sensul de „drapel românesc", devenind substantiv masculin: *tricolor* (pl. *tricolori*) cu sensul: „sportiv care face parte dintr-o echipă românească în cadrul unei competiţii internaţionale". Această extensie semantică ar fi putut avea ca model limba franceză, în care s-a petrecut acelaşi fenomen.

Cuvîntul *naţional*, adjectiv, a primit sensul de „sportiv care face parte dintr-o echipă naţională", devenind odată cu aceasta substantiv masculin: *naţional* (pl. *naţionali*).

După cum se poate uşor constata, unele dintre neologismele menţionate în paginile anterioare reprezintă termeni împrumutaţi din alte limbi, în special din franceză şi din engleză.

Impresionant de multe sînt şi creaţiile care au luat naştere pe terenul limbii noastre, folosindu-se mijloace proprii de îmbogăţire a vocabularului. Derivarea şi compunerea sînt, în acest caz, procedeele cele mai frecvente. Se apelează în mod special la unele elemente de compunere sau prefixe, ca: *anti-*, *audio-*, *neo-*, *super-*, *ultra-*, *video-*, existente de altfel şi în alte limbi.

Foarte uşor apar şi formaţii noi de tipul: *imagini-prototip*, *cuvinte-cheie*, *literatură-document*, *spectacol-manifest*, *spectacol-afiş*, *reportaj-anchetă*, ele fiind create, la un moment dat, numai pentru un anumit context din care pot fi apoi generalizate.

[6] Vezi şi N. Mihăescu, *Carte despre limba românească*, Bucureşti, 1972, p. 14.

Viu în limbă este și procesul de extindere a cîmpului semantic al unor cuvinte. El are loc de cele mai multe ori în urma unor analogii, a trecerii unui cuvînt dintr-un domeniu în altul sau a preluării unui sens nou din limba de origine.

Alături de împrumuturile adaptate la sistemul limbii noastre, cum sînt cele discutate, se poate vorbi despre o adevărată avalanșă de cuvinte străine care au doar menirea „să dea, în intenția celor care folosesc un asemenea vocabular, o impresie de înaltă intelectualitate" [7]. Asemenea termeni, foarte actuali, sînt folosiți cu precădere în limbajul criticii literare, teatrale, cinematografice și de televiziune. Dăm cîteva exemple, culese din presă : *bookmaker, bidonvilleu, kitsch, flash-back, sparing-partener, show, business, suspens, puzzle* etc. Chiar felul în care termenii de acest fel au fost redați grafic de către cei ce i-au folosit probează caracterul lor străin. Utilitatea acestora în limbă va fi confirmată sau infirmată de însăși practica vorbirii, care, ca și în cazul altor neologisme, va decide, în confruntarea cu timpul, soarta acestor cuvinte.

După cum se poate constata, ritmul rapid de îmbogățire a vocabularului românesc în ultimii ani a făcut ca, în mod firesc, o serie de împrumuturi și de formații lexicale neologice să nu fie cuprinse în lucrările lexicografice, oricît de recente ar fi. Apare deci obligația de a revedea dicționarele periodic, la intervale nu prea mari de timp, pentru a le completa cu termeni noi, impuși de tot ceea ce progresul continuu al omenirii aduce nou. Alături de dicționarele-tezaur este evidentă necesitatea unor dicționare de neologisme, a căror elaborare, efectuîndu-se într-un timp mai scurt, permite înregistrarea cuvintelor nou intrate în limbă.

DIE BEREICHERUNG DES WORTSCHATZES UND DIE EINSPRACHIGEN WÖRTERBÜCHER

ZUSAMMENFASSUNG

Der erste Teil der Arbeit enthält die Kriterien welche man bei der Einschaltung neuer Wörter in Wörterbücher vor Augen halten muß. Weiter wird eine Liste neuer Wörter der rumänischen Sprache gegeben welche nicht in den bis heute herausgegebenen Wörterbüchern erschienen sind und eine andere Liste derjenigen Wörter welche sich mit neuen Bedeutungen bereichert haben.

Der Schluß der Arbeit enthält die Meinung der Autoren was die Notwendigkeit einer periodischen Erscheinung der Wörterbücher der Neologismen betrifft.

Noiembrie 1972

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

[7] Demostene Botez, *Scriitorii și limba noastră*, în „Viața românească", XXV, 1972, nr. 2, p. 122.

ASPECTE SEMANTICE ALE VERBELOR MEDITA, OBSERVA, REFLECTA

DE

DOINA NEGOMIREANU

1. Structura semantică a unui cuvînt (a unei unități lexicale), după cum o demonstrează cu prisosință dicționarele istorice și explicative, nu este un dat imuabil. Ținîndu-se seama de varietatea factorilor care determină modificările de sens, prin analiza concomitentă a stadiului actual și a evoluției istorice a structurii semantice a unei unități lexicale, se obține imaginea particulară, specifică a „mișcării" microsistemului acesteia, într-o limbă dată.

Ideea că vocabularul unei limbi reprezintă o viziune proprie asupra universului, dispunînd de mijloace specifice de redare lingvistică a fenomenelor, a relațiilor din lumea înconjurătoare, se leagă de o altă idee (viu discutată), și anume dacă în studiul sistemului vocabularului putem opera sau nu cu elemente nelingvistice. Cercetările au demonstrat, pe de o parte, că aspectul lingvistic nu trebuie identificat cu realitatea extralingvistică, iar pe de altă parte că limba, ca mijloc de comunicare, și ca sistem de semne, reflectă în chip particular, specific o lume nelingvistică [1].

Relația limbă-realitate este privită prin prisma acceptării unei intercorespondențe perpetue între ambii termeni ai relației [2]. Ca urmare, după cum arăta și G. Mounin, „le léxique [...] ne serait pas structurable en vertu de ses propriétés strictement linguistiques, pour des raisons propres à la linguistique [...] parce qu'il serait la reflet plus ou moins exact d'une autre, ou de beaucoup d'autres structures non linguistiques" [3].

---

[1] „Elaborarea unei semantici *pur lingvistice*, ramură a unei discipline care să studieze limba «în sine și pentru sine», ni se pare un deziderat himeric. Configurația semantică a unui cuvînt reflectă, prin intermediul noțiunilor, fapte de ordin extralingvistic, de care [...] semantica nu poate scăpa" (S. Stati, *Problemele actuale ale semanticii lingvistice*, în *Limbaj, logică, filozofie*, București, 1968, p. 16).

[2] Permanentele modificări din planul extralingvistic au un reflex corespunzător pe planul limbii, în mulțimea unităților lexicale. R. Balzarotti nota în acest sens: „la funzione lessicale consiste appunto nello stabilire un rapporto tra struttura linguistica e contesto extralinguistico e per questa ragione le unità lessicali formano una lista *aperta di termini*" (*Semantica e linguaggio*, în „Lingua e stile", VI, 1971, nr. 1, p. 101).

[3] G. Mounin, *Un champ sémantique: la dénomination des animaux domestiques*, în „La linguistique", 1965, nr. 1, p. 52.

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 31—37, Cluj, 1973.

2. În contextul acestor considerente, analiza conținutului semantic al verbelor românești *medita, observa, reflecta* urmărește, pe de o parte, structura semantică particulară a fiecăruia (raportată deseori la limba franceză din care acestea au fost împrumutate), iar pe de altă parte determinarea în același timp a elementelor care le apropie și care le diferențiază [4].

medita

Sensurile se ordonează pe două planuri.

În primul plan, cu caracter unipersonal, se încadrează sensurile: „a examina ceva din toate punctele de vedere, a studia", sens învechit (ex.: *Această boală trebuia meditată.* Negruzzi, S. I, 33; *A medita un sujet.* Marcovici, R. 25/3), și „a gîndi, a reflecta (îndelung) asupra unui lucru". Pentru sensul învechit [5], în limba contemporană există cuvinte cu acest sens principal [6], de pildă: *a studia, a examina, a cerceta* etc. Prin acest sens, *medita* s-a încadrat gramatical, prin tranzitivitatea formelor verbale, în regimul seriei sinonimice corespunzătoare.

Al doilea sens, principal și viabil, este intranzitiv. Aici distingem situațiile:

— exprimarea acțiunii „în sine" marcată (sau nu) de parametrii contextuali modali sau temporali, accentuînd ideea de profunzime,

a) fără a indica realitatea implicată:

După ce mai medită cîtva timp, el zise în sineși... Filimon, O. I, 124.

Și pe țărna lumii adînc am meditat. Bolintineanu, O. 197;

b) indicînd realitatea, cu ajutorul complementului indirect introdus prin prepozițiile *la, asupra,* cu sau fără întregiri modale:

Nu numai că materialul îl adunase, dar meditase asupra lui. Iorga, L. II, 593.

---

[4] Materialul ilustrativ se bazează pe *Dicționarul limbii române* (DLR), tomul VI, București, 1965—1968, tomul VII, partea a 2-a, București, 1969, litera R și *Dictionnaire alphabétique et analogique de la Langue Française,* par Paul Robert, tome IV, V, Paris, 1966 (DR).

Cunoscut fiind că exprimă manifestări umane, procese de gîndire, cele trei cuvinte pot fi asociate în cadrul aceleiași analize. Împrumutate din franceză (avînd la bază latina) în perioade de timp relativ apropiate, cuvintele urmează o „viață" paralelă în limbă (*medita* < fr. **méditer**' *observa* < fr. **observer**, *reflecta* < fr. **refléter**, cf. r é f l é c h i r). Simbolurile folosite:

O	(realitate extralingvistică)
P_I	(plan unipersonal)
P_{II}	(plan pluripersonal)
P_1	(o singură persoană)
P_n	(*n* persoane)
→	acțiune directă asupra unei realități
()	acțiune care presupune o realitate
←→	„relație"

[5] În DR nu se înregistrează ca sens aparte, de sine stătător, ci ca o particularitate, marcată de context, a sensului mai dezvoltat „soumettre à une longue et profonde réflexion" V. a p p r o f o n d i r, r é f l é c h i r (à).

[6] Pentru terminologie, B. Kelemen, *La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots,* în *Actes du Xe Congrès international des linguistes,* Bucarest, 1970, p. 519—525.

Am să meditez m a i s e r i o s *la cazul dumitale.* C. Petrescu, C. V. 202.

Aceeaşi acţiune, dar efectuată în vederea unui anumit *scop*, este indicată de sensul, învechit şi el, „a plănui, a urzi, a ticlui" [7], sens realizat numai în condiţii contextuale adecvate. Complementul direct al verbului este hotărîtor :

Se cunoştea că meditează vreo nouă moarte. Negruzzi, S. I, 143.

Turcul, carile medita o perfidă stratagemă, au răspuns că fiul său nu-l putea trimete. Calendar (1861), 116/17.

O schimbare în planul sintagmatic, prin înlocuirea complementului direct cu altul asemănător (dar neconcludent din punct de vedere semantic) sau cu un complement indirect, produce automat şi o modificare de nuanţă şi sens (*meditează o...*, *meditează la...*).

Sensul care se realizează în planul exterior , presupunînd cel puţin două persoane (pluripersonal), nu mai aparţine proceselor de gîndire, ci sferei relaţiilor („a ajuta elevii să-şi pregătească lecţiile, examenele"), ex. : *S-a oferit să o mediteze el gratuit.* Rebreanu, R. I, 25.

observa

Sensul cel mai vechi „a respecta, a ţine, a păzi o lege, o dispoziţie, un obicei etc." (de ex. : *Observează rînduiala.* Asachi, S. L. I, 223) păstrează fidel sensul corespunzător al verbului francez *observer*, fără a atinge însă dezvoltarea şi frecvenţa acestuia. Realizîndu-se ca o acţiune unipersonală (P_I), *observa* intră în seria sinonimică a unor cuvinte ce definesc o a t i t u d i n e (*respecta, conforma, executa* etc.). Celelalte sensuri în uz care se găsesc şi ele în general în structura semantică a cuvîntului francez se orientează în două direcţii distincte : una în care acţiunea are caracter unipersonal (intern) P_I şi alta în care acţiunea presupune prezenţa a cel puţin două persoane (caracter pluripersonal, extern) P_{II}; în ambele situaţii se acţionează direct asupra realităţii, fapt indicat lingvistic prin complementul direct cerut de verbul care este, de altfel, tranzitiv în totalitatea sensurilor sale.

P_I 1) Realitatea (0) [8] se impune atenţiei, iar persoana (P_1) ia act de această realitate, „bagă de seamă, remarcă" ; acţiune nondurativă (şi cu aspectul negativ, al nonacţiunii) :

În vreme ce oamenii se retrăgeau bombănind, Petre observă că alţii se îmbulzesc să intre în castelul cel nou. Rebreanu, R. II, 202.

Între invitaţi observai pe un bărbat frumos. Galaction, O. 102.

Am să te rog să priveşti la individul acela... Nu l-ai observat, sînt sigur, niciodată. C. Petrescu, C. V. 281.

Pot... a observa (lua aminte) mişcarea măiestrită a stelelor şi a planetelor. AR (1830), 357 1/48 [9].

---

[7] Considerînd-o ca o nuanţă a sensului-bază în care prevalează scopul, fără ca acesta să constituie nota semantică dominantă, DR trimite la verbele *combiner, conspirer, projeter.*

[8] Obiectul din realitate poate fi animat sau neanimat.

[9] DR îl izolează cu sens specific unui domeniu ştiinţific : *Spécialt.* „Considérer (un objet de connaissance scientifique), par les procédés d'observation". *Observer les astres.*

Întrebuinţarea impersonală a verbului *(Se observă... o preocupare din ce în ce mai serioasă şi mai adîncă a scriitorilor noştri pentru tematică.* V. Rom., octombrie 1954, 270) contribuie şi ea la detaşarea sensului de context.

Un sens foarte răspîndit este şi „a examina cu atenţie, a studia, a cerceta; a scruta". De la faza înregistrării fenomenului ca prezenţă, ca fapt, se trece cu acesta la faza examinării, cercetării, studierii lui (ex.: *Cînd se întoarce cu spatele, poate observa toată strada prin oglinda de la uşă.* C. Petrescu, C. V. 281).

Variaţia semantică este marcată de indicatori temporali, modali sau de scop, nota dominantă modificîndu-se în funcţie de felul în care aceştia însoţesc, completează sau se impun sensului, producînd astfel o schimbare de echilibru a conţinutului semantic şi, în consecinţă, a sensului. Există, aşadar, o observare în toate situaţiile:

a) şi cînd sînt prezente elemente contextuale temporale sau modale: *Începu să observe cu atenţie odaia.* Vlahuţă, O. A. III, 18.

Aprodul cel bătrîn şi de treabă o observa în tăcere. Sadoveanu, O. X, 553 şi

b) în contexte în care prevalează scopul, „a spiona, a iscodi, a pîndi" (ex.: *Nu numai că trebuie să fi avut o corespondenţă în Ardeal, unde observa pentru dînsul Apostol Mano..., dar el trebuie să fi avut oamenii săi la Viena.* Iorga, L. I, 41). Accentuarea ideii de scop produce o modificare (prin intermediul contextului) a sferei, trecîndu-se de la procese de gîndire la atitudine.

Dicţionarul limbii române priveşte acest sens într-o accepţie mai largă în comparaţie cu dicţionarul francez [10], introducîndu-se sub aceeaşi definiţie atît un citat ca cel de mai sus, cît şi un citat ca:

Ea se ivi în fereastră. El se retrase după perdea, ca s-o observe. Eminescu, N. 75.

De fapt „a spiona" înseamnă aici „a privi, a observa pe cineva sau ceva pe furiş", aspect semantic diferit de sensul corespunzător exemplului anterior, unde contextul indica clar „a iscodi, a pîndi în scopul de a raporta cele aflate".

Distincţia dintre unele sensuri, particularitatea fiecăruia în parte (de pildă „remarca" şi „examina cu atenţie") se realizează contextual plecînd de la prezenţa (sau absenţa) unui anumit determinant al verbului pînă la contexte mai largi, în care există un cuvînt de referinţă. De pildă, faţă de: *...a observa în tăcere...*; *...începu să observe cu atenţie*, într-un enunţ ca: *nu l-ai observat, sînt sigur, niciodată*, nu avem un indiciu suficient pentru o interpretare sigură, precisă. Raportarea la un context lărgit aduce precizarea necesară: *am să te rog să priveşti la...*

P_{II} Realizarea sensurilor necesită prezenţa a cel puţin două persoane, realitatea fiind un element care mijloceşte relaţia (P_I—P_n). Sensul „a

[10] DR tratează ca sens aparte pe „a spiona", iar atunci cînd prevalează ideea de „a privi pe furiş, a examina", aceasta se marchează ca nuanţă a sensului „considérer avec attention, application, afin de connaître, d'étudier...", cu trimiteri la cuvintele asemănătoare ca înţeles, de ex.: *Se savoir, se sentir observé...* V. Toiser; *Observer un adversaire avant de se mesurer à lui...* V. Suivre. De asemenea, se detaliază situaţiile în care se accentuează studierea (în scopul cunoaşterii) şi cea în care interesează privirea insistentă, fixarea.

exprima o observaţie, a face o constatare" (ex. : *Simţind în glasul învăţătorului un fel de ameninţare ascunsă, Titu Herdelea observă împăciuitor.* Rebreanu, R. I, 108) reia înţelesul de „remarca" transpunîndu-l pe planul realizării lui verbale, ca o comunicare, vizînd acum sfera relaţiilor, unde dealtfel se încadrează şi sensul „a atrage cuiva atenţia ; a dojeni, a reproşa" (ex. : *Fie-mi iertare, ..., a vă observa că aceşti oameni s-au purtat vitejeşte.* Alecsandri, T. 1488 ; *Am observat doamnei Popescu că anul acesta nu se prea vede la plimbare.* Caragiale, O. I, 273). Dacă, în situaţia primului sens, P_n poate sau nu să fie prezentă, în cel de-al doilea, exprimarea ei (prin complementul în dativ) se impune [11].

reflecta

Sensurile care indică acţiuni umane sînt „a gîndi, a cugeta, a medita" şi „a preveni, a avertiza". Primul, după cum arată şi definiţia, se întîlneşte şi la cuvîntul *medita*, considerat sinonim. Cu toate acestea, contextele dezvăluie atît elementele care permit relaţia sinonimică, cît şi elemente, anumite particularităţi, care nu se integrează în această relaţie.

Primul sens defineşte o acţiune durativă (limitată sau nu), întregită (sau nu) de elemente modale care nu aduc modificări semantice :

Mi-am închipuit că reflectînd vă veţi răzgîndi. Călinescu, S. 124.
O să vă dau soluţia. Pînă mîine reflectez. Stancu, R.A.I, 357.
Reflectai asupra nenorocirilor. Filimon, O. I, 308.

Faţă de aspectul intranzitiv, aceeaşi acţiune unipersonală, dar tranzitivă, de data aceasta este momentană, nondurativă (ca rezultat al unei acţiuni anterioare) :

Înţeleaptă muiere! reflectă doctorul. Sadoveanu, O. XI, 454.
Tocmai reflecta: „Ce bine e să trăieşti şi să mori sătul!" Vianu, A. P. 215.

Accentul cade nu pe o gîndire (îndelungată), ci pe actul momentan, prezent, apropiindu-se de sensul lui *observa*, „a exprima o observaţie, a face o constatare". Cuvîntul se orientează prin acest sens spre sinonime ca : *a constata* etc. [12] ; în consecinţă, sinonimia *reflecta — medita*, în cadrul aceluiaşi sens, nu este decît relativă.

O situaţie asemănătoare am întîlnit în structura semantică a lui *observa*, unde cele două aspecte înregistrate s-au cristalizat în sensuri de sine stătătoare.

Sensul învechit „a preveni, a avertiza" se referă la domeniul relaţiilor. Şi aici se pleacă de la „a atrage cuiva atenţia" (v. *observa*), dar individualitatea sensului se realizează prin nota de atitudine (scop) şi prin marcajul temporal : ex. : *Preşedintele reflectă pe Măcelariu că trebuie să observe legea.* Bariţiu, P. A. II, 227.

---

[11] DLR l-a încadrat ca sens derivat al sensului „a băga de seamă...", avînd în vedere nota de apropiere ; DR le-a marcat ca sensuri total aparte, ţinînd seama de elementul semantic diferenţiator, legîndu-l de *signaler*.

[12] Apelîndu-se deseori la astfel de sinonime şi cuvinte analogice pentru înţelegerea nuanţelor semantice, DR indică, de pildă , în cadrul sensului „faire usage de la réflexion", situaţia „réfléchir à quelque chose" cu trimiterile : *considérer, envisager, étudier, examiner, mûrir, pénétrer, penser, peser, ruminer, songer.*

3. Analiza conținutului semantic al verbelor românești *medita, observa, reflecta* permite evidențierea unor caracteristici determinate de relația limbă-realitate și stabilirea posibilităților (mijloacelor) lingvistice de care dispune limba (la un moment dat) în exprimarea acestor aspecte.

a) Sensurile care aparțin aceleiași clase semantice indicînd manifestări proprii omului se diferențiază în două planuri: P_I (plan intern, unipersonal, P_1) și P_{II} (plan extern, pluripersonal, P_n).

— În P_I există o sferă de circulație comună, cea a p r o c e s e l o r d e g î n d i r e (O poate să existe sau nu); la *observa* există și sfera a t i t u d i n i i (presupune prezența lui O).

— În P_{II} este comună sfera r e l a ț i i l o r (realizată pe baza lui P_I prin intervenția unor note specifice acestei sfere și impune ca dominante).

— Pentru P_I, acțiunea lui P_1, raportată la O poate fi „acțiune în sine", monovalentă, iar în prezența lui O, bivalentă.

b) Exprimînd procese de gîndire, situația acestor verbe sub aspect temporal se prezintă astfel:

— durativ { medita, observa, reflecta }

— nondurativ { observa, reflecta }

c) Se remarcă continuitatea în timp, viabilitatea sensurilor legate de p r o c e s e a l e g î n d i r i i și mult mai puțin, de pildă, a celor care indică r e l a ț i i, pentru care limba dispune de alte cuvinte, cu o dominantă semantică corespunzătoare (vezi *reflecta* pentru *preveni, avertiza*).

P_I (unipersonal) g î n d i r e { medita — T (durativ); observa, reflecta — T (nondurativ) }

(P_1) { P_1 (O), $P_1 \rightarrow O$ } a t i t u d i n e { — observa, — medita }

P_{II} (pluripersonal) — r e l a ț i e

$P_1 \overset{O}{\longleftrightarrow} P_n$ { medita, observa, reflecta }

d) În funcție de sfera în care se încadrează sau de nuanța de sens marcată, sensurile se atașează cu o valoare și frecvență diferită unor serii sinonimice (și antonimice) diferite. Trecerea dintr-o serie în alta (dispariția sau apariția unor sensuri) reflectă și la acest nivel frămîntarea internă a limbii în realizarea adecvată a raportului semn lingvistic —

realitate extralingvistică. Procesul comunicării impune o realizare lingvistică precisă. De aici şi diferenţierea semantică „aspectuală" a acţiunii care reclamă cuvinte deosebite.

e) Studiul semantic al fiecărui cuvînt dezvăluie atît aria semantică pe care acesta o poate acoperi dintr-un concept dat, cît şi posibilităţile limbii raportate la *scara neutră* a conceptului [13]; acest studiu indică, de asemenea, oportunitatea cercetării cîmpului onomasiologic, după analiza semasiologică prealabilă a cuvintelor aferente unui concept [14].

Noiembrie 1972

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

[13] Nicolas Ruwet, *La linguistique générale aujourd'hui*, „Archives européennes de Sociologie", 1964, 5, p. 308, apud Kurt Baldinger, *Sémantique et structure conceptuelle*, în „Cahiers de lexicologie", vol. VIII (1966), nr. 1, p. 10.

[14] Cf. K. Baldinger, *Sémantique...*, p. 43—46.

NOTE LEXICOLOGICE

DE

R. TODORAN

chilindí, t'ilínd'

Verbul *chilindí* este o variantă a lui *chiliní* „a separa, a despărți", cu același sens, cum a arătat L. Ghergariu (CL, **16**, 1971, nr. 1, p. 85), atestată într-o colecție de chiuituri de pe Someș, recent publicată. Pentru explicarea etimologică a cuvîntului, L. Ghergariu trimite la magh. *különít* „separă", deși pentru *chiliní*, a cărui variantă este, admite că nu poate fi explicat prin verbul maghiar. Pe bună dreptate îl consideră un derivat românesc de la *chilin* „separat", care, la rîndul său, este un împrumut din limba maghiară (< magh. *külön*).

Varianta *chilindí*, înregistrată de DA din Sălaj și atestată acum pe Someș, trebuie să o explicăm ca o formă apărută prin dezvoltarea internă a limbii române. Admițînd că *chilindí* este o variantă a lui *chiliní* (< *chilin*), ceea ce ni se pare neîndoios, o putem explica prin fenomenul numit de S. Pușcariu (*Limba română*, II, [București], 1959, p. 119—122) „despicarea" sunetelor. Fenomenul e menționat de Pușcariu în cuvinte ca: *arînde* „arin(e)", *plămînd* „plămîn", *spînd* „spîn", *rămînde* „rămîne", la care adăugăm și pe *scand* „scaun" (citat la p. 116) ș.a. Deci din *chiliní* s-a născut, prin fenomenul amintit, *chilindí*, pronunțat *t'ilind'í*. Din această formă dialectală s-a refăcut *t'ilínd'* „separat", atestată după mai multe izvoare în Țara Oașului și Sălaj (cf. L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966, p. 202), după modelul: *chiliní* — *chilin*. Dacă am porni de la o formă **chilínd* < *chilin*, prin același fenomen, nu l-am putea explica pe *d'*.

defruptá

E neatestat în dicționare. Îl întîlnim în *Bucvariu pentru pruncii ceii rumânești carii se află în crăiia ungurească și hotarele ei împreunate*, Viena, 1781: *eu am gîndit că iaste mai mare păcat a să defrupta în zile de post decît a fura ceva* (p. 23). Sensul cuvîntului este cel de „a mînca de frupt în zile de post, a se înfrupta". Este un derivat de la *frupt* cu prefixul *de-*. Originea acestui prefix, ca și în cazul lui *în-* și al altora, trebuie să o căutăm în prepoziție, și anume în prepoziția *de*. Sintagma

de frupt din locuţiunea verbală *a mînca de frupt*, atestată în numeroase izvoare (vezi DA, s.v. *frupt*), a favorizat formarea derivatului discutat aici. Formaţii asemănătoare : *dedulcí* < (a mînca) *de dulce*, *deochiá* < *de ochi*, *delăturá* < *de lături*, *afundá* < *a fund*, *înţepá* < *în ţeapă*, *închiriá* < *în chirie*, *înlăturá* < *în lături*, *încolţí* < *în colţi*, *păfugá* < *pe fugă* etc. (cf. Florica Dimitrescu, *Locuţiuni verbale în limba română*, [Bucureşti,] 1958, p. 128).

deschilíni, descojí

Verbul *deschilíni* „a (se) deosebi, a (se) separa, a (se) despărţi", cu variantele : *deschilindí*, *desclíni*, *dischilíni*, *deştilíni*, *deschilinâ*, atestat mai frecvent ca participiu cu valoare de adjectiv, ca infinitiv lung substantivat, este explicat de dicţionare ca derivat de la *chílin* „separat". Singur DLRM indică elementele componente ale acestui derivat : „*des-*[1] + *chílin* (puţin folosit, < magh. *külön*)". În acelaşi dicţionar, *des-*[1] este definit ca „element de compunere cu sens privativ", care serveşte la derivarea unor verbe[1]. Explicaţia propusă de DLRM ar putea fi acceptată, formal, numai dacă s-ar porni de la derivatul *chilíni* (< *chílin*), deoarece prefixul *des-* este un prefix verbal, nu numai fiindcă derivă verbe, ci şi fiindcă derivă verbe de la verbe : *(în)robí — dezrobí*, *moşteni — dezmoşteni*, *(în)frîna — desfrîna*, *umfla — dezumfla*, *completa — descompleta*, *coase — descoase*. Pe de altă parte, constatăm că *des-* în *deschilíni*, în raport cu *chilíni*, nu are sens privativ, ca în exemplele citate mai sus. În acest caz trebuie să ne gîndim la altă explicaţie. Credem că punctul de pornire îl constituie locuţiunea adverbială *de chílin* „separat, despărţit", care este mult mai frecventă decît adverbul (şi, rar, adjectivul) *chílin* (cf. DA şi L. Tamás, *op. cit.*). Din *de chílin* s-a născut un verb **dechilíni* (cf. *dedulci*, *deochia*, *delătura*, *defrupta* ş.a., citate la nota precedentă, împreună cu alte formaţii similare), în care, datorită sensului verbului, *de-* a fost interpretat de vorbitori ca avînd funcţie privativă şi, ca atare, echivalat şi substituit prin *des-*. În acest fel, **dechilíni* > *deschilíni*. Echivalenţa dintre *des-* şi *de-* şi apoi, ca o consecinţă a acesteia, substituirea au putut fi favorizate de transformarea lui *des-* în *de-* la verbele care încep cu o siflantă sau sibilantă : *desăra* < *des-* + *sără*, *desărcina* < *des-* + (în)*sărcina*, *dezice* < *des-* + *zice*, *deşterne* < *des-* + (a)*şterne*, *dejuga* < *des-* + (în)*juga* (cf. S. Puşcariu, *Das rumänische Präfix* des-. Extras din „Zeitschr. f. rom. Phil.", **63**, p. 10).

Un caz similar îl prezintă *descojí*, explicat de DLRM din *coajă* cu prefixul *des-*. Şi aici *des-* nu are funcţie privativă ; *descojí* nu arată acţiunea contrară a lui *cojí*. Cele două verbe sînt sinonime şi definite identic în dicţionarul amintit : „a curăţa de coajă". Explicaţia se impune de la sine : *descojí* provine din sintagma *de coajă* (cf. *a curăţi de coajă*). Din *de coajă* a rezultat mai întîi **decojí*, în care *de-* a fost echivalat şi substituit cu *des-*, contribuind la aceasta şi sensul privativ al cuvîntului.

[1] În DLRM, se menţionează că acest prefix serveşte la formarea unor substantive ca : *dezrobire*, *dezmoştenire* etc., a unor adjective ca : *desfrînat*, *dezumflat* etc. şi a unor verbe ca : *descompleta*, *descoase* etc. De fapt, prefixul *des-* este un prefix verbal, fiindcă substantivele şi adjectivele citate sînt forme nominale ale verbelor respective.

deşelá

Verbul *deşelá*, cu varianta *deşălá*, este înregistrat în dicţionare cu un sens sau cu două sensuri principale. TDRG îl dă numai cu sensul de „a frînge şalele", „a lovi" şi-l derivă din *şale* cu prefixul *des-*. În CADE, cuvîntul are trei sensuri : (1) „a lua şeaua de pe cal", (2) „a (se) speti, a(-şi) frînge şalele", (3) „a snopi în bătăi". Cele trei sensuri se reduc, de fapt, la două principale, fiindcă cel de al treilea este derivat din cel de al doilea : „a frînge şalele cuiva, b ă t î n d u - l" → „a snopi în bătăi". Acest dicţionar, ca şi în alte cazuri, preia explicaţia din TDRG. SCRIBAN, D. dă două sensuri, cele două principale, menţionate mai sus : (1) „iau şeaua de pe cal" şi (2) „vatăm şalele, deformez mijlocul corpului", considerînd cuvîntul ca derivat din *şa*, *şea*, pl. *şele*. DLRM vede în acest verb, după părerea noastră, în mod just, două cuvinte omonime, corespunzătoare celor două sensuri principale amintite : *deşelá* [1] şi *deşelá* [2]. *Deşelá* [1] e înregistrat ca o variantă a lui *deşeuá* „a scoate şeaua de pe un animal de călărie" şi e explicat din *des-* + (în)*şeua*, iar *deşelá* [2] „a îndoi, a vătăma, a frînge spinarea unui animal sau p. e x t. a unui om prin poveri prea mari sau prin lovituri puternice", din *des-* + *şale* [2]. Explicaţia lui *deşelá* [1] este evident justă, prefixul fiind motivat prin funcţia lui. Evoluţia lui *des-* la *de-* este de natură fonetică : înainte de siflante şi sibilante, prin asimilare, *s* (sau *z*) dispare (cf. S. Puşcariu, *art. cit.*, vezi şi exemplele citate la nota precedentă). Nu ni se pare, în schimb, acceptabilă explicaţia etimologică a lui *deşelá* [2], dată de TDRG, admisă de CADE şi reprodusă de DLRM. Împotriva derivării din *des-* + *şale* se ridică două obiecţii (ca şi împotriva derivării lui *deschiliní* din *des-* + *chilin* şi a lui *descoji* din *des-* + *coajă*, vezi nota precedentă), şi anume : a) prefixul *des-* nu are aici o valoare privativă, ca în *face* — *desface*, *îndoi* — *dezdoi*, *închide* — *deschide* ş.a. ; b) este un prefix verbal, care derivă verbe de la verbe, imprimîndu-le sensul privativ, ca în exemplele citate. Pentru acest cuvînt, o formaţie românească evidentă, propunem o altă explicaţie : derivarea lui din sintagma *de şale*, pe care o întîlnim în relaţie cu numeroase verbe : *rupt de şale*, *frînt de şale*, *îndoit de şale*, *aplecat de şale* ş.a. Pentru asemenea formaţii, vezi exemplele analoage citate la *defruptá* ; cf. şi nota precedentă.

dezgrăşá

Cuvîntul nu e atestat în dicţionare. Îl întîlnim în *Versul buciumanilor* din 1886, publicat de D. Braharu în „Tribuna" din 21 sept. 1967, p. 5 : *Marţea, ei ne dau răşcaşă/Care trupul ni-l desgraşă*. Sensul e cel de „a slăbi". Derivă din (în)*grăşa*, cu prefixul *des-*.

---

[2] Am observa că, în privinţa lui *deşelá* [1], în raport cu familia de cuvinte din care face parte, DLRM procedează inconsecvent : *deşelá* [1] este considerat ca o variantă a lui *deşeuá* (< *des-* + (în)*şeua*), cîtă vreme corelativul său *înşelá* [2] e explicat din lat. **inselläre* (< *sella*), iar *înşeuá*, din *în-* + *şa*. Dacă *înşelá* [2] nu este o variantă a lui *înşeuá*, cele două cuvinte avînd etimologii diferite, evident, şi *deşelá* [1] nu poate fi varianta lui *deşeuá*. Normal ar fi fost ca *deşelá* [1] să fie explicat din (în)*şelá* [2], cu prefixul *des-*, cu sens privativ.

grúmur, grumurá

Cuvîntul *grúmur* cu înţelesul de „grămadă; cîrd" este cunoscut în dialectul aromân (cf. T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, [Bucureşti], 1963, p. 503—504) şi a fost explicat din lat. *grumulus* „mică colină, mică grămadă de pămînt, muşuroi".

În dialectul dacoromân, *grumur* a fost atestat, în forma de pl. *grumuri*, de I. M. Moldovan (cf. R. Todoran, *Din însemnările lexicografice ale lui I. M. Moldovan*, în „Materiale şi cercetări dialectale", I, 1960, p. 23) din Cîmpia Transilvaniei, cu un sens derivat: „grămezi, cete, grupuri", în următorul context: *sta oamenii tot grumuri*. Acestei atestări îi adăugăm acum o alta, care confirmă existenţa cuvîntului de origine latină şi în dacoromână: *grúmur*^{u} *la cucurúz* (ALR [II], s.n., vol. 1, h. 102/102, Feneş, jud. Alba) „muşuroiul care se face în jurul firului de porumb, la praşila a doua". Sensul, după cum se vede, este apropiat de cel originar.

În aceeaşi localitate, şi verbul *a grumurá* „a face muşuroi în jurul firului de porumb, la praşila a doua, a îngrămădi pămînt la rădăcina porumbului": *grumur*^{i}*ám* (ALR [II], s.n., vol. 1, h. 101/102, *ibid.*, h. 102/102 n.). Verbul a mai fost semnalat într-o colindă din Ardeal din colecţia de colinde a lui Al. Viciu: *Merele-mi pica, / Masa-mi grumura*. C. Lacea, în DR, II, p. 624, îl explică din **grumulare*, derivat din *grumulus*. Nefiind în aromână, unde *grumur* este un cuvînt uzual, am presupune că *grumurá* este un derivat verbal românesc al lui *grumur*. Nu întrevedem nici un argument care să infirme presupunerea noastră. Derivatul acesta este o dovadă în plus pentru existenţa cuvîntului de origine latină şi în dacoromână. Dar mai avem încă un derivat, care dovedeşte acelaşi lucru: *grumuleu*, cu variantele *grumbuleu* şi *grumudeu*, atestat în Ţara Haţegului şi Valea Jiului, cu sensurile de „deal mic, deluşel", „ridicătură de pămînt, movilă", „moviliţă" (cf. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 319; Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Haţeg*. Monografie sociologică întocmită... sub conducerea lui —, Bucureşti, [1940], p. 131, cf. 134, 505; M. Homorodean, *Toponimia satelor Cinciş şi Valea Ploştii (judeţul Hunedoara)*, în „Studii şi materiale de onomastică", 1969, p. 98). O. Densusianu (*op. cit.*, p. 54—55), care atestă pe *grumuleu* şi *grumudeu*, consideră cuvîntul de origine latină, arătînd că „nu poate fi izolat de ar. *grumur*, cu acelaşi înţeles". Derivînd pe *grumuleu* din **grumureu*, prin disimilarea $r—r > r—l$, „rămîne neexplicată adăugarea lui *-eu*". De aceea, după autorul citat, s-ar putea presupune o încrucişare cu un cuvînt străin, care, în cazul lui *grumudeu*, ar putea fi *grămadă* [3]. Originea latină a acestui cuvînt i se pare lui O. Densusianu neîndoioasă. Legătura cu *grumur* este evidentă. În regiunea în care este înregistrat apelativul menţionat cu variantele lui s-au atestat numele topice: *Grumuleu, Grumbuleu* şi *Grumulie* (cf. M. Homorodean, *art. cit.*).

[3] E curios faptul că nici DA, nici CADE şi nici SCRIBAN, D. nu înregistrează pe *grumuleu* (cu varianta *grumudeu*), ca termen entopic, deşi atestarea lui se găseşte într-un izvor de cea mai deplină încredere.

Pentru ultimul s-ar putea propune explicarea din *grumur* + *-ie*, cu disimilarea menţionată de Densusianu. Ca toponim, *grumur*, în diverse variante şi derivate, e posibil să se găsească şi în alte părţi al Transilvaniei.

lom

O. Bîrlea, în glosarul lucrării sale *Antologie de proză populară epică*, vol. III, [Bucureşti,] 1966, p. 328, dă cuvîntul *lom*, pe care îl explică prin „crengi uscate, vreascuri". Neindicîndu-se pagina sau numărul textului, nu putem cunoaşte contextul în care apare. Este un împrumut din srb. *lom* „rupere, frîngere", „crengi rupte" (D. Gămulescu-M. Jivcovici, *Dicţionar sîrbocroat-român*, Bucureşti, 1970, p. 184). Pentru verbul *lomí* „a rupe, a frînge" (< srb. *lomiti*, „id."), atestat la începutul secolului al XIX-lea în Cronica lui Nicolae Stoica de Haţeg, cf. CL, XV, 1970, nr. 1, p. 52, 57. E vorba, desigur, de un cuvînt dialectal bănăţean.

móştină

DLR, VI, litera M, înregistrează din Transilvania (Băiţa, jud. Hunedoara şi Gurahonţ, jud. Arad) cuvîntul *móştină* [2], cu înţelesul de „loc foarte umed, cu multă apă". În loc de etimologie, găsim o trimitere la *mlaştină*. Pentru explicarea lui etimologică, ne-am putea gîndi la o contaminare între *moină*, care în sensul *2* înseamnă „loc apătos", şi *mlaştină*.

năglód

Cuvîntul e înregistrat în DLR, VII/1, pe baza unei singure atestări în ALR, din localitatea Lechinţa-Tîrnăveni, cu sensul de „noroi". Vedem aşadar că e sinonim cu *glod*, care se întîlneşte în partea de sud a Transilvaniei şi în Moldova. În loc de etimologie, se face trimiterea la acest cuvînt. Propunem explicarea lui *năglód* din *năglag* (*năglac*, *năglaj* etc.) „pămînt galben (care, muiat, devine foarte lipicios)" + *glod*, prin contaminare.

nie, nica, nică, micúţă, ninică

DLR, VII/1, înregistrează la NIMÍC, adv., pron. neg. şi subst., variantele : *nic*, *nica* şi *nică*, alături de *mic* şi *mica*. Din indicaţiile date de DLR, putem localiza variantele *nic*, *nica* şi *nică*, ca şi *mic* şi *mica*, în Moldova. Toate sînt atestate după materialul Atlasului lingvistic român. Recurgînd la acest material, constatăm că variantele menţionate sînt transcrise fonetic cu *ń* şi apar în următoarele contexte :

ńic : *nu m-am înţeles cu ńic* (ALR I 312/584), *nu vriĕu să ştiu ńic di iel* (ALR II 3042/514), *nu-n trebuĭ ńic* (ALR, s.n., V,h 1356/514);

ńica : *nu faŝi ńica* (ALR I 251/510, cf. 528), *nu faŝi altî ńica dicît numa cîntî* (*ib.*/532), *altî nu mai faŝi ńica ńicuţî* (*ib.*/540), *mai̯ ŝărtat*^{u} *pe̯ntru ńica* (*ib.* 1434/614), *sâ nu faŝe̯ţ ńica... fărâ mini* (ALR II 3022/514), *nu-n‿trebi ńica* (ALR, s.n., V,h 1356/531), *nu-n‿trebi ńica ńii̯a* (*ib.*/605);

ńică : *nu faŝi ńic*^{d} (ALR I 251/665).

La aceste exemple, la care ne trimit indicaţiile din DLR, se pot adăuga şi altele : *ńic nu se faśe pe i̯el* [= pe pămînt] (GR.N. I 435/19), *nu-n‿trebi ńicâ* (ALR, s.n., V h 1356/551). În conformitate cu principiile care stau la baza Dicţionarului Academiei (DA şi DLR) şi a tuturor dicţionarelor generale ale limbii române, materialul dialectal este literarizat, adică transpus în fonetismul limbii literare, pentru a fi adus la un numitor comun. În cazul variantelor dialectale *ńic*, *ńica* şi *ńicâ*, înregistrate de DLR sub forma *nic*, *nica* şi *nică*, avem o f a l s ă literarizare, fiindcă *ń* din *ńic*, *ńica* şi *ńicâ* nu provine din *n*, prin palatalizare. Palatalizarea mutativă a dentalelor, precum se ştie, nu e cunoscută, în general, graiurilor moldoveneşti. Acest *ń* este rezultatul palatalizării lui *m*. Ca atare, aceste forme, prin literarizare, trebuie să fie : *mic*, *mica*, *mică*. Două din aceste variante — *mic* şi *mica* — apar la cuvîntul NIMIC, alături de cele menţionate mai sus.

O primă observaţie pe care o facem este că variantele *mic* şi *mica* nu sînt înregistrate în DLR, VI, la litera M, cu trimiterea de rigoare la cuvîntul NIMIC. Ceea ce e surprinzător (şi supărător pentru cititor, în acelaşi timp) e faptul că atît pentru unele, cît şi pentru altele din variantele citate sînt indicate aceleaşi izvoare : *ńica* din ALR I 251/510, 540 este literarizat o dată *nica* şi altă dată *mica*, iar *ńic*^{d} din ALR I 251/665 este literarizat *nică* şi *mica* (în loc de *mică* !). Aceeaşi inconsecvenţă o întîlnim în cazul lui *ńic* (ALR II 3042/514), literarizat în DLR sub forma *nic*, şi *ńica* (ALR II 3022/514), literarizat sub forma *mica*, fiind vorba de aceeaşi localitate şi de acelaşi informator.

Rezultă din cele discutate mai sus că variantele *nic*, *nica* şi *nică* ale lui *nimic* nu au ce căuta în dicţionar. Variantele dialectale *ńic*, *ńica* şi *ńică* trebuie literarizate *mic*, *mica* şi *mică*, pentru motivele expuse mai sus. Ele s-au născut prin haplologie din *nińic*, *nińica* şi *nińică*, atestate în Moldova (cf. ALR, s.n., V,h 1356), sau prin sincopă, prin faza *nńic* etc., ca şi *naş* din *nnaş*, *mitel* din *mittel* (cf. S. Puşcariu, *Limba română*, II, [Bucureşti,] 1959, p. 169, 172).

DLR nu înregistrează la NIMICUŢĂ varianta *micúţă*, literarizată din *ńicúţî*, atestată de Atlasul lingvistic român în următorul context : *gríi̯ru ti̯e̯tî vára cîntă... áltî nu mai̯ fáŝi ńica ńicúţî* (ALR I 251/540). Izvorul acestei variante a fost citat pentru *ńica* (în DLR, *nica* !). Evident, derivă din *mic*(*ă*) „nimic(ă)" + *-uţă*.

În localitatea Mirceşti-Roman (cf. ALR, s.n., V,h 1356/537) se întîlneşte *ninícâ*, de asemenea neînregistrată în DLR, care trebuie literarizată *ninícă*. Ea s-a născut din *nińícâ*, prin asimilarea *n—ń* > *n—n*. Ne-am putea gîndi la o formă hipercorectă numai dacă în graiul respectiv ar exista un *ń*, rezultat prin palatalizarea lui *n*[4].

[4] Pentru numeroasele greşeli rezultate din întrebuinţarea materialului ALR în DLR, vezi I. Mării, *Observaţii asupra utilizării materialului Atlasului lingvistic român în Dicţionarul limbii române (DLR), M şi O*, în LR, 20, 1971, nr. 1, p. 87—96 ; id., *Alte cîteva observaţii privind utilizarea materialului ALR în DLR, M şi O*, în LR, 20, 1971, nr. 5, p. 515—526.

opritoáre

DLR, VII/2, nu înregistrează la acest cuvînt sensul de „virgulă", pe care îl găsim în *Bucvariu pentru pruncii ceii rumânești carii să află în crăiia ungurească și hotarele ei împreunate*, Viena, 1781 : *opritoarea desparte cuvintele care unul către altul nemijlocit nu să cuvin* (p. 36), *tocica cu opritoare* (p. 37) = punct și virgulă. Derivatul de la *oprí* (+ *-tor*, *-toare*), cu sensul menționat, se justifică prin pauza sau o p r i r e a în timpul vorbirii, care, de cele mai multe ori, în scris, e marcată prin virgulă.

os

DLR, VII/2, înregistrează, sub *5*, sensul de „sîmbure", adică „parte din interiorul unui fruct, cu învelișul lemnos, care conține sămînța", al cuvîntului *os*, împreună cu următorul context : *mîncă cireșele cu oase cu tot*. Sensul acesta, cam bizar, e explicat prin analogie.

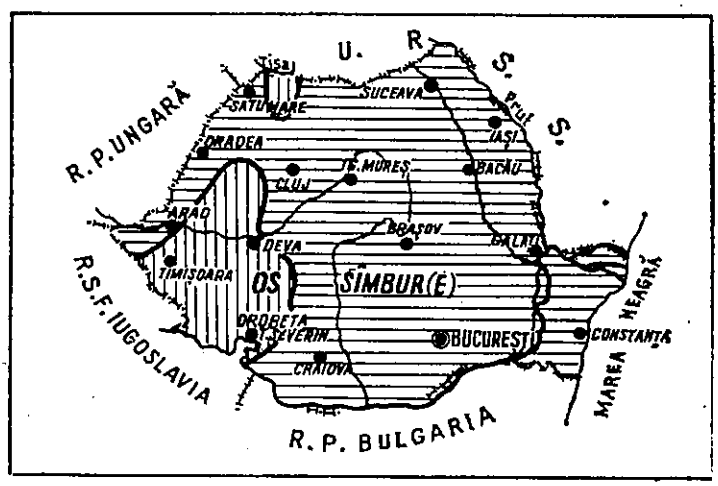

Harta nr. 1

(după ALR, s.n., I, h. 211)

Aria lui *os* „sîmbure" o putem preciza cu ajutorul Atlasului lingvistic român (vezi harta nr. 1). Ea cuprinde Banatul și regiunile limitrofe din Oltenia, Hunedoara și o parte din Crișana. În arie izolată apare în punctul cartografic 346 (Negrești, jud. Satu Mare), unde e posibil a fi importat de prin părțile Banatului de către lucrătorii la pădure din Țara Oașului.

Sensul de „sîmbure" al lui *os* nu constituie o dezvoltare internă a limbii române. Este un calc după srb. *koščica (koštica)* „oscior" și „sîmbure" (cf. D. Gămulescu-M. Jivcovici, *Dicționar sîrbocroat-român*, București,

1970, p. 157) [5]. De menţionat că cu *koščica* (*koštica*) s-a răspuns în punctele 37 şi 48 din Banat, în care E. Petrovici a anchetat informatori de naţionalitate sîrbă. Criteriul geografic confirmă explicaţia dată.

pişcurá

Dintre dicţionarele generale ale limbii române singurul care îl înregistrează, din Oltenia, este CADE, cu înţelesul de „a toarce firul cu noduri, cînd mai gros, cînd mai subţire", fără să-i dea etimologia. E. Petrovici (cf. *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970, p. 40, 48) stabileşte, pe baza Atlasului lingvistic român, că *pişcurá* este răspîndit pe aria Banatului (vezi harta nr. 4) şi e sinonim cu *a ciupí*, în Muntenia şi sudul Transilvaniei, *a pişcá*, în Moldova şi nord-estul Transilvaniei, şi *a piţigá*, în Crişana şi vestul Transilvaniei. Sensul curent şi fundamental al cuvîntului este, aşadar, cel de „a ciupi, a pişca". Cel dat de CADE este derivat : cînd se toarce lînă sau cîlţi de calitate inferioară, torcătoarea c i u p e ş t e sau p i ş c ă firul cu dinţii, înlăturînd astfel nodurile. De aici sensul menţionat. E. Petrovici, în contextul în care îl discută, nu a fost preocupat de etimologia cuvîntului.

Credem că ar putea fi explicat din *pişcá* + *cúră* „a curge", prin contaminare. Legătura dintre cele două verbe, care a putut face posibilă contaminarea, o vedem în faptul că, uneori, cînd cineva e p i ş c a t, c u r ă sînge.

pişţolí

Alexandru Bogdan, dezbătînd problema relaţiei dintre limba literară şi limba „poporală", într-un articol publicat în „Luceafărul", **6**, 1907, nr. 15, citează mai multe sinonime şi expresii verbale pentru „a fura" : „într-un loc se zice *a pişca ceva*, într-altul *a pişţoli*, şi iarăşi în alte locuri cînd *a pili ceva*, cînd *a pichiri ceva* ori *a şterpeli ceva*, *a şterge* ceva, *a pune mîna* pe ceva, ori *umblă să fluiere-n biserică, cumpără cu cinci degete şi-o fugă repede, trage la stînga, trage pe mînecă-n jos* ş.a.m.d." (p. 321). Se pare că unele din acestea, dacă nu toate, au un caracter argotic.

Cuvîntul *pişţolí* nu e atestat în dicţionare. E un derivat verbal de la *pişţol*, variantă dialectală, în Transilvania, a lui *pistol*, care îşi are originea în magh. *pistol* (cf. Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch*..., p. 618).

preţipís

Se întîlneşte în Cronica lui Nicolae Stoica de Haţeg, cu sensul de „loc prăpăstios, prăpastie". Apare în următorul context : *îi împingea pre mulţi din vîru Cheii preste preţipisu, geanţu de peatră jos morţi* (ap.

[5] O dezvoltare semantică analoagă celei din sîrbă există în italiană, cum îmi semnalează V. Lascu : it. *osso*, pe lîngă sensul curent de „os", are şi pe cel de „sîmbure (de fruct)" (vezi N. Zingarelli, *Vocabulario della lingua italiana*, novissima edizione (IX), Bologna, 1966, p. 1103 ; *Dicţionar italian — român*, Bucureşti, 1963, p. 537).

B. Surdu, *Desfășurarea războiului austro-turc din 1788—1790 pe teritoriul Banatului, descrisă de un contemporan*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", **10**, 1967, p. 64 ; cf. Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*. Studiu și ediție de D. Mioc, București, 1969, p. 331). Orientîndu-ne după izvorul în care se atestă, cuvîntul a avut, se pare, circulație în Banat. Etimonul cuvîntului nu poate fi precizat cu siguranță. Este fie lat. *praecipes*, fie fr. *précipice*, fie, mai degrabă, germ. *Präzipiz*, *Präzipitium* (cf. A. Genius, *Neues grosses Fremdwörterbuch*, Regensburg, f.a.), cu același sens.

Cuvîntul în discuție e același cu *prețîpis* „munte" (cf. R. Todoran, *Din însemnările lexicografice ale lui I. M. Moldovan*, în „Materiale și cercetări dialectale", I, 1960, p. 26), definit vag, imprecis și cu o regretabilă greșeală de tipar (: *prețîpiș*).

púșcă, pușculíță

În argoul elevilor și al studenților din Transilvania circula înainte vreme frecvent — cred că circulă și astăzi — cuvîntul *pușcă*, cu diminutivul *pușculiță*, avînd înțelesul de „petec de hîrtie, cu diferite însemnări dinainte pregătite, întrebuințat fraudulos pentru efectuarea unei traduceri, elaborarea unei lucrări scrise etc. sau pentru pregătirea unui răspuns ; fițuică".

E un împrumut din magh. *puska* „id." (*A magyar nyelv értelmező szótára*, V, Budapest, 1961, p. 860). Sensul acesta argotic nu e înregistrat de L. Tamás în al său *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966).

slog

E vorba de un termen fonetic, care înseamnă „silabă". Apare în *Bucvariu pentru pruncii ceii rumânești carii să află în crăiia ungurească și hotarele ei împreunate*, Viena, 1781 : *singură glasnică însași de la sine sau cu multe slove împreună, cînd deodată răspunde, să numește slog* (p. 34). Etimologia cuvîntului e simplă. Provine din srb. *slog* „id.".

tócĭcă

Este un termen tehnic „gramatical" relativ la punctuație. Are sensul de „punct". Se întîlnește în același *Bucvariu pentru pruncii ceii rumânești...*, citat mai sus : *doao tocĭche stau... între încheetura cea denainte și cea următoare a periodului* (p. 37) ; *tocĭca cu opritoare* (p. 37) = punct și virgulă. Etimonul cuvîntului este srb. *točka*.

NOTES LEXICOLOGIQUES

RÉSUMÉ

L'auteur explique au point de vue étymologique les mots suivants, qui, parfois, sont attestés pour la première fois : *chilíndi* „séparer" < *chilíni* „id.", par „la division" de la consonne *n* en *nd*; *t'ilínd'* „séparé" est un dérivé régressif du verbe *chilíndi* (prononcé *t'ilínd'i*); — *defruptá* „faire gras (en temps d'abstinence)" < *de frupt*; — *deschilíni* „séparer" < **dechilíni* < *de chilín, descoji* „écorcer" < **decoji* < *de coajă*, par le remplacement du préfixe *de-* avec *des-*, favorisé par le sens privatif du verbe; — *deşelá* „échiner" < *de şale*; — *dezgrăşá* „maigrir" < *des-* + (în) *grăşa*; — *grúmur* „petit monceau autour de la tige du maïs" (< lat. *grumulus*), signalé en aroumain, est attesté aussi dans le dacoroumain; l'existence en dacoroumain est prouvée par le dérivé verbal *grumurá* et par les toponymes *Grumuleu, Grumbuleu, Grumulie*; — *lom* „brindille" < srb. *lom* „id."; — *móştină* „lieu plein d'eau, marais" < *moină* + *mlaştină*, par contamination; — *năglód* „boue" < *năglag* + *glod*, par contamination; — *nic, nica, nică* „rien" ce sont des formes erronées dans le Dictionnaire de l'Académie au lieu de *mic, mica, mică*; *micúţă* < (ni)*mic* + *-uţă*; *ninică* < *niníică* < *nimică*; — *opriloáre* „virgule" < *opri* + *-tor, -toare*; — *os* „noyau" c'est un calque d'après le serbe *košćica* (*koštica*) „osselet" et „noyau"; — *pişcurá* „pincer" < *pişca* + *cură*, par contamination; — *pişloli* „voler" < *pişlol*; — *preţipís* „précipice" < lat. litt. *praecipes*, fr. *précipice* ou, plutôt, l'all. *Präzipiz* „id."; — *púşcă* „petit bout de papier avec des notes, utilisé d'une manière frauduleuse, par les élèves" < hongr. *puska* „id."; *puşculiţă*, le diminutif de *puşcă*; — *slog* „syllabe" < srb. *slog* „id.", — *toclcă* „point" < srb. *tocka* „id.".

Decembrie 1972

Universitatea „Babeş-Bolyai",
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

LIMBĂ LITERARĂ ŞI GRAI. PE MARGINEA UNEI ANCHETE DIALECTALE

DE

EUGEN BELTECHI

1. Acţiunea limbii literare (= standard) asupra variantelor teritoriale [1] este o tendinţă generală şi foarte actuală, generată de o mulţime de realităţi social-istorice ale epocii contemporane.

1.1. Observată, uneori cercetată [2], şi mai înainte, ea reţine atenţia lingviştilor mai ales în timpul din urmă.

1.2. Dacă, în 1927, Sever Pop constata, pe bună dreptate, că „il serait intéressant d'étudier le vocabulaire du paysan et de sa prononciation avant son entrée au régiment et après avoir fait son service. Cette étude serait d'autant plus précieuse, que le paysan ne quitte que rarement son village et conserve mieux son patois" [3], astăzi realitatea a devenit mult mai complexă şi admite destul de rar, în orice caz neconcludent, asemenea situaţii. Factorii şi condiţiile extralingvistice care favorizează acest proces s-au înmulţit şi s-au diversificat, iar acţiunea lor se caracterizează prin intensitate, insistenţă şi ritm accelerat.

Societatea modernă consemnează între aceşti factori — pe lîngă şcoală, serviciu militar, presă etc., invocate obişnuit în acest context [4] — aspecte şi realităţi noi: schimbările intervenite în viaţa satului, industrializarea, căile de comunicaţie în plină dezvoltare şi extindere permit contacte sociale de o amploare neîntîlnită în trecut; radioul şi televiziunea, mijloace sigure de a învinge orice izolare geografică, devin

[1] Avem în vedere, desigur, variantele teritoriale *tipice* (*convergente*), „cele care se dizolvă în limba naţională", potrivit terminologiei propuse de R. Todoran, *Cu privire la o problemă de lingvistică în discuţie: limbă şi dialect*, în CL, I, 1956, p. 101. Despre termenii *dialect*, *subdialect*, *grai* etc. şi limitele lor, cf. Ion Gheţie, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne*, în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 320—321.

[2] Lucrarea lui Oscar Bloch, *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, 1921, a devenit, pentru lingvistica romanică, un prim şi important punct de referinţă.

[3] Sever Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris, 1927, p. 7, nota 2.

[4] Vezi, de exemplu, Gaston Paris, *Les parlers de France*, în idem, *Mélanges linguistiques publiés par Mario Roques*, Paris, 1909, p. 439: „...par les relations devenues bien plus faciles et plus nécessaires, par l'école, par le livre, par le journal, le français littéraire [...] gagne chaque jour au terrain sur les anciens parlers locaux et régionaux, réduits au rang de patois".

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 49—61, Cluj, 1973.

tot mai accesibile şi la îndemînă, cîştigînd un auditoriu larg; acţiunea de culturalizare, care primeşte acum un caracter sistematic şi organizat. Toate la un loc, în ultimă instanţă, ştergerea treptată, dar tot mai accentuată a deosebirilor dintre sat şi oraş, sînt premise ale influenţei limbii literare asupra graiurilor, proces ce se desfăşoară într-un registru amplu şi cu multă stăruinţă.

1.3. Cercetarea acestui proces prilejuieşte surprinderea mutaţiilor care se produc la toate nivelurile unui grai: lexic, fonetică, morfologie şi sintaxă. De un interes major sînt şi fenomenele adiacente, ca, de pildă, reacţia şi comentariile subiectelor vorbitoare [5] — mărturie a atitudinii lor faţă de fenomenul lingvistic.

Implicaţiile şi consecinţele unei structuri lingvistice în mişcare sînt variate şi numeroase, cu valabilitate nu doar în planul imediat faptic, de strictă înregistrare, ci şi în măsura în care permit concluzii mai generale despre dinamica graiului. Desfăşurarea procesului sub ochii noştri, observarea directă a reacţiei graiului la acţiunea limbii literare facilitează desprinderea unor asemenea concluzii. În ultimă analiză, un studiu atent, perseverent, continuu şi minuţios ar trebui să consemneze istoria actuală a graiului, în toată complexitatea şi mişcarea sa [6].

2. Studiile româneşti — destul de numeroase în ultimul timp — care abordează problema influenţei limbii literare asupra graiurilor se opresc, în primul rînd şi în mod obişnuit, la nivelul lexicului [7], văzînd aici o reflectare directă a noului din viaţa economică, socială şi culturală.

[5] Cf. Sever Pop, *Din Atlasul lingvistic al României*, în DR, VII, 1931—1933, p. 55—71; B. Cazacu, *Despre reacţia subiectului vorbitor faţă de fenomenul lingvistic*, în *Studii de dialectologie română*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1966, p. 41—56; Marius Sala, *Remarques sur la réaction des sujets enquêtés pour l' "Atlas linguistique roumain"*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, Bucureşti, 1957, p. 189—199; Magdalena Vulpe, *Commentaires métalinguistiques dans les textes dialectaux*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, vol. II, Bucureşti, Edit. Academiei, 1971, p. 257—262.

[6] „...il movimento e la varietà del parlare", spune B. A. Terracini, *La varietà nel parlare di Useglio*, în „Archivio glottologico italiano", 1914, nr. 18, p. 105, apud B. Cazacu, *Procesul de diferenţiere în graiul unei comune (Meria — reg. Hunedoara)*, în *vol. cit.*, p. 92, nota 6. De altfel cf. şi acest studiu al lui B. Cazacu, ca şi idem, *Noţiunea de interdialect*, în *acelaşi volum*, p. 33—40. Despre interdialect, v. şi discuţia din FD, VI: Em. Vasiliu, *Există 'interdialecte' ale limbii române?*, p. 255—262, cu răspunsul lui B. Cazacu, *În legătură cu existenţa 'interdialectelor'*, p. 263—266.

[7] Vezi B. Cazacu, *articolele citate. Procesul...* are însă în vedere toate compartimentele limbii. Florica Dimitrescu, *Pătrunderea neologismelor la ţară*, în CV, I, 1949, nr. 8, p. 7—9; V. Breban şi I. Stan, *Raporturi lexicale între limba literară şi graiurile regionale*, în CL, II, 1957, p. 181—191; I. Coteanu, *Aspecte ale limbajului popular actual*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 59—67; Valeriu Rusu, *Observaţii asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiţei*, în FD, III, p. 191—201; Stelian Dumistrăcel, *Elemente vechi şi noi în terminologia treieratului în Moldova*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, XIV, 1963, fasc. 2, p. 245—281; idem, *Neologismul în terminologia agricolă românească, pe baza ALR*, în „Anuar de filologie", Iaşi, tom. XV, 1964, p. 77—98; Paul Lăzărescu, *În legătură cu raporturile dintre limba standard şi graiurile locale (pe baza datelor ALR I şi NALR, I, Oltenia)*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 2, p. 187—201; L. Balázs, *Influenţa limbii literare asupra lexicului unui grai în condiţiile bilingvismului*, în StUBB, series Philologia, XIII, 1968, fasc. 2, p. 81—88; Doina Grecu, *Observaţii asupra pătrunderii neologismelor într-un grai din Banat*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 43—47; idem, *Acţiunea limbii literare asupra lexicului unui grai din Banat*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 231—239; idem, *Aspecte ale graiului în scrisori*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 29—34; Gheorghe Pop, *Elemente neologice în graiul maramureşean*, Cluj, Edit. Dacia, 1971, şi altele.

2.1. A devenit un loc comun aserţiunea că vocabularul înregistrează imediat şi în mod direct noutăţile intervenite în viaţă şi societate (apariţia unui obiect nou, a unui fenomen, a unei instituţii noi etc.), că este, între compartimentele limbii, cel mai deschis schimbărilor. Cuvintele corespunzătoare unor noţiuni noi apar, astăzi, mai întîi, în limba literară. Ea, şi doar ea, în condiţiile actuale, le transmite graiurilor. Sau mai corect: doar din limba literară vor împrumuta, astăzi, graiurile astfel de cuvinte, fără a mai recurge la graiuri sau limbi învecinate, cum se întîmplase pînă nu demult. Faptul este posibil datorită nu numai condiţiilor extralingvistice propice, ci şi prestigiului social al limbii literare, mai puternic, în aceste condiţii, ca oricînd, prestigiu dobîndit în urma unui proces istoric de constituire şi evoluţie (alta decît a variantelor teritoriale [8]), prin realizarea şi impunerea unei norme supradialectale, prin afirmarea limbii literare unitare ca instrument de cultură şi civilizaţie.

2.2. Într-un fel, s-ar putea spune că actualmente „termenii literari [...] asaltează pur şi simplu limbajul popular" [9]. Aceşti termeni, mai noi sau chiar mai vechi în limba literară (pentru care nu trebuie să fie neapărat neologisme [10]), constituie elemente neologice pentru graiuri. Asimilarea lor tot mai masivă de către graiuri este unul din argumentele de bază în ceea ce priveşte „influenţa nivelatoare a limbii comune" [11].

2.3. Totuşi, chiar la nivelul lexicului, această influenţă trebuie privită nuanţat, în funcţie atît de realitatea extralingvistică, cît şi de reflexul ei diferenţiat în acest compartiment al limbii. Ea nu se rezumă doar la adaptarea de către graiuri a aşa-numitelor împrumuturi necesare (Bedürfnislehnwörter, după Tappolet [12]), venite odată cu noile obiecte, instituţii etc., ci include şi preferinţa tot mai evidentă a vorbitorilor pentru termenii literari în locul celor regionali [13] (care, în mare parte, individualizează graiurile din punct de vedere lexical), de origine străină [14]. Şi mai trebuie să se aibă în vedere şi termenii din graiuri referitori la ocupaţii specific ţărăneşti, la obiceiuri şi tradiţii legate de viaţa de la ţară, ca şi fondul principal de cuvinte.

---

[8] Vezi studiul extrem de interesant al lui G. Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue literarie*, în „Philologica", Craiova, II, 1972, p. 5—25. Acelaşi autor admitea însă, în *Problemele capitale ale vechii romîne literare*, Iaşi, 1948, p. 381: „Limba literară de azi, ca şi cea de oricînd, are adică tendinţe proprii, pe care nu le vom întîlni în graiurile populare, *decît doar dacă graiul cult va exercita o puternică influenţă asupra celui popular*" [subl. n.].

[9] I. Coteanu, *Aspecte...*, p. 62. Dar ni se pare, totuşi, exagerat să vorbim de pe-acum despre o „intelectualizare a lexicului".

[10] Cf. şi Doina Grecu, *Acţiunea limbii literare...*, p. 238—239.

[11] B. Cazacu, *Procesul...*, *vol. cit.*, p. 92. Formula apare foarte frecvent şi la alţi autori. Cf., de ex., P. Lăzărescu, *art. cit.*, p. 200: „tendinţa de nivelare a graiurilor". Sau, apropiat, la I. Coteanu, *art. cit.*, p. 67.

[12] Apud S. Puşcariu, *Limba română, I. Privire generală*, Bucureşti, 1940, p. 366.

[13] Faptul a fost consemnat de unii cercetători (Doina Grecu, Gh. Pop) ca foarte caracteristic. Vezi şi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1968, p. 284: „Elementele regionale sînt eliminate masiv şi primele care au de suferit sînt împrumuturile din limbile vecine".

[14] „Repartizarea teritorială a unor termeni se explică şi prin condiţiile istorico-sociale de convieţuire a dacoromânilor cu diverse populaţii alogene (maghiare şi germane — în Transilvania şi Banat, ucrainene — în nordul Moldovei şi Maramureş, sîrbeşti — în Banat etc.)" — B. Cazacu şi R. Todoran, *Observaţii asupra lexicului dacoromân (Trăsături specifice şi arii lexicale)*, în SCL, XVI, 1965, nr. 2, p. 193.

2.4. Fondul principal de cuvinte al graiurilor va fi mai puțin afectat de această influență, datorită (relativei) unități(i), la acest nivel, a graiurilor și, implicit, a graiurilor cu limba literară [15]: termenii din acest fond sînt, în general, aceiași, comuni întregului teritoriu dacoromân, deci și limbii literare.

Această „echivalență" între limba literară și graiuri, într-un plan în care guvernează frecvența faptelor de limbă [16], face ca opoziția graiuri-limbă literară care urmează să fie neutralizată să treacă din planul lexical în cel fonetic: cuvîntul *picior*, de exemplu, este comun tuturor graiurilor și limbii literare; diferența de la grai la grai, precum și de la acestea la limba literară, este una fonetică. Bineînțeles, această diferență fonetică cuprinde și restul vocabularului, dar trece, în contextul dat, pe primul plan în ceea ce privește fondul principal de cuvinte.

Iar noțiunea de neologism în graiuri își lărgește sfera.

3. Admițînd că particularitățile fonetice sînt, în primul rînd, cele care individualizează graiurile dacoromâne (în orice caz, într-o măsură mai mare decît celelalte compartimente ale limbii) [17], opunînd graiurile între ele și, apoi, pe acestea limbii literare, comportarea lor în cadrul procesului în discuție nu trebuie neglijată. Întrucît cuvintele sînt purtătoare ale trăsăturilor fonetice, desigur că, odată cu pătrunderea elementelor lexicale neologice, tot mai des și consecvent sub forma fonetică literară [18], apare posibilitatea „nivelării" și în acest compartiment, nu numai prin extinderea și fixarea acestei forme fonetice literare de la termenii nou intrați în grai, ci și prin imitarea rostirii literare [19] (a cuvintelor din fondul principal).

---

[15] „...cuvintele caracteristice pentru un dialect [subdialect] apar relativ rar. Adesea citim pagini întregi de texte dialectale, fără să întîlnim vreun cuvînt din cele care au fost relevate drept caracteristice pentru un dialect" — R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 39—40; „...*tocmai elementele aparținînd fondului de bază au, de obicei, o răspîndire generală și conferă limbii un caracter unitar* [subl. n.], iar divergențele corelative apar, de cele mai multe ori, între termeni care țin de restul vocabularului" — B. Cazacu și R. Todoran, *art. cit.*, p. 196, nota 16. Cf., de asemenea, premisele pe care le propune Stelian Dumistrăcel, derivînd din recunoașterea unității ce caracterizează limba română (dialectul dacoromân) — a graiurilor, pe de o parte, și a graiurilor cu limba literară, pe de altă parte — și consecințele ei, în *Les conditions de l'influence de la langue littéraire sur les parlers populaires roumains*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, vol. II, p. 421—429.

[16] Ion Gheție, *art. cit.*, p. 327—329.

[17] „Cu adevărat hotărîtoare pentru stabilirea ariilor dialectale trebuie considerate hărți pe care sînt reprezentate corespondențe fonetice dintre graiuri, care se repetă în sute de cuvinte", constata E. Petrovici (*Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 13). Sau: „Se știe că un dialect, subdialect sau grai se caracterizează prin anumite particularități fonetice, morfologice, sintactice și lexicale. Dintre acestea, cele mai numeroase sînt cele lexicale. Dar cele mai numeroase nu sînt în același timp și cele mai importante. Dintre toate, cele mai importante sînt cele de ordin fonetic" (R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în *loc. cit.*, p. 38).

[18] Dacă în trecut cuvintele neologice se adaptau fonetic sistemului graiului (vezi Iorgu Iordan, *Mots savants et mots populaires*, în BL, IV, 1936, p. 5—14), uneori comportînd denaturări de formă sau de sens, astăzi acest lucru tinde să dispară. I. Coteanu, *art. cit.*, p. 64, vede în „reproducerea lor [a cuvintelor culte pătrunse în limbajul popular] exactă, fără modificări fonetice eronate și fără deplasări ridicole de sens", o deosebire „calitativă fundamentală" față de ceea ce se întîmpla în trecut.

[19] B. Cazacu, *Noțiunea de interdialect*, în *vol. cit.*, p. 38; idem, *Procesul...*, p. 119.

4. Deşi cel mai stabil, ca şi mai unitar (în relaţia limbă literară-graiuri), sistemul gramatical al graiului va reacţiona şi el la acţiunea limbii literare [20].

5. Cu ocazia anchetelor pentru *Atlasul lingvistic român pe regiuni — Banat* (în 33 de sate din partea de sud a Banatului), am avut posibilitatea de a observa şi înregistra numeroase aspecte ale influenţei limbii literare asupra graiurilor bănăţene. Dar, dat fiind cadrul limitat al acestor anchete, de multe ori aveam impresia că ele nu surprind decît fragmentar acest proces, fapt firesc de altfel [21]. Notaţiile de sub [R] „recent", [T] „aşa spun tinerii" etc., comentariile informatorilor, semnificative desigur, erau totuşi prea puţin faţă de multitudinea aspectelor ce se ofereau observaţiei. Ele au fost completate cu o mulţime de observaţii în afara anchetei, rezultate din discuţii libere cu locuitorii din localităţile respective. Uneori ajungeam la convingerea că unii din informatori sau vorbitori cunosc tot atît de bine sau aproape tot atît de bine limba literară ca şi propriul grai. Dacă multe din faptele ce consemnau această realitate îşi găseau locul între răspunsurile date întrebărilor (indirecte ale) anchetatorului, unele, îndeosebi dintre cele fonetice, treceau de multe ori în planul al doilea sau puteau fi bănuite doar ca virtualitate [22].

6. Faptul ne-a îndemnat să adoptăm modalitatea unei anchete-test, dedicate urmăririi, pe baza unui chestionar special, mai ales a acestui aspect (fără a neglija însă nici lexicul şi morfologia; mai puţin am avut în vedere sintaxa) într-un sat — Herendeşti — situat la 6 km de Lugoj.

6.1. În afară de schimbările social-economice şi noutăţile din viaţa satului (cooperativă agricolă de producţie, cămin cultural, bibliotecă, asistenţă medicală etc.), apropierea de oraş facilitează locuitorilor satului contacte sociale susţinute şi continue, îndeosebi în anii din urmă: ei vînd şi cumpără la Lugoj, mulţi (chiar şi femei) sînt angajaţi în fabrici lugojene, şi tot la oraş îşi dau copiii la şcoală (în sat nu funcţionează decît o şcoală cu 4 clase). Autobuze regulate asigură o legătură permanentă cu oraşul. Deci, în contextul care interesează aici, condiţii propice ca acţiunea limbii literare să se manifeste puternic.

6.2. O observaţie preliminară este necesară, totuşi. Evident, mijlocul curent de comunicare între locuitorii satului este graiul. Cînd, în relaţiile zilnice cu consătenii, un membru al colectivităţii încearcă să

[20] Vezi B. Cazacu, *articolele citate*; I. Coteanu, *art. cit.*, p. 60—61.

[21] Unele din studiile amintite în nota 7 pornesc de la materialul oferit de atlasele lingvistice, luîndu-se în discuţie şi fenomene situate la distanţă în timp. De pildă, Paul Lăzărescu, *art. cit.*, urmăreşte schimbările privitoare la termenii legaţi de maladii, pe baza ALR şi NALR—Oltenia, atlase care consemnează „două faze diferite ale evoluţiei graiurilor de pe un teritoriu dat" (p. 187). Încă şi mai interesantă, dar din păcate foarte sumară, este încercarea lui Gh. Pop, *vol. cit.*, p. 27—30, care anchetează, după mai bine de 30 de ani, o informatoare din Borşa (Maramureş) a lui Emil Petrovici.

[22] Cf., dealtfel, observaţia lui S. Puşcariu, în prefaţa la ALR I, vol. I, Cluj, 1938, p. 10: „...formele date în dreptul fiecărui număr cartografic *reproduc numai cuvîntul şi forma care i-a venit în minte subiectului anchetat în momentul cînd i s-a pus întrebarea*" (subl. lui S. Puşcariu). Şi mai departe (p. 11): „În nici un caz cuvîntul din hartă nu trebuie înţeles ca *singurul* termen cunoscut în sat. Chiar individul anchetat poate avea în rezerva lui lexicală şi alte sinonime, pe care un alt fel de a pune chestiunea le-ar fi scos la iveală".

vorbească „pe mare", „să facă pe domnul", el devine ţinta ironiei celorlalţi. Aceştia simt în atitudinea lui afişarea unei superiorităţi faţă de ei, încercarea de a marca, fie şi prin limbaj, depăşirea mediului social căruia îi aparţine, fapt pe care nu-l trec cu vederea. Cu vreo 20 de ani în urmă un sătean acumulase, tocmai din aceste motive, cîteva porecle ce redau cuvinte din limba literară care reveneau în vorbirea lui (cartof, porumb etc.). O atitudine asemănătoare am observat şi în unele sate anchetate pentru ALRR-Banat.

Totuşi, faţă de aceia dintre ei care părăsesc satul şi, totodată, categoria socială, manifestă înţelegere şi respect. E adevărat însă că şi aceştia, atunci cînd se întorc acasă, fie şi ocazional, vorbesc în grai, lucru foarte apreciat de săteni. De asemenea, cînd ei înşişi sînt puşi în situaţia de a întreţine o discuţie cu cineva dinafară, care nu aparţine categoriei lor sociale şi foloseşte limba literară, se străduiesc, în măsura posibilităţilor, să-l imite. Şi aceasta se întîmplă tot mai des odată cu lărgirea contactelor sociale. Atunci însă cînd la o astfel de discuţie participă mai mulţi dintre ei, graiul trece iarăşi în prim plan. Cuvintele noi (mai ales împrumuturile necesare) din limba literară le admit repede şi firesc, fără să li se pară stridente, chiar dacă nu mai sînt adaptate fonetic graiului.

O atitudine înţelegătoare manifestă şi faţă de tineri. Cu copiii vorbesc doar în grai, dar îi îndeamnă ca, la şcoală, să vorbească aşa cum li se cere acolo. În pauze, între ei, copiii folosesc tot graiul.

6.3. Am lucrat cu 8 informatori [23], diferiţi ca vîrstă, grad de cultură şi experienţă socială. După vîrstă, ei se grupează în cinci categorii: *a*) peste 60 de ani — **A**; *b*) 40—60 de ani — **B, C, D**; *c*) 30—40 de ani — **E, F**; *d*) 20—30 de ani — **G**; *e*) 10—20 de ani — **H**. Dacă ar fi să

[23] Toţi informatorii sînt din Herendeşti (s-au născut şi locuiesc — doar **D** locuieşte la Lugoj — aici) şi aparţin unor familii stabilite în localitate cu multe generaţii în urmă.
A = C.P., femeie, 70 de ani. Are 4 clase elementare. Ţărancă cooperatoare pensionară. Deplasări frecvente la Lugoj. Nu citeşte, la radio (acasă) sau televizor (în vecini) ascultă doar muzică populară. Mama lui **B**, cu a cărui familie locuieşte.
B = C.A., bărbat, 52 de ani. 7 clase elementare în sat. Ţăran cooperator, brigadier. Deplasări obişnuite la Lugoj, ocazional în alte părţi: Timişoara, Cluj etc. Citeşte presă, beletristică. Ascultă emisiuni de radio şi televiziune. Are 2 băieţi, unul muncitor, celălalt tehnician — navetişti la Lugoj.
C = C.A., femeie, 48 de ani. 7 clase elementare în sat. Ţărancă cooperatoare. Deplasări frecvente la Lugoj, mai rar în alte părţi. Nu prea citeşte, în schimb ascultă (muzică îndeosebi) la radio şi televizor. Soţia lui **B**.
D = B.E., femeie, 50 de ani. 7 clase elementare în sat. Locuieşte la Lugoj din 1952. Citeşte mai rar, dar priveşte emisiuni la televizor. Căsătorită cu un oltean, tehnician. Imită cu umor vorbirea acestuia. Are 2 copii cu liceul teoretic.
E=B.A., bărbat, 33 de ani. Are 4 clase elementare în sat. Serviciul militar în localităţi din Oltenia şi Banat. Face navetă zilnică la Lugoj, unde este electrician. A mai făcut un an naveta şi la Timişoara. Citeşte rar. Ascultă emisiuni la radio şi televizor.
F=B.I., femeie, 30 de ani, 4 clase elementare în sat. Deplasări doar la Lugoj, unde s-a şi angajat din aprilie 1972, făcînd navetă zilnică. Citeşte rar. Ascultă emisiuni de radio şi televizor. Soţia lui **E**.
G = C.F., femeie, 26 de ani. Are 4 clase elementare făcute în sat. Deplasări mai des la Lugoj; a fost şi la Reşiţa, Timişoara. Citeşte rar. Ascultă emisiuni de radio şi televizor. Nora lui **B** şi **C**.
H = L.I., bărbat, 17 ani. Elev la un liceu din Lugoj (în clasa a IX-a), face navetă zilnică. Părinţii sînt agricultori. Deplasări la Timişoara. Ascultă emisiuni de radio şi televizor.

justificăm diferenţa numărului de informatori de la o categorie la alta, am spune că ea se datorează părerii, conturate pe parcursul anchetei (cînd a şi crescut numărul acestor informatori, datorită acestei observaţii), că generaţia de 30—50 (60) de ani ($b + c$) ar fi, din punctul de vedere urmărit, mai interesantă. Aceasta, probabil pentru că, într-un fel, ea se află la hotarul dintre tradiţia puternică ce o leagă de o realitate anterioară mai conservatoare, mai închisă [24] şi transformările petrecute în anii din urmă, la care nu participă pasiv. Ceea ce nu ne îngăduie însă să spunem că generaţiile vîrstnice (peste 60 de ani) şi tinere (pînă la 30 de ani) ar fi lipsite de interes sau că, în ce le priveşte, lucrurile s-ar prezenta net. Astfel, lui **H**, deşi este elev de liceu şi vine zilnic, sistematic în contact cu limba literară, graiul îi este mai la îndemînă şi îl foloseşte obişnuit. De altfel, (mici) oscilaţii de rostire au atras atenţia anchetatorului asupra sa.

6.4. Chestionarul a cuprins 250 de întrebări, fiind profilat în prima sa parte pe o anchetă tip „Normalwörter", iar în a doua urmărind fapte de lexic şi morfologie. Termenii urmăriţi aparţin, obişnuit, fondului principal de cuvinte sau apar frecvent în vorbirea populară : majoritatea sînt aceiaşi ca în limba literară (diferenţa fiind doar fonetică), unii sînt diferiţi faţă de limba literară (sinonime, diferenţa fiind deci şi lexicală), iar alţii se încadrează în împrumuturile necesare pătrunse de curînd.

Chestionarul a fost pus, în întregime, fiecăruia din informatori. Scopul anchetei n-a fost precizat nici unuia. Întrebările, formulate în grai (anchetatorul este şi el bănăţean, cunoscut în sat), au fost indirecte şi cereau răspunsul în două forme : cea a graiului (*cum să spúńĕ ca p-ai̯íśa, pî la rînd̥ę́ṣć*) şi cea literară (*pă mári̯ĕ*), astfel încît, în final, numărul răspunsurilor înregistrate a fost dublu faţă de cel al întrebărilor. Am procedat în felul acesta nu doar pentru a avea posibilitatea unei comparaţii imediate, ci şi pentru a stabili măsura în care generaţia tînără îndeosebi este posesoarea graiului, ca şi pentru a consemna eventuale schimbări survenite, în general, în grai.

De fiecare dată am consemnat comentariile informatorilor şi reacţiile lor : ezitare, îndoială, reveniri etc.

7. Din acest ultim punct de vedere, o primă constatare ni s-a impus destul de repede : informatorii de sub *a* şi *b* însoţesc mai des răspunsurile de comentarii, fac trimiteri la situaţii, forme etc., de multe ori ezită, revin, se corectează. În schimb, cei de sub *c—e* răspund, obişnuit, cu mai puţine ezitări, dovedesc mai multă siguranţă, adesea mulţumindu-se cu debitarea seacă a răspunsurilor.

---

[24] Presa, serviciul militar, administraţia şi oficialităţile satului (care folosesc graiul în relaţiile cu ţăranii) erau încă purtători destul de anemici ai unor influenţe din afară. În sat, însă, exista, între cele două războaie, o şcoală cu 7 clase elementare (vezi datele de la **B**, **C**, **D**). Paradoxal, cu toată apropierea de oraş, legăturile cu acesta erau destul de reduse, legate, obişnuit, de comerţ. Bărbaţii, prinşi de muncile agricole, aveau ocazii mai rare pentru deplasări. Femeile, în schimb, aveau drumuri frecvente la oraş, pentru a vinde lapte şi alte produse şi pentru a face cumpărături. Pe de altă parte, nici lugojenii, păstrători ai unei tradiţii bănăţene puternice, nu renunţaseră, cel puţin în relaţiile dintre ei şi în cele cu ţăranii din împrejurimi, la grai. Fără o industrie prea dezvoltată, Lugojul era mai mult un oraş de meseriaşi, care întreţineau intense legături cu ţăranii. Iar intelectualii îşi făceau, aici, un titlu de mîndrie din menţinerea graiului, şi aceasta nu doar pentru o gratuită popularitate.

8. Observaţia că absolut toţi informatorii sînt conştienţi de existenţa normei supradialectale, diferită de graiul lor, este, fără îndoială, superfluă şi anacronică. Cum e şi firesc, însă, măsura în care ei realizează diferenţele dintre grai şi această normă şi, în ultimă instanţă, deţin, fie chiar şi ca virtualitate, limba literară îi deosebeşte. Faptul este determinat atît de date personale ale informatorului (şcoală, grad de cultură, experienţă socială, deplasări etc.), cît şi de apartenenţa lui la o generaţie sau alta. Căci ceea ce va „sparge" unitatea vorbitorilor graiului va fi o diferenţiere pe generaţii (vîrstă) a acestora, sub influenţa limbii literare[25], datorită condiţiilor extralingvistice pe care o generaţie le trăieşte intens încă de la început, iar alta (cea a bătrînilor) doar în ultima parte a vieţii.

8.1. O distincţie netă apare între informatoarea **A** (generaţia vîrstnică) şi ceilalţi informatori. **A** vede diferenţele dintre grai şi limba literară numai la nivelul lexicului şi este mereu tentată să identifice doar aceste diferenţe, cele fonetice şi morfologice rămînîndu-i indiferente[26]. Pentru ea, forme ca *pę́pćin*; *pę́pćińĕ*, *curą̆*; *curą̆l'ĕ*, *sárą̆*; *săr*^{i}, *másą̆*; *m*^{i}*ę́są̆*, *piśór*; *piś*^{u}*ā́rą̆*, *sī́ŋgur*; *sī́ŋgur*^{i}, *śĕnū́ṣą̆*, *sī́tą̆*; *sī́ćĕ*, *śĕr*; *śĕr*^{i}; *śę́r*^{i}*ĕ* etc. sînt exact aceleaşi şi pentru limba literară. Obişnuit, cuvintele de felul acesta le însoţeşte de comentarii ca: *nu şćiu̯ áltą̆ fórmą̆* „altfel", *áią tot aşá să spŭńĕ*, *áią nu să p*^{u}*ā́ćĕ să-i̯ d̥ícą̆ alcúm*, *i̯o d̥îc că tot aşá* [îi spune], *nu şćiu̯ să-i̯ d̥îc alcúm*. În cazuri foarte rare cînd intuieşte diferenţe fonetice, încearcă explicaţii sau face trimitere la o situaţie anume în care a auzit forma respectivă. Dacă, de pildă, observă, totuşi, diferenţa *búd̥ą̆*; ~ /*búzą̆*; *búze* (dar *frúnd̥ą̆*; ~ /*idem*, *mínd̥ą̆*; ~ /*idem* etc.), se simte datoare să completeze: *tot aşá* [se rosteşte], *núma cîć-oţą̆rą̆ mą̆i̯*, *mą̆i̯* [ε] *alcúm*. Iar cînd pe lîngă forma *morcóń*; ~ din grai dă şi pe *morcóv*; *morcóv*^{i} (accentul rămîne neschimbat!) din limba literară, face imediat trimiterea: *am a*^{u}*ud̥ít d*^{u}*ā́mńil'ę la tîrg* „la piaţă" *la logój* [spunînd aşa]. Precizarea informatoarei este semnificativă pentru experienţa şi legăturile ei sociale destul de firave în afara satului, ele constituind, totuşi, pentru ea, una din situaţiile cînd poate veni în contact cu limba literară.

Diferenţele lexicale le observă destul de uşor şi le recunoaşte, dînd însă sinonimul literar tot în rostire dialectală: *mą̆sái̯*, dar *fáţă dă másą̆*, *bećág*, dar *b*^{u}*olnáv*, *i̯úćĕ*, dar *r*^{i}*ę́peđĕ*, *şnái̯dăr*, dar *cro*^{i}*itór*^{i} etc. Legată şi de realităţile noi, ţărancă cooperatoare, îi sînt familiari termeni ca: *preşăđíṇćĕ*, *továrăş*, *brigą̆z* [pl.], *tract*^{u}*ór*^{i}, *tract*^{u}*oríst*; *-ríşć*, *rádi̯o*, *telivizór* etc., şi ei adaptaţi fonetic graiului.

Pentru ea, lexicul rămîne compartimentul care reflectă, mai mult decît moderat, noul.

8.2. Informatorii celorlalte categorii de vîrstă înregistrează mai sensibil şi cu mai multă siguranţă diferenţele dintre graiul lor şi limba literară, şi nu doar în lexic, ci şi în celelalte compartimente ale limbii.

---

[25] Cf. şi B. Cazacu, *Procesul...*, în *vol. cit.*

[26] Un sondaj făcut la alţi doi bătrîni din sat — cu o experienţă socială mai bogată — a confirmat doar în parte situaţia aceasta. Dar, în mare, deosebirea dintre ei (indiscutabil mai conservatori şi mai puţin profunzi în precizarea diferenţelor grai-limbă literară) şi ceilalţi informatori apărea ca evidentă şi acum.

Semnificativă în această privinţă este tendinţa care apare cîteodată la unii dintre aceşti vorbitori (**D**, **E**, **F**) de a urmări şi marca în primul rînd diferenţele fonetice, potrivit echivalenţelor respective în relaţia grai-limbă literară: *cośíⁱĕ*, dar *coćíⁱĕ* (nu *căruţă*), răspund **D** şi **F** (dar, vezi şi **8.2.4**); *plą̆mi̇ń*, dar *plą̆mi̯i̯*, spune **F** (forma nu aparţine graiului, căci sîntem în aria lui *plămi̇ń*, deci, evident, este vorba de o falsă regresie prin analogie cu *căpăti̇ń* = *căpăti̯i̯*, *călci̇ń* = *călci̯i̯*). **E**, sesizînd caracterul dur al lui *s* în grai, marchează apăsat deosebirea pentru limba literară şi astfel *sácą̆*; *są̆ś* devine *si̯ácą̆*; *sⁱĕś*, *sárą̆* devine *si̯árą̆*, *są̆mn* devine *si̯emn*, *cásą̆*; *cásą̆* devine *cásą̆*; *cásⁱĕ* etc. Dar chiar aşa fiind, faptul — opus faţă de cele constatate la **A** — presupune, totuşi, o observare (cunoaştere) destul de atentă şi de detaliu a fenomenului lingvistic.

Desigur, deosebiri apar atît în ceea ce priveşte informatorii, cît şi referitor la diferenţele pe care aceştia reuşesc să le stabilească (mai uşor sau mai greu) între grai şi limba literară. Oscilaţiile în identificarea acestor diferenţe, pe informatori, sînt determinate şi de situaţiile — mai multe sau mai puţine —, de măsura în care unul sau altul *foloseşte efectiv limba literară* ca mijloc de comunicare: **H**, elev, o face, fără îndoială, mult mai frecvent (şi sub aspect grafic) decît, de pildă, **B** sau **D**; de aci rezultă siguranţa cu care răspunde **H**. N-am putea spune că apar deosebiri între sexe (experienţa socială, gradul de cultură primează în generarea deosebirilor).

8.2.1. În general, informatorii de sub *b—e* (observaţiile ce urmează se referă doar la ei) recunosc destul de bine faptele fonetice care separă graiul lor de limba literară, putînd stabili, destul de sigur, o corespondenţă a acestora cu cele din limba literară. Ne vom opri la cîteva fapte mai semnificative şi mai generale.

Vocalismul nu ridică prea multe probleme, poate şi datorită diferenţelor nu prea însemnate pe care le prezintă graiul faţă de limba literară. Totuşi, unele fapte caracteristice graiului persistă şi în rostirea considerată de subiecte ca literară.

Pronunţarea lui *ă* ca *ą̆* este o particularitate a graiului din jurul Lugojului, ce se menţine şi atunci cînd vorbitorii redau formele literare: *másą̆/másą̆*, *gi̯ásą̆/dę̯ásą̆*, *furkíţă/furculíţą̆* etc.[27]. Tot aşa, în funcţie de context fonetic, persistă *ĕ* şi *ę* pentru *e* literar: *cą̆lcíńĕ/cą̆lci̯i̯ĕ* [pl.], */fi̯ĕrár*, */mi̯ę́re*, */cai̯ę́te*.

Vocalele mediane *ă* şi *î*, foarte frecvente în grai, datorită, ca şi în alte graiuri, acţiunii velarizatoare a siflantelor şi sibilantelor asupra vocalelor anterioare — fapt ce are şi consecinţe morfologice (vezi **8.2.2**) — sînt înlocuite, de toţi informatorii, pentru rostirea literară, firesc, de anterioarele *e* şi *i* (sau consoanele respective pierd caracterul dur): *tuşą̆sc/ /tuşésc*, *am tuşi̇t/am tuşít*, *supţi̇re/supţíre*, *zîd/zid*, *cą̆ţą̆l/cą̆ţél* ş.a. Inconsecvenţe apar, totuşi, la **C**, **D**: *si̇tą̆*; *si̇te*, **E**: *si̇tą̆*; *si̇tⁱĕ* (dar, vezi mai sus

[27] Un fenomen asemănător am înregistrat la Secăşeni, punctul 29 din ALR II, un sat de pe valea Căraşului, cu ocazia anchetelor pentru ALRR-Banat. Caracteristica graiului de aici, *ă→ę*, se menţine puternic şi atunci cînd o fetiţă de 11 ani recită o poezie în limba literară. Iată cîteva versuri: *Sunáţi pędúri. În múnţi mei̯ / Cîntári̯a vǫástră să rą̆súne. / Pemínt cu áᵘur şi ţiţéi̯, / Pęmînt cu sónde şi kęrbúne / [...] Će bine̯‿aᵘúd / Cîntáre̯a, páşnikę de múŋkę; Će zbǫárą̆ de la nord la sud / Kemîndu-ne ca ᵘo porúŋkę.*

pentru *s* dur la acelaşi **E** : *si̯árą̆, si̯ácą̆, si̯emn* !), **B** : *cuţít* ; *cuţíte*, dar [**K**] *cuţít* ; *cuţíte*.

În *stą̆, curą̆, viţą̆, cą̆ţą̆* este recunoscut drept corespondent literar al lui *-ą̆* diftongul *-e̯a* : *ste̯á, cure̯á, viţe̯á, căţe̯á*. Acest diftong este rostit fie *e̯a*, fie *i̯a* (în notare şi intermediarul *e̯a*) — *cure̯á*, dar **B** : *curi̯á, se̯(e̯)ácą̆, se̯(e̯)árą̆*, dar **E** : *si̯ácą̆, si̯árą̆*, **B** şi **E** : *perdi̯á*. Alteori, *i̯a* devine general : *miri̯ásą̆*.

Diferită este şi redarea diftongului *o̯a*, rostit fie (mai des) *ᵘ̯å*, ca în grai : *dᵘ̯ármе, frumᵘ̯ásą̆, cᵘ̯ásą̆* etc., fie *o̯a* (*pićo̯áre*), fie, mai rar, *u̯a* (**F** : *piću̯áre*). Preponderentă rămîne rostirea *ᵘ̯å*.

ci̯i̯ne, mîi̯nⁱ etc. sînt recunoscute ca literare în locul formelor etimologice din grai *ci̯ńe, mîń*.

Se menţine, dar mai atenuată totuşi, tendinţa de „despicare" [28] (diftongare) a unor vocale — mai mult *o* → *ᵘ̯o* : *dᵘ̯ormím, ᵘ̯orb, ᵘ̯ogór*, mai puţin *ă* → *ⁱ̯ă* : (rîu) *sⁱ̯ą̆c*.

Dat fiind caracterul dur al unor consoane în subdialectul bănăţean, unii informatori, ca un fel de contrareacţie, tind să dea un timbru mai palatal acestor consoane înainte de vocale anterioare cînd redau formele literare („despicînd" pe *e* : *e*→*ⁱ̯e*) : *cásⁱ̯ĕ, frúnzⁱ̯ĕ, ţi̯ţⁱ̯ĕ, náşⁱ̯ĕ*, rosteşte **E**. Pentru unele consoane (bilabiale, dentale, labiodentale), în grai, fenomenul apare în variaţie liberă : *pept* şi *pi̯ĕpt, fer* şi *fi̯ĕr* etc. În consecinţă, **D** va considera ca literare pronunţările : *álbⁱ̯ĕ, danti̯é̯lą̆, umbri̯é̯le, a mⁱ̯ĕu̯*. În amîndouă cazurile însă, nu e vorba de o consecvenţă în rostire, căci **E** spune, de exemplu, *viţéi̯, búze, mirése*, iar **D**, *bábe, frúnte, întrebą̆m* etc.

Subdialectul bănăţean are în inventarul său fonetic toate consoanele limbii literare, ceea ce facilitează vorbitorilor stabilirea corespondenţelor. Bilabialele (*p, b, m*), labiodentalele (*f, v*), velarele (*c, g*) nu ridică dificultăţi (mici ezitări, oscilaţii, vezi mai sus), fiind aceleaşi ca în limba literară. Urmate de vocale anterioare, dentalele devin , în grai, fie velare sau africate : *gínćĕ, ci̯rkiţą̆, đal, fráćĕ*, fie se rostesc dur, velarizînd vocalele anterioare : *dă, dîn, dą̆şcúń* etc. Informatorii observă acest tratament diferit ce deosebeşte graiul de limba literară şi realizează rostirea corectă, literară a dentalelor : *de̯al, des, dínte, descúi̯, fráte, mínte* etc.

Fricativele *s, z, ş, j*, ca şi africatele *ţ, ḑ* sînt dure înaintea vocalelor anterioare, după cum s-a văzut, în grai : *sítą̆, zîd, şⁱ̯ăd, jîr, ţîn, ḑăr*. Vorbitorii îşi dau seama de această particularitate a graiului lor şi o evită cînd e vorba de pronunţarea literară : *sítą̆, zid, şed* etc. Despre implicaţiile morfologice ale rostirii dure (în poziţie finală) a acestor consoane, vezi

8.2.2. Subdialectul bănăţean se numără între variantele teritoriale daco-române care păstrează perechea sonoră a lui *ţ*, pe *ḑ* : *frŭnḑą̆, mînḑ*. Cum limba literară recurge la fricativa *z* pentru a suplini absenţa lui *ḑ*, vorbitorii se conformează normei literare în rostirile *frúnzą̆, búzą̆, mînz* etc.

Africatele *ĉ, ĝ* devin, în Banat, fricative : *ś, ź*. Întrucît graiul are şi africate sub forma *ć, đ* (provenite din dentale), informatorilor le este

[28] În terminologia lui S. Puşcariu, *Limba română, II. Rostirea*, 1959, p. 55, 119—126.

uşor să substituie, pentru rostirea literară, fricativele *ś, ź* cu *aceste* africate : *pičór, ćárę*, (copilul) *súde, fúde, đáną*. Fricativa *ź* pentru *ĝ* (< lat. *j* + *o*, *u*) în cuvintele de origine latină este redată, în pronunţare normată, ca *j* : *joc, jug* (pentru *źoc, źug*).

Palatalizarea lui *n* şi *l* este observată de informatori şi evitată, obişnuit, cînd dau răspunsurile pentru limba literară : *neam, lingură*, chiar şi în finală : *bătrîn*^{i}. Deşi, nu întotdeauna — **B, C, D, T, G** : *ćiń* [pl.] etc.

Fără îndoială, multe din particularităţile fonetice ale graiului se vor putea şterge cu timpul şi prin pătrunderea în grai a tot mai multe neologisme în formă fonetică literară : *farmaćí*^{i}*e, preşedínte, brigáz*^{i} .

3.2.2. Cîteva fapte fonetice au consecinţe morfologice.

Rostirea dură a fricativelor *s, z, ş, j*, ca şi a africatelor *ţ, đ* în subdialectul bănăţean are ca urmare neutralizarea unor opoziţii morfologice : singular/plural la substantiv şi adjectiv, pers. 1/pers. 2 la unele timpuri ale verbului etc. Acolo unde graiul prezintă omofonele : *cásă* [sg.] — *cásă* [pl.], *frúnđă* ; *frúnđă, frum*^{u}*ásă* ; *frum*^{u}*ásă, naş* ; *naş, náşă* ; *náşă* etc. sau *visa̯đ* [1] — *visa̯đ* [2] etc., pentru limba literară informatorii dau formele corecte : *cásă* ; *cáse* (**E** : *cás*^{i}*ă*), *frúnză* ; *frúnze* (**E** : *frúnz*^{i}*ă*), *frumuásă* ; *frumuáse, naş* ; *naş*^{i} (*cu i*, precizează **B**), *náşă* ; *náşe* (**E** : *náş*^{i}*ă*) şi *visez* ; *visez*^{i} etc. La fel se întîmplă cu derivate de tipul *cro*^{i}*itór*^{i} [sg.] — *cro*^{i}*itór*^{i} [pl.], *grădinár*^{i} [sg.] — *grădinár*^{i} [pl.], care devin *cro*^{i}*itór* ; *cro*^{i}*itór*^{i}, *grădinár* ; *grădinár*^{i} . Se pare că tocmai omofonia este cea care reţine atenţia vorbitorilor atunci cînd caută să redea literar formele respective. Aceasta, cu atît mai mult cu cît, în cazul în care formele de plural distincte de cele de singular sau, la verb, formele de pers. 2, 5 (avînd consoanele dure respective în finală) nu necesită marcarea unei opoziţii prin acest mijloc, unii informatori nu mai realizează diferenţa grai-limbă literară : **B, C, F** consideră literare plurale ca *dinţ, frunţ, munţ, deş* etc. (**B** precizează chiar această potrivire : *aţíś* [la pluralul *frunţ/frunţ*] *să lovéşćĕ* [forma din grai cu cea din limba literară]), sau forme verbale ca *rîz* (2), *tuşíş* (2), *a*^{u}*úz* (2), *dormíţ* (5), *visáţ* (5) etc. (**F**, deşi se corectează uneori, are preferinţă pentru aceste forme ; mai rar, unele apar şi la **D**). Tot aşa se întîmplă şi cu auxiliarele verbale la pers. 5 : *veţ* (veni), *aţ* (plecát). La cei care realizează diferenţa şi în aceste situaţii, intervin, probabil, amintirea imaginii grafice sau cunoştinţele de gramatică din şcoală.

În acelaşi context, reflexivul *se* e pronunţat consecvent de unii *să* : *să ríde* (**B, C, D**), *să dezbrácă*.

3.2.3. Chiar dacă sistemul morfologic al graiului nu diferă prea mult de cel al limbii literare, am urmărit, totuşi, cîteva fapte ce-i sînt caracteristice.

Dativul substantivului, realizat analitic în grai, este considerat de toţi informatorii identic şi pentru limba literară : *lu táta/luị táta, la táta* ; *la un om/la un om* (**E, G, H** : [şi] *únuị om*). Genitivul, analitic, dar şi sintetic în grai, desparte informatorii după formele pe care ei le consideră ca literare — **D** :/(creionul este) *a luị* (faţă de *a lu*, în grai) *băị́átu meu*, **B, C, E, F** : */a băị́átuluị meu* şi doar **G, H** : */al băị́átuluị meu*. La fel

— **D** : /(cartea este) *a lui̯ fáta me̯a*, **B, C, E, F, G, H** : /*a fétei̯ méle*. Acordul articolului posesiv (invariabil în grai) tinde să fie consemnat corect de către informatori (mai puţin **C** şi **D**) pentru limba literară : **C** : *a mi̯ĕu̯; a mⁱĕ, a mi̯a; a mei̯; a mⁱél'ĕ/i-idem*, **B, C, E, F, G, H** : /*al meu̯; a me̯a; ai̯ mei̯; ále méle*, **D** : /*a mⁱĕu̯; a mi̯a; ai̯ mⁱĕi̯; ále mⁱéle*. **H** ezită cînd trebuie să dea pluralul lui *jug : júĝe, júgurⁱ* şi *car : cáre, cárurⁱ*, lucru explicabil prin absenţa acestui mijloc de transport la Herendeşti (**H** a văzut un car în sat doar cînd era copil mic).

Informatorii cunosc formele literare ale pronumelui demonstrativ : *aćésta, aćéla* etc.

Omofone în grai, substantivul *ploaie* şi verbul *ploua* — *plᵘ̯ái̯ĕ* — devin distincte pentru limba literară : *plᵘ̯ái̯ĕ* (subst.), *plóu̯ă* (la unii *plᵘ̯áu̯ă*, verb, 3). Doar informatorul **E** observă că verbul *a rîde* este în limba literară activ (şi nu reflexiv, ca în grai). În ceea ce priveşte conjugarea, numai la timpurile compuse (mai ales la perfect compus şi viitor), auxiliarele nu apar la toţi informatorii cu formele corecte.

8.2.4. Lexicul prezintă, cum e şi firesc, fapte interesante. Dacă între răspunsurile înregistrate apar de cele mai multe ori sinonimele literare (şi cu formă fonetică literară) : (mergi) *mi̯eréu̯/înćét, amînát/tîrziu̯, bobríś/riníkⁱ, trᵘ̯ánă̯/răćálă̯, grípă̯, ostăńít/obosít, fi̯erbinţálă̯, că̯ldúrⁱ/temperatúră̯, fébră̯, puturós/léneş, bumb/násture cîrpă̯/batíc, marámă̯, părăzᵘ̯ól/ /umbrélă, stîlc/bárză̯, gᵘ̯olîmb/porumbⁱĕl, pup* (de floare)/*bobóc pítă̯/pi̯i̯ne, vînăt/albástru*, (soarele) *să sfínćĕ/apúne, pecárⁱ/brutár, víşlăr/măćelár* etc., s-a întîmplat, destul de rar, e adevărat, ca anchetatorul să nu poată obţine astfel de sinonime decît doar de la cîţiva sau de la nici unul din informatori : *lumína ókiului̯/pupílă̯* (**D, G, H**), *l'imburúş* „uvulă"/?, *lopăćíţă̯/omoplát* (**H**), *píu̯ă̯, măjárⁱ* „piuliţă"/?, *arńĕu̯/cort* (**B, C, E**) pentru „coviltir" etc. Firesc, la unele cuvinte — *rádi̯u, preşăđinćĕ, tractᵘ̯órⁱ*, pe care informatorii le dau pentru grai — rămîne de corectat doar forma fonetică. La altele, iarăşi lucru firesc, forma dialectală nu există, cuvîntul e adoptat din limba literară, corespunzînd unei realităţi noi. Comentînd răspunsul *televizor* şi constatînd absenţa unei forme în grai, **B** spune : *nu şćim să d̯iśem alfél; dac-ar fi ũ lúcru vekⁱ, i̯-ar fi dat altnúme ăi̯ bătrîń.*

Fără îndoială, lexicul înregistrează o îmbogăţire continuă, reflex al noului din viaţa social-economică şi politică.

O parte din termenii legaţi de viaţa ţărănească sînt simţiţi de către unii informatori ca aparţinînd doar limbajului popular. **D**, deşi consemnează forma *viţél; viţéi̯*, deosebită de cea din grai *(viţă̯l; viţă̯i̯)*, se arată nedumirită : *poi̯ la ᵘ̯oráş i̯éstă viţă̯i̯?* (în sensul : se ocupă orăşenii, ca noi ţăranii, cu creşterea vitelor etc.?) şi tot ea, cînd e vorba de *cireadă*, cuvînt pe care nu-l dă decît sub forma *śᵘ̯árdă; śᵘ̯ord̯*, se întreabă foarte contrariată : *păi̯ i̯o dă ᵘ̯úndĕ* [să] *şćiu̯ pă domńéşće?* Desigur, formele *ćo̯árdă; ćᵘ̯orzi̯* la ceilalţi informatori (doar **H** a răspuns *ćire̯ádă; ćirézⁱ*) şi *coćíⁱĕ; coći* (vezi *supra*, **8.2**) sînt semnificative în aceeaşi direcţie : deosebirea care le apare informatorilor în planul realităţii nu mai este teritorială, ci socială [29]. Ei simt asemenea cuvinte ca aparţinîndu-le

[29] Cf. şi Magdalena Vulpe, *art. cit.*, p. 260.

doar lor, categorie socială deosebită, cu o ocupaţie care presupune un limbaj specializat pentru realităţile şi activităţile acesteia.

9. Acţiunea limbii literare asupra variantelor teritoriale devine, pe zi ce trece, un fapt tot mai evident. Ea nu se rezumă doar la lexic, ci pune în mişcare toate nivelurile graiului, făcîndu-le să reacţioneze. Determinată de factori şi condiţii complexe, de o mare diversitate şi amploare, un prim rezultat al ei va fi o „spargere" a unităţii colectivităţii care vorbeşte un grai.

Ancheta făcută la Herendeşti confirmă această realitate dar constată, totuşi, o grupare destul de unitară a informatorilor de pînă la 50 de ani, nefiind omise aci, desigur, şi date privind şcoala, cultura, activitatea şi experienţa socială a acestora. Ei stăpînesc limba literară — un alt sistem lingvistic decît graiul, deci — într-o măsură apreciabilă, avînd posibilitatea, cel puţin într-un context situaţional, de a folosi acest al doilea sistem fără dificultăţi prea mari.

Am numit anchetă-test ceea ce nu este decît un sondaj urmărind sumar tema pusă în discuţie. Fără a i se putea nega obiectivitatea şi valabilitatea constatărilor, această modalitate are dezavantajul de a consemna faptele nu în circulaţia lor, ca frecvenţă, ci ca virtualitate, care, fără îndoială, poate deveni (şi devine, însă doar în contexte de situaţie) o realitate, tinzîndu-se astfel spre realizarea unei alte unităţi a colectivităţii lingvistice respective, de data aceasta pe un plan superior — limba literară.

LANGUE LITTÉRAIRE ET PARLER LOCAL. EN MARGE D'UNE ENQUÊTE DIALECTALE

RÉSUMÉ

Dû à des causes extra-linguistiques extrêmement propices, l'action de la langue littéraire (standard) sur les patois devient plus intense. Celle-ci constitue un objet d'étude des plus intéressants, dans le but de mettre en évidence l'histoire actuelle des patois, par une étude attentive, persévérante, continue et minutieuse.

Si le lexique est, naturellement, la partie de la langue qui enregistre immédiatement et directement beaucoup de changements, dans ce processus, les autres parties (la phonétique, la morphologie, la syntaxe) ne restent-elles non plus, indifférentes vis-à-vis de l'action de la langue littéraire.

À travers une enquête-test, basée sur un questionnaire spécial, l'auteur étudie la mesure dans laquelle, dans un village près de Lugoj (région Banat), des sujets de divers âges, degré de culture et expérience sociale reconnaissent les différences — à tous les niveaux de la langue — entre leur patois et la langue littéraire.

Decembrie 1972

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

VOCATIVUL TERMENILOR DE ÎNRUDIRE ŞI AL PRENUMELOR ÎN GRAIUL MARAMUREŞEAN

DE

I. FAICIUC

Datorită fonetismului său specific, conferit de apocopă, vocativul, mai ales cel al prenumelor din Maramureş, a fost inclus, atît în cercetările mai vechi, cît şi în cele recente, printre particularităţile graiului acestei arii lingvistice.

Cea mai veche atestare, cunoscută de noi, a unui astfel de vocativ aparţine lui Petru Bilţiu-Dăncuş [1], învăţător din Ieud, care, răspunzînd în 1893 la chestionarul istoric al lui N. Densusianu, precizează: „Notă caracteristică a provincialismului marmaţian e de a rosti cuvintele de la început, iar capătul a-l lăsa, de ex.: Măi Ioa! = Ioane!, Măi Pe! = Petre.

Ci nu toate cuvintele se rostesc pe jumătate, şi anume:

Substantivul se scurtează numai în vocativ, de ex.: Măi Dumni', zină la noi! Măi Şte', blem acasă! [...] Măi To', du-te şi clăde[...]".

Lingviştii Tache Papahagi [2], Romulus Todoran [3] şi Ştefan Giosu [4], subliniind rolul apocopei în caracterizarea graiului (subdialectului) maramureşean, o ilustrează prin numeroase exemple, între care şi unele forme de vocativ. Ilie Dan, în 1963, constată existenţa unui vocativ regional de formă scurtă al numelor de rudenie şi al prenumelor din Bucovina şi Moldova de nord şi, bazat pe frecvenţa mare a acestui tip de vocativ în

---

[1] Vezi Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureşului*, Bucureşti, 1970, p. 391. Alte atestări: Gustav Weigand notează în Maramureş formele *măi Toa, măi Vasi, măi Ioa* (v. „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", IX, 1902, p. 185); Gh. Vornicu (*Maramureşul*, în „Cele trei Crişuri", XV, 1934, p. 18): „De asemenea [maramureşenii] arată o vădită predilecţie pentru prescurtarea vorbii, zicînd de ex.: *colé cu brî, colé cu lá* în loc de *coleşă* cu brînză sau cu lapte; *măi Gheo, măi Pă, măi Và*, în loc de măi Gheorghe, măi Pătrule, sau măi Vasile. Şi de asemenea *tu Ileà, tu Pălà, tu Călì*, în loc de tu Ileană, tu Pălăguţă, tu Călină, ca în alte părţi".

[2] T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. 202: „se aud oriunde [...] G'jo', Gligo', Ioa', Pă' [tru]".

[3] R. Todoran, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 48; idem, *Noi particularităţi ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 70—71, nota 1: „Ieş, nâna (= nănaşă) d'e după ma (= masă) / Şi joacă pă sină-ta [...]".

[4] Şt. Giosu, *Subdialectul maramureşean*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Filologie, Iaşi, XIII, 1963, fasc. 1, p. 14: „Tu mireasă, tu Ilea [...]", „Măi Ioa, mă Ionuţ [...]".

Maramureş, pusă în evidenţă de culegerile de folclor şi de hărţile ALR, consideră fenomenul de origine maramureşeană [5].

Desigur, frecvenţa mare a unui fapt de limbă poate fi caracteristică pentru graiul unui anumit teritoriu, chiar dacă acesta există izolat şi cu frecvenţă redusă şi în alte regiuni [6]. Atunci cînd ariile nu sînt învecinate geografic, fenomenul va caracteriza cu certitudine regiunea în care el are frecvenţa maximă [7]. Este şi cazul vocativului aşa-zis „scurt" al prenumelor şi al termenilor de înrudire, semnalat în diverse puncte ale teritoriului lingvistic dacoromân [8], dar care a avut şi are vitalitatea cea mai pronunţată în aria subdialectului maramureşean [9]. Răspîndirea geografică şi frecvenţa formelor scurtate de vocativ impune, aşadar, constatarea că ne aflăm în faţa unei tendinţe care a acţionat pe o arie mai întinsă, dar care s-a concretizat în gradul cel mai înalt în Maramureş.

Că fenomenul nu este de import şi nu poate fi deci atribuit, peste tot unde a fost atestat, mişcărilor de populaţie, ci a apărut şi s-a dezvoltat independent, ne-o dovedesc şi formele de vocativ (de la acelaşi cuvînt sau de la cuvinte deosebite) prescurtate diferit în diferite regiuni [10], precum şi prezenţa unor vocative similare pe teritoriul altor limbi romanice [11].

Formele rezultate din apocopa silabelor de după accent nu sînt însă singurele vocative regionale din Maramureş. Pe baza materialului adunat din localităţile Vad, Giuleşti, Fereşti, Corneşti şi Bîrsana, Gh. Radu încearcă un inventar al vocativelor din subdialectul maramureşean, precum şi o explicare a originii lor, şi constată, în afara formelor identice cu cele din limba literară, existenţa unui vocativ al masculinelor în *-ule* cu „accentul schimbat pe vocala care precede imediat pe *-le* (*moşúle, nănaşúle, omúle, pruncúle, vărúle* etc.)", ca în Crişana, un vocativ al

---

[5] Vezi Ilie Dan, *Un vocativ regional*, în LR, XII, 1963, nr. 5, p. 527 — 531; idem, *Discuţii asupra vocativului românesc*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi" X, 1964, fasc. 1, p. 11 ş.u.

[6] Cf. I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 6; v. şi Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorităţii în limba română*, Bucureşti, 1961, p. 31.

[7] Cf. R. Todoran, *Cu privire la repartiţia graiurilor...*, p. 40.

[8] Vezi Sextil Puşcariu, *Limba română*, II. *Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 169; G. Weigand, în „Jahresbericht...", VIII, 1901, p. 315; IX, 1902, p. 185 (*Ioa, Ni, Toa*, din Făgăraş, Broşteni, Ţara Oaşului, Maramureş); Iosif Popovici, *Rumaenische Dialekte*, I. *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle, 1905, p. 67, 126 (*fâ* < fată, *ta* < tată, *le* < lele, *Pe, Do, Iă*); Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 43 (*frâ* < frate, *tâ* < tată, *Io, Mi* < Mihai, *Şté*, în Meria); Şt. Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 117—118 (*ma, te* < tete, *Ghio, Măriú, Li, Cu, Ve, Mă* < Liţă, Culă, Vetă, Marie, din zona cercetată şi de la moţi); Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 137 (*Gheo*, în Reviga) ş.a.

[9] Vezi *Atlasul lingvistic român I* (ALR I) [ancheta Sever Pop], vol. II. Sibiu-Leipzig, 1942, h. 153, 156, 162, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 198, 199, 202, 203, 205, 220; ALR II [ancheta E. Petrovici], s. n., vol. VI, Bucureşti, 1969, h. 1577, 1580; cf. şi Ilie Dan, *Discuţii* ..., p. 9 ş.u.

[10] Ex.: *Mi* (în Meria), *Mă* (la moţi), *Măriú* (pe Valea Oltului şi în Bucovina), dar numai *Mări* în Maramureş, sau *Li, Cu, Ve* (la moţi), *fâ, frâ* (în Meria), *Virú* (în Bucovina), neexistente sau neapocopate în graiul maramureşean.

[11] În Italia de sud: *Simò* pentru *Simone*, *Vincé* pentru *Vincenzo* (apud Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 58), *Mari — Maria, Giovà — Giovanna, Gabrié — Gabriele, Salvató — Salvatore, Mariú — Mariuccia* (apud G. N. Dragomirescu, *Contribution à une analyse sémantique du vocatif en roumain*, în „Langue et littérature", II, Bucureşti, 1943, p. 193).

femininelor şi masculinelor în *-ă* „cu accentul deplasat pe silaba finală : *fată, mamă, mătuşă, moaşă, nănaşă, tată* etc." (p. 93) şi „un vocativ de formă scurtă, cu căderea silabei de după accent" (p. 94) : *mătú, nepoá, ta, Anú, Ileá, Nicoá, Vasalí* [12]. Apariţia *Atlasului lingvistic al Maramureşului* [13], în care sînt notate mai multe forme de vocativ, în special de la numele de rudenie, face posibilă o apreciere şi mai cuprinzătoare a situaţiei vocativului în această zonă [14]. Dar ALRR-Mar., bazîndu-se pe principiul primului răspuns al unui informator unic, nu înregistrează întotdeauna vocativele coexistente în graiul unei localităţi şi nu urmăreşte pe cele ale prenumelor specifice regiunii anchetate. De aceea, precum şi datorită persistenţei în literatura de specialitate — izolat, bineînţeles — a unor informaţii de a doua mînă, obţinute prin intermediari, despre formele cu apocopă din Maramureş [15], ne-am propus să urmărim în mod deosebit, prin anchete directe, cu mai mulţi informatori, în mai multe localităţi (Bogdan Vodă, Botiza, Dragomireşti, Rozavlea, Săcel, Şieu, Vişeul de Mijloc [16]), vocativele termenilor de înrudire uzuali (v. *lista nr. 1*), iar în Dragomireşti şi pe cele ale prenumelor (v. *lista nr. 2*) [17].

Printre vocativele provenite de la termenii de înrudire distingem :

I. Forme scurte, reduse prin apocopă :

A. fără deplasarea accentului originar : *cocoá, cumná, ma, mătú, nănă, nepoá, nevá, ta, unché.*

B. cu deplasarea accentului originar : 1. *finú, fratiú, moşú, nănăşú, socrú, uncheşú, vărú, vîjú* ; 2. *şogó.*

II. Vocative ale termenilor de înrudire terminaţi la nominativ în *-ă, -e*, cu accentul deplasat pe desinenţă : 1. *babă, finǎ, mamă, mătuşă, moşă, nănăşă, socră, tată* ş.a. ; 2. *badé, lelé, cuscré* [18].

III. Forme neapocopate ale termenilor masculini cu accentul deplasat pe penultima silabă (cf. I. B) : 1. *omúle, vărúle, vîjúle* ; 2. *şogóre.*

IV. Vocative în *-le* ale cuvintelor terminate la nominativ în *-ă*, cu accentul deplasat pe penultima silabă : *mamăle, tatăle.*

---

[12] Vezi Gh. Radu, *Observaţii asupra vocativului în subdialectul maramureşean*, în „Buletin ştiinţific", Seria A, Filologie, Pedagogie, Marxism-leninism, Baia-Mare, I, 1969, nr. 1, p. 93—96.

[13] Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş* (ALRR—Mar.), vol. I, Bucureşti, 1969, h. 180—183, 187—189, 221, 225, 232, 233, 234, precum şi chestiunile 361, 494, 625, 1994, 1995 (necartografiate).

[14] Într-o recenzie la primul volum (v. „Analele Universităţii din Timişoara", Seria Ştiinţe filologice, VII, 1969, p. 274), V. Frăţilă semnalează formele *mamă, tată, soră* (sic !), *moşă, babă, mătuşă, socrŭ, socră* : „O altă particularitate morfologică specifică subdialectului maramureşean o constituie vocativul de tipul *hăi (măi)* + substantiv accentuat pe silaba finală".

[15] Vezi, spre exemplu, Ilie Dan, *Discuţii...*, p. 11, nota 56. De asemenea, afirmaţia „Apocopa face ca unele substantive să aibă altă terminaţie la nominativ singular : mămăli « mămăligă », Maramú « Maramureş », Io « Ion » etc." (v. Şt. Giosu, *art. cit.*, p. 104), nu se bazează pe cunoaşterea aprofundată a realităţii lingvistice, căci în Maramureş se prescurtează de obicei numai formele de vocativ, nu şi cele de nominativ, iar exemplele alese nu sînt specifice vorbirii maramureşene : pentru „mămăligă" se utilizează termenii *coleşă* sau *tocană* (cf. ALRR—Mar., vol. II, h. 519), forma *Maramú* este întrebuinţată, ironic, de către cei din afara ariei în discuţie, iar de la *Ion* se formează doar vocativul *Ioa.*

[16] Trei dintre acestea (Rozavlea, Dragomireşti, Săcel) sînt cuprinse şi în reţeaua ALRR—Mar. (punctele 232, 234 şi 235), fapt ce permite unele constatări comparative.

[17] În *lista nr. 1* sînt prezentate formele de vocativ urmate de iniţialele localităţilor în care au fost înregistrate, fără a se face diferenţierea pe informatori, iar în *lista nr. 2* se enumeră prenumele din Dragomireşti, urmate de siglele informatorilor.

[18] Cf. ALRR—Mar., vol. I, h. 234/228.

V. Vocative în *-o* : *véreo, mamó, babó* (v. *infra*, p. 69).

VI. Vocative ale termenilor masculini, identice cu formele de nominativ : *măi moş.*

VII. Îmbinări de cuvinte cu valoare de vocativ :

A. termen de înrudire (sau prenume) + adjectiv posesiv : 1. *cumnátî-mea, feméi-mea, fráti-meu, nepótî-meu, nóru-mea, sórî-mea* ; 2. *Văsălía nost, Iónu nost, Măría noástă.*

B. termen de înrudire (sau prenume) + prenume : 1. *unchéşu Ion, mătú Ileá, unché Ioá.* 2. *Vasíle a-i Floáre.*

VIII. Alte forme, identice cu cele din limba literară : 1. masculine în *-e* : *bărbáte, gínere* ş.a. ; 2. masculine în *-(ul)e* : *cúscrule, nănáşule* ş.a. ; masculine şi feminine în *-ă, -e*, egale cu nominativul : *nóră, sóră, fráte, léle* ş.a.

În cazul prenumelor, cel mai frecvent este tipul I. A : *Alé, Anisí, Anú, Axé, Călí, Costá, Dăní, Do* (< Doca), *Dorofté, Dumí, Filimoá, Frosí, Ga* (< Gafia), *Găvrí, Gheo, Gherasí, Gîrpí* (< Grăpina), *Grigó, Ierí, Ilé* (< Ileş), *Ileá, Ilí, Ioá, Isá* (< Isailă), *Macové, Mărí, Măricú, Miculá, Mihá, Năstá, Nechí, Nicoá, Octaviá, Pa* (< Pavel), *Pălá, Pará, Paulí, Pe* (*Pă*), *Savé, Simioá, Şte, Tibé, Timoá, Titiá, Toa, Todosí, Vasí, Văsălí.* Tipul I. B este şi el reprezentat prin cîteva exemple (1. *Lupú, Nuţú* ; 2. *Gabó* < Gabor, *Todó* < Todora, *Todé*[19]), ca de altfel şi tipul II (1. *Ionă*).

Multe prenume masculine, mai ales dintre cele intrate de curînd în sistemul de denominaţie al comunei cercetate, rămîn invariabile la vocativ, încadrîndu-se în tipul VI : *măi Cálman, măi Dan, măi Filip, măi Ion, măi Líviu, măi Nuţ*, precum şi unele diminutive (ex. *măi Ionúc*). Tot prenumele noi determină, în mare parte, şi frecvenţa formelor de sub VIII (din clasificarea noastră) : *Dáne, Filipe, Gélule, Lúpule, Ánă, Monícă, Lívie*[20] etc.

Avînd în vedere varietatea formelor regionale de vocativ din Maramureş se poate pune, în mod firesc, problema existenţei unei legături între ele. În articolul citat, Gh. Radu consideră vocativul de tipul *moşúle* (III) drept rezultat al analogiei cu „formele accentuate pe vocala finală" (ex. *mătuşă*), acestea din urmă datorate tendinţei de înlăturare a omonimiei cu nominativul, căci „s-a ajuns în conştiinţa vorbitorului la ideea că accentuarea silabei finale este o caracteristică a vocativului", situaţie „favorizată şi de faptul că formele scurte sînt terminate tot în silabă (respectiv vocală) accentuată"[21].

Vocativele în *-úle* (tipul III), chiar dacă omitem faptul că accentul nu cade pe silaba finală în ambele cazuri, nu se pot datora analogiei cu cele în *-ă* (tipul II), deoarece nici ariile celor două tipuri nu coincid : în timp ce primele se întîlnesc pe o arie ce cuprinde aproape în întregime Crişana, Oaşul şi o parte din vestul Maramureşului[22], vocativele cu

[19] Cf. ALRR—Mar., vol. I, h. 188/227.

[20] Pentru pronunţarea şi înţelesul formelor din exemple, v. listele anexate.

[21] Vezi Gh. Radu, *art. cit.*, p. 95. Autorul nu sesizează, ca distincte, formele de tipul *socrú, moşú* (I.B).

[22] Cf. ALR I, vol. II, h. 153, 165, 166, 169, 173, 198, 201, 202, 205, 218, 263 ; ALR II, s.n., vol. VI, h. 1577, 1580, 1581 ; cf. şi I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1907, p. 17 ; T. Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti, 1961, p. 91.

accentul pe desinenţă (ex. *mamă, tată*) sînt răspîndite, după informaţiile pe care le deţinem, îndeosebi în Maramureş [23]. În concluzie, deplasarea accentului în forme de tipul *moşúle* sau *mamă*, chiar dacă este consecinţa aceleiaşi cauze, trebuie să se fi petrecut independent. Nici evitarea omonimiei cu nominativul n-a putut avea un rol hotărîtor în schimbarea accentului, căci vocativul formelor în *-úle* era de la început deosebit de nominativ (*móşule*), iar al celor în *-ă* era şi el marcat prin interjecţia precedentă (*hăi mámă*).

Vocativul scurt, în a cărui explicare s-a subliniat, pe bună dreptate, rolul accentului [24], trebuie pus în legătură cu răspîndirea altor forme reduse prin apocopă [25] şi, împreună cu acestea, cu tendinţa de amuţire a părţii finale, posttonice, a cuvintelor [26], tendinţă ce pare a fi acţionat cu mai multă intensitate în Maramureş.

Ca o reacţie inversă, declanşată de această tendinţă de amuţire, mai pronunţată în unele regiuni, s-a produs, în formele strigate, o deplasare a accentului înspre finele cuvintelor [27]. Această deplasare a fost favorizată de mărirea duratei vocalelor posttonice [28], iar la cuvintele terminate în *-e, -ă* (tipul II) şi de analogia cu vocativele scurtate prin apocopă, cu accent pe vocala finală.

În Maramureş, tendinţa de amuţire şi deci de apocopare fiind mai puternică, accentul şi-a schimbat locul atît la vocativele proparoxitone, cît şi la cele paroxitone, terminate, ca la nominativ, în *-ă, -e* (ex. *mamă, mătuşă, lelé, cuscré*) care erau pe cale de a se reduce sau se reduseseră cu o silabă (ex. *ma, mătú*), în timp ce în Oaş şi Bihor deplasarea accentului s-a produs mai ales la formele strigate ale termenilor proparoxitoni (ex. *moşúle, socrúle, şogóre*). De la astfel de forme s-a ajuns într-o bună parte a Maramureşului, datorită acţionării în continuare a tendinţei de apocopare, la vocativele în *-ú, -ó, -é* : *socrú, moşú, uncheşú, şogó, Todó, Todé* etc. (tipul

---

[23] Cf. ALR I, vol. II, h. 152, 155, 156, 203, 220, 221.

[24] Vezi explicaţii ale acestui vocativ la : I. Popovici, *op. cit.*, p. 126 ; Şt. Paşca, *op. cit.*, p. 118 ; S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 169 : „avem a face cu economisirea a ceea ce poate fi ghicit din conţinutul fonic al unui cuvînt" ; I. Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 70 : „numele proprii [...] pot căpăta pe prima silabă un accent atît de puternic, încît silaba următoare să se piardă, cel puţin pentru urechea ascultătorului" ; Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 138 ; Gh. Radu, *art. cit.*, p. 94.

[25] Cf., pentru apocopă, T. Papahagi, *op. cit.*, p. LXIV ; R. Todoran, *Noi particularităţi...*, p. 70—71 ; Şt. Giosu, *art. cit.*, p. 103—106 ; Ilie Dan, *Discuţii...*, p. 9 ; I. Coteanu, *Elemente...*, p. 105. În ultima trimitere, apocopa este însă considerată o caracteristică a subdialectului crişean.

[26] Pentru răspîndirea şi frecvenţa actuală a fenomenului (în Crişana şi nordul Moldovei, arii învecinate cu Maramureşul), pe baza ALR, cf. Andrei Avram, *op. cit.*, p. 36, 78—81.

[27] Al. Graur, în *Strigătele în românește*, în „Viaţa românească", XXII, 1930, semnalînd tendinţa de slăbire a părţii finale a cuvintelor strigate, „mai pronunţată cu cît numărul silabelor neaccentuate e mai mare" (p. 133), intuieşte apariţia unui accent secundar în cuvinte de trei silabe (ex. Iánculè) : „Am ajunge deci ca sfîrşitul cuvîntului să dispară tot, dacă n-am opune o stavilă, care constă din accentuarea slabă a vocalei finale" (p. 134) ; v. şi I. Iordan, *op. cit.*, p. 71 ; S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 74.

[28] Pentru legătura dintre durată şi accent, cf. P. Neiescu, *Există legătură între cantitate şi accent?*, în CL, III, 1958, p. 135—142 ; A. Avram, *Durata vocalelor şi perceperea accentului în limba română*, în SCL, XVII, 1966, nr. 3, p. 263—269 ; v. şi Laura Vasiliu, *Observaţii asupra vocativului în limba română*, în SG, I, 1956, p. 8.

I.B)[29], deosebite de cele reduse prin apocopă înainte de schimbarea accentului originar (ex. *unché*).

Nu este exclus ca, în aria vocativelor în *-ú*, schimbarea accentului să se fi produs la început doar la unele cuvinte, fenomenul răspîndindu-se la celelalte pe baza analogiei, fără să circule tipul III de vocativ, după ce *-ú* a fost desprins şi analizat ca desinenţă a vocativului termenilor de înrudire masculini (ex. *frate* > *fratiú*, *văr* > *vărú*, fără fazele intermediare *fratiúle*, *vărúle*)[30].

Procesul pierderii accentului originar şi al dezvoltării unui nou accent pe silaba finală (sau penultimă) a mai putut fi favorizat şi de tendinţa de echilibrare a ritmului strigării[31]. Dacă în unele regiuni această echilibrare s-a realizat prin aglutinarea interjecţiei la finele cuvîntului (ex. *mamă* + *hăi* > *mamăi*, în nordul Moldovei, *mamă* + *hău* > *mamău*, în Valea Sebeşului[32]), în Maramureş ritmul numelor strigate a impus accentuarea vocalei finale (sau, la vocativele proparoxitone, penultime). Fenomenul deplasării accentului spre finele formelor de vocativ, ca reacţie opusă tendinţei de amuţire, este mai frecvent şi a fost simţit mai necesar la termenii de înrudire, aceştia avînd o putere de individualizare mai mică decît a prenumelor, unde predomină formele reduse prin apocopă.

Schimbarea accentului originar a determinat şi unele modificări în corpul fonetic al vocativelor. Vocalele, accentuate iniţial, şi-au redus, odată cu pierderea accentului, durata şi, în acelaşi timp, s-au închis[33]: *mọ́şă* > *moşă*, *sọ́cră* > *socră*, *mámă* > *mămă* > *mumă*, *tátă* > *tătă* > *tîtă*, *lẹ́le* > *lilé*, *unt'ẹ́şule* > *unt'eşú(le)*[34] etc.

Cu toate că răspîndirea geografică a acestor vocative nu este uniformă în Maramureş, în partea estică fiind mai numeroase formele apocopate, iar în cea vestică cele cu accent deplasat, mai multe tipuri de vocativ coexistă în graiul aceleiaşi localităţi şi chiar al aceluiaşi vorbitor, diferenţiate însă semantic şi, mai ales, stilistic: vocativul scurt se utilizează pentru a chema pe cineva din apropiere (ex. *hăi ma*), cu excepţia vocativului care-şi păstrează forma redusă indiferent de distanţă, iar cel cu accentul schimbat (ex. *hăi mamă*, *hăi uncheşú*) pentru a striga persoane aflate la distanţă mai mare[35]. Uneori însă, în funcţie de împrejurări, cele două

---

[29] Cf. ALR I, vol. II, h. 153/350; 165/350, 354; 198/343; 202/354; 220/351; ALR II, s.n., vol. VI, h. 1580/353; cf. şi ALRR—Mar., vol. I, h. 188, 189, 232, 234, 235.

[30] E dificil de apreciat vechimea acestor vocative. Al. Procopovici, *Articol şi vocativ*, în DR, X, 1941, p. 8—25, discutînd unele vocative vechi, printre care *omu'*, atestat în *Psaltirea Scheiană*, consideră terminaţia *-u* a vocativului etimologică. Vezi şi G. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 182 ş. u. În ALRR—Mar. şi în anchetele personale n-am întîlnit însă decît forma *omúle*, neapocopată din cauza folosirii restrînse în formule strigate la distanţă. E posibil, de asemenea, ca extinderea vocativului în *-u* să fi fost favorizată şi de utilizarea unor nominative (ex. *sócru*, *cúscru*) cu valoare de vocativ.

[31] Vezi Al. Graur, *Strigătele...*, p. 134.

[32] Vezi M. Zdrenghea, *Un vocativ regional*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 939—940.

[33] Lungirea vocalei finale atrage după sine, pentru restabilirea echilibrului fonetic al cuvîntului, scurtarea sunetelor precedente.

[34] Vezi *lista nr. 1*; cf. şi ALRR—Mar., vol. I, h. 187, 233.

[35] Majoritatea informatorilor (v. *infra*, nota 56) sînt conştienţi de această diferenţiere: „*hăi̯ unt'é* se zice cînd omul este aproape, *hăi̯ unt'eşú*, *cît po̯át'e răgńí* 'striga', cînd este departe" (B-D.I.), „*hăi̯ mamă* se strigă mai departe, mai tare, s-audă, *hăi̯ ma*, aproape" (D-Ch. A.). Pentru importanţa reacţiei subiectului vorbitor, nonlingvist, cf. Boris Cazacu, *Studii de dialectologie română*, Bucureşti, 1966, p. 41—56.

tipuri sînt folosite alternativ, într-un anumit ritm şi cu o anumită intonaţie, în cadrul aceleiaşi strigări (ex. *hăi ma, mamă, hăi mamă*).

Dată fiind diferenţierea menţionată mai sus, e posibil ca vocativul scurt să fi apărut mai întîi la formele strigate la o distanţă nu prea mare [36], datorită atît afectivităţii [37], cît şi, mai ales, nevoii de a comunica repede un anumit mesaj [38]. Cu timpul însă ele au fost utilizate şi la distanţe mai mari, prelungite prin antepunerea interjecţiei (*hăi ma, măi Toa*).

Mult mai dificilă este explicarea formelor de sub IV (*mamăle, tătăle*) [39], avînd o circulaţie restrînsă atît din punct de vedere spaţial, cît şi intensiv [40]. Poziţia accentului ne trimite mai degrabă spre analogia cu forme de tipul *socrúle*, petrecută înaintea dispariţiei silabei finale postonice, decît spre aglutinarea cu interjecţia bulgărească *le* [41]. Ele trebuie puse în legătură şi cu *doamnele* şi *popăle*, atestate tot în Maramureş [42]. Interesant este şi faptul că sînt utilizate cu o anumită valoare afectivă [43].

Dacă nici vocativele în *-o* din Maramureş nu se datorează influenţei bulgăreşti, ci celei ucrainene, după cum a dovedit convingător I. Pătruţ [44], cu atît mai puţin am putea vorbi de păstrarea interjecţiei bulgăreşti *-le* la vocativul unor cuvinte în *-ă*, formă neatestată în alte regiuni supuse unei mai vizibile influenţe bulgăreşti. De asemenea, în sistemul graiului maramureşean nu se obişnuieşte postpunerea interjecţiei (ex. *mamă hăi*).

Vocativul în *-o* a fost notat, în localităţile anchetate, doar în forma *vereo*, iar în punctele 226 şi 227 (Iapa şi Săpînţa) din ALRR-Mar. şi în formele *mamó* (*mámo*), *tató* , *babó* (*bábo*), cu accentul obişnuit sau deplasat pe vocala finală [45]. În aceleaşi puncte însă, celelalte vocative urmărite în

---

[36] Cum presupune Al. Graur, în *Nume de persoane*, p. 138.

[37] Aceste prescurtări sînt diferite de hipocoristice (cf. şi Şt. Paşca, *op. cit.*, p. 118). Spre deosebire de Bucovina (v. Ilie Dan, *Discuţii...*, p. 8), în Maramureş, derivatele diminutivale, cu excepţia celor considerate prenume independente (ex. *Anuţă, Măricuţă*), nu se reduc prin apocopă (ex. *hăi Mări*, dar *hăi Măriucă*).

[38] „Mai cu spor strigi *hăi ta* decît *hăi tată*, îi mai iute, cînd ne grăbim, *pă fugă*" (R-Ş.M.); „*măi cumná* se zice *dup-olálă* 'repede' cînd te *păzăşi'i* 'grăbeşti' " (R-R.I.).

[39] Menţionate şi de I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. 17, pentru graiul din Oaş şi considerate, după G. Weigand (cf. „Jahresbericht...", VI, 1899, p. 33, formele *maică le, fată le*), formaţiuni de origine bulgărească. Vezi, pentru originea lui *-le*, Th. Capidan, *Vocativul în -le*, în DR, I, 1920—1921, p. 185—209; Al. Procopovici, *art. cit.*, p. 10 ş. u.; G. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 176 ş.u.; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 303.

[40] ALR şi ALRR—Mar. nu le atestă, iar în ancheta noastră le-am înregistrat în comuna Bogdan Vodă şi ne-au fost comunicate din Săliştea de Sus, în ambele localităţi fiind rar întrebuinţate.

[41] Nu este exclusă o apropiere între vocativul *tătăle* şi nominativul *tătăle* (ex. *tătăle meu, tătăle i Marie*), frecvent în Maramureş (cf. şi ALR II, s.n., vol. VI, h. 1573/353). Noua formă a putut să rezulte prin izolarea nominativului din asemenea construcţii şi utilizarea lui ca vocativ cu o anumită nuanţă afectivă.

[42] Primul, în *Psaltirea Hurmuzachi* (apud I. Coteanu, *Schiţă a declinării numelui în româna comună*, în SCL, IV, 1964, p. 466), al doilea, *popăle*, într-un cîntec popular maramureşean (cf. I. Gheţie, *Vocativul* doamnele, în LR, XV, 1966, nr. 3, p. 305—306).

[43] „*mamăl'è, tatăl'ē* se zice *cînd îi nervós baiétu* pe părinte" (BV—Ş.M.). Aceste forme au deci o tentă uşor peiorativă, semnalată, pentru vocativul în *-ule* de Al. Graur, *Despre vocativul românesc*, în „Grai şi suflet", V, 1931, p. 170.

[44] Vezi Ioan Pătruţ, *Consideraţii în legătură cu vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica", VII, 1963, p. 87—94; idem, *Tot despre vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica", X, 1964, p. 193—194.

[45] Cf. I. Pătruţ, *Tot despre vocativul...*, p. 193.

atlas sînt comune ariei lingvistice maramureşene (ex. *nepoá, şogó, unché, moşú, mătuşă, Anú, Ileá* etc.). Accentuarea pe desinenţă a formelor în *-ó* se poate datora analogiei cu vocativele în *-ă, é* din Maramureş, chiar dacă fenomenul se întîlneşte în unele graiuri ucrainene vecine [46], unde pare a fi, ca şi vocativul scurtat prin apocopă [47], rezultatul unei influenţe a modelelor româneşti [48].

Vocativul unor substantive masculine (de declinarea a II-a) identic cu nominativul, semnalat de T. Papahagi (*corbuţ, cuc, Adam*) [49], se extinde îndeosebi la prenumele de curînd intrate în sistemul de denominaţie al comunei cercetate, contribuind astfel la evitarea formelor regionale.

Formele cuprinse sub VII, rezultate din îmbinarea unui nominativ cu un adjectiv posesiv, cu un prenume cu funcţia de apoziţie sau de atribut substantival-genitival, avînd împreună valoare de vocativ, au rolul de a preciza persoana apelată şi de a nuanţa afectiv strigarea [50].

Vocativele identice cu cele din limba literară coexistă cu cele regionale, pe care le concurează, şi se bucură de avantajele unei prospeţimi stilistice care va favoriza generalizarea lor în grai.

Interjecţiile — *hăi* (*hei*), *măi* şi pronumele cu valoare interjecţională *tu* [51] — care precedă, de obicei, vocativul prenumelor şi al numelor de rudenie din Maramureş sînt utilizate după un anumit regim [52] şi cu o anumită finalitate [53]: echilibrează ritmul strigării prin lungirea corpului fonetic al cuvîntului, indică distanţa la care se află persoana strigată pe care o semnalizează, respectul datorat acesteia, precum şi sexul ei, contribuie (alături de intonaţie, desinenţe şi accent) la evitarea omofoniei

---

[46] Vezi id., *ibid.*, p. 193.

[47] Vezi Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 138: „Nu poate fi însă întîmplător că ucrainenii din Maramureş folosesc acelaşi procedeu: *Iva!* pentru *Ivan*. Ţinînd seamă de faptul că la alţi ucraineni scurtarea nu e cunoscută, va trebui să credem că modelul l-a dat aici limba română". Pentru influenţa românească asupra limbii ucrainene în domeniul gradelor de rudenie, v. I. Robciuc, *Termeni de înrudire de origine românească în limba ucraineană*, în SCL, XXI, 1970, nr. 1, p. 27—35.

[48] Asemănarea dintre formele de vocativ din unele graiuri ucrainene din Maramureş şi cele din graiurile româneşti este mult mai mare. Iată cîteva vocative din localităţile Bistra şi Crasna, notate de la studenţii Boitiuc Ana şi Iurac Simion: 1. de la nume de rudenie: *mamó* „mamă", *ńeńú* „tată", *tęto, teló* „mătuşă", *şougó, şóugore* „cumnate", *svahú* „cuscrule", *cumę, cúmę* „naşule", *cumó* „naşă", *zeľú* „ginere", *d'idú* „bunicule", *babó* „bunică", *tęsťú* „socrule" ş.a.; 2. de la prenume: *hoį Anó, hoį D'o, Dumę, Fid'ú, Hafi, Įarę, Il'á, Įuró, Ivá, Marí, Mihá, Nastá, Pará, Petrįó, Simńę, Vasę, Vaselé* ş.a.; 3. de la nume de animale: *Barnú, Surá, Socolé* etc. Asemenea forme reduse prin apocopă de la numele de animale domestrice se întîlnesc şi în graiurile româneşti din Maramureş *Lunǻ(e), Marįó(le), Mńercó(le), Joįá(nă), Viró(le), Simbó(le), Dumá(nă), Surá(e), Florí(că), Barnú(că)* etc.

[49] Vezi T. Papahagi, *op. cit.*, p. LXVI.

[50] Pentru implicaţiile stilistice ale unor astfel de vocative, cf. G. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 208; cf. şi I. Iordan, *op. cit.*, p. 115.

[51] Cf., pentru *măi* şi *tu*, V. Rusu, *Formule de adresare în limba română* (*măi, mă*), în LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 52 ş. u.; I. Bujor, *Vocativul* tu, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 117 ş.u.

[52] Vocativul din Maramureş se deosebeşte de cel din nordul Moldovei, prezentat de Ilie Dan (v. *Discuţii...*, p. 7) şi în privinţa utilizării interjecţiilor (în graiul maramureşean ele pot preceda şi forma scurtă a numelor de rudenie, iar interjecţia *bre* nu e cunoscută aici).

[53] Despre rolul interjecţiilor care precedă vocativul, vezi S. Puşcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, Bucureşti, 1940, p. 113; Al. Graur, *Strigătele...*, p. 134; G. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 221.

vocativ-nominativ etc. Numărul interjecţiilor fiind însă redus, unele ajung să cumuleze mai multe funcţii.

Termenii de înrudire masculini pot fi precedaţi de *hăi*, *măi*, iar cei feminini de *hăi*, *măi*, *tu*, prenumele bărbăteşti de *măi*, iar cele femeieşti de *hăi* [54], *tu*. Interjecţia *hăi* (în opoziţie cu *tu* sau *măi*) precedă numele de rudenie şi prenumele persoanelor respectate (ex. *hăi moşú*) [55] : „*măi nănáşule* nu se poate zice că-i hîd a zice *măi* ori *tu*, dar *hăi* nu-i aşa un cuvînt de greu" (D-Ch. A.), „*hăi* nu-i vorbă aşa *jecnóasă*" (R-Ş. M.), „*hăi*, *tu sínă*, da-i mai frumos să nu-i zici *tu*" (V—T. V.). În opoziţie cu aceleaşi interjecţii sau cu zero, *hăi* marchează, în acelaşi timp, şi depărtarea mare la care se află persoana strigată, indiferent de vîrsta acesteia : „cu *hăi* poţi mai tare striga, *tu* e mai închis, nu poţi răcni aşa tare" (D-Ch. A.). În funcţie de distanţa la care se află persoana de sex femeiesc strigată, vocativul se va forma neprecedat de interjecţie, precedat de *tu* sau de *hăi* (ex. *Mări* — *tu Mări* — *hăi Mări*).

Atît regimul de utilizare a interjecţiilor, cît şi raportul actual între diversele forme sau modalităţi de exprimare a vocativului termenilor de înrudire din cîteva localităţi maramureşene şi al prenumelor din Dragomireşti sînt bine ilustrate în listele de mai jos.

LISTA NR. 1

mamă : *hăi ma* (B, BV, D, R, Ş) [56], *măi ma* (S), *hăi mămă* (B, Ş), *hăi mamă* (BV, D, R, V), *măi mamă* (S), *hăi mumă* (B, R, Ş), *mamăl'ĕ* (BV), *mămúcă* (B, BV, D, R, S, V) ; **tată** : *hăi ta* (B, R, S, V), *hăi tătă* (B, Ş), *hăi tîtă* (B), *măi tată* (S), *hăi tată* (BV, D, R, V), *tatăl'ĕ* (BV), *tatúcă* (BV, S, V), *tátă* (R, Ş) ; **bunic** : *hăi moşú* (B, BV, D, R, Ş), *hăi móşul'ĕ* (B, BV, Ş, V), (*măi*) *móşul'ĕ* (S), *hăi moş* (BV), *moşúcul'ĕ* (V), *hăi ta*, *hăi tată bătrîn* (Ş) ; **bunică** : *hăi moşă* (B, BV, D, R, Ş, V), *măi moşă* (S), *hăi moşícă* (B, S, V), *hăi mamă bătrînă* (R), *moáşă* (BV) ; **nepot** : *măi ńepóá* (B, BV, D, S, Ş, V), *măi ńepóát'ĕ* (B, BV), *ńepótul'ĕ* (R), *ńepóti-mńo* (BV) ; **nepoată** : *tu*, *hăi ńepóá* (B, BV, D, Ş), *hăi ńepóátă* (B, R, Ş, V), *măi ńepóá* (S) ; **frate** [57] : *măi frát'ĕ* (R), *măi frat'ú* (D), *fraţîúáre* (V), *măi Iuónu nost* (S), *măi Văsălíia nost* (B), *măi frát'i-mńo* (R) ; **soră** : *tu sóră* (R), *hei sóră* (D), *tu Măríia nóstă* (B), *hăi sórî-mńa* (BV) ; **unchi** : *hăi unt'é* (B, BV, D, Ş, V), *hăi unt'eşú* (B, BV), *măi unt'é* (S), *hăi bad'é* (R), *unt'ésul'e* (Ş) ; **mătuşă** : *hăi mătú* (B, Ş), *hăi matú* (BV, D, V), *măi mătú* (S), *hăi mătuşă* (B, BV), *măi mătuşă* (S), *hăi l'il'é* (R), *matuşícă* (S, V) ; **văr** : *măi vărú* (B, D), *măi vărúl'e* (R), *măi viére*

[54] În unele localităţi (Botiza, Dragomireşti) este utilizată şi varianta *hei*.

[55] Excepţie face graiul din Săcel, unde *măi* este singura interjecţie ce însoţeşte vocativele, indiferent de sex sau de respectul cuvenit persoanelor strigate (cf. şi ALRR—Mar., vol. I, h. 180, 181, 183 ş.a.).

[56] B = Botiza : *Sidău Simion* — 65 ani, *Donat Ilişcă* — 49 ani ; BV = Bogdan Vodă : *Şimon Maria* — 45 ani, *Mihnea Ion* — 45 ani ; D = Dragomireşti : *Chiş Ion* — 20 ani, *Chindriş Axenia* — 50 ani ; R = Rozavlea : *Roşca Ileana* — 53 ani, *Şuştic Marîţa* — 48 ani ; S = Săcel : *Burnar Gheorghe* — 76 ani, *Sima Ilie* — 42 ani ; Ş = Şieu : *Man Ion* — 56 ani, *Griguţă Maria* — 60 ani ; V = Vişeul de Mijloc : *Tomoiagă Vasile* — 53 ani.

[57] Pentru *frate*, *soră*, *nepot*, *nepoată*, *văr*, *vară*, *ginere*, *noră*, *soţ*, *soţie*, *cumnat*, *cumnată*, *cuscru*, *cuscră* se utilizează, de preferinţă, vocativul prenumelor.

(B, D), *măi vęre* (S), *măi vięrio* (BV, V), *măi vério* (R, Ş), *măi vârî-mńo* (BV); **vară**: *tu váră* (B, BV, D, R, V), *tu vără-męa* (R), *várî-mńa* (BV, D), *hăi vára mę* (BV), *hăi varúcă* (BV, V), *hei verişoáră* (Ş), *tu verişoáră* (B, S), *măi váră* (S); **soţ**: *măi bărbát'ĕ* (B, BV, D, R, Ş, V), *măi vîjúl'ĕ* (S), *măi omúl'ĕ* (B, D); **soţie**: *hăi, tu femięięĕ* (B, BV, D, R, Ş, V), *hăi femęięi-mńa* (D), *hăi ńevá* (BV), *măi bábă* (S), *hăi ńĕvástă* (D); **socru**: *hăi socrú* (B, BV, D, R, Ş), *hăi sócrul'ĕ* (BV), *măi sócrul'ĕ* (S, V), *hăi unt'ę* (D); **soacră**: *hăi socră* (B, BV, D, R, Ş), *măi socră* (S), *hăi soácră* (BV, V), *hăi matú* (D); **ginere**: *măi ğíńĕrię* (B, BV, D, R, S, Ş, V); **noră**: *hăi, tu nóră* (B, BV, D, R, V), *măi nóră* (S), *hăi nóru-męa* (Ş), *norúcă* (D, V); **cumnat**: *măi cumnát'ĕ* (B, BV, D, R, S), *măi şogó* (BV, D, S, Ş), *măi cumná* (R, S), *măi şogóre* (D, S); **cumnată**: *hăi, tu cumnátă* (B, BV, D, R, Ş, V), *tu, hăi cumná* (BV, R), *măi cumnátă* (S), *hei cumnátîmńa* (D); **cuscru**: (*hăi, măi*) *cúscre* (B, BV, D, R, S, Ş, V), *cúscrul'ĕ* (D); **cuscră**: (*tu, hăi*) *cúscră* (B, BV, D, R, Ş, V), *măi cúscră* (S); **naş**: (*măi*) *nănăşul'ĕ* (BV, D, S, V), *hăi nănăşú* (B, Ş), *măi nănăşú* (BV), *hei nănăşú* (B), *hăi nanaşú* (R), (*hăi*) *cumătrie* (B, S); **naşă**: *hăi nănăşă* (B, BV, R, Ş, V), *măi nănăşă* (S), *hăi nanaşă* (BV, D), *hei nănăşę* (B), *hăi naná* (V), (*hăi, hei*) *cumătră* (B, S); **fin**: *hăi sinú* (B, Ş), *măi sinú* (R), *măi síńĕ* (BV, V), (*măi*) *sínul'ĕ* (BV, D, R, S, Ş); **fină**: *tu, hăi sínă* (BV, D, R, Ş), *măi sínă* (S), *hăi sinâ* (B, Ş, V); **bade**: *măi băd'ĕ* (B, R, Ş), *hăi unt'ę* (B, BV, Ş, V), *măi unt'ę* (S), *hăi unt'ęşú* (B), *măi vîjú* (B, D), *măi vîjúl'ĕ* (B, D, V), *măi bătrîńĕ* (B), *măi unt'ęşu Ion* (S); **lele**: *hăi mătú* (B, S), *hăi matú* (BV, V), *hăi mătuşă* (B), *hăi l'il'ĕ* (B, R), *l'ęl'ĕ* (B), *hăi babă* (D); **copil**: *măi copt'il'ĕ* (B, BV, D, R, V); **fetiţă**: (*tu*) *cocoá* (BV, D, R, S, V).

LISTA NR. 2

Bărbaţi: **Adrian** 2: *măi Adriián* (I, II)[58]; **Alexa** (<Alexandru) 62: *măi Alé* (I—IV), *Alecsúcă* (I—IV)[59]; **Andrei** 3: *măi André* (I), *măi Indré* (II), *măi Îndré* (III, IV); **Aurel** 5: *măi Ауurél* (I—IV); **Calman** 1: *măi Cálman* (I—IV); **Călin** 1: *măi Calín* (I—IV); **Costan** (< *Constantin*) 11: *măi Costá* (I—IV); **Costel** 2: *măi Costel* (I, III, IV); **Dan** 1: *măi Dan, Dáńĕ* (I, IV); **Darie** 2: *măi Dáre* (I—IV); **Dănilă** 2: *măi Dańí* (I—IV); **Dorin** 1: *măi Dorín* (II, IV), *Doríńĕ* (II), *măi Dorí* (I); **Doroftei** 5: *măi Doroft'é* (I—IV); **Doru** 1: *măi Dóru* (I—IV); **Dumitru** 125: *măi Dumńí* (I—IV); **Florea** 1: *măi Flóre* (I—IV); **Filimon** 3: *măi Silimgá* (I—IV); **Filip** 15: *măi Síl'ipe* (I—IV), *măi Síl'ip* (II); **Gabor** 1: *măi Gabó* (I, III, IV); **Gavriş** 5: *măi Gávriş* (I—IV); **Gavril** 94: *măi Gavrí* (I—IV); **Gelu** 2: *măi Ĝélu* (I, IV), *Ĝélule* (II, III); **Gheorghe** 209: *măi D'o* (I—IV); **Gherasim** 2: *măi D'erasí* (I—IV); **Grigore** 50: *măi Grigó*

[58] Informatori: I = *Bogdan Pălaga* — 38 ani; II = *Chiş Ion* — 20 ani; III = *Pitic Maria* — 65 ani; IV = *Bogdan Maria* — 20 ani. Cifrele arabe indică numărul indivizilor numiţi cu acelaşi prenume, după o statistică realizată în 1970.

[59] Vocativul prenumelor diminutivate este, aproape întotdeauna, identic cu nominativul. Pentru derivarea cu sufixe a prenumelor din Dragomireşti, cf. CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 105.

(I—IV); **Iacob** 3: *măi Iácobe* (I—III), *măi Iácob* (II, IV); **Ilieș** 1: *măi Il'éș* (I—III), *măi Il'é* (I, IV); **Ilie** 34: *măi Il'í* (I—IV), *Il'iúcul'e* (I); **Ion** 576: *măi Iuá* (I—IV), *măi Iuáně* (I), *măi Iuón* (II); **Iosif** 1: *măi Iósupe* (I, IV), *măi Iósîp* (II), *măi Iósîpe* (III); **Isailă** 1: *măi Isá* (IV), *măi Isáilă* (I—IV); **Lazăr** 1: *măi Lázare*; **Liviu** 3: *măi Líviu* (I, II, IV); **Lórinț** 2: *măi Lórinț* (I—IV), *Lórință* (II); **Luca** 1: *măi Lúca* (I), *măi Lúcă* (II—IV); **Lucian** 3: *măi Lucán* (I, IV); **Lupu** 12: *măi Lúpule* (II); **Macovei** 1: *măi Macové* (I—IV); **Marinel** 1: *măi Mariňél, Mariňél'e* (II, IV); **Marius** 1: *măi Márius* (I, II); **Mihai** 47: *măi Mihá* (I—IV); **Mircea** 4: *măi Mírca* (I—IV); **Nichita** 3: *măi Ňet'í* (I—IV); **Nicoară** 6: *măi Ňicoá* (I—IV), *măi Ňicoáră, măi Ňicoára lu D'órd'ě* (II); **Nicodin** 1: *măi Ňicod'iňě* (II); **Nicolae** 16: *măi Mńiculá* (I—IV); **Nicu** 1: *măi Ňícu* (I, II), *Ňícule* (IV); **Nuțu** 2: *măi Nuțú* (II, III), *măi Núțule* (I, II, IV); **Octavian** 1: *măi Octaviián* (II, III), *Octavenúcule* (III), *măi Octaviiá* (I); **Ovidiu** 2: *măi Ovíd'ule* (II, IV), *măi Ovíd'u* (II); **Pavel** 1: *măi Pável'e* (I—IV), *măi Pa* (IV), *măi Pávăl* (II); **Petru** 8: *măi Pe* (I—IV), *măi Pă* (IV), *măi Pétre* (III); **Simion** 8: *măi Sîmńiuá* (I—IV); **Ștefan** 154: *măi Șt'e* (I—IV); **Tiberiu** 2: *măi Tibériu* (II), *măi Tibé* (I); **Timoc** 1: *măi T'imoá* (I—IV); **Toader** 7: *măi Toa* (I—IV); **Vasile** 318: *măi Vasí* (I—IV); **Victor** 8: *măi Victore* (I—IV), *măi Víctor* (II); **Viorel** 4: *măi Viuorél* (I—IV).

Femei: **Adriana** 2: *hăi, hei, tu Adriiáně* (I, IV), *tu, hei Adriiá* (II); **Ana** 12: *tu, hăi Áně* (I—IV); **Angela** 3: *hăi, tu Anǧélă* (I, IV), *hei Anǧélă* (II); **Anisia** 1: *hăi Áńisí*; **Anișca** 1: *tu, hăi Áńișcă* (I—III), *tu Áńi* (IV); **Anuța** 154: *hăi Anú* (I—IV); **Aurelia** 1: *hăi, tu Auurél'e* (II, IV), *tu Auurélă* (III); **Axenia** 4: *hăi Acsă* (I—IV), *tu Acsă, cînd o strîg pîn-afără* (I); **Călina** 13: *tu, hăi Cal'í* (I—IV); **Daniela** 1: *(hăi) Daňélă* (I, II, IV); **Delia** 1: *hăi, tu Dél'iie*; **Doca** 8: *hăi Dócă* (I—IV); **Doina** 7: *tu, hăi Dóină*; **Domnița** 1: *hăi Domńíță* (I—IV); **Floarea** 66: *hăi, tu Floáre* (II—IV), *hăi Florícă* (I); **Frosina** (<Eufrosina) 7: *hăi, tu Frosí*; **Gafia** 59: *hăi, tu Ga* (I—IV); **Georgeta** 3: *Ĝorǧétă* (II); **Grăpina** 4: *hăi Gîrt'í* (I—IV), *Grapt'í, pîn Sal'íșt'e* (IV); **Ileana** 322: *hăi, tu Il'eá* (I—IV); **Ilișca** 1: *hăi Il'íșcă* (I—IV); **Ioana** 245: *hăi Iuáně* (I—IV), *hăi Ioně, pîn Iéuud* (II), *tu Iuá* (IV); **Irina** 58: *hăi Ieří* (I—IV); **Livia** 2: *hăi Líviie* (II—IV); **Lucia** 2: *Lúciia* (I), *hăi Lúciě* (II—IV); **Marcela** 1: *hăi Marcélă* (I, II, IV), *hăi Marcél'ě* (II); **Maria** 467: *tu, hăi Marí* (I, II, IV), *hei Marí* (II); **Maricuța** 72: *hăi Maricú* (I—IV); **Monica** 6: *tu Monícă* (I, II, IV); **Năstaca** 17: *hăi Nastá* (I—IV); **Nița** 16: *hăi Níță* (I—IV), *hăi Áńi* (I); **Pălaga** 70: *hăi Palá* (I—IV); **Paulina** 4: *hăi Pauul'í* (I—IV); **Părasca** 3: *hăi, tu Pará* (I, III, IV), *hăi Paráscă* (II); **Porfira** 1: *tu Porsí* (I—IV), *tu Porsíră* (II); **Rozalia** 5: *tu Rozál'ě* (I, II); *tu Rózălă* (III); **Rudovica** 1: *tu Rodovícă* (I—IV); **Saveta** 4: *tu Savétă* (I—IV), *tu Savé* (IV); **Silvia** 2: *tu Sílvie* (I, II, IV), *tu Sílvă* (III); **Sofica** 1: *tu Sofícă* (I—IV); **Stela** 1: *tu, hăi Stélă* (I—IV); **Tereza** 1: *hăi Terézăă* (I—IV); **Titiana** 7: *tu T'it'iiá* (I—IV); **Todora** (<Teodora) 14: *hăi Todó* (I—IV), *hăi Todóră* (I); **Todosia** 2: *hăi Todosí* (I—IV); **Vasilea** 4: *hăi, tu Vasí* (II, IV), *tu Vasîlúcă* (I, II, IV); **Victoria** 5: *hăi Victó*

(I, IV), *hăi Victóre* (I); **Viorica** 5 : *hăi Viuorícă* (I—IV); **Virginia** 1 : *hăi Verĝínă* (I, II, IV), *Verĝínúcă* (III) [60].

LE VOCATIF DES TERMES DE PARENTÉ ET DES PRÉNOMS DANS LE PARLER DU MARAMUREŞ

RÉSUMÉ

Les riches matériaux recueillis par des enquêtes dans quelques localités situées dans le Maramureş historique, ainsi que les données fournies par les cartes des atlas linguistiques roumains et notamment par l'*Atlas linguistique roumain par régions. Maramureş* (ALRR-Mar.) sont à la base de ce travail où l'auteur groupe et explique les formes de vocatif coexistantes dans le parler de la zone enquêtée.

L'auteur analyse :

— les vocatifs de forme réduite par apocope : *ma*(mă), *nepoá*(te), *moşú*(le), *vără*(le), *Ileá*(nă), *Pe*(tre), *Ioa*(ne), etc.

— les vocatifs à l'accent déplacé du commencement du mot vers la fin : *mamă, socră, socrú*(le), *omúle*, etc.

— les vocatifs en *-o* : *véreo, mamó, babó*, etc.

— les vocatifs *mamăle* et *tatăle*.

— les vocatifs masculins ayant la même forme que le nominatif : *măi moş, măi Ion*, etc.

— les groupements de mots à valeur de vocatif : *hăi nóru-mea, măi fráte-meu, măi Iónu nost, hăi unchéşu Ion*, etc.

Dans la dernière partie de l'article l'auteur traite du régime et des fonctions des interjections (*hăi, măi, tu*) qui précèdent le plus souvent les vocatifs et dresse une liste des formes de vocatif des termes de parenté et des prénoms enregistrés dans les localités enquêtées du Maramureş.

Decembrie 1972

Institutul de lingvistică
şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

[60] În celelalte localităţi anchetate au mai fost notate următoarele prenume reduse prin apocopă : *Antoá* (B), *Sidoá* (< Sidor) (B), *A* (< Ană) (V), *And'ill* (< Anghelina) (B), *Do* (< Doca) (Ş), *Lucré* (< Lucreţia) (B), *Virvá* (< Varvara) (B). În listele de mai sus, după fiecare interjecţie urmată de virgulă trebuie subînţeleasă forma de vocativ la care se referă (ex.: *tu, hăi cumná* = *tu cumná, hăi cumná*).

DESPRE STRUCTURA ŞI ORIGINEA HIPOCORISTICELOR SLAVE *

DE

I. PĂTRUŢ

1. Lucrarea lui Franz Miklosich *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen* (Manulneudruck aus Denkschriften der Akademie der Wissenschaften philosophisch-historische Klasse. Wien, 1860—1874, Heidelberg, 1927. Ne interesează direct, aici, partea *Die Bildung der slavischen Personennamen*, p. 1—116, şi, în al doilea rînd, *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen in Slavischen*, p. 117—222) a fost şi este considerată o carte de căpătîi pentru antroponimia slavă, nu numai datorită girului autorului, ci şi din motivul că în ea se găsesc nume din toate limbile slave, fiind, în această privinţă, neînlocuită, la peste o sută de ani de la apariţia ei [1]. Dacă mai adăugăm că pentru unele limbi slave nici nu există dicţionare (deloc sau acceptabile) de nume de persoane, avem un motiv în plus care explică larga utilizare a lucrării marelui slavist.

2. Credem că nu greşim dacă afirmăm că această lucrare a lui Fr. Miklosich este viciată de o greşeală de principiu şi, totodată, de metodă, anume aceea de a explica antroponimele, mai ales hipocoristicele [2], aproape toate de la nume comune.

Astfel : scr. *Bajo* este considerat, de Fr. Miklosich, ca avînd la bază „rădăcina" *ba-* („die Wurzel *ba* bedeutet loqui, magicas artes exercere,

---

* Versiune românească a comunicării prezentate la cel de-al XI-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice, care a avut loc la Sofia între 28 iunie şi 4 iulie 1972.

[1] Partea I şi a II-a, menţionate anterior, au fost prezentate la Academia din Viena în 1859, respectiv 1864 (*ibid.*, p. 1, 117).

[2] Deşi sîntem de acord cu distincţia dintre hipocoristice şi diminutive (v. acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 57 seq.), dat fiind că în slavă aproape toate numele de care ne vom ocupa sînt obţinute prin scurtare, dar totodată conţin şi sufixe, cele două categorii de antroponime le vom numi *hipocoristice*, termen utilizat, cu aceeaşi accepţie, în *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (abreviat : RJA) (*Brâja:* „hyp. od *Bratoslav*"; *Bujiko:* „hyp. od *Bûjislav*").

Vom utiliza următoarele sigle : nb = nume de bărbat, nf = nume de femeie, nfam = nume de familie.

mederi", p. 31), „durch *ŭ* abgeleitetes Thema *bajŭ* zu Grunde" (*ibid.*); scr. *Boja*, s.v. *boj* „pugna" (p. 34); scr. *Vojo* (scris *vojio*), s.v. *voj* „miles, vir" (p. 44); scr. *Gojić* — derivat, evident, din *Gójo* (RJA) — s.v. *goj* „pax" (p. 49); scr. *Daja*, s.v. *da* „dare" (p. 53); scr. *Dojić* — derivat din *Dojo* (RJA) — s.v. *doj* „lactatio"; scr. *Kajica* — derivat de la *Kajo* — s.v. *ka* (rad. *ka-*) „punire" (p. 65); ceh. *Koj*, s.v. *koj* „quies" (p. 66); bg. și scr. *Prija*, s.v. *pri* „favere" (p. 87); bg. și scr. *Raja*, s.v. *raj* (p. 92); bg. *Stajko*, scr. *Stajić* — derivate de la *Stajo*, nemenționat de Fr. Miklosich — s.v. *sta*, *staj* (p. 100); bg. *Stojo*, s.v. *stoj* „stare" (p. 101), „ordo" (p. 102) etc. În realitate asemenea nume, foarte numeroase — cum se va vedea mai jos — în toate limbile slave, sînt formate de la un *radical* (v. *infra*) cu suf. *-j-* (v. *infra*).

De fapt *-j-* nici nu figurează în lista sufixelor în lucrarea lui Fr. Miklosich (p. 4—5) : nume ca scr. *Baja*, *Braja*, *Draja*, *Stoja* sînt încadrate printre cele cu „Suffix *ŭ* / ъ / ; *a* / ѧ /" (p. 5 ; pentru sufix, v. *infra*).

Concepția aceasta a lui Fr. Miklosich poate fi ușor verificată, întrucît toate numele de persoană, în lucrarea sa, sînt grupate și raportate la cuvinte comune, puține doar fiind considerate ca provenind de la „teme" pe care nu le-a putut lega de asemenea cuvinte : *bun-* (p. 38), *vavr-* (p. 39), *vrŭb-* (cu mențiunea „die Bedeutung dieses Themas, bei dem wohl kaum an *vrŭba* « salix » zu denken ist, ist mir unbekannt", p. 45), *gan-* (p. 47) și alte cîteva, foarte puține însă în comparație cu numărul mare de cuvinte comune din care autorul explică antroponimele.

3. Metoda aceasta a lui Fr. Miklosich a fost adoptată și de alți lingviști, dintre care amintim pe G. Weigand, cu studiul său *Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, publicat în „XXVI.—XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1921, p. 104—191 ; Stefan Ilčev, în *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969), de alți lingviști slavi, dar și neslavi care au utilizat lucrarea menționată a lui Fr. Miklosich, printre care și N. A. Constantinescu, în *Dicționar onomastic românesc* (București, 1963).

Astfel, fiindcă St. Ilčev nu cunoaște existența sufixului *-j-* (*ibid.*, p. 25—26), iată cum explică numele derivate cu el : „*Bajo* (naj-često pisano *Baju*) nb ot *bajo*, raznovidnost na *Bajko*", iar pe acesta (format cu suf. *-k-*) : „nume de urare, să fie *bajko* « frate mai vîrstnic », să crească, să aibă frați și surori mai mici »" (s.v.) ; „*Bejo* nb — forma răsăriteană a lui *Bego*, din tc. *bey* « nobil, bei »" (s.v.) ; „*Bojo* nb — nume de urare : să se teamă de el, să samene frică, să fie puternic în luptă" (s.v.) ; „*Brájo* nb — din dial. *brájo* « măi frate-miu »" (s.v.) ; „*Bújo* nb — cf. der. *Bújev* nfam ; *Bújno* nb — din *bune* (?)" (s.v.) ; „*Vajo* nb a) din *Vlajo* cu căderea lui *l*" ; „*Vújo* nb — din înv. *vújo* cu sensul « copil născut după copiii surorii sale » sau nume de urare : să crească și să aibă unchi" (s.v.) ș.a.m.d. Asemenea explicații și multe altele de acest fel (cum vom vedea în continuare) discreditează și pe cele corecte.

4. În studiul de față vom încerca să prezentăm o altă explicare a hipocoristicelor slave. Vom avea în vedere numai hipocoristicele de tip bg., scr. *Bajo*, ceh. *Boja*, bg. *Bušo*, scr. *Buša*, extrem de numeroase la

toţi slavii, antroponime care, aşa cum, sperăm, va reieşi din studiul nostru, au nevoie de o altă explicare a originii lor decît cea dată în lucrarea lui Fr. Miklosich şi acceptată de diferiţi lingvişti.

Nume ca cele semnalate mai sus, dată fiind prezenţa lor la toţi slavii, sînt formaţii slave comune. Ele constau dintr-un *radical* (v. *infra*), detaşat, de obicei, din numele întregi (ca *Balomir*, *Boleslav*) + un sufix (lexical) + morfemele caracteristice tipului de declinare respectiv. În perioada posterioară deschiderii silabelor (avem în vedere mai ales două procese fonetice : căderea consoanelor finale şi monoftongarea diftongilor), cînd toate substantivele (de asemenea şi adjectivele) aveau teme consonantice [3] (deci fostele vocale tematice trebuie atribuite desinenţelor), structura morfologică a antroponimelor studiate este următoarea : *Baj-o*, *Buš-a*, adică radical + sufix + desinenţă (fosta vocală tematică).

Nu sîntem de acord cu analiza din lucrarea lui Fr. Miklosich în următoarele privinţe :

nume ca scr. *Baja*, *Braja*, grupate printre cele cu suf. *a* (p. 5), noi le vom considera ca derivate cu sufixul *-j-* ;

nume ca ceh. *Mcša*, scr. *Raša*, considerate de Fr. Miklosich ca avînd sufixul *ja* (*ibid.*), noi le vom grupa la cele formate cu sufixul *-š-* etc.

5. Considerăm că este necesară o precizare în legătură cu termenul *radical* (v. *supra*), prin care înţelegem partea numelui care precedă sufixul.

După cum reiese, în continuare, din analiza antroponimelor studiate, majoritatea lor sînt bazate pe asemenea radicale, constînd, în cele mai multe cazuri, din partea iniţială a unui nume (scr. *Bájo* e format din *Ba-* extras din *Bajislav*, v. *infra*), care nu coincide, aşa cum bine se vede, nici cu rădăcina (rus. *koreń*, fr. *racine*, germ. *Wurzel*, engl. *root*, ital. *radice*), nici cu tema (rus. *osnova*, fr. *thème*, germ. *Stamm*, engl. *stem*, ital. *tema*) şi pe care o vom numi deci *radical*, în accepţia — în ce priveşte partea formală — lui J. Marouzeau (deşi acesta are în vedere cuvinte comune, nu nume proprii) : „Élément commun dégagé spontanément de la comparaison d'une série de mots apparentés, fléchis ou non, et qui porte l'idée commune à tous ces mots" [4].

Structura aceasta caracterizează un mare număr de hipocoristice slave ; ele se deosebesc deci, esenţial, de numele comune derivate, care se bazează pe o temă sau (tipul atematic) pe o rădăcină.

6. Deosebit de important pentru analiza noastră este şi următorul fapt : de multe ori radicalul poate fi extras din unul, două sau mai multe nume ; de pildă : scr. *Bájo* : „hipocoristic de la *Bajislav* (dar poate fi şi de la alt nume care începe cu sunetele *ba*)" (RJA : „hyp. od *Bajislav*

---

[3] Vezi I. Pătruţ, în *Slavjanska filologija*, I. *Otgovori na văprosite za naučnata anketa po ezikoznanie (Materiali za V Meždunaroden kongres na slavistite)*, Sofia, 1963, p. 107.

[4] *Lexique de la terminologie linguistique*, ed. a III-a, Paris, 1951, p. 194. Termenul *radical* (fr.) e redat prin germ. *Wurzel, Stamm*, engl. *radical*, ital. *radicale (ibid.)*.

În ediţia rusească a acestei lucrări (*Slovaf lingvističeskich terminov*, Moscova, 1960), termenul în cauză este redat prin rus. *kornevaja osnova, radikal*, fr. *radical*, germ. *Wurzel, Stamm*, engl. *radical*, ital. *radicale* (p. 141).

a može biti i od drugoga imena koje se počinje glasovima *ba*"); scr. *Bója*: „hipocoristic de la *Bogosav*, dar și de la un alt nume de bărbat care începe cu sunetele *bo*" (RJA: „hyp. od *Bogosav*, a i od drugoga kojega imena muškoga koje se počinje glasovima *bo*"; cf. *Bojo-* etc.); bg. *Dáco*: „formă scurtată din *Jordan* (sau *David*, *Danail*)..." (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.: „sākrat. ot Jordan ili David, Danail"); bg. *Dáco* — explicat la fel (id., *ibid.*, s.v.); cf. și afirmația: „numele de persoană cu inițiale NE- sînt, *de cele mai multe ori* [subl. n.], forme modificate de la *Nedeljo*, *Nedelja*, de ex. *Neda*, *Nedan*, *Nedko*, *Nedjo*..." („Lični imena s načalno NE- najčesto sa vidoizmeneni ot Nedeljo, Nedelja...", id,. *ibid.*) [5]. Deci unele dintre radicale și, implicit, hipocoristice sînt *bi-* sau *polivalente*. De pildă: scr. *Bájo* poate fi hipocoristic de la *Bajislav* (v. *supra*) sau *Balomir* etc. [6]. De aici rezultă, implicit, că dacă scr. *Bájo* este hipocoristic legat de mai multe nume, în cazul x el este hipocoristic numai de la unul singur (să zicem *Bajislav*) și, totodată, că, fără indicații speciale, nu se pot preciza numele din care a fost extras radicalul *Ba-*.

7. Încă o constatare se impune: din același radical (care poate fi *polivalent*) sînt derivate, cu sufixe diferite, mai multe (uneori un impresionant număr de) hipocoristice, fapt ce constituie o caracteristică de bază a sistemului antroponimic slav. Astfel de la tema *Ba-* sînt formate: bg. *Baba* (neatestat la St. Ilčev, *op. cit.*, dar cerut de *Bábov* nfam, *ibid.*); **Bágę* sau *Bágjo* [7] nb; *Báda*, *Bádo*, *Bádjo*, *Báde* nb [8]; *Bazo* (neînregistrat de St. Ilčev [*op. cit.*, s.v.], dar susținut de *Bázov* [9] nfam); *Bájo*, mai frecvent scris *Báju* nb [10]; *Báko* [11], *Baké* nb; *Bálo* [12], *Báljo* [13], *Báne*, *Báno* nb [14], *Bána* nf; *Báró* nb [15], *Bárjo* nb; *Báso* [16], *Base*, *Báto*, *Bátjo* [17]

---

[5] Avem aici în vedere numai constatarea din dicționarele citate, deși multe dintre etimologiile propuse de St. Ilčev, cum se va vedea în prezentul studiu, nu pot fi acceptate.

[6] După cum rom. *Lache* „poate fi de la *Mihalache*, *Manolache*, *Neculache*, *Postolache*, *Vasilache*; *Mache*, de la *Adamache*, *Gherasimache*..." (Acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 60).

[7] Inexact explicat de St. Ilčev „din *Bade*, *Badjo* cu modificarea lui *d'* în *g'*" [sic] (*op. cit.*, s.v.).

[8] *Badjo* și *Bado* sînt considerate de St. Ilčev ca forme paralele ale lui *Bade*, iar acesta ca provenind din rom. *Bade* (*op. cit.*, s.v.), origine posibilă, în cazuri periferice.

[9] Explicat forțat de St. Ilčev din dial. *baz* 'boz' (*op. cit.*, s.v.).

[10] Considerat de St. Ilčev ca provenind din *bajo* (v. *supra*) sau ca variantă („raznovidnost") a lui *Bajko*, inversînd situația reală (căci *Bajko* este derivat din tema *Baj-*).

[11] Apreciat de St. Ilčev ca „variantă" a lui *Bajko* (v. nota precedentă).

[12] St. Ilčev îl explică, forțat, din *Baljo* prin „durificarea" „terminației".

[13] Considerat, fără vreun temei, de către St. Ilčev, ca provenind din *Běljo (B'aljo)*, prin durificarea lui *b* moale.

[14] Dintre explicațiile lui St. Ilčev nici una nu se apropie de cea adevărată: „a) din vechiul *ban* '1. moșier; 2. bogătaș'; b) formă abreviată din *Vărban*, *Chuban* sau alt nume asemănător" (*op. cit.*, s.v.).

[15] Este posibil ca un țigan din Michajlovgrad să fi purtat numele *Baró*, după țig. *baró* „mare, cunoscut, bogat" (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.), dar numele pare a fi de circulație mai largă (cf. *Bárov*, *Bárovski* nfam; der. *Bárko* nb — St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.).

[16] Explicat, stîngaci, de St. Ilčev „din *Bačo*, *Baco*, cu alt sufix" (*op. cit.*, s.v.).

[17] Raportat și acesta, de către St. Ilčev, la un nume comun: *bátjo* (*op. cit.*, s.v.).

nb; *Bach*, *Bacho* nb [18], *Báca* nf, *Bace*, *Báco* nb [19]; *Báča* nf, *Báčo* nb [20]; *Báša* nf [21], *Bášo* nb [22] ş.a. (neînregistrate de St. Ilčev, ca **Bamo*, cerut de *Bámbov*, derivat de la **Bambo*, format cu suf. *-b-*, de la tema *Bam-* etc.).

8. După cum se ştie există radicale *primare* sau radicale de gradul I — ca cele menţionate anterior — (*Ba-*, *Bo-* etc.) şi, raportate la acestea, radicale *secundare* sau de gradul II [23], care conţin, faţă de primele, un morfem, aici sufix, în plus. Astfel: *Baj-*, cf. *Bajk-* (bg. *Bájko* nb [24]). Tot aşa, există radicale de gradul III (bg. *Bájkov* nfam; *Ba-j-k* + *ov*) [25], de gradul IV etc.

Vom separa în studiul nostru viitor, în glosar, diferitele serii de derivate, mai ales cele din radicale de gradul I, de celelalte.

La separarea temelor de grade diferite — şi, implicit, a derivatelor respective — survin însă complicaţii fireşti, existînd situaţii cînd nu te poţi pronunţa asupra gradului radicalului. Astfel: fără îndoială că bg. *Bóro* nb poate fi format, cu suf. *-r-*, de la radicalul *Bo-* [26], de la care provin, cu alte sufixe, şi nb: *Bóbo*, *Bóbe; Bógo*, *Bódo; Bózo; Bójo; Bóko; *Bolo; Bóno*, *Bóne; Bóso*, *Bóse; Bóto*, *Bóte; Bóco*, *Bóce*, *Bóčo; Bóšo* [27]. Însă există şi un hipocoristic, obişnuit *Boro* de la *Borislav* (cf. scr. *Bóro*, *Bóre*, *Bóra*, rus. *Borja*). Bineînţeles că bg. *Bórka* nf poate fi derivat de la radicalul primar *Bor-* sau secundar *Bo* + *r-*, fără să ne putem pronunţa dacă ne găsim într-o situaţie sau în cealaltă, afară, evident, de cazurile cînd se ştie precis că unei *Borísa* i se spune şi *Bórka*.

Tot aşa, bg. *Rádo (Ráda, Ráde, Radé)* nb poate fi un derivat (cu suf. *-d-*, v. *infra*) de la radicalu l *Ra-*, ca hipocoristicele (cu alte sufixe): *Rábo*, **Rago* (cerut de *Ragov* nfam), *Rájo*, *Ráko*, *Rálo*, *Rámo*, *Ráno*, **Rapo* (cf. *Rapov* nfam), *Ráso*, *Rácho*, *Ráco*, *Ráčo*, *Rášo* nb [28], însă

---

[18] Considerat de St. Ilčev ca formă „lărgită" a lui *Bach*, iar acesta poate proveni — nici mai mult nici mai puţin — din pers. -turc. *baht* „fericire". Să consemnăm că numele în discuţie nu sînt raritaţi, căci din ele sînt derivate *Bachán* nb, *Báchlev* nfam, *Báchni* nb, *Báchov* nfam (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.).

[19] Inexact explicat de St. Ilčev (*op. cit.*, s.v.) „din dial. *báco*, *báce* < nene, bade >; cf. der. *Bácko* nb, *Bácov* nfam, *Bácovski* nfam *(ibid.)*.

[20] Şi acestuia i se caută originea tot într-un nume comun: *báčo* (id., *ibid.*, s.v.).

[21] St. Ilčev îl consideră format „din *Bana*, *Baca*, *Bača* cu altă « terminaţie »" („okončanie") şi, în al doilea rînd, ca forma feminină „de la Bašo" [mai corect: a lui *Bašo*] (*op. cit.*, s.v.).

[22] Explicaţia lui St. Ilčev este formulată în acelaşi fel ca şi altele anterioare: „din *Bačo*, *Baco* cu altă « terminaţie »" („okončanie"). Autorul nu acordă vreo importanţă exactităţii analizei şi terminologiei, punînd, după cum reiese din observaţiile de mai sus, pe acelaşi plan termenii „sufix" („nastavka") şi ambiguul „terminaţie" („okončanie").

[23] În terminologia lui J. Marouzeau: „*primaire* ou du *premier degré* par rapport à l'autre dit *secondaire* ou du *second degré*" (*op. cit.*, p. 195).

[24] St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.

[25] St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.

[26] Neglijăm explicaţia lui St. Ilčev, s.v. *Bóro* [1]: „din vechiul *bor*" (*op. cit.*, s.v.).

[27] St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.

„Microsistemul" acesta ne scuteşte de a lua în considerare etimologiile, greşite, ale lui St. Ilčev (*op. cit.*, s.v.).

[28] St. Ilčev, *op. cit.*, s.v. Nu luăm în considerare etimologiile autorului.

poate fi — și este, obișnuit, simțit — o formă abreviată din *Radomir*, *Radoslav* [29].

9. Apare și o altă problemă, ridicată de nume de tipul bg. *Kola*, scr. *Kola*, rus. *Kolja*, hipocoristice față de *Nikola* sau *Nikolaj*, formate deci din partea finală a antroponimului. Procedeul acesta de abreviere (caracteristic limbii române: cf. *Laie* < *Nicolae*, *Ica* < *Anica*, *Viorica*, *Veronica*, *Aurica* etc.) este destul de uzual și în limbile slave. Aceste abrevieri însă nu vor fi urmărite în studiul de față.

10. Din cele analizate, se desprinde încă o concluzie importantă: radicalele, credem că numai cele primare, pot fi vocalice (*Bo-*) sau consonantice (*Bor-*), fapt, după părerea noastră, deosebit de important, întrucît numele comune, la sfîrșitul perioadei slave comune, după ce nu mai existau decît teme nominale consonantice (v. *supra*), puteau fi derivate doar de la asemenea teme. Se poate deci încerca o cronologizare a derivatelor, nume proprii sau comune, ținînd seama de structura radicalului.

11. Este necesară încă o precizare: în analiza hipocoristicelor, avem în vedere structura numelor de la sfîrșitul perioadei slave comune și de mai tîrziu, cînd (v. *supra*) toate substantivele aveau tema consonantică (hipocoristicele se includ și ele aici), deci, implicit, toate sufixele sînt consonantice.

12. Încă o constatare se impune: nu refuzăm o etimologie conform căreia un hipocoristic provine de la un nume comun *(Baba: baba)*. Asemenea cazuri sînt posibile, reale, în cazul supranumelor. Deoarece însă în izvoarele de care ne folosim, mai ales dicționare, adesea nu se precizează că ne aflăm în fața unei porecle, supranume, sau în fața unui hipocoristic [30], se înțelege că, pe lîngă etimologia propusă de noi (în cazul de față: *Ba-b-a*), este posibilă raportarea și la numele comun *(baba)*. Cum însă cazuri ca acesta din urmă sînt rare (și *clare*), ele nici nu vor intra în atenția noastră, căci, teoretic, orice cuvînt comun poate deveni poreclă.

13. Majoritatea hipocoristicelor-nume bărbătești au fost teme în *-o-* (tip scr. *Boro*); în *-jo-* (cf. scr. *Dešo*, RJA) sau în *-ęt-* (scr. *Base*, gen. *Baseta*, vechi *Basete*, RJA; slvn. *Mole*, gen. *Moleta*). Aceste din urmă au fost, incontestabil, neutre (ca și *otroče* „copil"). Hipocoristicele teme în *-o-* și în *-jo-* trebuie să fi fost și ele de genul neutru, după cum indică

[29] St. Ilčev îl explică pe *Rádo* din forma de vocativ a lui *Rad* [?], iar de-a lungul Dunării, din rom. *Radu* (*op. cit.*, s.v.). De fapt rom. *Radu* nu poate proveni decît din slavă (cf. și scr. *Rado*).

[30] E posibil ca N. M. Tupikov să aibă dreptate cînd afirmă că, începînd din secolul al XV-lea, alături de nume creștine, apar nume vechi rusești, pe care grămăticii le numesc „porecle" (rus. „prozviščе"); printre exemplele citate se găsește și *Baba*: *Knjaź Lilovskij Ivan, a prozviščе emu Baba* (a. 1436) (*Slovaŕ drevnerusskich ličnych sobstvennych imen*, S.-Peterburg, 1903, p. 11).

şi forma lor de nominativ singular în *-o* (cf. *lěto*) sau (după consoană palatală) *-e* (cf. *polje*) [31].

Existau şi hipocoristice teme în *-a-* (cf. bg. *Dára*) sau în *-ja-* (cf. bg. *Dáša*), care, fără îndoială, se declinau ca femininele.

Ca urmare a situaţiei genului, în stadiul mai vechi (mergînd pînă în indo-europeană), la fiinţele mici — şi hipocoristicele (inclusiv diminutivele) sînt atribuite copiilor — nu se făcea deosebire de gen după sex (cf. germ. *das Kind* „copil", *das Mädchen* „fetiţă"); s-a ajuns astfel ca hipocoristice cu aceeaşi formă să aibă gen masculin sau feminin (cf. rus. *Saša* m. şi f.) [32].

14. În analiza structurii hipocoristicelor slave, rolul important îl deţin sufixele. De aceea vom încerca să distingem în hipocoristice sufixele, bineînţeles, lexicale.

Este necesară următoarea precizare: în cazul cînd un hipocoristic are două sau mai multe sufixe, el va fi inclus în grupa cerută de primul sufix. Procedeul este impus nu numai de cronologie, ci şi de scopul principal pe care îl urmărim: a căuta să descifrăm „mecanismul" formării acestor derivate slave, pornind de la radicalul primar (de gradul I, v. *supra*).

Incontestabil că acest sistem de formare a hipocoristicelor este foarte vechi, slav comun, însă multe sufixe au continuat să fie productive şi mai tîrziu, posterior perioadei slave comune, fapt dovedit de derivatele formate din radicale detaşate din nume creştine (cf. scr. *Pajo/Paja*, *Pejo/Peja*, considerate ca hipocoristice ale scr. *Pavao*, *Petar*, RJA) [33].

15. Am enumerat mai sus cîteva dintre sufixele, indiscutabil vechi, care apar în hipocoristicele slave. Analizînd însă structura hipocoristicelor, constatăm un număr mult mai mare de sufixe. Cum se explică „apariţia" lor? Cred că explicaţia este următoarea:

Existau două procedee de formare a hipocoristicelor:

a. Cu sufixe vechi de la radicale vocalice. De la un radical *Ba-*: bg. *Bájo*, scr. *Bájo*; de la un radical *Bo-*: bg. *Bóso*, scr. *Boso*.

b. Prin „trunchiere": bg. *Bál-o*, scr. *Bal-o* < *Balomir* etc.; bg. *Bór-o*, scr. *Bór-a* < *Borislav* etc.

---

[31] De altfel şi nume mai noi cu desinenţa *-o* erau în vechea rusă de genul neutru: *Gavrilo*, *Michajlo* (F. I. Buslaev, *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*, Moscova, 1951, p. 129).

Situaţia aceasta are rădăcini vechi, numele de copii (fetiţe) erau neutre (cf. tipul *-ęt-*; cf. numele comune *dělę*, *otročę*, germ. das *Kind*, das *Mädchen*).

[32] Există deosebiri dialectale în privinţa genului şi a formei unor nume: cf. *Bóca* m. în vestul, f. în sud-vestul teritoriului bulgar (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.); bg. *Péjo*, *Rádo*, forme vestice *Pája*, *Ráda* nb (*ibid.*); în sud-vestul Bulgariei, în unele graiuri *Kiré*, *Tasé*, *Coné*, în altele *Kire*, *Tase*, *Cone* (*ibid.*, p. 18).

[33] Hipocoristice corespunzătoare există şi în bulgară: *Pájo* (St. Ilčev, *op. cit.*,— cu următoarea încercare de a-l explica: „probabil din *Paljo* sau *Paro* cu prefacerea lui *l'* sau a lui *r* în *j* [?]"); *Péjo* (forma apuseană: *Péja*) (St. Ilčev, *ibid.*: constată că este o „formă modificată" [„vidoizmeneno"] a lui *Petăr*, *Peljo*, *Petko* [„prin formele mai vechi *Pejko* şi *Pejčo*"; de fapt acestea sînt derivate faţă de *Pejo*] şi ajustată [„preosmisleno"] după vb. *péja* „cînt" [sic!]).

Raportate hipocoristicele din prima categorie la cea din a doua, s-au detașat sufixele *-l-* și *-r-* și, tot astfel, o serie de alte sufixe cu care s-au format o mulțime de hipocoristice existente în limbile slave [34]:

sufixul *-b-*:

bg. *Dabo, Labo, Rabo, Tabo, Bebo, Febo, Bibo, Bobo, Dobo, Chobo, Dubo, Chubo* etc.;

sufixul *-v-*:

bg. *Vavo, Davo, Devo, Levo, Nevo, Sevo, Kivó, Novo, Ruvo* etc.;

sufixul *-g-*:

bg. *Bego, Gego, Zego, Lego, Nego, Sego, Tego, Ligo, Migo, Nigo* etc.;

sufixul *-d-*:

bg. *Bado, Gado, Dado, Lado, Mado, Nado, Rado, Grado, Sado, Gedo, Dedo, Kedo, Medo, Nedo, Sedo, Vido* etc.;

sufixul *-z-*:

bg. *Vazo, Lazo, Glazo, Nazo, Pazo, Bezo, Mezo, Bizo, Gizo, Dizo, Zizo, Lizo, Mizo, Rizo, Lozo, Rozo, Buzo, Kuzo, Gruzo* etc.;

sufixul *-k-*:

bg. *Bako, Vako, Dako, Zako, Lako, Mako, Pako, Rako, Sako, Tako, Stako, Beko, Veko, Peko* etc.;

sufixul *-l-*:

bg. *Balo, Valo, Galo, Dalo, Kalo, Lalo, Malo, Palo, Salo, Talo, Belo, Delo, Nelo, Bilo* etc.;

sufixul *-m-*:

bg. *Damo, Zamo, Kamo, Ramo, Samo, Gemo, Demo, Pemo, Semo, Kimo, Limo, Rimo* etc.;

sufixul *-n-*:

bg. *Bano, Vano, Gano, Dano, Zano, Kano, Lano, Mano, Nano, Pano, Beno, Veno, Geno, Deno, Zeno, Keno, Meno, Neno, Breno, Vino, Gino, Dino, Zino* etc.;

sufixul *-p-*:

bg. *Gapo, Zapo, Kapo, Trapo, Sapo, Tapo, Lepo, Pepo, Lipo, Cipo, Kapo, Lupo, Rupo* etc.;

sufixul *-r-*:

bg. *Baro, Varo, Garo, Daro, Zaro, Karo, Maro, Naro, Paro, Saro, Bero, Zero, Kero, Mero, Liro, Siro* etc.;

sufixul *-t-*:

bg. *Bato, Vato, Gato, Kato, Lato, Mato, Beto, Veto, Teto, Bito, Vito, Tito, Boto, Voto, Doto* etc.;

sufixul *-c-*:

bg. *Baco, Vaco, Gaco, Daco, Laco, Maco, Beco, Veco, Bico, Vico, Gico, Buco, Vuco, Ruco* etc.;

sufixul *-č-*:

bg. *Bačo, Vačo, Gačo, Dačo, Začo, Kačo, Klačo, Mačo, Načo, Pačo, Bečo, Večo, Gečo, Bičo, Vičo, Gičo, Bočo, Vočo* etc.

---

[34] Vom utiliza, pentru exemple, lista numelor de persoană aranjate a tergo de St. Ilčev, *op. cit.*, p. 573 și urm. Astfel de hipocoristice există însă în toate limbile slave.

16. Cunoaşterea structurii hipocoristicelor slave prezintă o importanţă deosebită şi pentru antroponimia românească, întrucît un mare număr de hipocoristice româneşti sînt de provenienţă slavă (mai ales bulgară, dar şi sîrbească şi slavă de est) sau formate după modele slave. Astfel, cu sufixul *-j-* : *Baia/Baiu, Beiu/Beia, Boiu/Boia, Braiu/Braia, Bria/Brie, Buia/Buiu, Cioiu/Cioia, Daia/Daiu, Doi(ul), Draia, Duiu/Duia, Gaiu/Gaia* etc.; cu sufixul *-s-/-š-* : *Basu-Başa, Besu/Besa-Beşa, Bocsa-Bocşa, Borsa-Borşa, Bosa-Boşa, Braşa, Busu-Buşu/Buşa* etc.

Multe toponime au la bază hipocoristice de acest fel: *Daia, Babşa, Balş, Bocşa, Borşa, Copşa* etc.

Este însă greu de precizat, în multe cazuri chiar imposibil, dacă hipocoristicele româneşti sînt împrumutate sau sînt derivaţii româneşti.

17. Ca şi în cazul numelor comune, trebuie considerate, bineînţeles, derivate numai numele proprii formate pe terenul limbii române. Însă, cum se ştie, analiza derivatelor nu este totdeauna atît de simplă, chiar şi în cazul numelor comune. Într-adevăr, uneori, nu sîntem siguri dacă ne aflăm în faţa unor derivate româneşti sau cuvîntul a fost împrumutat din altă limbă (fiind deci derivat în aceasta din urmă, prin urmare în cea care l-a primit trebuie considerat ca un element „simplu").

În cazul antroponimelor stabilirea „originii" derivatelor pare şi mai dificilă, îndeosebi cînd e vorba de hipocoristice cu forme asemănătoare în română şi în limbile slave.

Trebuie subliniat, mai întîi, că „originea" derivatelor este determinată de „originea" sufixelor, adică sînt derivate româneşti, respectiv slave, antroponimele formate cu sufixe româneşti, respectiv slave.

Uneori însă este greu sau chiar imposibil de a stabili dacă ne găsim în faţa derivatelor româneşti sau antroponimele respective sînt derivate într-o limbă slavă şi împrumutate ca atare în limba română. Într-o astfel de situaţie ne aflăm, de pildă, cînd sufixele derivatelor există, sub o formă identică ori foarte asemănătoare, în română şi în limbile slave (de ex. suf. *-s-/š* etc.).

În asemenea situaţii se ivesc două probleme de principiu şi de metodă de lucru:

a) dacă nume de felul lui *Dragşa, Perşa*, de pildă, ar fi derivate, toate, de slavi, ele sînt, în acest caz, împrumutate de români, deci, în limba română, trebuie considerate nume „simple" — şi implicit

b) în atare situaţie în limba română nu s-ar putea vorbi de suf. *-s-/-ş-*.

Un criteriu orientativ pentru separarea numelor derivate de cele împrumutate îmi pare cel pe care l-am invocat în repetate rînduri în articolele privitoare la structura morfologică a limbii române, cînd am avut în vedere şi derivatele [35]: dacă tema este consonantică derivatele

---

[35] Vezi I. Pătruţ, *Despre structura morfologică a substantivelor şi adjectivelor româneşti*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series IV, fasc. 2, Philologia, 1961, p. 23—24; id., *Contribuţii la studiul structurii morfologice a limbii române*, în CL, X, 1965, p. 29—33; id., *Contribuţii la studiul derivării româneşti*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Bucureşti, 1965, p. 681—682.

pot fi româneşti (*Drag-ş-a, Per-ş-a*), dar şi slave[36]; derivatele obţinute din radicale vocalice cred că sînt formate numai de slavi (*Bo-s-o, Bo-š-o* > rom. *Bosu, Boşu*).

О СТРУКТУРЕ И ПРОИСХОЖДЕНИИ СЛАВЯНСКИХ ГИПОКОРИСТИЧЕСКИХ НАИМЕНОВАНИЙ

РЕЗЮМЕ

Известная работа Ф. Миклошича, *Die Bildung der slavischen Persdnen- und Ortsnamen* (Вена, 1860—1874), как замечает автор настоящей статьи, содержит одну принципиальную и методическую ошибку: объяснить почти все антропонимы, особенно гипокористические названия, от имён нарицательных. Этот метод был принят и другими лингвистами, как славянскими так и не славянскими.

В данной статье (которая представляет собой извлечением из разработываемого сейчас исследования) дано другое объяснение структуры и происхождения славянских гипокористических наименований:

они образованы от *корневой основы* + суффикс (лексический) + морфемы, характерные соответствующему типу склонению (ср.: схр. *Ба-j-о*, бг. *Ба-ш-о*); корневые основы извлечены из полных антропонимов: так корневая основа *Ба-* извлечена из Бајислав или из других имён, начинающихся с *Ба-* (см. RJA), следовательно, корневые основы могут быть поливалентными; из одной корневой основы образовались, с различными суффиксами, несколько гипокористических наименований (ср.: от корневой основы *Ба-*, бг. *Бадо*, *Базо*, *Байо*, *Бако*, *Бало* и др.); корневые основы могут оканчиваться на гласные (*Бо-*) или на согласные: (*Бор-*). Делается попытка объяснить механизм образования славянских гипокористических наименований и появления довольно большого числа суффиксов.

Познание структуры славянских гипокористических наименований представляет собой особое значение и для румынской антропонимии, поскольку большое число румынских гипокористических наименований заимствовано из славянских языков или образованы по славянским моделям; многие румынские топонимы образуются от таких же личных имён.

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

[36] Cf. I. Pătruţ, în *Slavjanska filologijà. Materiali za V Meždunaroden kongres na slavistitě*, I. *Otgovori na văprosite na naučnata anketa po ezikoznanie*, Sofia, 1963, p. 107; id., *VI. Mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. Akta Sjezdu*, I, p. 46—47.

O PROBLEMĂ DE TERMINOLOGIE ONOMASTICĂ: PORECLĂ — SUPRANUME*

DE

AURELIA STAN

Datorită complexităţii şi diversităţii problemelor pe care le includ, poreclele şi supranumele — elemente considerate ca aparţinînd sistemului popular de denominaţie — au trezit, poate mai mult decît alte categorii antroponimice, interesul onomaştilor [1].

Din multitudinea problemelor care s-au pus şi se mai pot pune în legătură cu aceste fapte de limbă, cum mai sînt considerate poreclele şi supranumele, în cele de mai jos ne vom referi la aceea a identităţii sau a nonidentităţii celor doi termeni utilizaţi în studiile de antroponimie: poreclă-supranume şi, implicit, la faptul dacă acestea sînt două categorii distincte sau prin supranume şi porecle trebuie să înţelegem aceleaşi nume proprii, cei doi termeni fiind sinonimi.

Concluziile la care noi am ajuns sînt rezultatul unei îndelungate studieri a bogatului material antroponimic existent la Institutul de lingvistică şi istorie literară din Cluj [2] şi al consultării numeroaselor lucrări,

---

* Versiune în limba română, completată, a comunicării prezentate la cel de-al XI-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice, ţinut la Sofia, între 28 iunie şi 4 iulie 1972.

[1] Poreclele sînt utilizate şi în mediul urban, în diferite colective, în special printre elevi, fapt consemnat şi în literatură; vezi Gr. Popescu-Bâjenaru, *Cişmigiu et Comp.*, ediţia a III-a, 1969.

Totuşi mediul unde ele sînt utilizate prin excelenţă este cel rural. În acest mediu ele ajung, treptat, să aibă valoare de fenomen colectiv. Observaţiile şi constatările noastre au la bază studierea, în exclusivitate, a poreclelor şi a supranumelor culese din mediul rural, unde „sînt multe ca pietrele de pe drumuri" aceste „cozi de aur, cu care ne-am blagoslovit unii pe alţii", după cum o spune atît de expresiv şi de plastic Eusebiu Camilar în *Cartea poreclelor*, [Bucureşti], 1957, p. 5 şi 6.

[2] Materialele studiate: răspunsurile la Chestionarul IV al Muzeului limbii române, *Nume de loc şi nume de persoane*, anchetele făcute pentru *Atlasul lingvistic român I* şi *Atlasul lingvistic român II*, materialul cules de cercetătorii institutului din *Valea Bistriţei-Bicaz* (în anii 1955, 1956, 1957 şi 1958), din *Valea Jiului* şi *Ţara Haţegului* (în anii 1954, 1955, 1956), din *Valea Sebeşului* (în anii 1957, 1958, 1968, 1969, 1970), din *Maramureş* (în anii 1965, 1972), *Valea Arieşului Mic* (în anii 1965, 1967, 1970, 1971, 1972) şi material cules cu prilejul unor cercetări personale în *Ţara Lăpuşului* (în anii 1968, 1969).

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 85—90, Cluj, 1973.

apărute în limba română şi în alte limbi, consacrate analizei acestor nume proprii [3].

Cercetătorii români şi străini care s-au ocupat cu studierea elementelor respective, fie că le-au numit cu un termen, fie că le-au numit cu altul, ilustrează aceste categorii printr-o bogată serie de exemple concrete. Unii, în studii mai recente sau mai demult apărute, le numesc porecle, alţii le numesc supranume, iar pentru alţii — şi aceasta este situaţia cea mai frecventă — există o confuzie între poreclă şi supranume, ceea ce are ca urmare utilizarea alternativă a celor doi termeni, chiar şi atunci cînd este vorba de aceleaşi exemple. În sfîrşit, alţii, şi aceştia sînt doar cîţiva, fac o delimitare categorică între porecle şi supranume, considerîndu-le şi tratîndu-le drept noţiuni diferite, ceea ce de fapt sînt şi după părerea noastră, avînd fiecare conţinutul său propriu [4].

Confuzia la care ne refeream mai sus se datoreşte, poate, pe de o parte faptului că în dicţionare nu există definiţii corespunzătoare pentru

---

[3] Lucrările le dăm în ordinea apariţiei lor: Aureliu Candrea, *Poreclele la români*, Bucureşti, 1896; O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, Londra, 1924; Albert Dauzat, *Les noms de personnes*, Paris, 1925; Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944; V. Brøndal, *Les parties du discours*, Copenhaga, 1948; Tudor Vianu, *Probleme de stil şi artă literară*, [Bucureşti], 1955; N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963; H. S. Sørensen, *The meaning of proper names*, Copenhaga, 1963; Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965.

Studiile le dăm, de asemenea, în ordinea apariţiei lor: J. Byck, *Le féminin péjoratif*, BL, I, 1933, p. 108—110; Manuel de Paiva Boléo, *Les études d'anthroponymie et de toponymie au Portugal*, în *Actes et Mémoires du Quatrième Congrès International de Sciences onomastiques*, Uppsala, 17—21 août 1952, p. 195—202; Ştefan Munteanu, *Însemnări despre stilul lui G. Toparceanu*, LL, III, 1957, p. 167—184; Aurelia Stan, *Porecle şi supranume din Valea Bistriţei—Bicaz*, LR, VI, 1957, nr. 5, p. 42—48; Willy Bal, *Surnoms et sobriquets de l'Ouest Wallon*, în *VI. Internationaler Kongress für Namenforschung*, München, 24—28 August, 1958, Band II, p. 101—105; Eugen Cîmpeanu, *Unele probleme ale stilisticii*, în „Steaua", XI, 1960, nr. 3, p. 76—78; Natalia Cernăuţeanu, *Observaţii asupra sistemului de denominaţie personală în mediul rural*, LL, 5, 1961, p. 77—87; Al. Cristureanu, *Supranumele locuitorilor din satul Răchita (raionul Sebeş, regiunea Hunedoara)*, CL, VI, 1961, nr. 2, p. 397—413; L. Csák, *Supranume cu rol de identificare la Mera*, CL, VI, 1961, nr. 1, p. 183—190; Doina Grecu, *Despre supranumele din comuna Berzovia*, I. *Supranume provenite din nume de familie, prenume, hipocoristice*, CL, 1962, nr. 1, p. 53—57; idem, *Despre supranumele din comuna Berzovia*, II. *Supranume provenite din porecle şi nume de localităţi*, CL, VII, 1962, nr. 2, p. 323—331; O. Vinţeler, *Porecle din satul Căpîlan (raionul Aiud, regiunea Cluj)*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 117—125; Ioan Roşianu, *Observaţii asupra sistemului popular de denominaţie personală în Transilvania*, LL, 1966, p. 345—372; Margareta Purcar-Guşeilă, *Porecle (Comuna Simişna, raionul Dej, regiunea Cluj)*, LL, XIV, 1967, p. 143—164; Traian Pătrăşcanu, *Nume de oameni din Valea Mureşului*, LR, XVI, 1967, nr. 5, p. 435—447; Ion Teodor Stan, *Porecle şi supranume din comuna Sohodol*, StUBB, series Philologia, XIII, 1968, nr. 1, p. 99—110; V. Ţâra, *Supranumele româneşti în comuna Domaşnea (Caraş—Severin)*, AUT, Seria ştiinţe Filologice, VI, 1968, p. 225—239; Ion Nuţă, *Porecle şi supranume de femei în judeţul Iaşi*, în „Anuarul de lingvistică şi istorie literară", XX, 1969, p. 195—204; Emese Kis şi Maria Groza, *Poreclametaforă privită ca un micromodel explicativ* în „Studii şi materiale de onomastică", 1969, p. 51—57; Piroska B. Gergely, *Observaţii metodologice cu privire la cercetarea sincronică a numelor de persoane maghiare*, în „Studii şi materiale de onomastică", 1969, p. 13—19; D. Loşonţi, *Sistemul popular de denominaţie personală din Bonţida (jud. Cluj)*, CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 115—123; G. B., Adams, *The Distribution of Surnames in an Irish County*, în *10. Internationaler Kongress für Namenforschung*, Wien, 8—13 IX. 1969, tom. II, p. 163—175; Grace D. Alvarez, *Categories of Spanish Toponymical Surnames*, în *10. Internationaler Kongress für Namenforschung*, tom. II, p. 177—191 etc.

[4] Vezi lucrările semnalate la nota 3.

cele două noțiuni [5]. Pe de altă parte, confuzia respectivă este determinată și de faptul că cercetătorii acestor nume proprii nu-și pun, în suficientă măsură, problema analizei, în profunzime, a genezei lor.

Încă în anul 1896, în lucrarea sa *Poreclele la români*, I.-A. Candrea încerca să facă o distincție între poreclă și supranume. Astfel, despre porecle spunea că „nu privesc direct năravul sau defectul cuiva, ele conținînd mai întotdeauna o metaforă" [6]. Despre supranume afirma că „nu este decît porecla repetată și de alții la adresa aceleiași persoane" [7].

În *Dicționarul limbii române moderne*, atît definiția poreclei, cît și a supranumelui sînt, după părerea noastră, inexacte. Astfel, porecla este definită ca „supranume [8] dat (în bătaie de joc) unei persoane, în legătură cu o trăsătură caracteristică a aspectului său exterior, a psihicului sau a activității sale". În același dicționar, pentru supranume avem următoarea definiție: „nume dat unei persoane, pe lîngă numele propriu, în semn de cinste (uneori și de batjocură); nume pe care și-l ia sau care se dă unei persoane, pentru a se deosebi de altă persoană".

Încercînd să substituim în definiția poreclei termenul de supranume, dat în dicționar ca sinonim, prin definiția acestuia din același dicționar, substituirea nu ne va ajuta la clarificarea sensului noțiunii de poreclă, ci la creșterea confuziei. Definiția dată supranumelui este departe de a reda trăsăturile esențiale ale acestuia; ea este limitată la a ne indica funcția unui asemenea a d a o s și nu ne dă nici o informație în legătură cu geneza lui. În cazul poreclei, situația este alta: definiția nu cuprinde informații suficiente în legătură cu aspectul funcțional al acestor nume proprii, dar se fac referiri la geneza lor.

O informație privitoare la „poreclă" — neprecizîndu-se, însă, ce trebuie să înțelegem prin acest termen — găsim și în *Gramatica limbii române* [9], unde se menționează că: „persoanele poartă în mod obișnuit două nume: un prenume și un nume (de familie); [...] uneori apar mai multe nume [...], prenumele și numele de familie [fiind] însoțite de un a d a o s [10], care uneori poate fi poreclă".

Ceea ce reiese, prin urmare, din definițiile amintite mai sus, ca fiind o notă esențială a acestor elemente, este faptul că ele sînt un a d a o s pe lîngă numele oficial al unei persoane. Această trăsătură este subliniată și în definițiile existente, pentru cei doi termeni, în unele dicționare străine [11], în care se menționează că prin „supranume" se înțelege un nume a d ă u g a t sau s u b s t i t u i t numelui propriu — prenume și nume de familie — al unei persoane, pentru a-l identifica mai bine;

---

[5] Dealtfel la cel de-al XI-lea Congres Internațional de științe onomastice de la Sofia, 28 iunie — 4 iulie 1972, s-a pus problema întocmirii unui dicționar care să cuprindă terminologia onomastică.

[6] *Op. cit.*, p. 8.

[7] *Ibid.*

[8] Menționăm faptul că termenul *supranume* nu este cunoscut în mediul nostru rural, el fiind o creație a specialiștilor, în timp ce termenul poreclă este, în general, cunoscut. Spunem „în general" deoarece ni s-a întîmplat să întîlnim situații cînd prin „poreclă" se înțelege „numele de familie" sau chiar „prenumele" (ALR II/365, ALR II 833).

[9] București, 1963, vol. I, p. 56.

[10] Sublinierea ne aparține.

[11] Dintre care amintim aici *Petit Larousse*, 1965, și *The American Heritage Dictionary of the English Language*, 1969.

prin el sînt evidenţiate anumite trăsături individuale sau familiale, concrete şi exprimate direct. În aceleaşi dicţionare, se menţionează că prin poreclă se înţelege orice nume care conţine o notă de afectivitate şi expresivitate — deci o metaforă — şi care este creat, în primul rînd, pentru amuzament.

Ceea ce în primul rînd trebuie avut în vedere, în încercarea pe care o facem de a delimita categoria poreclelor de cea a supranumelor, şi de a stabili concordanţele şi discordanţele care există între aceste două categorii, este de a stabili momentul psihologic care a stat la baza formării numelor din fiecare categorie. În al doilea rînd, trebuie să se ţină seamă de modalitatea în care, atît unele, cît şi celelalte, sînt înregistrate şi acceptate din punct de vedere psihologic de colectivitatea în care au fost ele create.

Poreclele nu apar ca o consecinţă a necesităţii de identificare, ci, aşa cum au arătat unii cercetători, crearea lor se datoreşte faptului că „oamenii vor să rîdă, să se amuze, căutînd trăsăturile amuzante, vor să rîdă fără răutate, să glumească sau să ia chiar peste picior, după tendinţele inerente psihologiei individuale sau colective" [12]. Tocmai datorită acestei cauze, ele sînt înzestrate cu un bogat conţinut afectiv. Chiar dacă prin utilizarea lor frecventă acesta ajunge uneori să se banalizeze, atîta timp cît ele mai păstrează o notă cît de mică de potenţial afectiv, se menţin în sistemul poreclelor. Create spontan şi întîmplător şi nu determinate de cauze obiective, ele fac parte din fondul preţios al spiritualităţii umane, sînt o dovadă a spiritului de observaţie şi a umorului unui popor, sînt mărturii ale felului său de a trăi, de a gîndi şi mai ales de a se exprima atît de plastic şi atît de dens [13].

Recunoaştem şi noi că este greu să fie formulat într-o definiţie esenţialul despre tot ceea ce înseamnă porecla, să fie cuprinse într-o formulă lapidară absolut toate trăsăturile poreclelor. Am încercat, totuşi, în cele de mai sus să relevăm acele trăsături care — dincolo de aspectul lor de natură lingvistică, care nu a intrat şi nu va intra în atenţia noastră în cazul de faţă — sînt mărturie şi ilustrare a unui fond valoros al spiritualităţii unui popor [14].

În legătură cu poreclele credem că este cazul să mai avem în vedere şi următorul fapt: fiind modele de concizie şi de inovaţie metaforică [15], ele reprezintă simboluri ale persoanelor respective şi, datorită acestei calităţi a lor, ele nu sînt în mod obligatoriu, însă pot fi, semne de identificare, de individualizare. Atribuite incidental, ele au şansa — cu timpul — de a fi acceptate, nu numai ca o etichetă amuzantă a unei persoane, ci şi ca distinctiv onomastic, de întreaga colectivitate.

Acest moment, cînd un asemenea nume este acceptat şi utilizat ca distinctiv antroponimic, este zona de interferenţă între poreclă şi supranume şi atunci începe transformarea poreclei în supranume, deoarece porecla pierde, în mod treptat, culoarea sa afectivă, cum a arătat încă I.-A. Candrea [16]. Stabilirea momentului în care o poreclă devine supra-

[12] Willy Bal, *op. cit.*, p. 102.
[13] *Ibid.*, p. 103.
[14] *Ibid.*
[15] Emese Kis şi Maria Groza, *art. cit.*, p. 52.
[16] *Op. cit.*, p. 9.

nume este posibilă numai în cazul studierii secțiunii sincronice. Studierea poreclelor în mod istoric, de-a lungul evoluției sistemului nostru antroponimic, nu ne oferă această posibilitate. Chiar și în studiile sincronice la care ne-am referit acest lucru este posibil numai atunci cînd, pe lîngă observația noastră directă, mai există și informația competentă, verosimilă, a localnicilor.

În procesul transformării unei porecle, element al sistemului antroponimic subiectiv, în supranume, element al sistemului antroponimic obiectiv, intervine, în modul cel mai eficient posibil, ereditatea, pe lîngă cele semnalate mai sus; transmiterea poreclei și celorlalți membri ai familiei, precum și la prima, a doua, a *n*-a generație. În asemenea condiții este absolut firesc să dispară, cu timpul, și conținutul lor afectiv.

În legătură cu acest proces al trecerii poreclelor la stadiul de supranume, trebuie să mai subliniem un lucru, și anume: este un fapt categoric stabilit că numai poreclele îmbogățesc lista supranumelor, nu și invers.

Evident, există și situații cînd un simbol — cum au mai fost considerate porecla și supranumele [17] — poate fi, în același timp, poreclă pentru o persoană și supranume pentru o altă persoană. Supranumele sînt și au fost create cu intenția de a li se acorda un rol exclusiv antroponimic, de elemente ajutătoare sistemului oficial de denominație, dar al căror rol de primă importanță apare atunci cînd se simte nevoia să fie utilizate, în identificarea unei persoane sau a alteia, într-o anumită colectivitate. Dealtfel, supranumele a servit la identificarea, la individualizarea unei persoane cu mult înainte de apariția numelor de familie ca factor oficial. Ele au constituit, cum era și firesc, o bogată sursă pentru alegerea acestora [18]. În cazul unor supranume, oficializate ca nume de familie, și care la origine au fost porecle, este posibilă o reactivare a conținutului lor afectiv, nu însă la aceeași intensitate pe care a avut-o în faza inițială, fapt care poate fi totuși jenant. În acest fel se poate explica dorința și cererea unor persoane de a-și schimba numele de familie prin hotărîre a tribunalului sau că unii, la căsătorie, aleg numele soției.

Faptul că supranumele sînt lipsite de orice semnificație afectivă le dă un caracter neutru și, în consecință, utilizarea lor nu poate fi supărătoare, putînd fi incluse în sistemul antroponimic obiectiv.

Datorită faptului că supranumele constituie semne de identificare obiective, simboluri ale persoanelor care le poartă, și datorită faptului că poreclele reprezintă și ele simboluri ale persoanelor — deși fac parte din sistemul de denominație subiectiv [19] —, ele pot constitui, dar nu în mod obligatoriu, semne de identificare. Din această cauză poreclele și supranumele, privite în general, nu pot fi delimitate categoric.

În procesul identificării prin supranume și poreclă, după care unii sînt, în multe cazuri, mai bine cunoscuți decît după numele oficiale [20],

---

[17] Emese Kis și Maria Groza, *art. cit.*, p. 51.

[18] Natalia Cernăuțeanu, *art. cit.*, p. 80.

[19] Vezi și I. Nuță, *art. cit.*, p. 200; din același sistem subiectiv fac parte și formele hipocoristice ale prenumelor sau unele nume de familie a căror formă este hipocoristică.

[20] Chestionarul IV al Muzeului limbii române, răspuns la întrebarea nr. 155 din localitatea Tarcău-Neamț.

intervine un fapt semnificativ, şi anume: ele apar, adesea, înregistrate în acte oficiale, alături de numele de familie şi de prenume.

Supranumele evidenţiază trăsăturile sau situaţiile particulare, individuale, concrete şi o fac în mod direct, în timp ce, în cazul poreclelor, cu toate că şi acestea evidenţiază tocmai trăsăturile particulare, individuale, concrete, se recurge de obicei la sensuri figurate. Datorită faptului că, prin conţinutul lor etimologic, sînt nişte indicaţii mai mult sau mai puţin disimulate, ele sînt analizabile [21].

În stare embrionară, atît supranumele, cît şi poreclele, există în vocabularul unei limbi.

Încadrîndu-se în sistemul lexical, morfologic şi semantic al unei limbi, poreclele şi supranumele oferă un preţios material documentar, adăugînd o caracteristică suplimentară sistemului antroponimic. Ele pot fi importante nu numai ca elemente antroponimice, ci sînt importante şi ca relicve sociale şi uneori chiar lingvistice.

În concluzie poreclele pot fi la origine calificative, pot avea funcţie antroponimică, se dau incidental, se pot transmite, devenind — odată cu dispariţia conţinutului afectiv — supranume, sînt sudate, mai mult decît supranumele, de numele unei persoane.

Supranumele pot fi la origine: calificative sau pot proveni din porecle care au la bază calificative; au funcţie exclusiv antroponimică; sînt sudate mai puţin decît poreclele de numele unei persoane, se pot transmite şi se şi transmit incomparabil mai mult decît poreclele.

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

[21] Willy Bal, *op. cit.*, p. 104.

DESPRE ROLUL ADVERBELOR (LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE) DIN GRUPUL „ADVERB + PREPOZIȚIE (LOCUȚIUNE PREPOZIȚIONALĂ)"

DE

D. BEJAN

Apariția adverbelor și locuțiunilor adverbiale în stînga prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale constituie un fapt lingvistic care nu s-a bucurat la noi de lucrări special consacrate [1].

Pentru că asemenea adverbe, care se pot distribui în stînga conectivelor amintite, sînt destul de numeroase în limba noastră, credem că cercetarea lor ar fi interesantă pentru studiul adverbului românesc.

În cele ce urmează, vom face cîteva observații cu privire la rolul și importanța acestor adverbe și locuțiuni adverbiale în relația de subordonare în propoziție, exprimată de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale în fața cărora stau.

Se poate constata cu ușurință că asemenea adverbe influențează puternic sau, cel puțin, nuanțează relația exprimată de conectivele intrapropoziționale respective [2].

Dăm mai jos lista adverbelor și locuțiunilor adverbiale pe care le-am întîlnit cu asemenea rol în stînga prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale [3]: **abia, anume, aproape, așa, chiar, decît, deopotrivă,**

[1] Cîteva observații în legătură cu această problemă găsim la Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 39, și la S. Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 71.

[2] Pentru noțiunea de „intrapropozițional", vezi D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—33.

[3] Cercetarea noastră se bazează pe exemplele formulate de noi și pe lectura următoarelor opere literare : Agîrbiceanu, D. I. = I. Agîrbiceanu, *Două iubiri*, București, 1968 ; Arghezi, L. = T. Arghezi, *Lina*, București, 1965 ; Barbu, P. = E. Barbu, *Princepele*, București, 1969 ; Bănulescu, I. B. = Șt. Bănulescu, *Iarna bărbaților*, București, 1966 ; Bengescu, C. = Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, București, 1963 ; Călinescu, B.I. = G. Călinescu, *Bietul Ioanide*, București, 1965 ; Hogaș, O. = C. Hogaș, *Opere*, București, 1956 ; Ivasiuc, P. = Al. Ivasiuc, *Păsările*, București, 1970 ; Lăncrănjan, C. = I. Lăncrănjan, *Cordovanii*, vol. I, București, 1966 ; Neagu, Î. = F. Neagu, *Îngerul a strigat*, București, 1969 ; Nedelcu, Î. = Ș. Nedelcu, *Învățătorii*, vol. I, București, 1961 ; Camil Petrescu, U. N. = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, București, 1960 ; Popescu, V. O. = D. R. Popescu, *Vara oltenilor*, vol. I, București, 1967 ; Popescu, F = D. R. Popescu, *F*, București, 1969 ; Preda, Î. P. = M. Preda, *Întîlnirea din pămînturi* , București, 1960 ; Pușcariu, C. V. = S. Pușcariu, *Călare pe două veacuri*, București, 1968 ; Rebreanu, N. = L. Rebreanu, *Nuvele*,

dimpreună, direct (drept), doar, exact, imediat, împreună, îndată, îndeosebi, întocmai, laolaltă, mai, măcar, mult, nici, numai, special, strict, şi, taman, tocmai, tot; cel mult, cel puţin, cot la cot, cu mult, cu puţin, cu totul, de-abia, de-a dreptul, în adevăr, în special, la fel, la rînd, la un loc, mai ales, mai degrabă, mai mult şi pur şi simplu.

I. *Adverbe*

ABIA întăreşte mai cu seamă prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale ce introduc, de regulă, complementul circumstanţial de timp, fără ca el să aibă valoare temporală. El rămîne un adverb de mod care imprimă conectivelor respective o valoare limitativă, restrictivă, fiind sinonim cu **doar** şi **numai**. Iată cîteva situaţii: „**Abia** *în* acel stadiu al convorbirilor, Gaittany telefonă doamnei Pomponescu [...]" (Călinescu, B. I., 390); „[...] Elena **abia** *înainte* de a o concedia examină scrutător pe domnişoara Norica" (Bengescu, C., 112).

Sporadic, adverbul **abia** apare şi în faţa unor prepoziţii cu alte valori decît cele temporale: „[...] îşi găsise loc **abia** *pe* acoperişul unui vagon [...]" (Agîrbiceanu, D. I., 341).

ANUME are reduse posibilităţi de combinare cu prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale. Cînd apare în faţa acestora, le imprimă următoarele valori: „în mod precis"[4]: „[...] în văzduh băteau fără întrerupere clopotele şi toaca de la Sfîntul Dumitru Nou, cu sunetul ei **anume** *de* lemn de cireş, umplea bogatele urechi de o chemare a credinţei [...]" (Barbu, P., 18); „înadins", „intenţionat", „cu scopul": A venit **anume** *pentru* mine[5].

APROAPE imprimă cuvintelor de legătură în faţa cărora apare valorile „cam", „aproximativ"[6]; „nu tocmai", „nu chiar": „Dar Prinţ fusese îmbătat **aproape** *cu* sila [...]" (Popescu, V. O., 107); „— Cine te-a trimis? mai întrebă Evanghelina **aproape** *fără* voinţă" (Barbu, P., 89).

AŞA întăreşte valoarea modal-comparativă a lui *ca*: „Au venit să umble pe dealuri, să beie zăr, **aşa** *ca* nişte oameni ce nu ştiu greul vieţii ăsteia..." (Agîrbiceanu, D. I., 98).

CHIAR are o frecvenţă mare în faţa prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale, fiind sinonim cu **tocmai, întocmai, taman, exact**[7]; „Au apucat-o nişte junghiuri la genunchi, **chiar** *la* treierat [...]" (Popescu, F, 134); „Şedea într-o cocioabă dărăpănată, în afară de oraş, **chiar** *în preajma* lagărului nostru [...]" (Rebreanu, N., 137).

Alte valori pe care **chiar** le imprimă conectivelor în faţa cărora apare sînt „încă şi", „pînă şi"[8]: „Conţescu nu arăta emoţionat, zîmbi **chiar** *cu* incredulitate" (Călinescu, B. I., 577); „Aş fi **chiar** *de* părere să se depărteze mult medicamentele de otrăvuri..." (Arghezi, L., 141).

Uneori, **chiar** poate apărea, în faţa prepoziţiilor, cu valorile „deja" şi „încă": **Chiar**, *dintr*-această viaţă vei gusta rodurile virtuţilor" (Marcovici, D., 9/12)[9].

Bucureşti, 1967; Sadoveanu, B. = M. Sadoveanu, *Baltagul*, Bucureşti, 1967; Slavici, A. = I. Slavici, *Amintiri*, Bucureşti, 1967; Stancu, C. I. = Z. Stancu, *Ce mult te-am iubit*, Bucureşti, 1968; Stancu, Ş. = Z. Stancu, *Şatra*, Bucureşti, 1968.

[4] DLRM, p. 34.
[5] DLRM, p. 34.
[6] DLRM, p. 37.
[7] DLRM, p. 138.
[8] DA, p. 344.
[9] Atît valorile adverbului, cît şi exemplul sînt luate din DA, p. 344.

Adverbul **chiar** poate fi precedat de adverbul **nici**, fiecare din cele două adverbe contribuind la nuanțarea valorii prepoziției respective: „Nebăgată în seamă **nici chiar** *de* dobitocul de moș, Sia adusese tava" (Bengescu, C., 104).

DECÎT imprimă conectivelor în fața cărora se distribuie o valoare restrictivă [10]. Apare întotdeauna în propoziții negative. Are o frecvență mare, putînd sta în fața tuturor prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale. Iată cîteva exemple: „Nu se aduna **decît** *cu* băieții cuminți din sat [...]" (Călinescu, B. I., 337); Nu ieșea din casă **decît** *în urma* prietenului său.

DEOPOTRIVĂ, DIMPREUNĂ, ÎMPREUNĂ și **LAOLALTĂ** [11] întăresc valoarea asociativă a lui *cu*: „[...] cel ce și-a curmat el însuși viața e socotit **deopotrivă** *cu* cel mort în furci [...] (Slavici, A., 327); „A intrat în războiul de front nu de birouri, **dimpreună** *cu* ceilalți unsprezece frați ai lui" (Arghezi, P. T., 148) [12]; „A intrat să se scalde în Lacul lui Bădel, **împreună** *cu* nevastă-sa [...]" (Neagu, Î., 59); „Ba nu, n-am lăsat-o singură, am lăsat-o acolo **laolaltă** *cu* toți morții noștri [...]" (Stancu, C. I., 193).

DIRECT și **DREPT** însoțesc mai ales prepoziții și locuțiuni prepoziționale cu valoare locală. Deosebim două situații:

a. Adverbele **direct** și **drept** întăresc direcția indicată de prepoziție, avînd valorile „în linie dreaptă", „fără ocol" [13]: „Cunoscînd-o, cîinele lui Lipan veni **drept** *la* dînsa și i se așternu la picioare" (Sadoveanu, B., 118).

b. Adverbul **drept** are valorile „tocmai", „exact" [14], „fix": „[...] veni **drept** *în fața* biroului la care stătea Vică [...]" (Popescu, V. O., 112).

DOAR exprimă restricția [15] și exclusivitatea [16], valori primite și de prepozițiile și de locuțiunile prepoziționale în fața cărora apare adverbul: „Și nu cred că era vorba **doar** *de* admirația ce i-o purta lui Gaugain [...]" (Popescu, F, 128—129). Și el se poate combina cu mai toate prepozițiile și locuțiunile prepoziționale.

Adverbul poate fi încadrat uneori în locuțiunea prepozițională: Au venit toți, cînd au fost chemați, *afară* **doar** *de* unul pe care n-au putut să-l anunțe la timp.

EXACT are valori apropiate de adverbele **chiar** și **tocmai** [17]: „Știi [...] că Gicu al meu a făcut **exact** *ca* Pavel Berechet?" (Neagu, Î., 131).

Adverbul **exact** poate fi precedat de alte adverbe: „Încolo se purtau **aproape exact** ca înainte" (Călinescu, B. I., 627). Ambele adverbe nuanțează valoarea prepoziției.

---

[10] Pentru valoarea restrictivă, vezi DLRM, p. 219, și *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. I, București, 1963, p. 309 (în continuare: GA, I).

[11] Pentru interpretarea acestor adverbe împreună cu prepoziția *cu* drept locuțiuni prepoziționale care introduc complemente circumstanțiale sociative, vezi *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. II, București, 1963, p. 191 (în continuare: GA, II).

[12] Exemplul e luat din GA, II, p. 191.

[13] DLRM, p. 262.

[14] DLRM, p. 262.

[15] DLRM, p. 255.

[16] GA, I, p. 309.

[17] DLRM, p. 283.

IMEDIAT şi **ÎNDATĂ** întăresc prepoziţia *după*, avînd valorile „numaidecît" [18] şi „în grabă" : „Zilele astea [...] **imediat** *după* armistiţiu s-au arătat pentru mulţi zile nepreţuite, dar şi numărate" (Bănulescu, I. B., 173) ; „Rolul ei social era imens şi recunoscut, şi vocaţia ei se relevă definitiv **aproape îndată** *după* vîrsta de treizeci şi cinci de ani" (Călinescu, B. I., 347).

ÎNDEOSEBI imprimă prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale valorile „în special" şi „cu precădere". Deşi apariţia adverbului e posibilă în faţa tuturor prepoziţiilor, în texte frecvenţa lui e foarte redusă : „În urma acestei declaraţii, cîţiva partizani solicitanţi compuseră o serie de articole împotriva modernismului în arhitectură aplicat **îndeosebi** *la* clădirile sacre, încercînd a le plasa în marile gazete" (Călinescu, B. I., 486).

ÎNTOCMAI întăreşte valoarea modal-comparativă a lui *ca*, avînd valori apropiate de ale adverbelor **chiar** şi **exact** : „Dăscăliţa îşi trecu mîna peste frunte, parcă ar fi vrut să-şi alunge din creieri gîndurile care năvăleau s-o chinuiască **întocmai** *ca* nişte stafii nemiloase" (Rebreanu, N., 232).

MAI imprimă conectivelor următoarele valori :

a. „în plus", „pe deasupra", „încă şi" : „Cu una cu alta, **mai** *cu* ce avea de la părinţi, scoase apă din piatră şi ajunse a fi jinduit de multe fete din sat" (Delavrancea, S., 24) [19].

b. „aproape" şi „chiar" : „Vasile a stat trei ani închis, **mai** *din* nimic [...]" (Bănulescu, I. B., 189).

MĂCAR are valori limitative, restrictive, valori pe care le primesc prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale în faţa cărora apare adverbul : „Anton îl dădu la o parte ca un orb, împingîndu-l cu pieptul, fără să se uite la el şi fără să se abată **măcar** *cu* un pas din drumul lui" (Preda, Î. P., 74) ; „[...] nu trebuie să le repeţi, **măcar** *în faţa* noastră" (Ivasiuc, P., 21).

Măcar apare uneori înaintea conectivelor precedat de alte adverbe sau locuţiuni adverbiale :

cel puţin : Eşti obligat să-mi dai cartea, **cel puţin măcar** *pentru* o zi sau două din săptămînă.

fie : „Smărăndache ar fi gustat îndeosebi un loc în diplomaţie, **fie măcar** *ca* simplu ataşat de presă [...]" (Călinescu, B. I., 414).

nici : „La Parasca nu m-am mai uitat, **nici măcar** *cu* coada ochiului" (Lăncrănjan, C., 297).

MULT poate sta în faţa prepoziţiei *după*, precizîndu-i şi întărindu-i valoarea temporală : „La începutul lunii aprilie, nu **mult** *după* ocuparea Cehoslovaciei şi a Memelului, Pomponescu fu cooptat în guvern [...]" (Călinescu, B. I., 389).

Adverbul poate fi la gradul superlativ absolut : „Bădulescu e încă slăbuţ, căci era **foarte mult** *în urma* celorlalţi" (Nedelcu, Î., 115).

NICI are valoare restrictivă. Întăreşte conectivele numai în propoziţii negative : „Acum viaţa omului nu preţuieşte **nici** *cît* o ceapă degerată" (Stancu, Ş., 396).

[18] DA, p. 487.

[19] Valoarea adverbului şi exemplul sînt luate din DLR, p. 38.

Nici apare în corelație cu el însuși, tot cu valoare adverbială [20]: Doi colegi întîlniți pe sală nu-i dădură nici o importanță **nici** *într-un* sens, **nici** *în* altul.

NUMAI apare foarte des în fața prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale. Valorile sale principale sînt restricția și exclusivitatea [21]: „Și astfel, conversația se învîrti **numai** *asupra* copiilor [...]" (Călinescu, B. I., 396).

Adverbul **numai** poate apărea repetat, ceea ce contribuie și mai mult la întărirea valorii sale restrictive: „Vorbeam cu bătrîna și mă gîndeam la Parasca, **numai** și **numai** la ea" (Lăncrănjan, C., 23).

El poate fi precedat de alte adverbe, care întăresc, la rîndul lor, prepozițiile sau locuțiunile prepoziționale:

aproape: „**Aproape numai** *cu* contribuția sa personală dădu la tipar moțiunea [...]" (Călinescu, B. I., 579).

chiar: **Chiar numai** *pentru* cîteva ore, tot va trebui să mergi la el.

chiar + **și**: Îl sîcîia mereu cu întrebări în speranța că-i va da cartea, **chiar și numai** *pentru* cîteva ore.

fie + **și**: „Pe Pomponescu, faptul de a fi solicitat, **fie și numai** *de* familie, îl măgulea, funcția însăși îi producea unele suspiciuni" (Călinescu, B. I., 391).

mai: „Curtea-i strîmtă, **mai numai** *cît* o grădiniță de flori și în curte crește iarbă măruntă și tînără" (Agîrbiceanu, D. I., 89).

și: Dacă-i vei împrumuta **și numai** *pentru* cîteva ore volumul, va fi foarte mulțumit.

SPECIAL întărește valoarea finală a prepoziției *pentru*, imprimîndu-i valorile „intenționat" și „îndeosebi": Am venit la voi **special** *pentru* problema excursiei.

STRICT imprimă conectivelor valori restrictive, apropiate de ale adverbului **doar**: Aceste bunuri, care altădată erau **strict** *în* posesia cîtorva oameni, au devenit azi ale întregului popor.

ȘI [22] oferă conectivelor valori apropiate de ale adverbelor **chiar** și **tocmai**. Are o foarte mare frecvență în fața prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale: „Ce-o fi cu dumneavoastră o fi **și** *cu* noi" (Camil Petrescu, U. N., 306) [23]; Stă **și** *în fața* casei.

Și apare în corelație cu el însuși [24]: „Ne potriveam **și** *la* gusturi **și** *la* preferințe literare" (Pușcariu, C. V., 58).

Uneori adverbul *și* poate fi precedat de alte adverbe:

chiar: „**Chiar și** *față de* Indolenta, Pomponescu avea un chin" (Călinescu, B. I., 417).

pînă: „A trebuit să se păzească **pînă și** *de* focul armatei românești" (Bănulescu, I. B., 172).

---

[20] Vezi GA, I, p. 395, și GA, II, p. 214.

[21] GA, I, p. 309, și DLRM, p. 548.

[22] În legătură cu *și* adverbial vezi Marie Therèse Kerschbaumer, *Și adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, în SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 365—374.

[23] Îmbinarea **și** *cu* pe care o prezentăm noi diferă de cea prezentată de GA, II, p. 213, și de C. Milaș în *Despre natura compunerii (și) cu*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 125—131.

[24] În legătură cu **și** ... **și**, vezi GA, II, p. 214.

TAMAN şi **TOCMAI** au aceleaşi valori ca adverbele **chiar, întocmai, exact** şi **precis** [25]. **Tocmai** are şi el o frecvenţă mare în faţa prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale: „Eşti **taman** *ca* călugăriţa aia mititică [...]" (Neagu, Î., 82).

Ne-am certat cu el **tocmai** *din pricina* problemei pe care n-a vrut s-o rezolve.

Tocmai poate fi precedat de locuţiuni adverbiale: Cînd s-a pus problema plecării lor, au fost ajutaţi foarte mult **mai ales tocmai** *de* cei care nu erau obligaţi să facă acest lucru.

TOT imprimă prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale ideea de „durată", „continuitate" şi „persistenţă" [26]: „**Tot** *din cauza* boalei, recepţiile erau simple [...]" (Bengescu, C., 86); „— Să-l iertăm, Măria-Ta, propuse **tot** *în* glumă vtori logofătul Barbu Merişanu [...]" (Barbu, P., 120).

II. *Locuţiuni adverbiale*

CEL MULT are o valoare restrictivă, concretizată în nuanţele „în cazul cel mai favorabil", „în cazul extrem" [27]: „Acoperirea cu gulere pe balene era un procedeu perimat, recomandabil **cel mult** *pentru* octogenare în ultima fază a decrepitudinii" (Călinescu, B. I., 399).

CEL PUŢIN împrumută conectivelor valorile „măcar", „barem" şi „încalte" [28]: „**Cel puţin** *faţă de* mine te arătai înainte prevenitor şi ocoleai insultele" (Bănulescu, I. B., 174).

COT LA COT, LA UN LOC [29] şi **LA RÎND** apar în faţa prepoziţiei *cu*, întărîndu-i valoarea asociativă: Munceşte **cot la cot** *cu* el; „Culege o poală de somnoroasă pe care o fierbe **la un loc** *cu* o vadră de lapte dulce" (Creangă, P., 214) [30]; „[...] muncea **la rînd** *cu* el şi cu alţii [...]" (Stancu, C. I., 110).

CU MULT are valoarea „în foarte mare măsură" [31]: În viaţa sa întîlnise tot timpul oameni **cu mult** *sub* puterile sale.

CU PUŢIN apare în faţa conectivelor cu sensul „în foarte mică măsură": „[...] fu arestat împreună cu alţii, apoi eliberat, în fine rearestat **cu puţin** *înaintea* procesului" (Călinescu, B. I., 327—328).

CU TOTUL are valorile „ în întregime", „pe de-a-ntregul" şi „complet" [32]: „Sînt **cu totul** *alături de* dumneata!" (Călinescu, B. I., 518).

DE-ABIA are valori restrictive, apropiate de ale adverbelor **doar** şi **numai**: „Şi Moise **de-abia** *în* cofetărie şi-a dat seama ce-i trecuse prin cap lui Nicolae [...]" (Popescu, F, 275).

DE-A DREPTUL conferă conectivelor valorile „în mod direct", „nemijlocit" şi „fără înconjur" [33]: „Pentru cărţi făcuse rafturi date cu lac, **de-a dreptul** *în* perete" (Călinescu, B. I., 511).

ÎN ADEVĂR are valorile „chiar", „întocmai", „taman" şi „exact": „[...] scotoci prin rafturile întunecoase ale crîşmei, găsi, scoase, aduse şi puse pe tejghea o cutie **în adevăr** *cu* sardele" (Hogaş, O., 144).

[25] DLRM, p. 845 şi 866.
[26] GA, I, p. 307, şi DLRM, p. 869.
[27] DA, s.v. *cel*.
[28] DA, s.v. *cel*.
[29] Pentru tratarea îmbinării *la un loc cu* drept locuţiune prepoziţională, vezi GA, II, p. 191.
[30] Exemplul e luat din GA, II, p. 191.
[31] DLRM, s.v. *mult*.
[32] DLRM, s.v. *tot*.
[33] DLRM, s.v. *drept*.

ÎN SPECIAL imprimă prepozițiilor valorile „mai ales", „îndeosebi" și „în speță" [34]: „[...] accentul ar fi căzut **în special** *asupra* polemicii" (Călinescu, B. I., 583).

LA FEL întărește valoarea modal-comparativă a lui *ca*: „A fi învățător înseamnă a fi **la fel** *ca* Niculaie Apostol din romanul lui Cezar Petrescu [...]" (Nedelcu, Î., 117—118).

MAI ALES este cea mai frecventă dintre locuțiunile adverbiale care apar în fața prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale, imprimîndu-le acestora valorile „îndeosebi", „mai cu seamă" [35] și „în special" [36]. Se poate combina cu aproape toate prepozițiile și locuțiunile prepoziționale: „Dar privirile lui erau ațintite **mai ales** *asupra* lui Anghel [...]" (Pușcariu, C. V., 178—179); „I se înfipsese în creier ideea, **mai ales** *în urma* retragerii din partea negustorului a propunerii de a construi cinematograful, că va cădea în mizerie" (G. Călinescu, B. I., 637).

MAI DEGRABĂ este sinonimă cu **mai curînd** [37]: „[...] obrazul lung, pietros, smead, asprit întrucîtva ca al muntenilor, reținea atenția **mai degrabă** *datorită* unei apăsări drăcești ce-i fierbea în sînge" (Neagu, Î., 111).

MAI MULT apare în fața conectivelor cu valorile „mai ales" și „îndeosebi" [38]: „Pînă atunci, Sihla era pentru mine o închipuire ce ținea **mai mult** *de* domeniul poveștilor" (Hogaș, O., 78).

PUR ȘI SIMPLU imprimă conectivelor valori apropiate de ale adverbului **numai**: Aceste lucruri s-au întîmplat **pur și simplu** *din* neglijența sa și nu cum a povestit el celor cu care s-a întîlnit; S-a dus acolo **pur și simplu** *pentru* a citi și nu pentru altceva.

III. *Concluzii*

1. Cele mai frecvente adverbe și locuțiuni adverbiale dintre cele analizate de noi sînt: **chiar, decît, doar, măcar, nici, numai, tocmai, și, mai ales**. Ele pot să apară în fața principalelor prepoziții și locuțiuni prepoziționale ale limbii române. Alte adverbe și locuțiuni adverbiale au o frecvență mai redusă, putîndu-se distribui numai cu anumite prepoziții și locuțiuni prepoziționale: **abia** apare mai ales în fața conectivelor cu valoare temporală; **așa** apare numai în fața lui *ca*; **deopotrivă, dimpreună, laolaltă, cot la cot, la un loc** și **la rînd** se distribuie numai cu prepoziția *cu*; **imediat** și **îndată** apar numai în fața prepoziției *după*; **întocmai** se distribuie mai ales cu *ca* etc.

2. Unele dintre adverbele analizate pot să apară în corelație cu ele înșeși. Este cazul adverbelor **nici** și **și**: **nici... nici** (Nu văzuse nici un cîine, **nici** *în* curte, **nici** *în* casă); **și... și** („Ne potriveam și *la* gusturi și *la* preferințe literare" — Pușcariu, C. V., 58).

---

[34] DLRM, s.v. *special*.
[35] DA, s.v. *ales*.
[36] DLRM, s.v. *ales*.
[37] DLRM, s.v. *degrabă*.
[38] DLRM, s.v. *mult*.

3. Altele se pot repeta, întărind în felul acesta şi mai mult valoarea prepoziţiei în faţa căreia apar : **numai şi numai** („Vorbeam cu bătrîna şi mă gîndeam la Parasca, **numai şi numai** la ea" — Lăncrănjan, C., 23).

4. Multe dintre adverbele analizate pot fi precedate de alte adverbe, tot din categoria celor prezentate pe parcursul cercetării. În această situaţie, ambele sau tustrele adverbele întăresc valoarea prepoziţiilor sau a locuţiunilor prepoziţionale respective. Normal că şi între adverbe există o determinare de la stînga la dreapta, adică primul îl determină pe al doilea şi al doilea pe al treilea, în cazul în care adverbul respectiv e precedat de două adverbe. Iată adverbele care sînt precedate de alte adverbe : **chiar (nici chiar), exact (aproape exact), îndată (aproape îndată), măcar (cel puţin măcar, fie măcar, nici măcar), numai (aproape numai, chiar numai, şi numai, mai numai, chiar şi numai, fie şi numai), şi (chiar şi, pînă şi)** şi **tocmai (mai ales tocmai)** [39].

În general, fiecare adverb e precedat de un singur adverb sau de o singură locuţiune adverbială. Un singur adverb face excepţie, şi anume adverbul **numai**, care e precedat de două adverbe : **chiar şi şi fie şi.**

5. Adverbele şi locuţiunile adverbiale analizate pe parcursul lucrării noastre nu întăresc şi nu determină decît prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale în faţa cărora stau. Deci ele nu influenţează cu nimic valoarea cuvintelor de după prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale [40].

6. Indiferent de valorile prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale pe care le întăresc, adverbele şi locuţiunile adverbiale de care am vorbit sînt adverbe şi locuţiuni adverbiale de mod, păstrîndu-şi această valoare în toate contextele.

Valoarea modală a acestor adverbe şi locuţiuni adverbiale, cu diferitele ei nuanţe şi aspecte prin care se manifestă, se reduce, în esenţă, la întărirea, precizarea sau nuanţarea valorii relaţionale a prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale în faţa cărora stau.

7. Aceste adverbe şi locuţiuni adverbiale nu au funcţie sintactică[41], ci numai una semantică, de întărire şi precizare a valorii prepoziţiilor şi a locuţiunilor prepoziţionale cu care se distribuie.

8. Precizăm că adverbele şi locuţiunile adverbiale respective nu formează locuţiuni prepoziţionale împreună cu prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale în faţa cărora apar. Dovada că nu avem locuţiuni, ci numai prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) întărite de adverbe (locuţiuni adverbiale), o constituie faptul că acestea din urmă (adverbele şi locuţiunile adverbiale) pot fi omise din faţa prepoziţiilor şi a locuţiunilor prepoziţionale fără ca enunţul să devină nelogic.

---

[39] Pentru toate aceste situaţii, vezi exemplele din cuprinsul articolului.

[40] Pentru o tezâ deosebită în această problemă, anume că adverbele întăresc şi determină întregul grup (prepoziţie + cuvîntul cerut de prepoziţie), vezi Gh. N. Dragomirescu, *op. cit.*, p. 39, şi S. Stati, Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 71.

[41] Vezi şi Gh. N. Dragomirescu, *Elemente în propoziţie şi frază, cu funcţie gramaticală zero*, în LL, 23, 1969, p. 120.

SUR LE RÔLE DES ADVERBES (DES LOCUTIONS ADVERBIALES) DU GROUPE „ADVERBE + PRÉPOSITION (LOCUTIONS PRÉPOSITIVES)"

RÉSUMÉ

La présence des adverbes et des locutions adverbiales devant les prépositions et les locutions prépositives est caractéristique pour le roumain. Ceux-là renforcent et précisent la relation qu'expriment les mots de liaison devant lesquels ils apparaissent. Le chiffre de ce type d'adverbes et de locutions est assez élevé, et ils ne forment aucunement de locutions prépositionnelles avec les connectifs qui suivent. Dans cette position, ces adverbes et locutions adverbiales n'ont pas de fonction syntaxique, mais, et nous l'avons d'ailleurs montré plus haut, uniquement une valeur sémantique de renforcer et de préciser la relation établie par les mots de liaison qu'ils précèdent.

Tous les adverbes et les locutions que nous avons analysés appartiennent au groupe de „manière", et ils conservent cette valeur dans tous les contextes, sans être influencés par le caractère et la valeur des mots qui suivent. Ils ne font que renforcer et préciser les prépositions et les locutions prépositives et n'ont aucune influence sur les mots qu'elles introduisent.

Septembrie 1972

Universitatea „Babeș-Bolyai", Facultatea de filologie Cluj, str. Horea, 31

PROBLEMA PREFIXELOR „ASPECTUALE" ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ANDREI MIȘAN

1. Prefixele verbale ale limbii române au fost incomplet studiate pînă în prezent, mai ales din punctul de vedere al rolului și funcțiunilor pe care le îndeplinesc în limbă.

Prefixele verbale au implicații în întreaga discuție despre așa-zisul aspect verbal, a cărui existență la verbul românesc este admisă de către unii lingviști români și străini. Ele au de asemenea un rol foarte important în formarea noilor verbe și a diferitelor tipuri de *Aktionsart*.

Nu vom relua aici discuția asupra așa-zisului aspect verbal românesc în întregimea sa, întrucît aceasta am făcut-o cu o altă ocazie [1]. În cele ce urmează ne propunem să cercetăm mai pe larg valorile și rolul prefixelor verbale din limba română literară și din subdialectul bănățean. Nu vom aduce în discuție problema prefixelor verbale din istroromână, pentru că aici ele prezintă unele particularități și deosebiri, care vor constitui obiectul unei cercetări ulterioare.

2. Definind prefixele verbale, A. V. Isačenko arată că ele sînt „morfeme cu o semantică proprie (și de sine stătătoare), se delimitează liber (și cu ușurință) pe baza analizei semantice a verbului și determină într-un fel sau altul sensul individual al verbelor simple (neprefixate)"[2]. Așadar, prefixele verbale posedă anumite sensuri, valori care le sînt proprii și datorită cărora ele determină, precizează și concretizează acțiunea verbelor la care se atașează, din mai multe puncte de vedere: spațial, temporal, cantitativ, calitativ, gradual, rezultativ, al modului de desfășurare a acțiunii etc. sau modifică complet sensul verbelor, constituind unul din principalele mijloace de formare a cuvintelor (în cazul nostru, a noilor verbe).

Determinarea prefixală nu se manifestă și nu se realizează în mod identic în toate limbile. Deosebiri nete din acest punct de vedere există

---

[1] Vezi Andrei Mișan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal*, II. *Există aspect verbal în limba română?* CL, XV, 1970, nr. 1, p. 131—143.

[2] A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija*, II. *Glagol*, Bratislava, 1960, p. 148.

între limbile care cunosc categoria morfologică a aspectului verbal (cum sînt limbile slave), pe de o parte, și limbile care nu au această categorie (din rîndul cărora considerăm că face parte și limba română), pe de altă parte.

2.1. *În limbile slave* prefixele verbale au două tipuri de valori și, în dependență de aceasta, două funcțiuni strîns legate între ele: a) *valoare lexicală și funcțiune derivațională* (de formare a cuvintelor) și b) *valoare gramaticală și funcțiune de perfectivare* (de schimbare a categoriei gramaticale a aspectului — din imperfectiv în perfectiv), fără, însă, ca în acest proces ele să creeze perechi aspectuale de verbe.

Determinarea prefixală se manifestă, deci, în aceste limbi pe două planuri: lexical și gramatical.

Aceste două valori și funcțiuni sînt atît de strîns legate între ele, încît, cu foarte mici excepții, nu se pot realiza independent una de alta, astfel că în procesul de formare a unui nou verb sau a unei noi nuanțe de sens se formează concomitent și un nou aspect, și anume perfectivul.

Prefixele reprezintă în primul rînd mijlocul principal de formare a noilor verbe, a noilor sensuri sau nuanțe de sens la verbe [3]. Deci valoarea și funcțiunea de bază a lor este cea lexicală, derivațională, iar cea gramaticală, de perfectivare, este secundară, o însoțește pe prima și derivă din ea, fiind un produs secundar al ei. Așa, de exemplu, în limba rusă „derivarea verbelor prefixate aparține, de regulă, formării cuvintelor și este însoțită doar de apariția sensului gramatical al aspectului perfectiv. Sensul aspectual apare, așadar, în calitate de produs legic, dar nu ca principal, ci ca un produs secundar al formării cuvîntului" [4]. La aceasta se cuvine să mai adăugăm precizarea lui V. V. Vinogradov, care arată că „sensul perfectiv pe care prefixele îl conferă verbului apare ca rezultat al acelor mutații lexicale pe care ele le produc în structura semantică a cuvîntului, îmbinîndu-se cu teme ce au un conținut semantic bine determinat" [5]. Pentru ilustrarea acestui proces vom lua un singur exemplu, acela al verbului rusesc simplu *idti* și al derivatelor sale prefixate. Verbul simplu *idti* exprimă la modul cel mai general acțiunea de „a merge (pe jos)" și este de aspect imperfectiv. Derivatele sale prefixate se deosebesc de el atît prin sensul lexical, ele sînt cuvinte absolut noi, de sine stătătoare, cît și prin sensul gramatical, toate sînt de aspect perfectiv. Așadar, determinarea lexicală este însoțită de determinarea gramaticală, ea se combină cu sensul general al aspectului perfectiv, care prezintă acțiunea în integritatea sa, ca un tot unitar, indivizibil. *Idti* „a merge": *vojti* „a intra, a pătrunde", *vzojti* „a (se) urca", *vyjti* „a ieși", *dojti* „a ajunge, a merge pînă la, a sosi la", *zajti* „a intra, a trece pe la cineva, a intra în trecere", *najti* „a găsi, a descoperi", *obojti* „a înconjura, a ocoli, a evita",

[3] Vezi *Grammatika russkogo jazyka*, vol. I, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1953, p. 18; V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, Moscova — Leningrad, 1947, p. 499; *Gramatica limbii române*, ed. a II-a revăzută și adăugită, vol. I, București, Edit. Academiei, 1963, p. 43 (în continuare: *Gram. rom.*[2]).

[4] *Sovremennyj russkij jazyk*, II. *(Morfologija, Sintaksis)*, sub red. E. M. Galkina-Fedoruk, Moscova, 1954, p. 150; vezi și I. S. Maslov, *Rol' tak nazyvajemoj perfektivacii i imperfektivacii v processe vozniknovenija slavjanskogo glagol'nogo vida*, „Issledovanija po slavjanskomu jazykoznaniju", Moscova, 1961, p. 167.

[5] V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*..., p. 533.

otojti „a se depărta, a se retrage, a da înapoi, a se da la o parte", *perejti* „a trece, a traversa", *pojti* „a merge, a se duce, a pleca, a porni, a se îndrepta", *podojti* „a se apropia", *prijti* „a veni, a sosi", *projti* „a trece, a trece pe lîngă, a trece mai departe", *razojtis'* „a se duce, a se împrăştia, a se despărţi", *sojti* „a coborî, a se da jos", *sojtis'* „a se aduna, a se întruni, a se întîlni", *ujti* „a se duce, a pleca, a porni".

Determinarea prefixală poate să aibă caracter pur lexical, fără a fi însoţită de determinarea gramaticală, în cazurile (relativ rare) cînd prefixele se adaugă verbelor care sînt deja de aspect perfectiv. Ex. *pustit'* pf. „a lăsa, a da voie, a da drumul", şi derivatele : *vpustit'* pf. „a lăsa să intre, a da drumul înăuntru", *vypustit'* pf. „a lăsa să meargă, a da drumul", *otpustit'* pf. „a lăsa să plece". Verbele prefixate califică, determină, concretizează acţiunea. Din punct de vedere gramatical aici nu se schimbă nimic : atît verbul simplu, cît şi derivatele prefixate sînt perfective.

În concluzie, subliniem încă o dată că determinarea prefixală în limbile care cunosc aspectul verbal se realizează concomitent atît pe plan lexical, cît şi pe plan gramatical, de unde rezultă că şi cele două funcţiuni ale prefixelor — lexicală şi gramaticală — sînt organic legate între ele, nu pot fi separate şi nu se pot realiza independent. Atragem însă atenţia asupra faptului că perfectivarea (schimbarea aspectului din imperfectiv în perfectiv în procesul de formare a unui nou verb) nu poate şi nu trebuie să fie confundată cu mecanismul de formare a perechilor aspectuale morfologice.

2.2. Situaţia *în limbile care nu au aspect verbal*, cum este şi limba română, este cu totul alta. Prefixele verbale ale acestor limbi au doar o singură valoare — cea lexicală — şi o singură funcţiune — cea de formare a noilor cuvinte (verbe), lipsindu-le valoarea gramaticală şi funcţiunea de perfectivare. Această realitate este recunoscută şi de *Gramatica limbii române*, unde se arată că „prefixele au în limba română numai valoare lexicală, de elemente cu care se formează cuvinte noi (fie numai cu ajutorul prefixelor : *încrede*, *desface*..., fie cu adăugarea simultană a unor sufixe în aşa-numitele derivate parasintetice : *înflori*)" [6]. În limba română prefixele nu au niciodată rol gramatical [7].

Faţă de această situaţie, despre care am mai avut ocazia să vorbim [8] şi asupra căreia revenim, nu toţi lingviştii şi cercetătorii limbii române au păreri identice.

3. De cîţiva ani încoace se încearcă să se acrediteze ideea că unele prefixe verbale ale limbii române literare şi ale subdialectului bănăţean ar avea şi valoare gramaticală şi funcţiune de perfectivare, aspectuală. Sînt idei şi ipoteze care revin destul de des în anumite materiale, deşi nu sînt argumentate şi sprijinite de fapte concrete. Adunate la un loc, aceste afirmaţii ar putea să creeze falsa impresie a existenţei reale la

---

[6] *Gram. rom.* [2], p. 43.

[7] Vezi şi Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvîntului*, SG, II, 1957, p. 6; I. Rizescu, *Prefixe noi neproductive şi puţin productive*, SMFC, III, 1962, p. 22; idem, *Prefixe „asemantice"*, PLG, I, 1959, p. 158.

[8] Andrei Mişan, *Categoria gramaticală a aspectul verbal*, II..., p. 139.

cîteva prefixe româneşti a aşa-numitelor valori sau sensuri aspectuale, a capacităţii acestora de a crea perechi aspectuale de verbe, ceea ce ar atrage după sine admiterea existenţei la verbul românesc a categoriei gramaticale (morfologice) a aspectului verbal.

Privitor la originea valorii gramaticale a prefixelor româneşti, unii autori preferă să nu o abordeze, alţii o consideră moştenire din latină sau introdusă sub influenţă slavă. După această ultimă părere, valoarea gramaticală şi funcţiunea de perfectivare a pătruns în limba română odată cu împrumutarea de către aceasta a unor prefixe din slavă sau din unele limbi slave.

3.1. *Gramatica limbii române* conţine afirmaţii greşite şi contradictorii atît cu privire la aspect, cît şi cu privire la prefixe : „limba română nu are categoria morfologică a aspectului la verb, întrucît caracterul imperfectiv sau perfectiv al acţiunii nu se exprimă într-o formă organizată : aspectul se exprimă în limba noastră fie prin mijloace lexicale *(a merge* faţă de *a umbla)*, destul de rar prin formaţii cu prefixe *(a adormi* faţă de *a dormi)*, fie prin îmbinări cu verbe care exprimă lexical ideea de începere, continuare sau terminare a acţiunii *(începe a plînge)*, fie prin unele valori ale timpurilor *(imperfectul faţă de perfectul simplu)*" [9].

În urma unei lecturi atente a acestui pasaj, aflăm că limba română nu are aspect morfologic, dar acţiunea verbală are totuşi caracter imperfectiv şi perfectiv, şi acelaşi aspect, care lipseşte limbii române, se exprimă prin mijloacele enumerate, printre care şi formaţii cu prefixe, deşi se exemplifică numai cu un singur prefix şi numai cu un singur verb. Mai aflăm apoi, cum am mai arătat şi mai înainte [10], că prefixele au numai valoare lexicală, fapt cu care sîntem întru totul de acord, ca pe aceeaşi pagină să citim că „există însă şi situaţii în care valoarea unor prefixe este apropiată de valoarea unor elemente gramaticale [...]. Unele prefixe au valoare aspectuală : *a-* în *adormi*" [11]. Aşadar, este vorba despre acelaşi prefix *a-* şi despre acelaşi verb *adormi*, opus lui *dormi*.

3.2. Ideea că limba română cunoaşte deosebirea dintre perfectiv şi imperfectiv, care ar decurge din caracterul durativ-nondurativ sau momentan al acţiunii, şi că prefixele ar servi la exprimarea acestor categorii o întîlnim şi la acad. Iorgu Iordan, care afirmă că „uneori servesc şi prefixele ca mijloc de exprimare a categoriilor gramaticale. Aceasta se întîmplă la verbe, cînd intervine deosebirea de aspect verbal (de durată a acţiunii). Limba română cunoaşte deosebirea dintre verbele perfective, a căror acţiune e concepută ca durînd o singură clipă, şi cele imperfective, a căror acţiune (identică în ceea ce priveşte conţinutul cu a verbelor perfective corespunzătoare) este imaginată ca durînd mereu , dar nu posedă decît în mod cu totul excepţional mijloacele necesare pentru exprimarea acestei deosebiri. Este, de pildă, cazul verbului *adormi*, alături de *dormi*, primul perfectiv (acţiunea durează un singur moment), al doilea imperfectiv (acţiunea durează mereu, adică vreme îndelungată). Vor mai fi existînd fapte asemănătoare, pe care rămîne să le descoperim,

[9] *Gram. rom.* [2], p. 40.
[10] Vezi nota 6.
[11] *Gram. rom.* [2], p. 43.

dar ele sînt, cu siguranţă, extrem de puţine şi de aceea nu contează pentru structura gramaticală a limbii noastre" [12].

Părerile care urmează acceptă, într-un fel sau altul, introducerea în limba română a procedeului slav de perfectivare a verbelor, împrumutul de prefixe slave în limba română literară şi în subdialectul bănăţean.

3.3. Acad. Al. Rosetti consideră că „în contact cu limbile slave, procedeul slav de perfectivare a verbelor a fost introdus şi în limba română", dar „el nu a devenit... un instrument gramatical des întrebuinţat (...): *po-*, în *ponegri; pre-*, în *preface, prelucra, presăra*; *răs-*, în *răscumpăra, răsfira, răstălmăci* [...]; *ză-*, în *zăurdi, zăuita* etc." [13]. În alt loc afirmă că „un foarte mare număr de verbe se formează cu prefixe şi sufixe slave"[14], dînd ca exemple prefixele *ne-*, *po-*, *pre-*, *pro-*, *răs-*, *ză-*, iar într-un capitol de încheiere revine şi insistă asupra faptului că „la verb trebuie semnalată perfectivarea unor verbe româneşti..." [15].

3.4. Greşită este şi părerea lui I. Fischer, care consideră că una din sarcinile cercetătorului prefixelor româneşti este „stabilirea valorii aspectuale a prefixelor şi acest lucru este cu atît mai interesant, cu cît unele prefixe româneşti sînt împrumutate din limbile slave sau s-au dezvoltat sub influenţă slavă. Astfel, ar trebui studiat rolul în legătură cu noţiunea de aspect al prefixului *pre- (preface, prelucra, prelungi, prelinge;* cf. sl. *pre-); categorii* de aspect înrudite se vor găsi în studiul prefixelor *răs- (răstălmăci, răzgîndi, răsfoi, răsfrînge;* cf. sl. *raz-); stră- (străluci, străpunge, străfulgera, străbate)*" [16].

3.5. Printre multiplele sensuri ale prefixului *răs- (răz-)* în limba română, Gh. Bulgăr [17] şi R. Ocheşanu îi atribuie acestuia şi pe cel de a deosebi aspectul: „deosebirea între *războiu* şi verbul simplu *a boli* «a suferi de o boală lungă, a fi bolnav timp îndelungat» nu este decît din punctul de vedere al aspectului" [18].

3.6. Sînt considerate aspectuale prefixele verbale *do-*, *pri-*, *pro-*, *ză-* din subdialectul bănăţean. I. Coteanu spune că „un element distinctiv pentru dialectul bănăţean este întrebuinţarea, sub influenţă slavă, a trei preverbe care exprimă nuanţe de aspect: *do-*, *pro-* şi *ză-*"[19]. De asemenea,

---

[12] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 249.

[13] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 306.

[14] *Ibid.*, p. 319.

[15] *Ibid.*, p. 348.

[16] I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, SCL, V, 1954, nr. 3—4, p. 298.

[17] Gh. Bulgăr, *Prefixul răs- în limba română*, SMFC, I, 1959, p. 23.

[18] Rodica Ocheşanu, *Prefixele superlative în limba română*, SMFC, I, 1959, p. 38.

[19] I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 95.

I. Rizescu arată că prefixele *zăi-* și *do-* perfectivează acțiunea verbului la care se atașează [20], iar Maria Clopoțel afirmă că „*do-* are rolul de a forma verbe perfective" [21].

4. Considerăm că afirmațiile și ipotezele enumerate mai înainte sînt neîntemeiate și au fost generate de mai multe cauze.

4.1. Principala cauză constă în greșita înțelegere, definire și interpretare a categoriei gramaticale a aspectului verbal în general, precum și a numărului de aspecte concrete, în particular. Fără a fi fost preocupați de stabilirea tipului de categorii la care aparține aspectul verbal prin particularitățile ce-l definesc (și anume categorie morfologică), diverșii autori au definit aspectul pe baza caracterului de durată al acțiunii verbale, teză care nu mai este acceptată în aspectologie din mai multe cauze. Durata acțiunii verbale, modul desfășurării și al repartizării ei în timp etc. țin de semantica verbului și nu de aspect [22].

4.2. O altă cauză o constituie confundarea aspectului verbal cu categoria lexical-gramaticală de Aktionsart. Unele tipuri de Aktionsart sînt considerate subaspecte sau sensuri generale ale aspectelor imperfectiv și perfectiv și, în consecință, unele sensuri lexicale ale verbelor sînt luate drept sensuri gramaticale, aspectuale.

4.3. Înțelegerea greșită a rolului prefixelor verbale în latină, care este considerat de către unii lingviști ca fiind un rol aspectual, moștenit apoi și de către limba română.

4.4. În sfîrșit, considerăm că o altă cauză o constituie transpunerea situației din limbile slave în limba română, datorată unei greșite înțelegeri a influenței slave asupra limbii române și acceptării ideii că limba română a împrumutat prefixe slave și procedeul slav de perfectivare a verbelor.

5. În limba română, așa după cum am mai arătat, spre deosebire de limbile slave, prefixele verbale au numai valoare lexicală și funcțiune derivațională. Verbul românesc nu cunoaște categoria gramaticală a aspectului cu întreg sistemul său de mijloace formale de exprimare, nu cunoaște procedeul perfectivării.

5.1. Valoarea gramaticală a prefixelor și procedeul perfectivării nu au putut fi moștenite de limba română din latină, întrucît nici latina nu a avut prefixe care să fi marcat aspectul verbal, deci nu a fost cunoscut procedeul perfectivării, și ca atare latina nu a avut aspect verbal. Atît prefixele, cît și sufixele limbii latine au servit la crearea de noi verbe, de noi sensuri sau nuanțe de sens noi, de Aktionsart.

---

[20] I. Rizescu, *Prefixele regionale dacoromânești zăi- și do-*, SMFC, IV, 1967, p. 32, 34.

[21] M. Clopoțel, *Despre „aspectul" verbal în graiurile bănățene*, StUBB, Series Philologia, fasc. 1, 1964, p. 125.

[22] Vezi Andrei Mișan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal*, I. *Aspectul verbal în limbile slave*, CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 265—278.

5.2. Este inacceptabilă şi ipoteza introducerii procedeului slav de perfectivare în limba română literară şi în subdialectul bănăţean, care este legată de împrumutarea unor prefixe slave aspectuale.

Lipsindu-le valoarea gramaticală—sensurile şi nuanţele aspectuale—, prefixele româneşti nu perfectivează verbul, nu-i schimbă categoria gramaticală, ele nu creează verbe care să aparţină unui aspect perfectiv. Deşi nu sîntem de acord cu teza împrumutului de prefixe [23] (prefixe de origine slavă, latină etc.), vom arăta că E. Petrovici sublinia cu mult timp în urmă că „prefixele verbale de origine slavă în limba română au aceeaşi funcţie ca cele de origine latină: *nici unele nici altele nu perfectivează verbele, ci numai le schimbă sensul: preface (< face) e absolut analog cu străbate (< bate). Forma dintîi nu e mai perfectivă decît cea din urmă*" [24] (subl. noastră — A.M.).

5.3. În sfîrşit, nu poate fi vorba în nici un caz despre o dezvoltare independentă a valorii gramaticale şi funcţiunii de perfectivare a prefixelor, care să însoţească valoarea lexicală şi funcţiunea derivaţională.

---

[23] În mod cu totul nejustificat unele prefixe româneşti sînt considerate „străine", „de origine slavă", şi „împrumutate" de limba română din slava veche sau din unele limbi slave: bulgară, sîrbocroată. Acad. Al. Rosetti le şi tratează, ca atare, în mod separat, în capitolul închinat influenţei slave asupra limbii române (*Istoria limbii române...*, p. 319). Tot astfel consideră şi O. Densusianu prefixele *ne-, razŭ-, prea-* (*Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 245, 246—248; în trad. rom., ediţia J. Byck, Bucureşti, 1961, p. 164—165); I. Fischer: *pre-, răs-, stră-* (*Unele probleme ale formării cuvintelor...*, p. 298); Gh. Bulgăr: *răs-* (*Prefixul răs- în limba română...*, p. 17, 19—20); I. Rizescu: *ne-, răs-, pre-* (*Prefixe noi neproductive...*, p. 3), *zŭ-, do-* (*Prefixele regionale...*, p. 31, 33); *pre-* (*Prefixul pre- în limba română*, SMFC, I, 1959, p. 5), *pro-* (*Prefixul pro- în limba română*, SMFC, IV, 1967, p. 23, 28); Rodica Ocheşanu: *răz-, prea-* (*Prefixele superlative...*, p. 32—33); I. Coteanu: *pro-do-, zŭ-* „împrumutate din sîrbă" (*Elemente de dialectologie...*, p. 95); M. Clopoţel: *do-* „bănăţenii au împrumutat prefixul împreună cu sensul ce-l are din sîrbă" (*Despre „aspectul" verbal ...*, p. 125, 127).

Credem că este necesară reconsiderarea originii prefixelor în discuţie, precum şi a afixelor în general, în spiritul concepţiei lui I. Pătruţ, după care prefixele respective „nu sînt nici de origine slavă", „şi cu atît mai puţin slave", ele nu sînt împrumutate în mod izolat din slavă sau din unele limbi slave, „ci [sînt] *româneşti*, fiind extrase din cuvinte *româneşti*, împrumutate ..." din alte limbi (*În legătură cu penetrabilitatea sistemelor lingvistice*, CL, XV, 1970, nr. 2, p. 236). Aşadar, aceste prefixe sînt româneşti. Nu sînt puţine cazurile cînd ele au devenit productive şi au început să fie ataşate şi verbelor pe care româna le-a moştenit din latină sau le-a creat ulterior.

Morfemele nu se împrumută în mod izolat, ci „cuvintele împrumutate sînt acelea care vehiculează [...] dintr-o limbă în alta elemente de structură, foneme, afixe..." (E. Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în *Actes du X-e Congrès International des Linguistes*, I, Bucureşti, 1969, p. 50; vezi şi P. S. Kuznecov, „elementele derivaţionale nu se împrumută niciodată izolat, în afara cuvintelor în componenţa cărora intră", în V. I. Borkovskij, P. S. Kuznecov, *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*, Moscova, 1963, p. 266).

Trebuie subliniat faptul că aceste precizări au pentru analiza morfologică o importanţă deosebită, atît teoretică, cît şi practică.

În lumina acestei concepţii trebuie respinsă părerea că prefixele respective sînt „străine", căci „dacă sînt străine [...], ele nici nu îşi găsesc locul în cadrul limbii române, fiind utilizate, bineînţeles, numai de purtătorii limbii respective" (I. Pătruţ, *În legătură cu penetrabilitatea...*, p. 236). Ele nu sînt împrumutate, întrucît „asemenea elemente de structură se împrumută numai în situaţii cu totul speciale; am putea spune că afixele [...] împrumutate constituie excepţii" (I. Pătruţ, *În legătură cu penetrabilitatea...*, p. 236). În consecinţă, considerăm că prefixele respective nu trebuie să fie tratate în capitolele consacrate influenţei slave în morfologia şi derivaţia românească.

[24] E. Petrovici, *Al. Rosetti, Istoria limbii române. III. Limbile slave meridionale, Bucureşti, 1940*, în DR, X, 1941, p. 144.

Se pune întrebarea : există în limba română prefixe „asemantice", „goale de sens lexical", și cu funcțiune pur gramaticală, prefixe „pur aspectuale", cum se pretinde că ar exista în limba rusă, de exemplu, și care, fără a schimba înțelesul verbului, schimbă numai aspectul, adică creează perechi aspectuale? Răspunsul nu poate fi decît negativ. Este greu de imaginat, și cu atît mai greu de acceptat, că prefixele românești ar fi putut să-și piardă total sensul lexical (să se desemantizeze, să se golească de sens, să devină vide), să-și piardă rolul de formare a cuvintelor și să dobîndească un nou sens și o nouă funcțiune — de creare a perechilor aspectuale, pe care înainte nu le-au avut în nici un fel : nici ca sens și funcțiune de bază, nici însoțitoare, secundare, ca în limba rusă, de exemplu.

Verbele românești prefixate nu constituie perechi de aspect perfectiv ale verbelor simple, neprefixate, corespunzătoare. Limba română nu are opoziții de aspect între verbe derivate din aceeași temă ca în limbile slave. Verbele prefixate românești nu constituie perechi aspectuale nici cu verbele simple, neprefixate (tip $T—PT$, în care T = temă, P = prefix), nici cu verbe sufixate derivate din ele, dar de aspect opus (tip $PT — PTS$, în care S = sufix), întrucît limbii române îi este străin atît procesul perfectivării, cît și procesul imperfectivării (în limbile slave acesta din urmă este procesul de bază al creării perechilor aspectuale ideale). Astfel, verbele prefixate aduse ca exemple de către autorii citați mai înainte : *ponegri, preface, prelucra, presăra, prelungi, prelinge, răscumpăra, răstălmăci, răzgîndi, răsfoi, răsfira, războli, răsfrînge, adormi*, băn. *dogăta, doprînzi, proscoate, procufunda, zăuita, zăurdi* etc. nu sînt verbe perfective, nu sînt perechi ale verbelor simple neprefixate corespunzătoare : *negri, face, lucra, săra, lungi, linge, cumpăra, tălmăci, gîndi, foi, *fira, boli, frînge, dormi, găta, prînzi, scoate, cufunda, uita, urdi*, ci sînt verbe noi, de sine stătătoare, care exprimă acțiuni noi, altele decît cele ale verbelor simple. Între verbele simple și cele prefixate nu există identitate de sens și opoziție de aspect, ca în cazul perechilor aspectuale slave, de tipul rus. *otkryt' — otkryvat'* „a deschide".

Avînd numai valoare lexicală , prefixele românești ajută, alături de alte mijloace (lexicale, analitice, locuțiuni etc.), la formarea și exprimarea categoriei de Aktionsart, adică a particularităților desfășurării acțiunii verbale și repartizării ei în timp. Această categorie, specifică tuturor limbilor, deci și limbii române, ține de deosebirile de sens între verbele însești, de anumitele grupări semantice ale acestora, care prezintă în mod identic desfășurarea și repartizarea acțiunii verbale în timp.

Astfel, prefixul *în-* are valoare incoativă, de devenire : *îmboboci, înverzi*, exprimă trecerea într-o stare : *împroprietări, îmbărbăta, îndrăgosti, îmbălsăma* etc.

Prefixul *con-* (*co-*, *com-*) exprimă reciprocitatea acțiunii, acțiunea făcută împreună și rezultatul acesteia : *convorbi, conlucra, conlocui, cointeresa, compătimi, conviețui.*

Prefixul *pre-* are sensul de repetare a acțiunii, în urma căreia se obține, de obicei, alt obiect : *preface, prelucra, preschimba.*

Prefixul *re-* arată repetarea, reluarea acțiunii : *realege, redeschide, reangaja, recuceri, reedita;* repetarea însoțită de o nuanță nouă de sens :

recalifica „a se califica din nou" şi „a obţine o nouă calificare", *redistila*, *recoace* etc.; restabilirea situaţiei vechi: *realipi*, *reechilibra*, *reîncadra*.

5.4. Situaţia prefixelor *do-*, *pri-*, *pro-*, *ză-* din subdialectul bănăţean este identică cu cea a prefixelor din limba literară.

Prefixul *do-* se întrebuinţează pentru a indica îndeplinirea completă a acţiunii, terminarea sau ducerea ei pînă la capăt [25]: *a doajunge* „a ajunge de-a binelea, a ajunge la ţintă", *a docina* „a termina de cinat", *a dogăta* „a termina, a isprăvi de tot", *a domînca* „a mînca tot, a termina de mîncat", *a domulge* „a sfîrşi de muls", *a docurge*, *a dodescînta*, *a doafla*, *a doface*, *a se doduce*, *a doavea*, *a doîncheia*, *a docînta* etc.:

Acu-ntr-o sară ia iar vińe la iel. Numa n-o *doazuns* la iel, c-o vădzut-o lupi ş-o curs lupi după ia [26]. Mori mîndruţo, o ći scoală,/Ori *dodă*-m şî mie boală (E. P., *Folclor*... 70, 19). Ooo, nu ći ćiemi, dragă bălioară, / Că io num-oi încerca / Zîdu l-oi zîdza / Şi cînd *oi dogăta*, / Pră ćińe ć-oi scoća; / Zîdu să nu cadă, / Mărioară dragă. / În zîd o *donkiia* / Sara vińa (E. P., *Folclor*..., 143, 163). Tot natu-ş mulźi oili lui şî după śi li-*o domuls*, atunśa puńim în măsură, în cumpănă, lapćili (E. P., *Folclor*..., 143, 163). Dzăua, dźimińaţa, cînd *doprîndzîm*, copii îmblă prin sat ş-astrîng l'emńe dîla tǫće căşîl'i şî l'e pun întră drumuri. Şî sara, cînd *dośinăm*, l'e-aprindźem [27].

Prefixul *pro-* conferă verbelor sensul de repetare a unei acţiuni, adeseori de o altă persoană [28]: *a proafla* „a găsi, a afla din nou", *a procreşte* „a creşte la loc", *a proda* „a da din nou, a da la rîndul său", *a se procufunda* „a se scufunda din nou", *a prozice*, *a proface*, *a proîncăleca*, *a proîncepe*, *a se proîntoarce*, *a propleca*, *a prosocoti*, *a proscoate* etc.

Ăsta-i cînćicu lu Dragobieći cîn ş-o pierdut oili şî le-*o proaflat* (E. P., *Folclor*..., 92, 76). Atunśa dracu *să procufunda*-n iaz şî spuńa cătră dracu al mari śi vrea să facă Iorgovan cu păduria (E. P., *Folclor*..., 97, 81). Şî muieria lui o plicat cu prînzu şî o căzut şî l-o vărsat şî s-o dus năpoi în sat iară, ş-*o profăcut* dźi prînz şî iar *o proplicat* şî o aźuns cu prînzu la Mănulia, acolo, la bărbat (E. P., *Folclor*..., 60, 2). Ala să-ntorśa, o palmă-n obraz îi da. Iel *să prontorśa* şî *proda*-n ălalalt, în ortacu lui ş-atunśa să băćau ca draśi îm bisărică (E. P., *Folclor*..., 103, 82). Strîng liemńi dă noapće, *provin* cu oili sara, iar le mulg (E. P., *Folclor*..., 142, 162).

Prefixele *pri-* şi *ză-* se întrebuinţează mai rar şi nu au sensuri aşa de precise ca primele două. Ele nu au nici o influenţă asupra verbelor cu care se îmbină.

Prefixul *pri-*: *a prida*, *a prisădi* etc.

Sara vin ńamurili cu śinsta. Ieştă unu dźin ńamurili gajdźi, cari arată śinsta. O puńi pr-o sîńie. Acolo puńi piţîli, puńi un purśel fript, o

---

[25] E. Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului*, „Anuarul Arhivei de folclor", III, 1935, p. 38; I. Pătruţ, *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei (Sîrbia)*, „Anuarul Arhivei de folclor", VI, 1942, p. 333; I. Rizescu, *Prefixele regionale*..., p. 34; M. Clopoţel, *Despre „aspectul" verbal*..., p. 125.

[26] E. Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului*..., p. 139, text 153. În continuare: E. P., *Folclor*..., pagina şi nr. textului.

[27] I. Pătruţ, *Note de folclor*..., p. 336.

[28] E. Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului*..., p. 38—39.

găiń fripći, brîndză, oauă, prăjituri, răkie, lumiń aprinsă şî li *pridă* la ăl ś-arată śinsta... Şî ieştă cari śinstăsc şî bań şî li *pridau* aiéi ćiniri (E. P., *Folclor*..., 54).

Prefixul *zău-*: *zăuita*, *zăurdi*. Verbul *zăuita* „nu se opune verbului *uita*, faţă de care ar fi o formă perfectivă" [29]. În vorbire nu se întîlnesc niciodată amîndouă verbele: acolo unde apare verbul *zăuita* nu apare *uita* şi invers.

Cîm pliacă dźi la părinţî iei, strîgă mamă-sa: Leno o Moriooo, cum o kiamă, că śică să cauće năpoi, ca să nu-i *zăuićí* (E. P., *Folclor*..., 55). O vińit după turś sîrbi. Sîrbi i-o *zăgonit* pră turś (E. P., *Folclor*..., 80, 66).

5.5. Atît în limba română literară, cît şi în subdialectul bănăţean, verbele prefixate se întrebuinţează la toate trei timpurile indicativului. Întrebuinţarea lor la prezent ne arată încă o dată că nu poate fi vorba de verbe perfective, întrucît sensul acestora, de acţiune, proces prezentat în integritatea sa indivizibilă, nu este compatibil cu valoarea de prezent — acţiune, proces ce se află în cursul desfăşurării sale.

6. Concluzii. În limba română prefixele verbale nu au niciodată valoare gramaticală şi funcţiune de perfectivare a verbelor. Limba română nu are prefixe asemantice, pur aspectuale. Neavînd rol de perfectivare, de schimbare a categoriei gramaticale, prefixele limbii române nu au nici sensuri aspectuale, de creare a opoziţiilor aspectuale. Limba română nu cunoaşte nici procesul de perfectivare, nici procesul de imperfectivare, care în limbile slave stau la baza mecanismului de formare a perechilor aspectuale.

Limba română nu are categoria morfologică a aspectului verbal, ea are numai categoria lexical-gramaticală de Aktionsart, iar prefixele servesc numai pentru formarea noilor verbe, pentru formarea şi exprimarea diferitelor tipuri de Aktionsart.

Lipsa aspectului verbal în limba română şi a funcţiunii gramaticale a prefixelor verbale face inutilă tratarea lor în *Gramatica limbii române*.

Reconsiderarea problemei originii unor prefixe româneşti va face de asemenea inutilă tratarea lor în viitor în capitolele rezervate influenţelor slave asupra limbii române şi împrumuturilor.

ВОПРОС О „ВИДОВЫХ" ПРЕФИКСАХ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Целью данной статьи является установление значения и функции глагольных приставок в румынском литературном языке и в банатском говоре.

Рассматриваются различия в проявлении приставочной детерминации в славянских языках и в румынском языке. В славянских языках она проявляется в двух планах: лексическом и грамматическом и приставки имеют два типа значений и две

[29] C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, LR, II, 1953, nr. 6, p. 21.

функции: а) лексическое значение и словообразовательную функцию и б) грамматическое значение и перфективирующую функцию. В румынском языке она проявляется только в лексическом плане и приставки имеют лишь одно лексическое значение и одну функцию — словообразовательную.

Однако, существует мнение, что некоторые приставки имеют и грамматическое значение и перфективирующую функцию, что влечёт за собой и признание существования вида, с чем, однако, нельзя согласиться, и, следовательно, мы должны отвергнуть всякие объяснения и разъяснения „происхождения" данных „видовых" приставок и вида. Дальше указываются причины, способствующие появлению у нас данной концепции: ошибочное понимание, толкование и определение категории вида вообще и определение содержания двух видов в частности, смешение категории вида и способа действия, понимание некоторых приставок латинского языка и толкование их как видовых и унаследование их румынским языком, перенесение положения из славянских языков в румынский вследствие заимствования славянских „видовых" приставок и процесс перфективации глагола.

В действительности у нас приставки не имеют грамматического значения и перфективирующей функции. Нет у нас и „чистовидовых" приставок, лишённых лексического значения. Такие приставки не могли быть унаследованы из латыни, они не были заимствованы ни из славянских языков и не могли создаваться самостоятельно в румынском языке.

Mai 1972

Universitatea „Babeş-Bolyai", Facultatea de filologie Cluj, str. Horea, 31

CÎTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA FORMEI IMAGINII FIGURATIVE

DE

ELENA DRAGOȘ

0. Studiul formei imaginii figurative constituie o preocupare destul de recentă în comparație cu cel al taxonomiei sau al semanticii ei. Majoritatea încercărilor de acest fel organizează într-un capitol aparte exprimarea din punct de vedere morfologic a imaginii sau discută eventual și relațiile sintactice antrenate de imaginea figurativă [1].

Înțeleasă divers din punct de vedere semantic și deci explicată nesatisfăcător, imaginea figurativă a înregistrat o anumită suficiență și în conceperea formei ei, nesesizîndu-se relațiile care unesc elementele imaginii, ea fiind confundată, de obicei, cu o parte de propoziție corespunzătoare [2].

0.1. Fără a subaprecia aportul acestor studii la clarificarea diverselor aspecte ale formei imaginii figurative, menționăm totuși că întîlnirea, de dată recentă, dintre gramatica generativă și studiul tropilor deschide perspective științifice mai largi. După ce s-a atras atenția asupra posibilităților de aplicare a gradelor de gramaticalitate la studiul poeziei [3], s-a trecut la extinderea acestora asupra studiului literaturii în general [4].

---

[1] Vom cita doar două studii mai noi care ne-au fost accesibile, aparținînd, unul Maijei Lehtonen, *L'expression imagée dans l'œuvre de Chateaubriand*, Helsinki, 1964, celălalt lui Harry Jacobsson, *L'expression imagée dans* Les Thibault *de Roger Martin du Gard*, Lund, 1968, care au capitole mai extinse despre forma imaginii figurative.

[2] De exemplu, comparația a fost considerată mereu echivalentul stilistic al complementului circumstanțial modal comparativ. Metafora era studiată sub forma părții de vorbire prin care era exprimată etc. Totuși, metafora s-a bucurat de mai multă atenție și din acest punct de vedere amintim numai lucrarea Christinei Broocke-Rose, *A grammar of metaphor*, London, 1958.

[3] Noam Chomsky, *Some methodological remarks on generative grammars*, în „Word", 17, 1961, nr. 2; Paul Ziff, *Semantic Analysis*, Cornell University Press, 1960; Paul Ziff, *About ungrammaticalness*, Mimeographed, Univ. of Pennsylvania, 1961; Paul Ziff, *On understanding „understanding utterances"*, în J. Katz — J. Fodor (editors), *The structure of language. Readings in the philosophy of language*, Prentice-Hall, Inc. Enlewood Cliffs, New Jersey, 1964, p. 390—399 (apud Solomon Marcus, *Poetica matematică*, București, 1970, p. 152).

[4] Richard Ohmann, *Generative grammars and the Concept of Literary Style*, în „Word", 20, 1964, nr. 3, p. 423—439, sau James Peter Thorne, *Stylistics and generative grammars*, în „Journal of linguistics", vol. I, 1965, nr. 1, articol ce a stîrnit vii discuții.

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 113—126, Cluj, 1973.

Tentativa de a opera cu instrumentele acestei gramatici, printre care şi simbolul complex, în tropologie, aparţine lui Paolo Valesio [5] şi lui Paul Miclău [6], iar indicaţii de felul în care trebuie înţeleasă imaginea şi din punct de vedere sintactic le găsim la János Petöfi [7].

0.2. Deşi, în general, deosebirile dintre formele fundamentale ale imaginii figurative (comparaţia şi metafora) sînt clarificate[8], recunoscîndu-se pentru comparaţie o structură de suprafaţă constituită din minimum trei elemente (comparat, comparant şi element de legătură), iar pentru metaforă lipsa elementului de legătură sau şi a comparatului, Danielle Bouverot discută cazurile intermediare pe parcursul mai multor articole [9]. Se au în vedere construcţiile de graniţă dintre comparaţie şi metaforă, şi anume, construcţia în care elementul de legătură este exprimat prin altă clasă morfologică decît prepoziţia, precum şi cazul metaforei apoziţie.

0.3. Convenind asupra faptului că imaginea poetică sau figurativă [10] are o expresie lingvistică ce se regăseşte printre diverşi tropi şi că se constituie pe baza unei similarităţi sau a unei analogii în următoarele condiţii: „Two objects or ideas may be associated with one another in two ways: by similarity or by „contiguity", the fact that they coexist in the same mental context. Simile and metaphor arise from the former type whereas metonimy and allied figures spring from the latter" [11], vom discuta forma imaginii mai întîi din punctul de vedere al distribuţiei în plan paradigmatic, pentru ca apoi să reţinem cîteva elemente ale gramaticii transformaţionale aplicabile şi imaginii figurative.

1. Comparaţia

S-a arătat mai sus că, paradigmatic, analogia, în comparaţie, necesită apariţia a trei elemente [12]. La o analiză formală a acestui tip de imagine, atenţia trebuie egal distribuită asupra tuturor celor trei termeni,

[5] În *Esquisse pour une étude des personnifications*, în „Lingua e stile", 1961, nr. 1, p. 1—21.

[6] În *Structures formelles de l'images poétiques*, în ACLFR, II, Bucureşti, 1970, p. 571—577.

[7] În *On the structural analysis and typology of poetic images*, în „Studies in Syntax and Semantics" [Reprint], Edited by F. Kiefer, Dordrecht-Holland, 1969, p. 187—230. Definiţia propusă de ultimul cercetător este următoarea: „I call an „image" any part of a text made up of at least two syntactically related but semantically incompatible elements" (p. 191).

[8] Cf. şi Monroe Beardsley, *Figurative Language*, din *Language, Rhetoric and Style*, New York, St. Louis, San Francisco, Toronto, 1966, care defineşte metafora astfel: „When the words, „like" and „as" are dropped out of a figure, and the primary and secondary terms are jammed together, the figure becomes a metaphor. A metaphor does not state a comparison, but it suggests a comparison" (p. 78).

[9] În *Comparaison et métaphore*, în „Le français moderne", 1969, nr. 2, p. 132—148; nr. 3, p. 224—239; nr. 4, p. 301—317.

[10] A doua determinare e mai potrivită, datorită caracterului ei generalizator, putînd fi aplicată şi în cazul imaginilor din proza artistică.

[11] St. Ullmann, *The Nature of Imagery*, în idem, *Language and Style*, Oxford, 1964, p. 177.

[12] Recunoscute ca forme fundamentale ale imaginii, comparaţia e înţeleasă ca imagine explicită, iar metafora ca imagine implicită, sau, după P. Eluard: „L'image par analogie (ceci comme cela) et l'image par identification (ceci est cela)" (apud St. Ullmann, *art. cit.*, p. 180).

deoarece imaginea comparativă se constituie pe baza a trei elemente şi deci nu numai pe baza elementului relaţional şi a celui comparant, cum s-a crezut pînă acum. Deocamdată atragem atenţia asupra felului şi valorii legăturii interne [13] din cadrul imaginii, care va determina natura relaţiilor cu contextul.

Potrivit acestei situaţii, există imagini comparative simple şi imagini comparative dezvoltate; ambele forme se supun unei analize distributive ce va releva constant relaţia de subordonare pe care o contractează o parte a imaginii, şi anume, sintagma modală comparativă.

1.1. *Imaginea comparativă simplă*

Analiza distributivă functorială [14] a facilitat acordarea observaţiei formale cu cea semantică din cadrul imaginii figurative. În majoritatea studiilor [15], aceasta este privită ca fiind echivalentă cu sintagma atributivă (prepoziţie şi substantiv) sau cu sintagma modală comparativă (cu aceeaşi structură). Or, functorul prepoziţional (cel mai adesea întîlnit în comparaţia simplă) reclamă „prezenţa altor două cuvinte a căror identificare în enunţ nu face dificultăţi" [16]. Această însuşire combinatorie dublă a prepoziţiei ne explică o dată mai mult existenţa relaţiilor interne din cadrul imaginii, ca o formalizare a relaţiilor semantice pe baza cărora s-a constituit.

Astfel comparaţia simplă este formată din comparat şi o sintagmă comparativă sau este o macrostructură ternară datorită apariţiei celor trei termeni minim necesari.

Alolexemele care fenomenalizează secvenţele imaginii comparative cu inserţiile unor modificatori ce apar între cei trei termeni ai ei fiind deosebit de numeroase şi variate, s-a impus o operaţie de reducţie şi de abstractizare [17], care a dat rezultatele ce urmează. Criteriile reducţiei pot privi deopotrivă functorul prepoziţional, dar şi ceilalţi functori adiacenţi. Unele dintre rezultatele reducţiei sînt previzibile.

Functorul prepoziţional poate fi substituit de unul adverbial sau verbal, relaţia nepierzînd din calitatea ei de comparaţie simplă, deşi aspectul sintactic cedează acum în faţa celui semantic [18].

Din punctul de vedere al functorului relaţional au fost identificate trei invariante: invarianta prepoziţională (în care se includ şi locuţiunile prepoziţionale), invarianta adverbială (de asemenea, cu locuţiunile adverbiale corespunzătoare) şi invarianta verbală (cu fenomenalizările ei locuţionale).

---

[13] În funcţie de termenul de legătură imaginea comparativă poate atinge relaţii intrapropoziţionale sau interpropoziţionale.

[14] S. Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, 1967, p. 107.

[15] Revenim asupra a două analize mai extinse citate anterior (Maija Lehtonen şi Harry Jacobsson), care discută comparaţia numai de la elementul de legătură spre dreapta.

[16] S. Stati, *op. cit.*, p. 106.

[17] Reducţie — termen echivalent cu abstractizare, cf. V. Ştirbu, *Reducţie şi extensiune*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 125—141.

[18] Danielle Bouverot în *art. cit.* consideră că imaginea comparativă realizată prin alte elemente decît prepoziţiile exprimă o identificare atenuată. De asemenea şi Gh. Bulgăr, în *Comparaţia la Mihai Eminescu*, din LL, VII, 1964, p. 272, este de părere că verbul *a părea* indică subiectivitatea apropierii celor doi termeni ai comparaţiei.

1.1.1. Invarianta prepoziţională, cu alolexemele ei (prepoziţiile: *ca, cît, decît, drept, asemenea* [19] şi locuţiunile prepoziţionale *întocmai ca, întocmai ca şi)*, desemnează o distribuţie nominală a functorului postprepoziţional — apare numai substantiv sau substitut de substantiv —, formînd o imagine omogenă dacă functorul anteprepoziţional este substantiv [20].

Contrar acestei distribuţii, functorul anteprepoziţional dispune de o expresie variată vizînd diverse clase morfologice : adjectiv, verb, adverb.

1.1.2. Invarianta adverbială (ilustrată de adverbele *precum, parcă* şi locuţiunile adverbiale *întocmai aşa, tot astfel)* are o distribuţie identică cu a invariantei prepoziţionale, excluzînd regimul cazual.

1.1.3. Cu privire la invarianta verbală, remarcăm faptul că verbul are un regim prepoziţional strîns *(a aduce cu, a da înfăţişare de, a semăna cu)* care reclamă o distribuţie omogenă postverbală. Verbul *a părea* se exclude de la aceasta atunci cînd nu e însoţit de prepoziţia *ca*. De asemenea, aceste verbe, datorită regimului prepoziţional, exclud apariţia unei propoziţii modale comparative şi deci a imaginii comparative dezvoltate [21].

1.1.4. Iată cum se prezintă distribuţional imaginea comparativă simplă :

	GN	*ca*	GN_1		GN	*precum*	GN_1			GN	*apărea*	GN_1
	GPr	,,	,,		GPr	,,	,,					
[GN]	GAj	,,	,,	[GN]	GAj	,,	,,	[GN]	GAj	,,	,,	
	GV	,,	,,		GV	,,	,,		GV	,,	,,	
	GAv	,,	,,		GAv	,,	,,					

Ca o inserţie constantă se remarcă apariţia articolului nehotărît [22], care lărgeşte zona ambiguităţii, subliniind astfel mai pregnant caracterul subiectiv al analogiei [23].

Totodată mai rămîne de semnalat apariţia modificatorilor (adjective, adverbe, verbe predicative mai ales), care identifică în context trăsătura comună a termenilor comparaţi, întărind ideea că imaginea figurativă are filiaţii mai strînse cu semantica decît cu sintaxa. Este o situaţie analogă cu cea pe care au sesizat-o Mioara Avram [24] şi apoi Sorin

[19] Caracterul prepoziţional al lor a fost contestat de Al. Ionaşcu, *Cu privire la construcţia comparativă în limba română*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 513—517.

[20] Din punct de vedere semantic este obligatorie apariţia unui substantiv şi înaintea prepoziţiei comparative, deoarece se pot compara numai două substantive.

[21] O analiză verbală sintagmatică viitoare va trebui să observe nu numai regimul prepoziţional al anumitor verbe (cf. Valeria Guţu Romalo, *În problema clasificării verbelor (Încercare de clasificare sintagmatică)*, în *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1966, p. 277), ci şi excluderea ocurenţei unui anumit fel de conjuncţie, datorită unui anumit regim prepoziţional.

[22] Această apariţie e generală în comparaţie; cf. şi Danielle Bouverot, *art. cit.*, p. 142.

[23] Florica Dimitrescu, *Observaţii asupra valorilor afective ale articolelor nehotărîte în limba română*, în SCL, V, 1954, nr. 1—2, p. 93—99; R. Piotrovski, *Întrebuinţarea artistică a articolului la scriitorii români*, în SCL, IX, 1960, nr. 3, p. 625—632.

[24] *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 66.

Stati [25] cu privire la subordonatele circumstanţiale, „care se referă, aproape întotdeauna, la întreg conţinutul propoziţiei regente" [26].

Astfel imaginea figurativă nu se constituie în unele cazuri decît dacă se ţine seamă de o anumită conexiune a ideilor, iar omisiunea unuia dintre aceşti modificatori poate submina valoarea imaginii sau chiar existenţa ei. În exemplul: *Jobenul ... părea o grămăjuie de humă arsă* [27], microstructura *de humă* şi functorul *arsă* explică, semantic, valoarea functorului *jobenul*, fără de care functorul *grămăjuie* n-ar fi justificat suficient imaginea. Situaţia de mai sus ilustrează ceea ce în teoria informaţiei poartă numele de influenţă la distanţă, care, deşi de natură probabilistică, afirmă fenomenul nonomisibilităţii unui functor într-un lanţ macrostructural, deşi aceasta satisface mai mult o necesitate semantică decît una sintactică.

1.1.5. Se impun şi cîteva observaţii cu privire la relaţiile functoriale existente în cadrul comparaţiei simple. În ciuda relaţiei semantice care domină contextul imaginii comparative, relaţiile sintactice se stabilesc, în cele mai multe cazuri, între termenii „apropiaţi" de functorul relaţional al comparaţiei, de unde şi o anumită varietate a relaţiilor. Spre exemplu, dacă functorul anterelaţional ar fi în toate cazurile un substantiv (aşa cum se întîmplă, de fapt, pe plan semantic), relaţia sintactică ar fi invariabil atributivă sau cel mult de complement indirect. Dar menţionînd existenţa modificatorilor, implicit se atrage atenţia şi asupra relaţiilor de diverse tipuri, care se realizează în această situaţie. Exemplificările următoare vor lămuri mai bine conjunctura creată de modificatori. În exemplul: *figuri de gheaţă ciudate şi întortocheate, ca visurile urîte ale unui om necăjit* [28], relaţia sintactică se realizează între functorul adjective *ciudate* şi *întortocheate* şi functorul substantiv *visurile*, deci un complement circumstanţial modal comparativ, chiar dacă semantic comparaţia vizează ca termen „regent" *figuri de gheaţă* [29]. Aceeaşi relaţie sintactică e ilustrată cînd modificatorul este un verb sau un adverb, cu excepţia verbului *a fi*, care, ca modificator, impune prezenţa numelui predicativ. În ceea ce priveşte verbul *a părea*, în forma lui personală, reclamă prezenţa unui element predicativ suplimentar, iar în cea impersonală anulează comparaţia simplă. Verbele cu regim prepoziţional strîns introduc complementul indirect. După cum se observă, gama relaţiilor sintactice din cadrul comparaţiei simple este destul de variată ca să justifice o reconsiderare a ei.

1.2. *Imaginea comparativă dezvoltată*

Faţă de imaginea comparativă simplă, care angajează relaţii intrapropoziţionale, functori caracteristici micro- şi macrostructurii, imaginea comparativă dezvoltată face apel la lanţul de macrostructuri şi la sintaxem,

---

[25] *Op. cit.*, p. 169.

[26] Idem, *ibidem*.

[27] Întîmplător exemplele sînt excerptate din L. Rebreanu, *Opere*, I, II, III, IV. Text ales şi stabilit, note, comentarii şi variante de Niculae Gheran şi Nicolae Liu, Bucureşti, 1968.

[28] În situaţia comparaţiei simple de tipul $GN^{\frown}ca^{\frown}GN_1$, desigur că există relaţia atributivă, ca în exemplul: *o felişoară ca o floare înrourată*.

[29] În cazul imaginii comparative dezvoltate, relaţiile semantice fenomenalizate prin cele sintactice se stabilesc între verbe, deci se compară acţiuni.

ca unitate funcţională, de regulă, la propoziţia subordonată circumstanţială modală comparativă condiţională.

1.2.1. Functorul care indică apariţia sintaxemului e cel conjuncţional (în mod obişnuit, locuţiunile conjuncţionale *ca şi cînd*, *ca şi cum* şi adverbul relativ *cum*), care poate fi substituit de adverbele *parcă* şi *precum* şi de locuţiunea adverbială *de parcă* sau de locuţiunea adverbială relativă *întocmai cum*, precum şi de verbul *a părea* [30].

Potrivit acestei situaţii, din punctul de vedere al functorului relaţional, care e nucleu pentru sintaxemele ante- şi postrelaţionale, vom găsi invariante conjuncţionale (şi locuţionale respective), invariante adverbiale (cu locuţiunile corespunzătoare) şi invariante verbale. Invariantele conjuncţionale şi adverbiale reclamă un functor postrelaţional verbal la mod personal. Functorul anterelaţional e verbal, minus restricţia modală. Functorul conjuncţional impune şi o uniformitate modală : în propoziţia ce o introduce apare numai modul condiţional-optativ.

Ca şi în cazul comparaţiei simple, şi aici se sesizează existenţa modificatorilor anterelaţionali care se exprimă prin diverse clase morfologice : substantiv, dar mai rar, adjectiv şi adverb, cel mai adesea.

Imaginea comparativă dezvoltată omogenă se realizează în toate trei cazurile de invariante relaţionale.

1.2.2. Dăm mai jos situaţiile reperabile în sistem :

$$[GV]\begin{cases} GV\ ca\ şi\ cînd\ GV_1 \\ GAj\ ,,\ ,, \\ GAv\ ,,\ ,, \end{cases} \qquad [GV]\begin{cases} GV\ parcă\ GV_1 \\ GAj\ ,,\ ,, \\ GAv\ ,,\ ,, \\ GN\ ,,\ ,, \end{cases} \qquad [GV]\begin{cases} GV\ a\ părea\ GV_1 \\ GAj\ ,,\ ,, \\ GAv\ ,,\ ,, \\ GN\ ,,\ ,, \end{cases}$$

1.3. Desigur că analiza distribuţională a imaginii comparative ar putea fi îmbogăţită şi cu formalizarea imaginilor comparative paralele şi a imaginilor comparative în lanţ. Relaţiile fundamentale însă rămînînd aceleaşi, ne mulţumim doar să relatăm că primele se realizează prin intermediul conjuncţiilor disjunctive *sau*, *ori*, aşezate între două imagini comparative (GN *ca* GN_1 sau $+ca+$ GN_2), iar ultimele se remarcă prin relaţiile de determinare ale unei comparaţii de către alta, întocmai ca o reacţie în lanţ (GN *ca* GN_1 GAj *parcă* GV_1).

★

2. Deşi Tudor Vianu a recunoscut numai pentru metaforă o latură profundă, latentă, şi una manifestă [31], se poate refera că această dichotomie e aplicabilă oricărei imagini figurative, ba, mai mult, poate fi explicată în termenii şi cu mijloacele gramaticii transformaţionale, care operează cu structura de adîncime (deep structure) şi cu structura de suprafaţă

[30] Vezi şi Maija Lehtonen, *op. cit.*, p. 226, care discută din acest punct de vedere comparaţiile.

[31] T. Vianu, *Observaţii asupra metaforei poetice*, în *Studii de stilistică*, Bucureşti, 1968, p. 372–378.

(surface structure) a enunţurilor [32]. În plus, luarea în considerare concomitent a componentului sintactic şi a celui semantic [33], primul fiind acum în atenţia noastră, poate indica mecanismul naşterii imaginilor, pornind de la convenţia că „transformările (singulare) nu afectează sensul, mărind puterea explicativă a gramaticii" [34]. Această afirmaţie e susţinută şi de înnoirile pe care le aduce teoria semantică a lui U. Weinreich faţă de cea a lui Katz şi Fodor, teorie care „neagă posibilitatea separării tranşante sintaxă-semantică, a formulării unui component semantic care să înceapă acolo unde se sfîrşeşte componentul sintactic" [35]. În felul acesta, componentul semantic al unei astfel de gramatici rămîne un factor important (noi am risca să spunem că în cazul explicării imaginilor figurative e determinant), stabilind constant relaţii de dependenţă cu cel sintactic. Astfel se explică de ce atît componentul sintactic, cît şi cel semantic figurează ca termeni concomitenţi ai structurii de adîncime. „Datorită caracterului central al componentului sintactic (sursă generativă pentru întreaga gramatică), opoziţia structură de suprafaţă/structură de adîncime îmbracă însă în cadrul lui o formă mult mai generală, termenii ei ajungînd deseori să înglobeze cei doi componenţi interpretativi: structură de adîncime = = subcomponent sintactic de bază + component semantic / structură de suprafaţă = structuri rezultate din transformări + component fonologic" [36].

Faptul că formele stilistic marcate, cum sînt imaginile figurative, pot fi explicate cu ajutorul gramaticilor transformaţionale este şi convingerea autorilor gramaticii transformaţionale româneşti, deşi nu s-au referit în mod expres la imaginile figurative. „O serie de reguli se vor dovedi utile ... pentru generarea prin rescriere sau transformare a unor forme stilistic marcate" [37], idee imprimată de Weinreich, care şi-a propus să interpreteze şi „enunţurile aberante, devierile intenţionate, vizînd efecte stilistice" [38]. În felul acesta, problema analogiei, de care aminteam la începutul lucrării, pe baza căreia se formează imaginile, se constituie într-o structură de adîncime complexă pentru ca prin operaţii proprii transformărilor (omiterea, repoziţionarea, înlocuirea) unor simboluri să ajungem la structura de suprafaţă concretizată prin imaginea comparativă, metaforică etc.

Menţionînd că transformările sînt contextual limitate, deci componentul semantic poate impune restricţii, să încercăm explicarea şi apoi transformarea unei imagini comparative de tipul: $GN^{\frown}GAj^{\frown}ca^{\frown}GN_1$, în care restricţia este trăsătura comună (modificatorul, cum l-am numit anterior), adjectivul, dintr-un exemplu ca acesta: *fată frumoasă ca o rază de lună*. Structura de adîncime ar avea următoarea configuraţie:

---

[32] P. Valesio, în *art. cit.*, p. 15, asigură faptul că „figurile retorice se prezintă întotdeauna sub aspectul lor transformaţional".

[33] Cel fonologic nu ne interesează.

[34] Em. Vasiliu şi Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, 1969, p. 38 şi nota 28.

[35] Idem, *ibidem*, p. 46 şi nota 36.

[36] Idem, *ibidem*, p. 52.

[37] Idem, *ibidem*, p. 63.

[38] Idem, *ibidem*, p. 51.

I *fată frumoasă cum o rază de lună este* GAj
II *fata este frumoasă cum o rază de lună este* GAj [39]

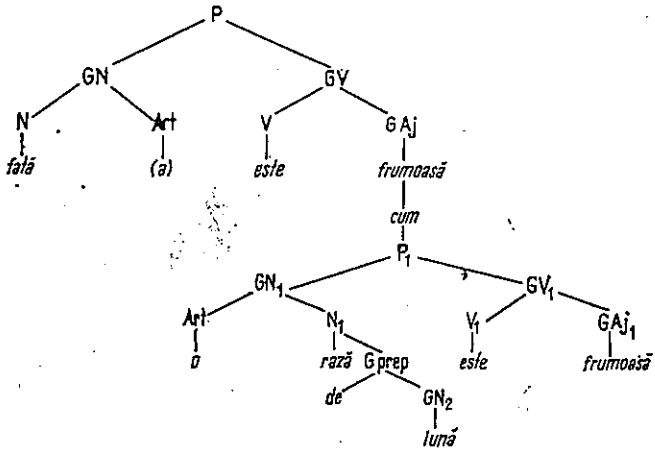

Această structură de adîncime a suferit următoarele transformări:

	Fata	*este*	*frumoasă*	*cum*	*o*	*rază*	*de*	*lună*	*este*	GAj
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
— omiterea copulei [40]	1	ø	3	4	5	6	7	8	ø	10
— înlocuirea adv. *cum* cu prep. *ca*	1		3	(*ca*) 4	5	6	7	8		10
— omiterea trăsăturii comune (GAj)	1		3	*ca*	5	6	7	8		ø

Reducerea totală a trăsăturii comune se observă în structura de tipul GN^*ca*^GN$_1$ din exemplul: *o femeie ca un înger*, a cărui structură de adîncime este:

	I	*o femeie* GAj *cum un înger este* GAj$_1$							
	II	*o*	*femeie*	*este*	GAj	*cum*	*un*	*înger*	*este*	GAj
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
— omiterea copulei		1	2	ø	4	5	6	7	ø	9
— înlocuirea lui *cum* cu *ca*		1	2		4	(*ca*) 5	6	7		9
— omiterea GAj şi GAj$_1$		1	2		ø	*ca*	6	7		ø

[39] Transformările ce le incumbă textul literar sînt facilitate şi de faptul că textul literar nu are un referent. Cf. Em. Vasiliu, *Sens referenţial şi reguli de transformare*, în PLG, V, 1967, p. 105—113; Michel Arrivé, *Postulats pour la description linguistique des textes littéraires*, în „Langue française", 1969, nr. 3, p. 3—13, accentuează această lipsă a referentului în literatură, şi deci şi cînd e vorba de imaginea figurativă.

[40] Verbul *a fi* este semantic nerelevant; cf. şi Em. Vasiliu şi Sanda Golopenţia-Eretescu, *op. cit.*, p. 25.

Datorită caracterului ei explicit, comparaţia suferă relativ puţine transformări. Reţinem totuşi omiterea copulei, care atrage după sine înlocuirea adverbului relativ *cum* cu prepoziţia *ca*, sau omiterea trăsăturii comune, care are caracter opţional pentru functorul comparat.

Aceleaşi transformări sînt prezente şi într-o structură de tipul $GN \widehat{\ } GV \widehat{\ } ca \widehat{\ } GN_1$, ţinînd cont că GV e considerat modificator ca şi GAj, din primele exemple, şi deci trăsătură comună.

3. Imaginea metaforică

Studiată sub aspect formal mai susţinut [41] decît comparaţia, metafora suportă adaosuri la teoria înţelegerii ei ca segment de text care „se singularizează în primul rînd la nivelul restricţiilor selective" [42], întărind convingerea că relaţia sintactică din structura de adîncime determină sensul relaţiilor din structura de suprafaţă. Fără această relaţie existenţa metaforei n-ar fi reperată, relaţia sintactică fiind, credem, prima treaptă în angajarea metaforei faţă de context; aceasta pentru că, scos din relaţia sintactică, cuvîntul metaforizat poate pierde calitatea de imagine, iar relaţia cea mai directă cu contextul rămîne cea sintactică [43].

Şi în cazul metaforei, analiza functorială serveşte la desprinderea principalelor tipuri de invariante, şi anume, spre deosebire de comparaţie, care dispune doar de o macrostructură ternară şi de sintaxem, metafora uzează de monem, microstructuri, macrostructuri şi de sintaxem. În funcţie de alolexemele angajate în exprimarea metaforică, considerăm ca invariante: metafora monem substantivală (cu diversele ei fenomenalizări), metafore microstructuri adjectivale, verbale, adverbiale, după cum există metafore microstructuri substantivale (GN GN_1g) sau metafore macrostructuri substantivale (GN GPrep GN_1), macrostructura apoziţională dezvoltată şi metafora sintaxem.

3.1. Invarianta monem substantivală se prezintă sub forma a două fenomenalizări sintactice. O primă categorie o formează substantivele metaforizate în vocativ, care stabilesc relaţii sintactice cu imperative imediate din context [44]. A doua categorie cuprinde substantivele care, deşi au relaţii sintactice cu contextul imediat, se constituie ca metafore numai pe baza relaţiilor semantice cu un context mai larg [45].

---

[41] Motiv pentru care nu vom insista decît asupra aspectului ei de imagine generată gramatical, apud J. Petöfi, *art. cit.*, p. 191, şi nu ne vom referi la categoriile, valabile şi pentru limba română, stabilite de cercetătoarea engleză Christine Broocke-Rose, citată anterior, aşa încît pornim ca de la date deja stabilite.

[42] Sanda Golopenţia, *Semantica transformaţională*, în LR, XVI, 1967, nr. 2, p. 105.

[43] Se pare că raţiunea definiţiei de mai sus a lui J. Petöfi a fost tocmai de a sublinia importanţa relaţiei sintactice, punînd-o pe primul plan, fără a subestima latura semantică, care este elementul constant în afara oricărei ierarhii şi care a primit o pondere apreciabilă în urma discuţiei de la Bochum, din 1967, în sensul că s-a discutat necesitatea unei semantici contextuale a metaforei.

[44] S. Stati, *op. cit.*, p. 75.

[45] Ambele categorii ilustrează *simple replacement* de la Christine Broocke-Rose, ca în exemplul: *Hai, hai, şerpoaico!*.

3.1.1. Pentru prima categorie, exemplele, în majoritate, au o proveniență argotică, metafora evidențiindu-se în contextul imediat prin elemente de natură semantică [46].

3.1.2. Cea de-a doua categorie este tot o metaforă monem substantivală [47], care se constituie pe baza unei restricții selective de origine semantică, minus restricția cazuală. Ambele forme au la bază o comparație între doi termeni reuniți printr-o trăsătură comună. Prin urmare structura de adîncime va consemna existența unei comparații, ca în exemplul:

	Fata	*este*	GAj	*cum*	*şerpoaica*	*este*	GAj_1
	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea copulei	1	Ø	3	4	5	Ø	7
— înlocuirea lui *cum* prin *ca*	1		3	(*ca*)	5		7
— omiterea trăsăturii comune	1		Ø	4 *ca*	5		Ø
— omiterea comparantului şi implicit a lui *ca*	Ø			Ø	5		

3.2. O altă variantă a metaforei substantivale este cea formată din microstructura $GN \hat{} GNg_1$, care are ca marcă modificatorul cazual — Genitivul. Functorul cu modificator genitival formează o relație atributivă.

Structura de adîncime a acestei forme este de natură verbală, de unde apariția unor transformări diferite, în parte, de cele anterioare: repoziționarea şi nominalizarea. O metaforă de felul: *aripile speranțelor* are o structură de adîncime:

	speranțele	*au*	*aripi*	*cum*	GN	*au*	*aripi*[48]
	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea comparantului	1	2	3	4	Ø	Ø	Ø
— omiterea lui *cum*	1	2	3	Ø			
— repoziționarea	3	2	1				
— nominalizarea şi apariția modif. *g*	3	Ø	1				

Ideea de posesiune exprimată verbal în structura de adîncime se nominalizează prin Genitiv în structura de suprafață. Asistăm de asemenea la o reducere considerabilă a structurii de adîncime, de la un enunț la o microstructură ce condensează trăsături semantice şi sintactice proprii metaforei [49].

---

[46] Se observă clar imposibilitatea adresării către o reptilă etc.

[47] Ca în exemplul: *Şerpoaica mi se urcă în cap.*

[48] Comparația, la rîndul ei, s-a constituit pe baza unei trăsături comune între *speranțele* şi GN: *speranțele sînt* GAj *avînd aripi cum* GN *sînt* GAj_1 *avînd aripi.*

[49] „La métaphore et la comparaison unissent entre elles deux significations à l'aide d'un élément commun, un tertium comparationis, on peut logiquement tirer une comparaison de toute métaphore, mais ce n'est pas cette comparaison qui en est la base. Car dans la métaphore, les deux sphères ne se trouvent pas distinctes dans l'esprit, l'une à côté de l'autre, et n'attendent pas l'élément commun pour se réunir. Aux contraire, la métaphore proprement dite est toujours une expression unitaire, avant laquelle s'est déjà effectuée dans le préconscient la fusion d'éléments des deux sphère". Vezi H. Hempel, *Essence et origine de la métaphore*, în *Essais de philologie moderne*, Paris, 1953, p. 45.

3.3. O altă variantă a metaforei substantivale o constituie macrostructura ternară formată din functorul prepoziţional *de*, care reclamă apariţia altor doi functori substantivali dispuşi simetric faţă de prepoziţie: GN^*de*^GN_1. Metafora *ploaie de lumină* are o structură de adîncime de felul următor:

	lumina	*e*	GAj	*cum*	*ploaia*	*e*	GAj_1
	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea copulei	1	Ø	3	4	5	Ø	7
				(*ca*)			
— înlocuiea lui *cum* prin *ca*	1		3	4	5		7
— omiterea trăsăturii comune (GAj, GAj_1)	1		Ø	*ca*	5		Ø
— repoziţionarea şi înlocuirea lui *ca* prin *de*[50]	5			*de*	1		

Avantajul macrostructurii ternare metaforice de mai sus este lesne de observat : cei doi termeni ai comparaţiei coexistă în metafora coalescentă, dar neutilizînd forma explicită a comparaţiei, ci unindu-i printr-o relaţie atributivă [51].

3.4. În cazul invariantei metaforice adjectivale găsim o microstructură care este rezultatul alăturării unei trăsături proprii comparantului la comparat: GN^GAj. Structura de adîncime a unei astfel de metafore are următoarea configuraţie:

	tăcerea	*e*	*grea*	*cum*	GN	*e*	*grea*
	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea comparantului	1	2	3	4	Ø	Ø	Ø
— omiterea lui *cum*	1	2	3	Ø			
— omiterea copulei	1	Ø	3				

3.4.1. Cu ajutorul metaforei adjectivale şi adverbiale se evidenţiază importanţa relaţiei sintactice care stabileşte că „centrul de greutate expresiv se găseşte în determinant"[52]. În cazul metaforei adverbiale se uzează de aceleaşi transformări ca şi în acela al adjectivului metaforic.

3.5. Invarianta metaforică verbală se fenomenalizează prin metaforele implicaţii şi se recunoaşte datorită relaţiei sintactice, realizate, de exemplu, în cazul metaforizării predicatului, cu subiectul propoziţiei.

Ca şi celelalte invariante, structura de suprafaţă GN^GV este rezultatul omiterii functorului comparant, încît comparaţia iniţială rea-

---

[50] *De*, prepoziţie care arată „termenul comparat în cadrul atributului substantival prepoziţional"; cf. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 343.

[51] Elena Slave, *Expresivitatea metaforei lingvistice*, în LR, XV, 1966, nr. 4, p. 329—339.

[52] Idem, *ibidem*, p. 331.

lizată pe baza unei trăsături comune de esență verbală se reduce la functorul comparat. O metaforă ca aceasta: *creierii îi sfîrîiau* are o structură de adîncime de felul:

creierii sfîrîiau cum GN *sfîrîiau* [53]

	1	2	3	4	5
— omiterea comparantului	1	2	3	ø	ø
— omiterea lui *cum*	1	2	ø		

3.6. Reducerea elementelor auxiliare, copulă și conectiv, dar și a trăsăturii comune e semnalabilă în cazul metaforei apoziție, a cărei structură de adîncime e o comparație dezvoltată. De asemenea, în structura de adîncime pot apărea și formele echivalente cu *alias*, *adică*, *anume* [54].

3.7. În sfîrșit, metafora enunț are două fenomenalizări mai frecvente. Prima, în care enunțul este asigurat de verbul copulativ *a fi*, structura de suprafață a unei astfel de metafore fiind: GN⌒*a fi*⌒GN_1, ca în exemplul: *o lacrimă e o comoară*. În structura de adîncime este prezentă trăsătura comună care, datorită identității, se omite [55].

o lacrimă e GAj *cum o comoară e* GAj_1

	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea trăsăturii comune	1	2	ø	4	5	6	ø
— omiterea copulei	1	2		4	5	ø	
— înlocuirea lui *cum* prin *ca*	1	2		(*ca*) 4	5		

Cea de-a doua fenomenalizare a metaforei enunț sau sintaxem e comparabilă cu metafora monem substantivală, care se precizează la nivelul macrocontextului. Structura ei sintactică poate angaja relațiile din interiorul frazei, ca în următorul exemplu: *Un ogor înțelenit, în care n-a intrat plugul niciodată, pe care n-au crescut decît buruieni și mărăcini, care a fost vecinic înecat într-o ceață tristă și plictisitoare* [viața eroinei]. Structura de adîncime a unei astfel de metafore este o comparație structurată asemănător cu comparația din metafora enunț discutată anterior: GN *este* GAj *cum* GN_1 *este* GAj_1.

4. Personificarea

Fiind o categorie formală a metaforei, personificarea se supune acelorași transformări din punct de vedere sintactic, deoarece caracteristicile ei se fenomenalizează la nivelul semantic al expresiei [56].

[53] A se remarca faptul că în cazul metaforelor verbale trăsătura comună e subînțeleasă, repetîndu-se doar verbul în partea a doua a comparației. Astfel, structura de adîncime ar avea următoarea configurație: *creierii erau* GAj *înclt sfîrîiau cum* GN *erau* GAj_1 *înclt sfîrîiau*, în care omiterea trăsăturii comune GAj și GAj_1 și a copulei este previzibilă, urmînd să se reducă apoi doar comparantul.

[54] Sanda Golopenția-Eretescu, *art. cit.*, p. 165. În cazul metaforei aceste echivalente sînt opționale.

[55] Em. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 25.

[56] O încercare de studiere a personificării aparține lui P. Valesio, care a reliefat că numai prin luarea în considerare și a factorului semantic se poate explica mecanismul formării acestei imagini. Cercetătorul italian a aplicat simbolul complex, constituit din caracteristici gramaticale și semantice.

5. Imaginea juxtapusă

Un alt tip de imagine care reţine atenţia cercetătorului, impusă fiind de o cercetare sintagmatică, este imaginea juxtapusă [57]. Este cazul, cel mai frecvent, al întăririi unei metafore sau personificări de o comparaţie. Deşi e întîlnită mai ales pe lîngă metafora verbală, comparaţia ce o secundează e cel mai adesea simplă, încît extensiunea unei astfel de imagini e medie [58].

Din punctul de vedere al generării ei gramaticale, imaginea juxtapusă de origine verbală în metaforă are o structură de adîncime ce se filtrează în structura de suprafaţă printr-o serie de omisiuni, după cum se va vedea, pe baza imaginii : *Dojana preotului îl şfichiuia ca un bici de foc.* Deci GN^ ^GV^*ca*^GN_1 reprezintă rezultatul transformării următoarei structuri de adîncime :

	GN	*e*	GAj	GV	*cum*	GN_1	*e*	GAj_1	GV_1
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
— omiterea lui GAj şi GAj_1	1	2	Ø	4	5	6	7	Ø	9
— omiterea copulei	1	Ø		4	5	6	Ø		9
— înlocuirea lui *cum* prin *ca*	1			4	(*ca*) 5	6			9
— omiterea lui GV_1	1			4	*ca*	6			Ø

Alături de acest tip de imagine juxtapusă pot apărea şi altfel de sintagme, în funcţie de configuraţia metaforei sau chiar a comparaţiei [59].

6. Aderînd la ideea că formele stilistic marcate exprimă conexiuni puternice cu structura fundamentală a limbii, am încercat să discutăm forma imaginii figurative din punct de vedere distributiv, pentru ca mecanismul sintactic al apariţiei lor să folosească datele generale ale gramaticii transformaţionale.

În acest context al discuţiilor, am considerat că imaginea figurativă se realizează numai prin luarea în considerare a relaţiilor sintactice pe care le stabilesc functorii componenţi, acestea evidenţiind calitatea, prin excelenţă semantică, a imaginilor figurative. Concepîndu-le astfel, ne-am detaşat de interpretările mai vechi, care le-au echivalat cu părţi de propoziţie, trunchiindu-se astfel corpul imaginii.

Referitor la generarea ei gramaticală, imaginea figurativă, cu variatele ei fenomenalizări, răspunde situaţiei proprii gramaticii transformaţionale de a dispune de o structură sintactico-semantică de adîncime care se filtrează la suprafaţă prin regulile de transformare discutate. Din acest

---

[57] Spre deosebire de Maija Lehtonen, *op. cit.*, p. 171 şi 173, care consideră imaginile juxtapuse comparaţii devenite metafore, noi înţelegem prin imagini juxtapuse plasarea în acelaşi context a două imagini eterogene, cel mai adesea o metaforă întărită de o comparaţie. Procedeul este semnalat de Leo Spitzer în *Stilstudien*, Münich, 1928, p. 459, sub denumirea de „emboitement d'une image dans une autre".

[58] De cele mai multe ori, din punct de vedere semantic, comparaţia este previzibilă, datorită verbului metaforizat care ar putea figura cu sensul lui propriu în comparaţie.

[59] Ca, de exemplu : GN^*de*^GN_1^*a fi*^GN_2 ; (GN)GN_{1g}^*ca*^GN_2 ; GN^GAJ^*parcă* ^GV ; GN^GAJ^*de*^*parcă*^GV ; GN^GAJ^*ca şi cînd*^GV ; GN^GV^*întocmai ca*^GN_1 ; GN^GV *parcă*^GV_1 ; GN^GV *de parcă*^GV_1 ; GN^GV *ca şi cînd*^GV_1 etc.

punct de vedere metafora e cea care uzează complet de regulile transformării.

Dacă din punct de vedere paradigmatic imaginea figurativă dispune de un număr finit de forme, aspectul sintagmatic întărește convingerea Juliei Kristeva, după care codul limbajului poetic e un cod verbal infinit. Dar acest lucru într-o cercetare viitoare.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LA FORME DE L'IMAGE FIGURATIVE

RÉSUMÉ

Cette étude essaye d'expliquer la forme de l'image figurative à l'aide des méthodes fournies par la grammaire transformationnelle. On classe de cette manière le syntagme de l'image figurative et les transformations que la structure profonde exige pour aboutir à l'image comparative, métaphorique, à la personnification et à l'image juxtaposée.

On tente en même temps d'offrir une solution aux invariants relationnels de l'image comparative.

Iunie 1972

Universitatea „Babeș-Bolyai",
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

ELEMENTE ALE EXPRESIVITĂȚII DIALOGULUI ÎN ROMANUL „VIAȚA LA ȚARĂ" DE DUILIU ZAMFIRESCU

DE

ION ISTRATE

În ultima vreme, în studiile teoretice asupra artei s-au introdus termeni noi, datorită cărora profită în primul rînd cercetările practice. Considerarea artei cu limbaj [1], constituit dintr-o succesiune de semne [2] articulate între ele sub un dublu raport [3], cît și sublinierea paralelismului structural existent între limbajul artistic și cel lingvistic [4], dar mai ales a deosebirilor lor tipologice [5], reprezintă un punct de plecare ferm pentru o cercetare practică. Pe această bază am încercat să găsim unghiul cel mai favorabil analizei dialogului în cadrul general al discursului epic.

1. Literatura se realizează ca limbaj din elementele constitutive ale unui sistem lingvistic. Ea folosește limba în momentul actualizării structurilor ei de cod și de rețea [6]. Limba poate fi, în mod independent, expresia unor conținuturi logice și afective prin funcția ei de mijloc principal de comunicare între oameni.

1.1. Limbajul poeziei lirice se realizează prin discursul „eu"-lui ei, față de care receptorul este un „tu" imaginar. Situația în care acest „eu" este transferat în interiorul altei persoane gramaticale produce ceea ce Vianu a numit o „lirică mascată" sau o „lirică a rolurilor" [7]. Acestea fiind numai moduri expresive, mesajul liric rămîne un transfer de informație dinspre „eu" către „tu".

1.2. În proza artistică, personajul, indiferent de măsura în care se deosebește de „o figură istorică sau o persoană din viața reală" [8], evoluează

[1] Cf. Henri Wald, *Omul și semnele*, în *Artă și comunicare*, București, 1971, p. 9—37.
[2] *Ibid.*, p. 11—13.
[3] Cf. Ludwig Grünberg, *Cunoașterea artistică și sociologia cunoașterii*, în *Conceptul de realitate în artă*, București, 1972, p. 66.
[4] Cf. Henri Wald, *Realitatea și realismul*, în *Conceptul de realitate în artă*, București, 1972, p. 90—93.
[5] Cf. Ludwig Grünberg, *ibid.*, p. 68—80.
[6] *Ibid.*, p. 60—69.
[7] Tudor Vianu, *Atitudinea și formele eului în lirica lui Eminescu*, în *Scriitori români*, București, 1970, 268—280.
[8] René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii*, București, 1967, p. 50.

angrenat în evenimente şi în relaţie cu alte personaje, faţă de care se poate afla în situaţia de „eu", „tu" sau „el". Dar, dacă în realitate (şi în dialog) indivizii rămîn ei înşişi în oricare din aceste situaţii, pe planul relatării se pierde persoana reală, datorită „medierii" ei prin cel ce relatează. Codul discursului epic se constituie prin existenţa relatării ca posibilitatea lingvistică. Atunci cînd opera este concepută numai ca lucru scris, „persoana relatării" are un rol asemănător rolului pe care îl are în film pelicula cinematografică — de liant invizibil al imaginilor. Demersul tranzitiv al discursului epic este inclus într-un efort de constanţă a persoanei relatării.

Persoana aceasta poate fi a unuia dintre personaje, faţă de care se reorientează atît evenimentele, cît şi celelalte personaje, sau poate reprezenta în mod nemijlocit „vocea" transmiţătoare, în cazul în care discursul epic este formulat şi condus în mod direct. Singurele persoane posibile ale relatării sînt persoana I şi a III-a, demersul fictiv al prozei epice neputînd fi realizat decît în aceste feluri: „Eu mergeam pe stradă" (pentru prima situaţie), „Mihai părăsise oraşul" şi „A fost odată" (pentru cea de-a doua situaţie). Persoana a II-a este a destinatarului informaţiei purtate de limbajul artistic astfel constituit.

În aceste condiţii, dialogul este singurul segment exterior limbajului discursului epic [9]. Personajul introdus în text la persoana relatării nu mai este „povestit" atunci cînd dialoghează. El este posesorul propriilor sale afirmaţii, în mod nemijlocit. Statutul aparte al dialogului este determinat, în altă ordine de idei, şi de oralitatea lui eminamente „lingvistică" [10].

2. Părerea lui Duiliu Zamfirescu despre artă mărturiseşte tendinţa către identificarea travaliului artistic cu un act de purificare conform unor idealuri de armonie subiectivă, autorul crezînd în „ideea superiorităţii artei asupra vieţii din punct de vedere moral" [11]. Departe de a fi o evadare din realism, imaginea artei ca „realitate armonică" pe „pămîntul liber al clasicismului" [12] derivă din faptul că „libertăţii imaginii în raport cu timpul şi spaţiul îi corespundea o năzuinţă a sufletului de a se descoperi pe sine dincolo de ceea ce există la suprafaţă şi care nu-i aparţine numai lui" [13].

Dealtfel, şi materia romanelor sale apare mai subtilă, rarefiată şi poetică. Realismul se valorifică în lumina unui mobil moral, caracterul său „demonstrativ" explicînd polaritatea personajelor, îndreptate oarecum prea simetric pe axa pozitiv-negativ, orientarea căutărilor lor omeneşti

---

[9] „Dacă epopeea şi romanul sînt forme compuse [hibride — *n.n.*], atunci, pentru identificarea genurilor fundamentale, se cuvine să le descompunem, separînd ceea ce e naraţiune directă de ceea ce e naraţiune prin dialog" (René Wellek, Austin Warren, *op. cit.*, p. 30).

[10] „Limba vorbită este folosită în primul rînd în dialog" (Boris Cazacu, *Limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral*, în *Studii de poetică şi stilistică*, 1966, p. 32).

[11] Georgeta Horodincă, *Duiliu Zamfirescu şi contribuţia lui la dezvoltarea romanului nostru realist*, Bucureşti, 1956, p. 23.

[12] Mircea Zaciu, *Concepţia estetică a lui Duiliu Zamfirescu*, în „Tribuna", II, 1958, nr. 43, p. 6; vezi şi Al. Dima, *Opiniile estetice ale lui Duiliu Zamfirescu*, în „Viaţa românească", XI, 1958, nr. 11, p. 100—107.

[13] Liviu Petrescu, *Duiliu Zamfirescu între platonism şi naturalism, (I)*, în „Steaua", XX, 1969, nr. 9, p. 53.

către limita de sus a moralității, în prezența și pe fundalul unui sentiment persistent al condiției tragice a omului.

Concepția sa estetică vizează realizarea artistică a structurilor de cod. Acestea există, însă, numai prin structurile de rețea reconstituite de cititori [14]. Și dacă dialogul este singurul segment al prozei epice exterior limbajului ei, asta nu înseamnă că el nu participă la realizarea structurilor ei de cod și nu posedă propriile sale structuri de rețea, detectabile prin analiza lingvistică.

3. Materialul lingvistic analizat [15] se împarte în două straturi, unul constituit din sintagmele precedate de semnul grafic al dialogului, și altul contextual.

Rangul	Poziția	Cuvinte
1	Text dialogat	3 519
2	Context dialogal	2 283
	Total	5 802

Contextul cuprinde, pe de o parte, mijloacele de introducere ale dialogului în textul narativ (propoziții bimembre simple formate cu un verb al declarației) și pe de alta, notația reacțiilor partenerilor.

Sub raportul partenerilor, s-a ordonat următoarea succesiune :

Rangul	Partenerii dialogului	Cuvinte-text în dialoguri
1	Sașa-Matei	1 919
2	Mihai-Tincuța	839
3	Matei-baciu Micu	743
4	Sașa-conu Dinu Murguleț	569
5	Matei-conu Dinu Murguleț	369
6	Sașa-Matei-subprefectul-conu Dinu	264
7	Sașa-frații ei	238
8	Sașa-Mihai	183
9	Matei-Aglaia	172
10	Matei-Coana Diamandula	152
11	Mihai-surorile mai mici	125
12	Tincuța-subprefectul	79
13	conu Dinu-coana Profira	64
14	Matei-Mihai	56
15	conu Dinu-coana Sofița	30
16	Sașa-Tincuța	26
17	coana Sofița-Tincuța	25
18	coana Profira-Tincuța	16
19	Tincuța-Scatiu	8

[14] Ludwig Grünberg, *ibid.*, p. 68.

[15] Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*, în *Opere*, vol. II, *Romanul Comănăștenilor*, ediție îngrijită, prefață și note, glosar de Mihai Gafița, București, 1970, din care am selectat acele fragmente care, prin subiectul dialogului, aveau un conținut afectiv-emotiv (cifrele din paranteză indică rîndul) : p. 25 (22—25), 27 (19, 22—24, 29, 40), 28 (2—4, 8—10, 33—35), 29 (2—6), 30 (20—36), 31 (1—2, 3—8, 30—35), 34 (1—3, 9—12), 43 (9—41), 45 (6—8, 12—22,

3.1. Preferința pentru anumite verbe ale declarației, alegerea anumitor moduri și timpuri, a unui subiect sau a altuia, topica sînt domeniile în care se poate materializa expresivitatea în formele de legare a dialogului de textul epic.

În fragmentele analizate s-au folosit următoarele verbe:

Rangul	Verbul	Frecvența	Poziția	
			antepuse	postpuse
1	a zice	68	7	61
2	a întreba	14	2	12
3	a răspunde	12	4	8
4	a adăuga	5	3	2
5	a auzi	1	1	0
6	a exclama	1	0	1
7	a începe	1	0	1
8	a întări	1	0	1
9	a întrerupe	1	0	1
10	a vorbi	1	1	0

Din totalul de 105 cuvinte-text, 99 sînt cumulate de 4 verbe. Cele folosite sporadic (mai ales pozițiile 5—10) introduc note scenografice și substituie indicații de regie *(a întreba, a răspunde, a întrerupe, a adăuga)*, asociază activități psiho-fizice sau ale analizatorilor *(a vorbi, a auzi)* sau sugerează discret mimica și intonația *(a exclama, a începe, a întări)*.

Caracterul stereotip în cadrul topicii de tip antepus (18 cazuri) slăbește datorită: a) formulării introducerii printr-o propoziție coordonată, regentă sau subordonată în cadrul unei fraze (12 cazuri); b) dislocării între verbul declarației și semnul grafic „ :" a unei părți a propoziției sau a unei propoziții întregi (10 cazuri); c) posibilității de subînțelegere a subiectului, exprimat în propoziția anterioară coordonată (12 cazuri). Apar și propoziții bimembre simple autonome cu rol unic (4 cazuri).

În topica de tip postpus propoziția apare cu subiectul inversat și de cele mai multe ori are aparența unui grup incidental. Ea își poate alipi unii determinanți, însă nu în spațiul dintre predicat și subiect („— Vream să te aștept, zise ea încet". — Cap. XII, p. 105; „— Nu poftești, pă-

31—35), 52 (5—11, 16—20, 24—26), 53 (15, 32—34), 60 (28—31), 61 (2—5, 9—13, 35—38), 62 (1—3, 5—7, 10—13), 64 (12—21), 65 (37—41), 66 (1—2, 7—17), 69 (10—14, 28—33), 70 (17—22), 71 (1—7, 20—28), 72 (5—7, 12—41), 73 (1—9), 74 (16—22, 38—41), 75 (27—34, 37—39), 79 (9—12, 18—25, 31—36, 40—41), 80 (7—10, 16—23), 81 (1—5, 20—21, 29—35, 39—40), 82 (1—4, 18—21, 27—29), 85 (12—15, 21—22, 40—41), 86 (6—13), 95 (6—11, 25—28, 39—41), 96 (1—3, 16—23, 36—41), 97 (5—6, 29—41), 98 (1—2, 27—32), 99 (4—8, 26—40), 100 (1—3, 11—26, 28—37), 101 (1—8), 102 (29—33), 103 (28—32), 104 (13—20), 105 (1—23), 107 (9, 14—23), 111 (16—18, 28, 38—41), 112 (1—7, 14—21), 113 (19—24, 31—34), 114 (3—9, 21—28), 115 (10—15, 21—25), 116 (14—16, 24—26, 34—39), 117 (5—6, 9—16, 41), 118 (1, 4—6, 8—10, 13—19, 22), 120 (15—16, 30—39), 121 (1, 10, 12, 21—22, 24—25, 28—29, 32), 122 (5—10, 19—23), 124 (11—22, 24—26), 125 (3—4, 25), 126 (3—16, 20—30, 36—41), 127 (1—5, 18—29, 33—38), 128 (1—20, 25—34, 37—41), 129 (1—2, 6—12, 19—23, 27—34), 130 (1—5, 9—19), 133 (26—32, 35—41), 134 (12—23, 29—37), 135 (4—6, 20—24), 137 (23—31), 138 (11—14, 30—39), 147 (8—9, 26—30), 173 (37—39), 174 (1), 175 (16—18, 23—24, 32—37), 176 (13—16, 29—39), 178 (3—8).

rinte? zise băiatul, întinzîndu-i o farfurie." — Cap. XV, p. 102; „—Eram pe drumul arzător al confidențelor, zise el încet și parcă s-ar fi gîndit la lumea din mintea lui." — Cap. XIV, p. 99).

Subiectele verbelor declarației sînt:

I. În topica de tip antepus

Rangul	Verbul	Subiectul	Numărul
1	a zice [16]	subînțeles	5
		„acesta"	1
2	a întreba	subînțeles	2
3	a răspunde	subînțeles	2
		„fata"	1
		„el"	1
4	a adăuga	subînțeles	2
		„ea"	1
5	a auzi	„un glas"	1
6	a vorbi	subînțeles	1

II. În topica de tip postpus

Rangul	Verbul [17]	Subiect	Numărul
1	a zice	„ea"	15
		„el"	14
		subînțeles	8
		„Sașa"	5
		„băiatul"	3
		„Tincuța"	3
		„bătrînul"	3
		„Mihai"	2
		„baciul"	1
		„conu Dinu"	1
		„dînsa"	1
		„fata"	1
		„mamă-sa"	1
		„Mary"	1
		„Victoria"	1
2	a întreba	„ea"	6
		„Sașa"	2
		„el"	1
		„Matei"	1
		„Mihai"	1
		„subprefectul"	1

[16] Un caz particular este constituit de gerunziul *zicîndu-i*, de fapt o contragere.

[17] Verbele *a auzi, a începe, a vorbi* nu apar în schemă, avînd numai subiecte subînțelese.

Rangul	Verbul	Subiectul	Numărul
3	a răspunde	„ea" „el" „Tincuța"	4 2 1
4	a adăuga	„ea" „subprefectul"	1 1
5	a exclama	„conu Dinu"	1
6	a întări	„Matei"	1
7	a întrerupe	„Sașa"	1

Subînțelegerea subiectului ține de exprimarea lui în propoziții anterioare, atunci cînd propoziția introductivă este coordonată sau subordonată alteia. Cu toate acestea există o alegere subiectivă contextuală, chiar în propoziții introductive izolate („Fata răspunse încet :" — Cap. XXVIII, p. 128; „Apoi, încet, zise :" — Cap. XVI, p. 111).

Unele subiecte sînt nume proprii: *Sașa*, *Tincuța*, *Matei*, *Mihai* și rolul lor este indicativ și aproximativ neutru din punctul de vedere al regizării dialogului. Gradele de rudenie, pronumele de politețe, particularitățile de vîrstă și profesionale în substantive ca: *mamă-sa*, *dînsa*, *bătrînul*, *soră-sa*, *subprefectul*, *baciul* ne apropie persoanele pe care le denumesc. Utilizarea lor variată în funcție de subiect produce un foarte puternic efect de apropiere a scenei.

Un pronume demonstrativ, un nume comun îndepărtează scena, creează alt cadru dramatic. În același mod, pronumele personal, prin indicarea directă și univocă a genului, subliniază gingășia unor sentimente erotice, ca și ideea de cuplu.

Lipsa verbului declarației poate duce la false forme de introducere („Pe pragul ușei se opri :" — Cap. XVI, p. 113; „El își lăsă mîna în jos cu încetul : " — Cap. XXIII, p. 176; „Ea se desfăcu încet de el :" — Cap. XXIII, p. 176; „El dete din cap supărat : " — Cap. XVIII, p. 129), în care este subliniată mai ales spontaneitatea cu care se trece de la o acțiune la alta.

În concluzie, legarea de text prin verbele declarației poate avea de la o valoare pur conectivă pînă la aceea de a sublinia replica și de a crea un cadru scenic ori de constitui un prilej de alipire a unei notații privitoare la o reacție concomitentă.

În afara celor 122 de sintagme introduse (105 introduceri propriuzise și 17 false) mai există un număr mare de sintagme fixate liber în text. (Vezi primul tabel de pe p. 133.)

Numărul total (239) arată că „ancorarea" dialogului la discursul narativ este totuși slabă.

3.2. Pe suportul formelor de integrare a dialogului în discursul epic apare notația reacțiilor concomitente. Ea poate avea, însă, și o deplină

Rangul	Grupurile	Numărul de grupuri	Numărul de sintagme
1	Sintagme izolate	60	60
2	Grupuri de cîte două	24	48
3	Grupuri de cîte trei	18	54
4	Grupuri de cîte patru	11	44
5	Grupuri de cîte cinci	4	20
6	Grupuri de cîte șase	5	30
7	Grupuri de cîte șapte	22	14
8	Grupuri de cîte nouă	1	9
9	Grupuri mai mari (20)	1	20

autonomie, însoțind dialogul în mod liber, după cum i se acordă prin aceasta o funcție. De aceea rolul ei poate fi urmărit doar în relație cu stratul de dialog propriu-zis, față de care apare. Dinamica cîtorva fenomene ne va aduce unele clarificări.

Prin prisma raportului concret-abstract [18] numele comune prezintă următoarea situație:

Rangul	Felul substantivului	Frecvența în dialog	Frecvența în context
1	Nume concrete	168	209
2	Nume abstracte	145	106
	Total	313	314

Textul dialogului este mai sărac noțional, dar față de context mai bogat în nume abstracte, în timp ce în textul notațiilor apar mai intens substantivele concrete. Această observație ne face să inversăm termenii aserțiunii după care la Duiliu Zamfirescu arta ar consta în naturalețea dialogului și în finețea notării reacțiilor. Este vorba de o finețe a dialogului și de o naturalețe a notației!

Flexiunea și sintaxa aspectului nominal în raportul concret-abstract aduce întregiri interesante.

[18] Cf. Eugen Câmpeanu, *Stilistică și morfologie. Probleme de metodă*, în CL, XIII, 1968, p. 261—268.

Nr. de ord.	Funcţia sintactică	Caz	Dialog		Notaţii dialogale	
			concret	abstract	concret	abstract
1	Subiect	N.	20	17	11	6
2	Nume predicativ	N.Ac.	15	12	0	3
3	Atribut substantival genitival	G.	10	5	6	3
4	Atribut substantival prepoziţional	Ac.	7	3	6	9
5	Atribut apoziţional	N.	0	1	0	0
6	Complement direct	Ac.	42	45	62	23
7	Complement indirect	D., Ac.	8	17	29	7
8	Complement de agent	Ac.	0	0	2	2
9	Complement circumstanţial de loc	D., Ac.	29	19	44	8
10	Complement circumstanţial de timp	Ac.	15	3	2	8
11	Complement circumstanţial de cauză	Ac.	1	2	2	1
12	Complement circumstanţial de scop	Ac.	0	1	0	0
13	Complement circumstanţial de mod	Ac., D.	10	14	21	36
14	Complement circumstanţial instrumental	Ac.	5	1	24	0
15	Complement circumstanţial sociativ	Ac.	1	0	0	0
16	Complement circumstanţial de excepţie	Ac.	1	0	0	0
17	Fără funcţie	—	3	3	0	0

Izbeşte în dialog numărul mare de subiecte şi nume predicative cuvinte abstracte. Nuanţării exprimării îi servesc şi complementele directe şi cele indirecte nume abstracte (17), circumstanţialele de cauză (2), de scop (1), instrumentale (1). Circumstanţialele de loc nume abstracte (19), ne descoperă uneori şi un mod specific de a formula abstractul în concret („— Eram pe drumul arzător al confidenţelor, zise el încet şi parcă s-ar fi gîndit la lumea din mintea lui. Alături de dorul meu de ţară, sta dorul de cineva, iubit, dar necunoscut". — Cap. XIV, p. 100; „— Aşa. În răsărit e veselie, se amestecă o idee vagă de speranţă, şi în fericire nu se numără ceasurile. Pe cîtă vreme în apus, sufletul întrevede un sfîrşit, clipele cele din urmă ale unui foc ce se stinge...Nu-i aşa?" — Cap. XIV, p. 98).

Numărul complementelor directe este aproape o treime din total (172 din 627). În notaţie, substantivul concret cu care se indică o reacţie este regizat de un verb tranzitiv, subiect fiind un nume abstract cu deschidere psihologică (un „eu"). Construcţia : „eu" + verb tranzitiv + complement direct devenind foarte sugestivă, permanenţa acestei succesiuni realizează o concretizare a gesturilor („Mihai simţi din nou braţul Tincuţei sub al său" — Cap. X, p. 71; „Ridică încet ochii din pămînt" — Cap. VIII, p. 60). Se subliniază delicateţea concretă a mişcărilor, farmecul lucrurilor făcute pe jumătate (în mod concret) şi inhibate de o puternică emoţie.

Circumstanţialul de timp subliniază durata scurtă a unui act, o stare puternic emotivă : *un moment* (de 4 ori), *o clipă* (o dată) sau pauza

care precedă tonul grav, sentențios: *după cîteva minute* (o dată), *după cinci minute* (o dată). Pătrunde de asemenea un mare număr de circumstanțiale concrete de loc (44), slujind construirii decorului cadrului scenic. Notarea circumstanței modale abstracte afectiv-emotive este realizată, de cele mai multe ori, de „simbolismul" intonației sau mimicii („— Da; răspunse ea cu glasul tremurător." — Cap. XIV, p. 97).

Complementele indirecte nume concrete denumesc uneori, în notații, părți ale corpului sau obiecte care se pot uni cu brațul într-un gest. Revenirea acestei construcții și preferința pentru forma prepozițională și atunci cînd e folosit un verb tranzitiv ne-au dus la concluzia că acest complement este construit în tiparele complementului circumstanțial instrumental [19]. Utilizarea lui are efectul unei fragmentări a dinamismului ansamblului, prin „decuparea" acțiunii în elemente, cu scopul sublinierii lor („Sașa înălță din umeri și închise din ochi, cu supunere către soartă:" — Cap. XVII, p. 116; „— Iartă-mă, zise dînsa, atingîndu-l ușor cu mîna." — Cap. XIV, p. 99; „El dete din cap supărat:" — Cap. XVIII, p. 129).

Ca topică, poziția finală este aproximativ de 8 ori mai intens exploatată decît cea inițială. Pozițiile inițiale vor fi ocupate, așa cum vom vedea, mai ales de apelative și de cuvintele care le reiau.

Topica	Numărul de cuvinte
Poziție inițială	26
Poziție mediană	409
Poziție finală	209

3.3. Neputința „stilizării" directe în dialog și necesitatea perpetuă de formulare în spiritul unui „model" lingvistic conduc spre o extrem de slabă participare a notelor aspectului noțional al comunicării. În schimb, valorile dinamice, verbale, și circumstanțele lor constituie obiectul unor intense sublinieri, atît în dialog, cît și în notații.

Prin plasare în dialog, anumite verbe își reconsolidează conținutul semantic concret în sens invers, prin prisma valorilor abstracte. Verbe ca: *a veni, a aștepta, a cuprinde* se folosesc în sensul conferit de orientarea discuțiilor către un subiect concret („ — Și ai fi plecat? — Da. — Fără să te mai văd? — Fără... dacă nu veneai. — Da'de unde știai că am să viu? — Eram sigură... și ca dovadă iată că te-am așteptat." — Cap. XVII, p. 122). Alteori semnificației propriu-zise, concrete, i se substituie una mai abstractă, prin asociație (*a vedea = a întîlni:* „— Ce bine am petrece!... Ne-am vedea în toate duminecile!" — Cap. XVII, p. 127).

Imperativul, folosit exclusiv în dialog, exprimă de la un ordin („—Lasă tava pe masă și du-te de-ți caută de treabă."—Cap. XV, p. 80) pînă la o rugăminte, uneori asociat unei formule de politețe („ — Du-te te rog, de stai cu Matei." — Cap. XII, p. 81). Unele afirmații cu caracter gnomic sînt făcute la persoana a doua („ — Atunci răstorni pămîntul,

[19] Cf. *Gramatica limbii române*, II, București, 1966, p. 178 ș.u.

te baţi cu lumea, vinzi, cumperi, faci tot ce poţi ca să ajungi pînă la ea." — Cap. XVII, p. 118). Nu apar niciodată ca subiecte formele *noi*, *voi*.

Mînuirea combinată şi alternarea valorilor concrete şi abstracte ale verbelor concură în notaţii înspre o forţă expresivă maximă şi înspre o redare fidelă a stărilor sufleteşti („Matei îl privea nemişcat, simţind toată curăţenia de suflet cu care nu voia să primească banii, şi fiindcă unchiu-său părea descurajat şi fără nici o voinţă, el îl atinse binişor peste mînă, încercînd să glumească, dar în realitate foarte emoţionat." — Cap. XVI, p. 112).

Uneori verbele abstracte au aici un grad de specializare sintactică, alteori aspectivă [20], şi un înţeles, de cele mai multe ori, vag („Fata începu a rîde cu hohot." — Cap. XVIII, p. 127; „Ea prinse a surîde uitîndu-se la el." — Cap. XVIII, p. 126). *A părea* este folosit cu scopul realizării unei false impreciziuni a notării reacţiilor, asemenea adverbului *parcă*.

O conturare a scenei se obţine prin folosirea şi alternarea imperfectului cu perfectul simplu („La Comăneşti, Mihai şi fetele aşteptau nerăbdători pe Saşa, care nu se mai isprăvea de gătit. Victoria îi bătu în geam." — Cap. IV, p. 104).

De asemenea, gerunziile şi participiile capătă în notaţii un rol deosebit. De cele mai multe ori, gerunziul contrage o propoziţie coordonată copulativ care exprimă o acţiune concomitentă cu enunţul primei propoziţii. Poziţia ulterioară însă, prin topica în succesiune, produce impresia caracterului consecutiv al faptelor înseşi, pe lîngă neplăcuta lungire analitică. Contragerea printr-un gerunziu aduce fără dificultate pe primul plan ideea de simultaneitate a actelor („Ea şezu lîngă dînsul, lipindu-şi capul de umărul lui." — Cap. XVIII, p. 126). Puterea expresivă se manifestă diferit în funcţie de conţinuturile semantice ale verbelor. Atunci cînd unul din ele este concret şi celălalt abstract, între verbe există, psihologic, dar nu şi în timp, o ordonare de la efect la cauză („El dete din cap, neştiind ce să răspundă." — Cap. XIV, p. 95; „Matei se uită la unchiu-său, părîndu-i greu a-l înţelege." — Cap. XVII, p. 118). Ordinea în frază nu este cea normală, dinspre sentiment înspre expresia sa în fizionomie sau gest, ci inversată, semnificaţia afectivă conturîndu-se progresiv, către sfîrşitul frazei.

Atunci cînd ambele verbe au un conţinut concret, pauza dintre ele, notată prin virgulă, are o valoare uşor adversativă, ca şi cum cele două acţiuni s-ar opune una alteia. Primul gest notat şi, de fapt, pregătirea celui de-al doilea pare rupt de celălalt şi altfel orientat. Provenienţa contragerii dintr-un raport adversativ nu este totdeauna la fel de evidentă, dar întotdeauna se manifestă o oarecare incompatibilitate între caracterul momentan al acţiunii redate prin perfectul simplu indicativ şi circumstanţa nedefinită ca durată, exprimată prin gerunziu, mai ales dacă cele două verbe au un conţinut concret. Un fenomen similar apare

---

[20] Cf. C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, în LR, II, 1953, nr. 6, p. 17—23.

și în contragerea participială a unei subordonate („Ea tăcea, pierdută cu ochii în pînza orizontului" — Cap. XIV, p. 98).

3.4. Aspectul adverbial prezintă următoarea configurație:

Rangul	Felul	Numărul
1	Adverbe propriu-zise	268
2	Forme adverbiale de realizare a afirmației și negației	195
3	Adverbe pronominale	156
4	Adverbe precedate de prepoziții, locuțiuni; adverbializări	105
5	Forme diminutivate	5

Reprezentarea lor în dialog și context este următoarea:

Rangul	Locul	Numărul
1	Dialog	427
2	Notații	232
	Total	659

Adverbele propriu-zise care apar în dialog sînt mai ales cele folosite în formarea gradelor de comparație. Uneori valoarea sentențioasă a replicii este întărită de constituirea ei într-o falsă construcție comparativă („— Nu mi-ai făcut niciodată nimic ..., decît bine." — Cap. XVII, p. 121), tot așa cum, alteori, circumstanța adverbială capătă maximum de intensitate asociată topicii („— De ce rîzi? — Tare mai ești stîngaci!... — Cap. XIV, p. 96). Adverbele de afirmație și de negație subliniază delicatețea sufletului feminin, prin calitatea lor de a fi răspunsul monosilabic dat în momentele de înaltă temperatură afectivă („ — Tare îmi ești dragă!... dragă, ca sufletul!... Știi... — Da... — Cît se poate de mult de tare!... — Da..." — Cap. XVII, p. 120). Exprimarea afirmației sau a negației prin una din părțile de vorbire prezente în întrebare [21], nefiind doar o consecință a modelului oferit de limbajul „lingvistic", se realizează și prin reluarea unei întregi propoziții („ — Și nu mai pleci. Ea își ridică privirile spre el: — Dacă vrei nu mai plec". — Cap. XVII, p. 120). Ușurința personajului de a se exprima prin cuvintele folosite de celălalt, ca o evitare a unei formulări proprii, se asociază preferinței pentru răspunsul monosilabic, subliniind aceeași înaltă temperatură afectivă. Întărirea afirmației se realizează prin folosirea unui superlativ („ — Da?... Sunt bine?... — Grozav de bine." — Cap. XV, p. 103), prin dublarea sau triplarea adverbului în repetiții („ — Bagă de seamă, eu mîine mă duc să-i vorbesc... Ești bine hotărît? — Da,

[21] Florica Dimitrescu, *Procedee de afirmație în limba română*, în SCL, VI, 1955, nr. 3—4, p. 165—288.

da." — Cap. XVI, p. 113; „— Sper că nu eu sunt cauza... — Nu, nu, nu: mi-a venit un fel de ameţeală..." — Cap. XII, p. 82).

Adverbele pronominale pot reda superlativul („— Da? E aşa departe?" — Cap. XVIII, p. 130), pot sublinia circumstanţa modală, chiar prin acumulare („— Ei, cum te-ai hotărît tu, aşa, deodată?... — Deodată" — Cap. XVII, p. 115), pot întări afirmaţii sentenţioase („— De ce nu? ... Cui nu-i aminte de treabă găseşte mijloace de a petrece oriunde." — Cap. IV, p. 45).

În notaţii, adverbele de afirmaţie şi negaţie apar numai ca marcă a formei negative a verbelor, iar cele pronominale numai atunci cînd realizează o funcţie sintactică. Adverbele propriu-zise, de cele mai multe ori, nu complinesc sensul verbelor pe lîngă care stau, ci exprimă nuanţe ale intonaţiei sau circumstanţe ale lansării replicii („— Îmi pare rău că ţi-am vorbit, zise bătrînul trist." — Cap. XVI, p. 111).

Cele cinci forme diminutivate [22] ale adverbului *bine*, care apar în mod consecvent în notaţie, subliniază delicateţea, încetineala şi farmecul cu care se face ceva („Ea îi dete binişor peste obraz." — Cap. IV, p. 43). Circumstanţa lor modală asociată intenţiei incerte a diminutivării eliberează valoarea afectivă a unor fapte cu un caracter concret.

4. În concluzie, straturile de text în care se materializează codificarea artistică a dialogului par a avea o anumită specializare în realizarea efectelor expresive.

Dialogul propriu-zis, fără a-şi pierde oralitatea, exprimă aproape toată varietatea de nuanţe ale sentimentelor şi gîndurilor prin care el capătă valoare sub raportul conţinutului, devenind dens, tensionat. Notaţia care îl însoţeşte realizează complinirea plastică prin care conţinutul capătă rezonanţă, amploare.

Formele de introducere realizează cu precădere scena, cadrul dramatic necesar şi îl evidenţiază, în unele momente, în interiorul discursului epic ca purtător de semnificaţii majore.

ELEMENTE DER EXPRESSIVITÄT DES DIALOGS IN DUILIU ZAMFIRESCUS ROMAN „VIAŢA LA ŢARĂ"

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Arbeit nimmt sich eine Analyse des Dialogs aus Duiliu Zamfirescus Roman, „Viaţa la ţară", mittels der statistischen und morphosyntaktischen Kriterien, als Aufgabe vor. Unsere Konstatierungen beziehen sich auf diejenigen Seiten der künstlerischen Sprache, in welchen sich ihre unterscheidenden Strukturen, nach Cl. Lévi-Strauss auch Netzstrukturen genannt, sich offenbaren.

Decembrie 1972

Institutul de lingvistică
şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

[22] Elena Dragoş, *Cîteva procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba română*, în StUBB, Series Philologia, 1966, fasc. 2, p. 96.

VERBUL ŞI STRUCTURA POEZIEI LIRICE. MODURILE ŞI TIMPURILE VERBALE ÎN COMPOZIŢIE

DE

FELICIA ŞERBAN

Robert Petsch aprecia drept una dintre particularităţile eposului ca gen tendinţa spre stilul verbal[1], fapt care se poate verifica şi statistic[2]; esenţial este însă nu atît numărul verbelor, cît felul specific în care sînt întrebuinţate timpurile şi modurile, implicat de tipul naraţiunii sau al vorbirii [3]. Formele mai simple ale poeziei lirice permit de asemenea desprinderea unor modele, care, îmbinate diferit, pot genera compoziţii a căror varietate se sustrage sistematizării.

Gustave Guillaume grupează categoriile temporale şi modale ale verbului în felul următor: a) *temps in posse*, în care sînt cuprinse infinitivul şi participiul activ, constituind o imagine pe care gîndirea n-a realizat-o, dar pe care este în stare s-o realizeze; b) *temps in fieri* (subjonctivul): imagine în curs de formaţie în gîndire; c) *temps in esse*: imagine realizată [4].

Pentru analiza stilistică a poeziei lirice este necesară o grupare care să depăşească punctul de vedere semantico-gramatical al împărţirii modurilor după felul cum vorbitorul consideră acţiunea sau după felul cum se realizează ea în gîndire. Dacă în lucrarea citată Gustave Guillaume plasează viitorul în categoria *image achevée*, în alt loc, acelaşi autor face următoarea remarcă: „Le futur, qui est de l'ordre de la prévision, est hypothétique par nature et *varie en hypothèse* [...]. Aperçu du passé ou du présent, le futur est du temps imaginé, *supposé*. Perçu en lui-même, le futur est du temps *posé*, que la pensée occupe". În legătură cu aceasta, Robert Martin spune: „Linguistiquement, il est créé dans l'avenir une zone en tout point symétrique du passé, libérée de toute modalité hypothétique, bien que logiquement, sans doute, elle ne puisse

[1] R. Petsch, *Wesen und Formen der Erzählkunst*, zweite vermehrte und verbesserte Auflage, Halle (Saale), 1942, p. 367.

[2] Cf. Felicia Şerban, *Aspecte stilistice ale liricii populare. 1. Raporturile cantilative dintre părţile de vorbire*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 323—325.

[3] Cf. H. Hatzfeld, *Peut-on systématiser l'analyse stylistique?* în *Langue et littérature*, Paris, 1961, p. 233.

[4] G. Guillaume, *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris, 1929, p. 9—12.

jamais être envisagée qu'à travers le présent". După Moignet şi Stéfanini însă, „le futur est hypothétique en soi, en pensée, donc en langue" [5].

În scopul pe care ni l-am propus, vom împărţi „imaginile" verbale în *realizate* (trecutul şi prezentul istoric al indicativului) şi *nerealizate* (posibile, ipotetice, dorite etc.).

Urmărind într-o lucrare anterioară [6] elementul narativ în lirica populară, timpurile care au survenit în decursul analizei au fost perfectul, imperfectul (cu valoare de perfect [7]) şi prezentul narativ (denumire pe care o considerăm preferabilă aceleia de „prezent istoric") — deci timpurile exprimînd acţiuni realizate [8], după cum este şi firesc, deoarece obiectul povestirii este trecutul [9]. Pentru elementul liric, sînt caracteristice acţiunile nerealizate [10].

Vom grupa acţiunile nerealizate în : (I) presupuse (ipotetice) şi (II) dorite sau impuse. Pe parcursul unei compoziţii lirice, aceste tipuri se combină fie între ele, fie cu acţiuni realizate.

Varietatea construcţiei în lirică faţă de relativa uniformitate a epicii nu se rezumă la modurile şi timpurile verbale, ci înglobează de asemenea structura frazei şi a lanţului de fraze. Analiza va fi deci completată prin referiri de natură sintactico-semantică [11].

---

[5] Aceste păreri asupra valorii viitorului sînt reproduse după Gabriel Guillaume, *Récréations et recherches linguistiques et stylistiques*, II *Le verbe. La phrase et le vers*, Paris, 1968, p. 106—108.

[6] Cf. Felicia Şerban, *Aspecte stilistice ale liricii populare. 2. Verbul şi probleme de compoziţie. Elementul epic în poezia lirică*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 325—338.

[7] Cf. *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, vol. I, Bucureşti, 1963, p. 236—237.

[8] Cf. Felicia Şerban, *Aspecte...*, p. 325—338.

[9] Cf. R. Petsch, *Wesen...*, p. 70 şi urm.

[10] Pentru alte puncte de vedere asupra timpului în poezia lirică (Roman Jakobson), cf. R. Wellek şi A. Warren, *Teoria literaturii*, Bucureşti, 1967, p. 302.

[11] Deşi această lucrare este o continuare — ca idee şi ca metodă — a celei la care ne-am mai referit (v. nota nr. 6), vom repeta, pentru facilitarea lecturii, simbolurile utilizate, cu completările necesare pentru analiza poeziei lirice :

X, Y, X_1, Y_1 ...	personaje (subiectul verbelor la persoana a III-a)
E	subiectul verbului la persoana I
T	subiectul verbului la persoana a II-a
O, O_1 ...	obiecte
N, N_1 ...	elemente şi fenomene ale naturii
F, F_1 ...	plante sau animale
O_x, F_x, Y_x	obiecte, fiinţe, personaje care aparţin, care sînt legate de X
I	abstracte
a_1, a_2 ...	verbe (acţiuni)
a'_1, a''_1 ...	verbe sinonime sau apropiate ca sens de a_1
-a	verb la forma negativă
a_2 [= $-a_1$]	verb antonim lui a_1
x a_1, x a_2 ...	forme impersonale ale verbului
A_1, A_2 ...	atribute ale numelui sau ale acţiunii şi predicate nominale
prez., perf. ...	timpurile şi modurile verbale
⇐	cauzală (cînd cauzalele sau finalele determină o altă cauzală sau finală, semnul se repetă după regentă)
⇒	finală
:	introduce o completivă directă
cond. pe	subordonata condiţională precede regenta
„..."	marchează vorbirea directă
[ ]	închide ceea ce se deduce, fără a fi fost exprimat sau din precizări exterioare secvenţei
//	comparaţie, metaforă

I. ACŢIUNI PRESUPUSE (IPOTETICE)

1. *Viitorul*

a) Compoziţie lirică în care prezentul (perfectul) alternează cu viitorul:

E a_1 perf. **Am auzit** *veste-asară,*
Că-mi zace mîndra să moară [...]
E a_2 viit. *Da* **m-oi duce** *între dealuri*
E a_3 viit. **Ş-oi aduce** *mîndrei leacuri* [...]
(FRIEDWAG., R. V.[12], p. 523—524);
T a_1 prez. *Tán azt* **tudod,** *rózsám, hogy hiba,*
Hogy az este nem mentem oda.
E a_2 prez. [= viit.] *Majd* **elmenyek** *szombat estére,*
E a_3 prez. [= viit.] *S* **leülök** *az ágyad szélére.*
E a_3 prez. [= viit.] **Leülök** *majd ágyad szélére,*
E a_4 prez. [= viit.] *S* **megkérdezlek** *igaz hitedre*: [„...”]
(SZ. GY., p. 76)

(Oare aşa ştii, mîndro, că-i o greşeală, / Că aseară n-am mers acolo. / Apoi mă voi duce pe sîmbătă seara / Şi voi şedea pe marginea patului tău. / Voi şedea apoi pe marginea patului tău / Şi te voi întreba, pe credinţa ta adevărată: [„...”]).

Compoziţiile în care acţiunea realizată sau în curs de realizare este urmată de o acţiune viitoare sînt fie sub formă de monolog, ca cele de mai sus, fie mixte (secvenţă narativ-descriptivă + monolog):

X a_1 prez. *Vo svetlice devica* **sidit,**
X a_2 prez. *Sleznu reč'* **govorit:** [...]
E [=X] a_3 viit. **„Pojdu** *v zelenyj sad guljat'*
E a_4 viit. **Sorvu** *e grušicy cvetok,*
E a_5 viit. **Sovju** *na golovu venok;*
E a_3 viit. **Pojdu** *na bystryj na Dunaj,*
E a_6 viit. **Stanu** *na melkom beregu,*
E a_7 viit. **Brošu** *venok moj ja v reku* [...]”
(NAR., p. 160)

(În odaia ei stă o fată, / Cu voce înlăcrămată vorbeşte: [...] / Mă voi duce să mă plimb în grădina verde, / Voi rupe floarea părului, / Îmi voi împleti cunună pe cap; / Mă voi duce la Dunărea cea repede, / Voi sta pe malul scund, / Îmi voi arunca în rîu cununa [...]).

---

[12] Explicaţia abrevierilor utilizate:

BÎRLEA, C. P. = I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureş...*, Bucureşti, 1924.

CU CÎT CÎNT = *Cu cît cînt, atîta sînt.* Antologie a liricii populare. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de O. Papadima, [Bucureşti], 1963.

FRIEDWAG., R. V. = *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina, I. Band*: *Liebeslieder,* herausgegeben von dr. Matthias Friedwagner, Würzburg, 1940.

MAT. FOLK. = *Materialuri folkloristice.* Culese şi publicate... prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu, vol. I—II, Bucureşti, 1900.

NAR. = *Narodnye liričeskie pesni* [antologie de V. Ja. Propp], Leningrad, 1961.

PAMFILE, C. Ţ. = T. Pamfile, *Cîntece de ţară,* adunate de..., Bucureşti, 1913.

PAPAHAGI, M. = T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului,* Bucureşti, 1925.

RUSS. = *Russkie narodnye pesni* [antologie de A. M. Novikova], Moskova, 1957.

SZ. GY. = *Székelyföldi gyüjtés* [culegere de Mailand Oszkár], Budapesta, 1905.

În exemplele date, cea mai mare parte a compoziţiei poetice cuprinde acţiuni care se succedă în timp, asemenea unei naraţiuni, transpuse însă din planul epic în cel liric; acţiunile sînt colorate de ideea neexprimată direct a dorinţei sau a posibilităţii nerealizării, poezia devenind mai gravă, asemenea unei partituri cu bemol la cheie.

b) Compoziţie lirică la viitor:

	Mîndră, de dor de la tine
E a_1 viit.	Dar **m-oi duce**-ntr-o grădină
E a_2 viit.	*Ş-***oi** *tăt* **plînge**-*o săptămînă,*
x a_3 viit.	*Pînă ce* **s-a fa'** *fîntînă* [...]
X a_4 viit. cond. pe	*Şi tu, mîndră, dacă-***i bea,**
X a_5 viit.	**Ei uita** *dragostea mea.*

(PAPAHAGI, M., p. 37).

2. *Condiţionalul* implică o îmbinare de propoziţii, dintre care subordonata exprimă uneori o dorinţă, compoziţia evoluînd apoi ca şi în cazul verbelor la optativ (vezi **II. 1**).

a) Acţiuni condiţionate:

x a_1 cond. pe	*De* **s-ar vinde** *dragostea,*
E a_2 cond.	**Aş da** *calul şi şaua*
E a_3 cond.	*Şi mi-***aş lua** *dragostea*

(PAMFILE, C. Ţ., p. 146).

Faţă de un şir de acţiuni la viitor, nuanţa posibilităţii apare atenuată, accentuîndu-se cea a dorinţei. În exemplul care urmează, cu verbele la condiţional-optativ perfect, se povesteşte implicit ceea ce s-a întîmplat, concomitent cu ceea ce nu s-ar fi întîmplat în alte condiţii; compoziţia cuprinde o imaginare şi, totodată, o relatare:

X a_1 cond. pf.:		*Isten* **adta volna,**
E -a_2 cond. pf.	cond. pe	**Ne láttalak volna;**
E -a_3 cond. pf.		*Hiredet, nevedet,* **Ne halottam volna;**
		Számos esztendőket,
E a_4 cond. pf.		*Tovább* **éltem volna,**
		Szép két piros arcám
E -a_5 cond. pf.		*E'* **nem sárgut volna.**
		Két fekete szemem
E -a_6 cond. pf.		**Ki nem sírtam volna**

(SZ. GY., p. 90)

(De-ar fi dat Dumnezeu / Să nu te fi văzut; / Vestea, numele tău / Să nu le fi auzit; / Ani numeroşi aş fi trăit mai departe, / Cei doi frumoşi obraji roşii / Nu mi-ar fi pălit. / Cei doi ochi negri / Nu mi i-aş fi plîns).

b) Condiţie/dorinţă/scop:

E a_1 cond. pe	*De-***aş şti** *că am zile multe,*
E a_2 cond.	**M-aş sui** *cu calu-n munte,*
⇒ E a_3 conj.	**S-aud** *ploaia ropoind,*
	Vîntul printre brazi bătînd,
	Paseri pe ramuri cîntînd

(CU CÎT CÎNT, p. 90—100).

c) Stare / condiţie / dorinţă :

I A_1	*Dorul meu e numai dor,*
E -a_1 prez.	**Nu-***l* **pot** *spune tuturor.*
I A_2 cond. pe	*De-***ar fi** *dorul vînzător,*
E a_2 cond.	**M-aş face** *neguţător.*
E a_3 cond.	*Şi mi-***aş pune** *şatra-n prag*
E a_4 cond.	**Şi-aş vinde** la dor şi drag.

(BÎRLEA, C. P., p. 76).

II. ACŢIUNI DORITE SAU IMPUSE

1. *Optativul*

a) Compoziţie lirică la optativ :

	Mîndruluţ cu păr negruţ,
E a_1 opt. [cond. pe]	*Cum te-***aş putea** *face struţ,*
E a_2 opt.	*Eu te-***aş culca-***n legănuţ.*
E a_3 opt.	*Ziua te-***aş pune-***n fîntînă,*
E a_4 opt.	*Noaptea te-***aş culca** *pe mînă*
E a_5 opt.	*Şi te-***aş strînge** *la inimă*

(id. *ib.*, p. 49).

b) Stare / dorinţă / (cauză) :

X a_1 prez.	**Merge** *mîndru, gata bine,*
	Cu murguţu după sine.
	Cînd a fi mai pe la vad,
O_x a_2 opt.	**Rumpe-***i***-s-ar** *ruda-n steag*
	Şi cipcuţa de sub barbă,
⇐X a_3 perf.	*C-***o avut** *o mîndră dragă*

(id. *ib.*, p. 93) ;

E A_1	*Kék ibolya vagyok virágos kertemben,*
X a_1 prez.	*A ki arra eljár, mind* **megkiván** *engem.*
Ya_1 opt.	*Bárcsak* **megkivánna,**
Ya_2 opt.	*bárcsak* **leszakítna**
	Az a barna legény, az a czigány fajta

(SZ. GY., p. 38)

(Sînt o viorea albastră în grădina mea de flori, / Cei ce umblă într-acolo, toţi mă doresc. / Măcar de m-ar dori, măcar de m-ar rupe / Acel fecior brunet, neam de ţigan).

c) (Stare) / dorinţă / impediment / (stare)

E a_1 prez.	**Am** *un pom în bătătură*
E a_2 opt.	*L-***aş tăia** *să-l bag în sîn,*
F a_1 prez.	*Pe-o lamură* **are-***un spin.*
E a_2 opt.	*L-***aş tăia** *să-l bag în tindă,*
F a_3 prez.	*Lămurile-i* **bat** *în grindă* ;

E a_2 opt. *L-aş tăia să-l bag în casă,*
F -a_4 opt. *Lămurile nu mă* **lasă**
(PAMFILE, C. T., p. 166);

E a_1 opt. *De urît* **m-aş duce**-*n ţară,*
I_1 a_2 prez. *Dragostea m-***aduce** *iară;*
E a_1 opt. *De urît* **m-aş duce**-*n lume,*
I_2 a_3 prez. *Dorul* **se ţine** *de mine;*
E a_1 opt. *De urît* **m-aş duce,** *duce,*
I_1 a_2 prez. *Dragostea-napoi m-***aduce**
(CU CÎT CÎNT, p. 144);

E a_1 opt. *Vai, drăguţă, cum te-***aş bate,**
E a_2 prez. *Dar mînele-mi* **sînt legate**
C-un fir de mătasă neagră,
E -a_1 prez. **Nu** *te* **pot** *bate de dragă.*
Şi de cînd eu te iubesc,
E a_3 prez. *Doamne, multe* **pătimesc!**
(BÎRLEA, C. P., p. 92).

d) Dorinţă / scop (cauză):

Foaie albă din grădină,
E a_1 opt. **Rumpe**-*te-***aş** *din rădăcină,*
⇒E a_2 subj. ⇒ **Să** *te* **dau** *la mîndra-n mînă,*
⇒X a_3 subj. **Să** *te* **ducă** *la fîntînă*
(id., *ib.*, p. 79);

E a_1 opt. *De* **szeretnék** *az erdőben fa lenni,*
De még ott is tölgyfa nevet viselni.
⇐F_1 a_2 prez. gnomic/ / *Mert a tölgyfa kék lánggal* **ég** *füst nelkül,*
E -A *Az én szivem soha sincsen bú nélkül*
(SZ. GY., p. 138)

(Cît mi-ar plăcea să fiu un copac în pădure, / Dar şi acolo să port numele de stejar. / Căci stejarul arde cu flacără albastră, fără fum, / Sufletul meu nu e niciodată fără tristeţe).

2. *Imperativul*

a) Sugerarea unui şir de acţiuni (îndemn):

T a_1 imper. **Treci,** *dorule, Murăşul,*
T -a_2 imper. **Nu**-*mi mai* **rupe** *sufletul;*
T a_1 imper. **Treci,** *dorule, Tîrnava,*
T -a_2 imper. **Nu**-*mi mai* **rupe** *inima!*
(JARNÍK-BÎRS., D., p. 252);

Mileńkij, chorošeńkij,
T a_1 imper. **Pomjani** *doroženkoj,*
T -a_2 imper. *Pomjani-ka,* **ne zabud',**
T -a_3 imper. *Ty* **kupi** *čego-nebud'!*
(NAR., p. 123)

(Dragule, bunule, / Aminteşte-ţi de mine pe drum, / Aminteşte-ţi, nu uita, / Cumpără-mi ceva!).

În cazul imperativului negativ, ca şi al optativului perfect, valoarea este dublă: paralel cu dorinţele expuse, se poate subînţelege că acţiunile respective, nedorite, se petrec totuşi:

T [= F] -a_1 imper. **Ne letaj** *ty, solovej, v zelenyj sad guljat',*
T [= F] -a_2 imper. **Ne sadiś** *ty, solovej, v zelenom moem sadu,* [...]
T [= F] -a_3 imper. **Ne poj** *rano na zare,*
T [= F] -a_4 imper. **ne travi** *ty serdce mne!*
(*ib.*, p. 125)

(Nu zbura tu, privighetoare, în grădina verde să te plimbi, / Nu te aşeza tu, privighetoare, în grădina mea verde, [...] / Nu cînta devreme în zori, nu-mi răscoli sufletul!).

b) Îndemn / stare:

T a_1 imper. **Stai,** *inimioară, pe loc,*
Să-ţi pui lacăt la mijloc!
Lacăte să fie o mie,
I -a_2 prez. *Dragostea* **nu vrea** *să ştie*
(MAT. FOLK., p. 278).

În lirica populară, cînd îndemnul este precedat de o secvenţă narativ-descriptivă, între cele două părţi poate să nu existe o legătură de conţinut, ci eventual de tonalitate:

F a_1 prez. *Tisza partján mandulafa* **virágzik,**
O_F a_2 prez. *Mandulája a Tiszában* **clázik.**
Ea_4, a_5 prez. **Kiszedem** *a mandulájját,* **szárasztom,**
T a_6 imper. **Szeress,** *babám, mást helyettem,*
E -a_7 prez. **nem bánom**
(SZ. GY., p. 112)

(Pe malul Tisei înfloreşte migdalul, / Migdalele i se moaie în Tisa. / Îi culeg migdalele, le usuc, / Iubeşte, mîndro, pe altul în locul meu, **nu**-mi pare rău).

c) Posibilitate sau intenţie / îndemn:

T a_1 viit. *Mîndruţ, pă cînd* **ei veni,**
T -a_2 viit. *Pă mine nu m-***ei găsi,**
⇐E A_1, A_2 viit. *C-oi fi moartă şi-ngropată*
La portiţă-n temeteu,
C-acolo-i mormîntu meu:
Cu ruji albe-i îngrădit,
Cu chidruţ acoperit.
T a_3 viit. *Mîndruluţ, p-acolea-i* **trea',**
T a_4 imper. *Placă-ţi şi o rujă-ţi* **ia!**
(PAPAHAGI, M., p. 3);
E a_1 prez. *Még csak egyet* **kérek** *tőled:*
T a_2 imper. **Adsza ide** *a kendődet;*
E a_3 prez. [= viit.] **Letőrlöm** *a könyem vele,*
E a_4 prez. [= viit.] **Visszaadom...**
T a_5 imper. *úgy* **ints** *vele!*
(SZ. GY., p. 104)

(Numai una îţi mai cer: / Dă-mi basmaua ta; / Îmi şterg lacrimile cu ea, / Ţi-o dau înapoi... aşa să-mi faci semn cu ea!);

E a_1 viit. — *Ia* **voźmu** *konja* [...],
E a_2 viit. — *Ja* **pojdu** *li ko bož'ej cerkvi*,
E a_3 viit. — **Privjaźu** *konja k kolokolenke*,
E a_4 viit. — *Sam* **udarjusja** *ob syru zemlju*:
T[= N] a_5 imper. — **Rasstupisja** *ty, mat' syra zemlja*,
T[= O_1] a'_5 imper. — *I* **raskrojsja** *ty, grobova doska*,
T[= O_2] a''_5 imper. — **Razvernisja** *ty, zolota parča*,
T_4 a_6 imper. — **Probudisja** *ty, krasna devica*,
T_4 a_7 imper. — *Ty* **prostiś** *so mnoj* [...]

(NAR., p. 149—150)

(Voi lua calul [...], / Mă voi duce la biserica Domnului, / Voi lega calul de clopotniţă, / Eu singur mă voi lovi de huma jilavă: / Dă-te în lături tu, maică humă jilavă, / Şi deschide-te, scîndură a sicriului, / Desfă-te, brocart aurit, / Trezeşte-te, fată frumoasă, / Ia-ţi rămas bun de la mine...).

Faptele sînt imaginate uneori cu atîta putere de reprezentare, încît demarcaţia faţă de cele petrecute nu mai poate fi precizată; începută cu verbele la imperativ, poezia se încheie cu perfectul:

Vy kumuški, golubuški, podružki moi!
T a_1 imper. — *Pojdete vy v zelenyj sad,* **voźmite** *menja*;
T a_2 imper. — *Vy stanete cvetočki rvat',* **narvite** *i mne*;
T a_1 imper. — *Pojdete vy na rečeńku,* **voźmite** *menja*;
Vy budete venki brosat',
T a_3 imper. — *vy* **brośte** *moj!*
O_X A — *Kak vse venki poverch vody,*
O_E a_4[= -A] perf.! — *a moj* **potonul**;
$Y_{[X]}$ a_5 perf. — *Kak vse druźja domoj* **prišli**,
Y_E $-a'_5$ perf. — *a moj* **ne byval!**

(*ib.*, p. 148)

(Cumetrelor, porumbiţelor, prietenele mele! / Veţi merge în grădina verde, luaţi-mă şi pe mine; / Veţi începe să rupeţi flori, rupeţi-mi şi mie; / Veţi merge la rîu, luaţi-mă şi pe mine; / Cununile veţi arunca, aruncaţi-o pe-a mea! / Cum sînt toate cununile deasupra apei, iar a mea s-a scufundat; / Cum toţi prietenii au venit acasă, iar al meu n-a fost printre ei!). Întrebării dacă nu cumva afirmaţia din ultimul vers este realitatea de la care a pornit întreaga poezie nu i se poate da un răspuns.

d) Îndemn / scop (cauză):

X a_1 imper. — **Fă-mă** *pasere de-argint*
Şi cu penele de vînt,
⇒E a_2 conj. — **Să mă duc** *unde mi-i gînd* [...]
⇒E a_2 conj. — **Să mă duc** *pe unde-oi vrea,*
⇒E a'_2 conj. — *Şi* **să zbor** *pe-unde mi-i dor*
⇒E a_3 conj. — *Şi* **să trag** *unde mi-i drag!*

(PAMFILE, C. Ţ., p. 146);

T -a_1 imper.	*Lele,* **nu te mărita,**
⇐N a_2 viit.	*C-a* **veni** *vara, vara*
⇐F a_3 viit.	*Şi-a* **nflori** *tămîioara*;
⇐X [= T] -a_4 viit.	**N-a avea** cine-o purta!

(id., *ib.*, p. 144).

c) Stare / îndemn / scop (cauză) sau condiţie / îndemn / scop (cauză):

O A	*Iarbă-i mare pe la vii,*
T a_1 imper.	*Badeo,* **spune** *ce nu vii?*
T a_2 imper.	**Vin-aşa** *prin cîntători,*
⇒T a_3 conj.	**Să mă iai** *de subsiori,*
⇒T + E a_4 conj.	**Să ne punem** *printre flori*

(id., *ib.*, p. 135);

X a_1 perf.	**Guljal** *moj milyi*
	Vo zelenom sadu;
X a_2 perf.	*S ljubuškoj* **sošelsja,**
X -a_3 perf.	*„Zdrastvuj"* **ne skazal**;
X a_2 perf.	*Drugoj raz* **sošelsja,**
X -a_4 perf.	*Šapočku* **ne snjal.**
T [= X] -a_5 imper.	**Ne smejsja,** *moj milyj,*
	V glaza nado mnoj,
⇐Y a_6 viit.	*Bog tebja* **nakažet**
	N esčastnoj sud'boj —
	Nemiloj ženoj

(NAR., p. 160)

(S-a plimbat dragul meu / Prin livada verde; / Cu draga lui s-a întîlnit, / „Bună ziua" n-a spus; / S-a întîlnit altă dată, / Şapca nu şi-a scos-o. / Nu rîde, dragul meu, / De mine pe faţă, / Domnul te va pedepsi / Cu o soartă nenorocită — / Cu o nevastă neîndrăgită).

În acest ultim exemplu, paralel cu schimbarea modului intervine şi o schimbare a persoanei a III-a cu a II-a, de la *moi milyj* la *ty*; în poezia populară rusă este însă frecventă şi înlocuirea pe parcurs a persoanei a III-a cu persoana I (după cum rezultă şi mai sus, *ljubuška* = *ja*): „Cîntăreţul poate să cînte la început parcă despre altul, dar apoi el îi dă cuvîntul acestuia şi devine clar că a fost vorba despre el însuşi" — spune D. S. Lichačev [13];

T a_1 viit. cond. pe	*Ha* **elméssz,** *rózsám, búdosni,*
T a_2 imper.	**Gyere bé** *hozzám bucsúzni.*
⇒T + E a_3 imper.	**Bucsúzzunk,** *rózsám, egymástól,*
	Mint a madár a társától

(SZ. GY., p. 115)

(Dacă te vei duce, mîndrule, să pribegeşti, / Vino la mine să ne luăm rămas bun. / Să ne luăm rămas bun, mîndrule, unul de la altul, / Ca pasărea de la tovarăşa ei).

Cauzala este una dintre cele mai frecvente subordonate, dacă nu cea mai frecventă: conjuncţia *că*, prin care se introduce, este pentru

[13] *Poetika drevnerusskoj literatury*, Leningrad, 1967, p. 226.

lirică ceea ce înseamnă *şi* copulativ pentru epică. Legătura cauzală nemarcată de conjuncţie [14] accentuează lirismul, estompînd caracterul explicativ al construcţiei:

T a_1 imper.	**Mînă-ţi**, *puică*, *boii bine*
T -a_2 imper.	*Şi* **nu te uita** *la mine*;
[⇐] E A	*Ochii mei* **sînt** *frumuşei*
[⇐] E a_3 prez. [= viit.]	*Şi-ţi* **mînîncă** *boii tăi!*
	(PAMFILE, C. Ţ., p. 98);
T a_1 viit. cond. pe	*Ha* **elmész** *is rózsám*,
T -a_2 imper.	**ne hagy** *itt engemet*,
T -a_3 imper.	**Ne vidd el** *magaddal minden jo kedvemet.*
[⇐] X [= E] -a_4 viit.	*Elejted orsódat*, **nem lesz** *ki feladja*,
	Bánatos szivedet ki megvigasztalja.
[⇐] X [= E] -a_4 viit.	**Nem lesz**, *ki kapudnak küszöbét őrizze*,
[⇐] X [= E] -a_4 viit.	**Nem lesz**, *ki lepergő könnyed letörölje*
	(SZ. GY., p. 144)

(Dacă totuşi pleci, draga mea, nu mă lăsa aici, / Nu-mi duce cu tine toată buna dispoziţie. / Fusul scăpat din mînă nu va fi cine să ţi-l ridice, / Sufletul mîhnit cine să ţi-l mîngîie. / Nu va fi cine să-ţi păzească pragul porţii, / Nu va fi cine să-ţi şteargă lacrimile prelinse);

E—A	*Mne* **nel'zja**, *mati*, *k obedne chodit'*.
[⇐] X -a_1 prez.	*Kupcy bogu* **ne moljatsja**,
[⇐] Y a_2 prez.	*Vse dvorjane* **usmechajutsja**
	(NAR., p. 119)

(Mi-e cu neputinţă, mamă, să merg la liturghie. / Negustorii nu se roagă, / Toţi boierii zîmbesc).

★

Comparaţia între lirica populară românească, rusă şi maghiară arată că, în măsura în care structura gramaticală a limbilor respective permite, există procedee comune de utilizare a formelor verbale în realizarea lirismului; totodată se relevă şi unele particularităţi ale poeziei populare româneşti, în preferinţa pentru anumite tipuri de compoziţie, care o deosebesc de lirica rusă sau de cea maghiară.

Din exemplele date rezultă că, pe măsură ce şirul acţiunilor succesive este mai lung, compoziţia ia forma unei naraţiuni specifice, constituite din acţiuni nerealizate, n a r a ţ i u n e a l i r i c ă. Faţă de aceasta, s t r u c t u r a l i r i c ă, diferită de cea narativă a epicii, se relevă, în măsura în care se lasă surprinsă sub raportul acţiunilor realizate sau nerealizate, în schimbarea rapidă a modurilor şi a timpurilor verbale, avînd drept consecinţă înlocuirea relaţiilor de succesiune dintre acţiuni prin relaţii de altă natură: cauză-efect, dorinţă-impediment etc. — dintre cele arătate mai sus; în afară de acestea, compoziţia lirică prezintă şi alte raporturi între acţiuni (paralelism, simultaneitate etc.), care pot fi de asemenea puse în evidenţă în termeni gramaticali. Formalizarea se realizează mai uşor asupra textelor populare, dată fiind concentraţia materialului, frecvenţa anumitor îmbinări, ceea ce face să se remarce structura, cu toată diversitatea formelor; acelaşi procedeu de analiză poate fi însă aplicat şi poeziei lirice culte.

[14] Cf. S. Stati, *Există propoziţii cauzale coordonate?*, în LR, III, 1954, nr. 6, p. 94.

LE VERBE ET LA STRUCTURE DE LA POÉSIE LYRIQUE. LES MODES ET LES TEMPS VERBAUX DANS LA COMPOSITION

RÉSUMÉ

En partant de l'idée que l'élément épique et l'élément lyrique ont des modalités spécifiques pour utiliser les modes et les temps verbaux, le travail présente quelques modèles des compositions lyriques où les actions irréalisées (exprimées par des verbes aux conditionnel-optatif, subjonctif, impératif ou futur) jouent un rôle important. On a emprunté des exemples à la lyrique populaire roumaine, russe et hongroise, en relévant les aspects communs, ainsi que les préférences de la lyrique populaire roumaine pour certains types de composition, en comparaison avec la lyrique populaire russe ou hongroise.

Decembrie 1972

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

EVOLUȚII ȘI SENSURI METAFORICE ÎN POEZIA LUI ILARIE VORONCA

DE

VALENTIN TAȘCU

Indefinibilă sub aspectul aderenței la unul sau altul din curentele epocii dintre cele două războaie, poezia lui Ilarie Voronca suportă o singură coordonată, aceea a evoluției imagistice. Bacovian sau integralist, suprarealist sau militant, Voronca rămîne unitar prin respectarea unor legi metaforice interne, ai căror termeni sînt cuvintele. Indiferent de valoarea, nonvaloarea sau absurdul formulelor conceptuale vehiculate, limbajul poetic voroncian se organizează pretutindeni după un sistem metaforic preexistent.

Metaforizarea, prin funcția ei sensibilizatorie, exercită în poezia lui Ilarie Voronca roluri de ordonare poetică. T. Vianu conferă metaforei calitatea de „a vorbi ochilor noștri", de a reliefa „lucruri care după firea lor nu pot fi văzute" [1]. Iar această calitate corespunde întocmai concepției poetice a lui Ilarie Voronca.

Practic, sferele metaforizante ale poeziei voronciene sînt inepuizabile. În fapt nu e o noutate aici. Metafora însăși este inepuizabilă, dar în poezia lui Voronca ea se apropie foarte mult de limitele presupuse ale imaginației artistice. Secretul acestei plurivalențe rezidă în eliberarea definitivă a forțelor analogice, în asocierea termenilor celor mai deosebiți. Voronca a intuit existența unei *intense analogii, mai presus de trăsăturile înnăscute, organice* la nivelul corporalității. Decretase chiar o *analogie —esență, o analogie de corpuri geometrice* [2]. În această formulare este depășită afirmația lui Tudor Vianu, conform căreia în plan metaforic este imposibilă alăturarea a doi termeni complet eterogeni [3]. Obiectele, oricît de diferite ar fi ele, au cel puțin un punct comun, eterogenitatea totală devenind în acest mod fictivă. Asocierile cele mai paradoxale sînt posibile, deci și chiar necesare. „Știu, scrie Voronca, lumea îmi oferă o serie de elemente date pe care nu le pot nici împuțina, nici mări, ci doar într-o limită, nici aceea infinită, să le alătur, să le combin — matematicește? —

---

[1] Tudor Vianu, *Problemele metaforei*, în vol. *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, E.S.P.L.A., București, 1957, p. 64.

[2] Ilarie Voronca, *Cicatrizări*, în „Integral", 1925, nr. 4, p. 2.

[3] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 40—41.

între ele, izbutind uneori o asociere nouă"[4]. Considerăm că există totuși pentru această afirmație unele limite, e drept, mai flexibile decît s-a crezut; ele aparțin sferelor afective, unde nu orice se poate asocia cu orice. Chiar dacă renunțăm la constatarea afectivă a conținutului, aceste limite se păstrează în necesitatea unei armonii auditive, formale, în virtutea căreia cuvinte contradictorii, cu rezonanță brutală nu pot fi alăturate. Voronca însuși, depășind în mai multe rînduri granițele receptivității estetice, adică ale acceptării senzitive, a realizat o poezie facilă și falsă.

Evolutiv, procesele metaforice ale poeziei voronciene transcriu o linie progresivă, de la formule simple la altele mai complexe. Mai mult chiar, ele suplinesc adesea valori proprii conținutului. Gradația lirică a poeziei sale este gradația lirismului metaforic, modul în care imaginile se dezvoltă în sensibilitate, ingeniozitate și colorit. Și Perpessicius recunoștea: „Confidențele lirice ale lui Voronca se disting în generalitatea lor printr-o strangulare a rezonanței sentimentale"[5]. Dar nu uită să sublinieze existența în fiecare poezie a unei „imagini-axă", „imagine-embrion care rezumă sensul întregii poezii"[6]. Într-adevăr, valoarea și tonalitatea metaforică dau de cele mai multe ori sugestiile poemelor. Mari idei nu se prea comunică în poezia lui Voronca. Unele sentimente de un vag inexprimabil nu-și găsesc motivații decît prin interpretările metaforice la care sînt supuse. O mare parte dintre poemele lui sînt, în acest sens, niște variațiuni pe teme întîmplătoare.

Volumul *Restriști*, presupus bacovian[7], ne descoperă un Voronca al comparației excesive. Acest debut masiv în domeniul analogiei nu depășește încă sfera construcției palpabile și, în cea mai mare parte, explicabile.

Comparația, procedeul dizgrațiat pentru banalitatea asociațiilor pe care le poate realiza, este reabilitat de Ilarie Voronca sub semnul amintitelor libertăți analogice. Cultivată cu insistență, comparația devine însuși modul de existență al poemelor din acest volum. Chiar și textul devine auxiliar: conținutul transmisibil nu este decît un prilej pentru construcțiile comparativiste.

În versurile: *...zilele mi le-am dus pe umeri, ca o bătrînă / o grămadă de lemne, într-o pădure* (R, p. 8)[8], este evident că accentul expresiv nu cade pe constatarea poverii zilelor, ci pe faptul că aceste zile sînt purtate ca o grămadă de lemne de către o bătrînă. Lirismul subtextual îl realizează deci comparația, imaginea prin formula ei și nu aparența textuală.

La fel în construcția: *Păsările tristeții mă ciugulesc ca pe o bucată de pîine* (R, p. 9) ideea de tristețe este subminată de acțiunea comparației, mult mai reliefată, mai puternică.

---

[4] Ilarie Voronca, *Între mine și mine*, în „Unu", 1929, nr. 19, p. 2.
[5] Perpessicius, *Mențiuni critice*, seria I-a, București, 1929, p. 121.
[6] Id., *ibid.*
[7] Eugen Simion, *Evoluția poeziei lui Voronca*, în „Steaua", XIV, 1963, nr. 10, p. 53—72.
[8] Notăm în continuare volumele publicate de Ilarie Voronca, după cum urmează: *Restriști*, 1923 (R); *Colomba*, Paris, 1927 (C); *Ulise*, Paris, 1928 (U); *Plante și animale*, 1929 (P—A); *Brățara nopților*, 1930 (BN); *Zodiac*, 1930 (Z); *Invitație la bal*, 1923 (I—B): *Incantații*, 1931 (I); *Petre Schlemihl*, 1932 (PS).

Fără îndoială că există și cazuri în care este păstrată ordinea normală a termenilor, după care comparația vine să completeze imaginea inițială și nicidecum s-o estompeze: *Vîntul răscolește cerul ca pe o carte deschisă* (R, p. 6).

Asocierile nu depășesc încă limitele posibilului. Între termeni se verifică o egalitate suficientă, numai că punctul lor de tangență este uneori împins spre periferia sferei semantice a cuvîntului, sprijinul comparației fiind mai puțin stabil: *Tristețea ne îneca adînc, ca o tuse* (R, p. 25). Comparația *tristețe—tuse* e posibilă numai în măsura în care ambele noțiuni corespund acțiunii de *a îneca*. Baza de susținere este deplasată deci asupra unui cuvînt mediator, care preia de la primul termen elementul de egalizare și-l trece asupra celui de-al doilea. Ca și în versul: *Țipătul trenului s-a frînt ca un lemn uscat* (R, p. 15), unde se ajunge de la *țipăt* la *lemn uscat* prin verbul *s-a frînt*. Acest artificiu, mult uzitat de Voronca, păstrează o urmă de legătură condiționată în analogie și explică în același timp că între doi termeni oarecare pot fi găsite punți de comuniune. Termenul intermediar este un catalizator eficace pentru orice combinație stilistică.

Dacă procedeul de construcție a comparațiilor folosit în *Restriști* este cam același, structura lor este diversă. Primordială, e, bineînțeles, formula obișnuită, cu trei membri (A = B, unde A este termenul de comparat, „=" — termenul de legătură și B — termenul cu care se face comparația): *un aer apăsător, ca de spital* (R, p. 5). Pornind de aici, Voronca dezvoltă treptat relația dintre termeni. Pentru a evita banalizarea expresiei din construcția clasică, poetul modifică ordinea termenilor (= B, A): *ca un spin, ne sîngera gîndul* (R, p. 22) sau chiar renunță la unul din ei: ([=] B, A): *iederă tristă — brațele* (R, p. 8), (A [=]B): *Vedeam viața: o fereastră cernită, / și glasul tău: privirea unei păsărici bolnave* (R, p. 35).

Valoarea comparației crește pe măsură ce formulele se complică. Voronca uzează progresiv de construcția mai complexă a comparației mediate, de care ne-am ocupat (A + termen mediator TM = B), iar de aici ajunge la formule complicate, paralele sau simetrice cu 3, 4, 5 perechi de membri. Formațiile paralele sînt compuse din două fraze comparate între ele, în care fiecare cuvînt al primei părți este comparat cu fiecare cuvînt al celei de-a doua, în ordine exactă: *Pășesc pe urmele trecutului nostru, / cum aș merge după un om cunoscut* (R, p. 5). Paralelismul este dovedit și prin aranjarea matematică a termenilor:

Pășesc cum aș merge	$A_1 = B_1$
pe urmele [cum] după	$A_2[=]B_2$
trecutului [cum] un om	$A_3[=]B_3$
nostru [cum] cunoscut	$A_4[=]B_4$

A se verifica și în exemplul: *Căutam pe buzele tale bucuria, / cum cauți pe clapele unui pian o melodie* (R, p. 25). Paralelismul acesta, e drept, mai mult sintactic decît stilistic, este izbitor totuși prin exactitate. Valoarea artistică a procedeului constă în aceeași senzație de larg echilibru, despre care am mai amintit și care la Voronca dobîndește aspect de lege interioară.

În aranjamentul dubletelor paralele cîte un termen poate lipsi, dar el este clar subînțeles: *Dragostea ne alăturase sufletele, ca un vînt două foi* (R, p. 24).

Construcțiile simetrice sînt asemănătoare cu cele paralele, numai că termenii celor două fraze nu mai corespund în ordine directă, ci în ordine inversă, adică primul cuvînt al primei fraze este comparat cu ultimul al celei de-a doua și așa mai departe. Comparația se epuizează la centru, în vecinătatea termenului de legătură

($A_1 = B_4$
$A_2 = B_3$
$A_3 = B_2$
$A_4 = B_1$ etc.):

...gîndurile mele triste s-au aplecat spre tine, / ca, spre lumina unei ferești, flori bolnave (R, p. 24), sau: *în suflet să lăsăm amintirea ca o lampă veche într-o odaie* (R, p. 38).

În acest volum Voronca a folosit majoritatea formulelor de comparare posibile, dacă nu numărăm printre ele și variantele multiple care se pot crea fie prin eliminări, fie prin inversiuni. Poetul le-a stăpînit cu talent și le-a redat în mare măsură strălucirea care amenință să dispară.

În *Restriști*, metafora propriu-zisă este mai puțin semnalată, iar cînd apare, uzează de obicei de nuanțe personificante: *pretutindeni, vîntul pune săruturi reci* (R, p. 7).

Este aici o caracteristică a fazei de început în gradația metaforică voroneiană, fază mai ștearsă, mai inexpresivă și căreia lirismul formelor îi este mai puțin apropiat. De aceea lirismul textual nu lipsește cu desăvîrșire, cum se va întîmpla mai tîrziu. Comparația, deși reîmprospătată și ingenioasă, nu reușește să suplinească bogăția expresivă a metaforei.

Volumul *Colomba*, intrat deja sub zodia integralismului, modifică sensibil fizionomia construcțiilor metaforice. Voronca n-a renunțat niciodată la comparații, dar, în decursul timpului, de la volum la volum, le-a micșorat circulația și, mai ales, le-a mărit sfera de atracție. În perioada *Colombei* preferă comparația eliptică, mai concentrată și, în același timp, eliberată din restricția termenului de legătură, ca și, mai ales, comparația mediată. Aceasta din urmă realizează de fapt pasul următor în evoluția metaforei voroneiene. În versul: *Cuvintele de aer se sparg precum oglinzi* (C, p. 15), termenul mediant are sferă comună numai cu termenul cu care se realizează comparația. Numai *oglinzile se sparg, cuvintele* nu. Intermediarul *se sparg*, pentru a putea mijloci egalizarea cu termenul prim, se metaforizează în funcție de acesta. El susține deci o dublă valoare artistică; una de mediator în comparație și alta de metaforă propriu-zisă. În formulă, A va fi egalizat cu o metaforă M; M devine termen mediant (TM) pentru $B : A + (M \rightarrow TM) = B$.

În esență se declanșează de pe acum un proces pe care Voronca îl va specula larg în celelalte volume, în virtutea căruia fiecare element al expresiei poetice contribuie efectiv la mărirea amplitudinii metaforice. Într-o construcție de tipul: *inima duce-n codru sub piept ca o caleașcă* (C, p. 5), comparația de bază *inimă = caleașcă* este servită succesiv de fiecare dintre determinantele intercalate. Într-o anumită măsură sînt speculate aici mijloace ale stilului ermetic. Atît doar că, spre deosebire de fraza ermetică, cheia nu se găsește în fiecare cuvînt luat separat, ci este transmisă continuu de la un cuvînt la altul. Procesul decurge fie în circuit limitat, fie concentric. Urmărirea transmisiei de înțeles duce la descifrarea și la validarea asocierii care inițial pare aberantă. În exemplul

citat *inima* este *o caleașcă*. De ce? Pentru că inima *duce sub piept*. Și caleașca *duce*, dar *în codru*. *Pieptul* fiind *codru*, înseamnă că și *inima* e *o caleașcă*. Dar de ce este *pieptul*, *codru*? Pentru că în *piept* se duce *inima*, iar *caleașca* se duce și ea, dar în *codru*. Și așa mai departe. Se realizează aici un proces de reciprocitate aproape matematică, de determinare algebrică în funcție de egalitățile parțiale ale noțiunilor.

Evoluția nu se oprește însă aici. În tot mai numeroase cazuri comparația parcurge un fenomen de metaforizare evidentă, care realizează la un moment dat un stadiu de tranziție spre metafora propriu-zisă, stadiu pe care l-am denumit metaforă transparentă. Exprimări în genul *talgere de umbră* (C, p. 7), *targă de azur* (C, p. 9) nu pot fi considerate metafore definitive, deoarece elementele comparației inițiale A și B se păstrează, dar nici comparații obișnuite. Fuziunea celor doi termeni a generat o formulă evasimetaforică, aproape inseparabilă. În același timp comparația de bază nu și-a pierdut în întregime sensul, doar că rolul ei se limitează la a susține fizic elementul abstract asupra căruia s-a inițiat transferul metaforic. Nu se poate preciza, de pildă, dacă *targa* a fost comparată cu *azurul* sau invers. Din acest motiv expresia *targă de azur* are o unitate internă de rang metaforic. Existența acestei categorii intermediare se explică într-un fel prin considerente estetice (intenția de lărgire a semnificațiilor plastice ale cuvintelor), iar în alt fel prin rațiuni de evoluție a limbii. Probabil, poetul a dorit să încetățenească anumite metafore, să le aducă la numitorul comun al vorbirii. A vrut să obișnuiască pe vorbitori, să zicem, cu metafora *targă* pentru noțiunea de *azur*. O introducere bruscă a ei ar fi întîmpinat refuzul colectivității. Arbitrariul asocierii a necesitat menținerea temporară a ambilor termeni, conform analogiei libere, după care ei s-ar fi putut separa. Bineînțeles, lingvistic, încercarea n-a dat nici un rezultat și nici nu putea da. Stilistic însă, prin acest procedeu au fost înmulțite considerabil posibilitățile de construire a metaforei.

În ciuda aparențelor, consemnăm deci la Voronca o străduință permanentă de a-și motiva construcțiile. Metafora transparentă este o dovadă că poetul evită expresia total arbitrară de tip dadaist. El a și făcut dadaismului numeroase observații în acest sens, decretîndu-l anacronic [9]. Faptul că a urmărit ineditul, surprinzătorul în metaforă nu poate fi decît un merit. Evoluția lentă, dar sigură a expresiei sale demonstrează o desăvîrșită știință a limbii poetice.

În continuare, Voronca adîncește metafora transparentă, apropiind-o decisiv de metafora propriu-zisă. Cînd spune: *amfora dintre coaste* (C, p. 7) sau *clopotu-ntre coaste* (C, p. 16), poetul înlocuiește deja un termen al comparației (A) cu un altul apropiat lui, dar mai vag, mai neprecizat. În loc să păstreze metafora transparentă *inimă* = *amforă*, Voronca include termenul B în spațiul termenului A (*dintre coaste*). Este lărgit conturul termenului de comparat și prin aceasta încep să i se piardă caracterele, în favoarea termenului cu care se face comparația. Prin eliminarea treptată a elementului de transparență se va ajunge la metafora nudă.

---

[9] Ilarie Voronca, *Suprarealism și integralism*, în „Integral", 1925, nr. 1, p. 5.

Colomba este un moment de echilibru imagistic între comparație, metaforă transparentă și metaforă. Un echilibru nu numai cantitativ, dar și calitativ, deoarece granițele dintre ele aproape se confundă. Comparația trebuie găsită în ansamblul metaforei, metafora transparentă viază prin comparație, iar metafora propriu-zisă se realizează prin celelalte două. Majoritatea versurilor sînt compuse astfel, încît aspectul lor general este al unui conglomerat de imagini succesive, dependente unele de celelalte. Această dependență îi permite poetului să abordeze tot mai mult absurdul. Asociațiile, prin complicarea sistemului lor de determinare, vor deveni din ce în ce mai bizare : de la *zgomote* = *pumnale* (U, p. 12), ceea ce e inteligibil, la *pîine* = *bulevarde* (U, p. 25) și *umeri* = *sandale* (U, p. 13), ceea ce frizează deja comicul. Comicul acesta nu este însă absurd, ci provine din inadaptabilitatea termenilor din punct de vedere estetic. Practic, după cum funcționează mecanismul asociativ voroncian, pînă și aceste alăturări sînt explicabile.

Cu *Ulise*, Voronca face prima tentativă de evadare din poezia solitudinii spre cea a includerii în comunitate. Factorul social, care îi va transforma decisiv poezia scrisă în limba franceză, își face primele apariții. În *Ulise* sensurile receptionabile se înmulțesc. Poetul simte tot mai mult nevoia să spună ceva. Proporțiile spațiului tipografic încep să se răstoarne în favoarea cuvintelor-mesaj și în detrimentul cuvintelor-imagine. Realmente apare un subiect, o tratare de evenimente care impune cuvintelor un plus de comunicare. *In extenso* am putea stabili, similar teoriei lui Tudor Vianu [10] asupra dublului aspect al limbajului, o amplificare a tranzitivității cuvintelor concomitent cu diminuarea reflexivității lor. Bineînțeles e vorba aici de acțiunea cuvintelor în sine, în afara relației complexe vorbitor-limbă-receptor. Cuvintele, mai ales cele scrise, pot trăi singure, pot *comunica* un mesaj (tranzitivitate) și pot *să se comunice* prin intermediul metaforei (reflexivitate). Întreruptă fiind relația scriitor-operă-cititor, situația aceasta devine definitivă. Ultimul doar, în postură de comentator, poate accepta sau nu, subiectiv, valoarea faptelor, dar nu le poate modifica.

Raportul de inversă proporționalitate dintre cuvintele-mesaj și cuvintele-imagine este, evident, un raport cantitativ, numeric. În *Ulise* metafora este mai puțin frecventă, dar aceasta nu înseamnă că aspectul general al poeziei voronciene s-a schimbat. Calitativ, nu se poate stabili un raport de echivalență perfectă între cele două grupuri de cuvinte. Dacă, de pildă, cuvîntul-mesaj prejudiciază spațial cuvîntul-imagine, acesta din urmă își menține în schimb vigoarea iradiantă, încît reușește încă să acopere întreaga compunere. Voronca rămîne mai departe poetul metaforei, iar intervenția mesajului nu face decît să-i apropie versul de idealul poetic al suprapunerii formei și fondului. În acest volum, metafora acceptă deci tot mai mult un conținut inițial, îl rotunjește și-l colorează. Această acțiune necesită construcții ample, de suprastructură [11]. Comparațiile care mai apar sînt din ce în ce mai complexe, încît se delimitează

[10] Tudor Vianu, *Dubla intenție a limbajului și problema stilului*, în *Arta prozatorilor români*, Editura contemporană, 1941, p. 15—16.

[11] Noțiunea de suprastructură o folosim aici în sens literal. Considerăm deci expresia poetică drept o structură lingvistică, căreia i se suprapune ornamentația metaforică.

tot mai greu în termeni separați. În formă clasică ele nu ar putea să susțină funcția descrisă mai sus. De aceea metafora propriu-zisă devine primordială. Ea se deplasează de la cuvînt la fraza poetică și cuprinde comparația, metafora transparentă și personificarea.

Versul metaforic: *vînătorul caută urma zilei rănită* (U, p. 23) însumează o metaforă: *vînătorul*, generată de acțiunea de *a căuta urma*, acțiune care la rîndul ei este determinată de metafora primă. Grupul *vînătorul caută urma* este o exprimare obișnuită, dacă îl considerăm separat. Dar în contextul *vînătorul caută urma zilei* el dobîndește atribuții metaforice. Fenomenul de dublă determinare metaforică e prezent și aici. Putem constata ori metaforizarea expresiei *vînătorul caută urma* în funcție de termenul real *zilei*, ori figurația metaforică a *zilei* pe lîngă acțiunea reală a vînătorului care caută urma unui obiect. Versul se încheie cu personificarea zilei *rănită*. Dar în același timp atributul final poate servi realitatea primului grup de cuvinte. Se realizează un dublu sau triplu sistem de determinare, neavînd nici unul acoperire proprie, ci fiecare în funcție de celălalt. Este, în esență, același mecanism pe care l-am mai descris, numai că transmiterea codului explicativ nu se mai face vizibil prin comparare, ci imaginativ, prin metaforizare. Ambiguitatea unui asemenea sistem reduce metafora la mijloacele ei cele mai proprii. Ea se constituie singură în interior, exterioară rămînînd doar direcția de interpretare pe care cititorul tinde s-o urmărească. Mai clară e situația în exemplul: *limba e un lacăt pe grilajul gingiilor* (U, p. 21). Metafora debutează cu o comparație absurdă, fără nici o motivație logică sau estetică. Singură ea nu poate fi admisă. Al doilea membru al metaforei este o metaforă transparentă, *grilajul gingiilor*, posibilă printr-o analogie foarte fină, dar în fond inexplicabilă ca valoare artistică. Baza versului metaforic este condiționarea reciprocă și succesivă a celor două sume stilistice, motivarea uneia prin cealaltă. La fel se dezvoltă și versul: *gărzile cerului se schimbă zăngănind stelele* (U, p. 28). Ineditul metaforei constă nu atît în asocierea surprinzătoare a unor elemente aproape antinomice, cît în funcționarea salutară a mecanismului ei interior. Chiar în întregime luat, versul nu suscită interes decît prin deplasarea în sens dublu a accentelor de determinare, în cadrul căreia cititorul realizează un fel de acoperire ciclică de o maximă economie explicativă.

Volumul *Plante și animale* nu modifică prea mult mecanismul proceselor metaforice. De acum încolo, metafora voroniană se va dezvolta rectiliniu, în sensul îmbogățirii modalităților de construcție și ascendent în ceea ce privește puterea analogică. Tot mai des punctul de tangență analogică este îndepărtat, încît scapă puterii noastre de surprindere. Exemple ca: *frunțile ca lemnele putrezite luminează* (P—A, p. 32), *aripile înalță un fum ca grădinile* (P—A, p. 33), *sîngele aprinde lămpi în boschete* (P—A, p. 16) complică pînă și aplicarea mecanismului metaforic, și așa destul de contorsionat. Dacă dorim cu orice preț, putem crede de pildă că *frunțile luminează* ca *lemnele putrezite*, pentru că pur și simplu și acestea luminează. Dar atunci termenul de comparație al metaforei *frunțile luminează* va putea fi înlocuit cu o infinitate de fenomene capabile de aceeași acțiune.

Volumul *Brățara nopților* este notabil în primul rînd prin metafora nopții, deosebit de bogată în analogii: *Noaptea e un steag de zăpezi / E o temniță de cristal / E o frunză și nervurile ei sînt coarnele renilor* (BN, p. 31), sau *Noapte urcînd din pîntecul pămîntului / Ca să întîlnească noaptea coborînd din pleoapa cerului* (BN, p. 29).

Parcă pentru a ne întemeia observațiile, Voronca desființează în acest volum criteriul de selecție a termenilor de comparație și transpune în bloc multitudinea soluțiilor posibile. Termenul *noapte* e păstrat cu consecvență, dar i se conferă situații diferite. Noaptea *înaintează* (p. 29), *se răsucește* (p. 54), *aruncă* (p. 70), *țîșnește* (p. 27), *pipăie* (p. 55), *sare* (p. 60). De aceea ea este rînd pe rînd *baletistă* (p. 29), *buruiană secată* (p. 54), *sondă* (p. 70), *lăcustă* (p. 27), *orb* (p. 55), *veveriță* (p. 60). Totodată, fiecărei acțiuni poetul îi poate oferi mai mulți termeni de comparație: *Noaptea ca o sondă aruncă țițeiul de păcate* (BN, p. 70), dar și *Corabia nopții își aruncă ancorele în nămolul inimii* (BN, p. 38) [12].

Invitație la bal este volumul cu cele mai multe semne de întrebare. Deși publicat abia în 1931, însumează creația anilor 1923—1924, ani în care Voronca lansase pictopoezia. Pîndită de primejdia fabricației impuse cu program, poezia acestui volum este lipsită de candoarea sincerității metaforice, deci de singura ei șansă de a se salva. Analogiile nu mai sînt făcute nici spontan și nici nu mai respectă coloritul intern al sensibilității poetului. Metaforele, cu vădită intenție de a brutaliza realitățile, cad în platitudine și gratuitate: *Zările mă primesc ca brutării / Salcîmii: ca mașini de scris în culori. / Aici tresare vitrina ca un obraz / Vorbe deplasez ca figuri de șah* (I—B, p. 31). Versuri de acest fel dezic atît echilibrul voroncian, cît și legile lui de motivare. Caracterul lor vădit experimental contravine structurii intime a poetului. Din această pricină nu ne conving nici pe noi. Simțim golirea oricărui suflu poetic, lansarea într-un univers de abstracțiuni neesențiale. Însuși mecanismul metaforei eșuează în asemenea condiții. Un vers ca: *Ce tipografii, ochii tăi / Și pupilele tale, rotative imense* (I—B, p. 11), deși ar putea dobîndi o explicație, nimic nu ne determină s-o căutăm. Dorința de epatare indispune pe cititorul care presimte aici subjugarea efuziunii artistice prin considerente străine poeziei. Dicteul automat, care eventual ar putea suscita interes, este demascat ca neautentic și conștient controlat. Selecția termenilor de comparație în loc să se producă subconștient, cum am pretinde, apelează tocmai la eliminarea conștientă a soluțiilor susceptibile de intenționalitate. Poetul refuză analogiile care ar putea avea și cel mai mic punct comun. Le vrea total separate. Nu reușește alăturări de termeni complet eterogeni (de fapt el însuși demonstrase între timp că așa ceva nu e posibil), reușește în schimb să corupă poezia care s-ar fi voit scrisă.

Unica trăsătură caracteristică poeziei lui Voronca, prezentă în acest volum, este concretizarea elementelor abstracte de tipul: *Tăcerea e roșie ca ouăle de furnică* (I—B, p. 17), *Glasul e cu zimți ca roțile de*

[12] Notăm că atît în volumul *Brățara nopților*, cît și în cele anterior amintite, Voronca n-a părăsit celelalte mijloace de construcție metaforică. Odată ajunse la un nivel de perfecțiune, care a fost suficient poetului, le-a menținut în continuare. Comparațiile, metaforele mediate, metaforele transparente, anacoluturile metaforice etc. sînt des citabile, dar pe noi ne interesează numai ceea ce fiecare aduce nou în evoluția construcțiilor.

ceasornic (I—B, p. 19), *Gînd încordat ca un mușchi în carnaval* (I—B, p. 25), *Apoi, zboruri ca lemne în ogradă sparte* (I—B, p. 36).

Invitație la bal demonstrează că *excepția confirmă regula*. Depășind laturile firești ale genului de poezie propriu poetului, experimentînd mijloace neadecvate structurii sale intime, versul se autodizolvă. Pledoaria pentru sinceritate rămîne deci valabilă, indiferent de curentele sau manierele cărora aparține creația. Era și normal ca Voronca să infirme mai tîrziu dadaismul și suprarealismul, nu atît pentru că aceste curente nu ar fi capabile de realizări majore, cît pentru faptul că ele nu-i corespundeau intim.

În *Zodiac* își regăsesc locul majoritatea mijloacelor poetice voronciene. Metafora, evoluată deja în celelalte volume, își manifestă acum din plin complexitatea, culoarea vibrantă. Poetul nu-i mai dezvoltă schemele de construcție, dar îi întregește contururile estetice. Volumul, apărut în 1930, coincide și cu dorința de a nu lăsa nefructificate experiențele din tinerețe (după un an va apărea, cum am văzut, *Invitație la bal*). Ceea ce cu ani în urmă n-a izbutit să realizeze dintr-o dată îi reușește acum, după o îndelungată experiență metaforică. Poetul întinde la maximum legăturile analogice dintre cuvinte, dar nu le rupe. Dimpotrivă, le apropie pe un alt plan, al muzicalității și spectacolului vizual. Acesta este echilibrul definitiv al poeziei voronciene. Versul decurge firesc în ton și voluptuos în imagine: *Furtuna sfîrșește cu părul între crengi, / Cu degetele crispate în căpestrele vîntului, / Cu o potecă, fluier, căzută între frunze,/ C-un răsărit de cîntec înfiorînd holdele buzelor* (Z, p. 23), *Dar e inscripția-n miere a ochiului de ciută / Și prin sălile lungi ale ecoului rătăcește o ferigă, / În vreme ce domnița își scaldă cîinii fluizi în voce / Și pe vitralii, cerul ca un șarpe boa se răsucește* (Z, p. 84).

Incantații este ultimul volum de exaltare a imaginii. Trecut printr-o vastă experiență metaforică, Voronca se simte capabil să introducă viziunile sale în tiparele versului tradițional. Acum este invocat poemul total, în a cărui formă prestabilită metafora își găsește spațiul necesar unei desăvîrșite manifestări. Poemul devine incantație, sursă vibrantă de irizări sensibilizatorii: *Fii fermecată buclă / A păsării în oră / Pe umărul meu culcă / Tîmpla de auroră, / Prin lacrima potecii / Privire în vibrație / Și prin poem în vecii / Vecilor, incantație* (I, p. 107).

Ilarie Voronca și-a spus sieși tot ce a avut despre poem, metaforă. Le-a urmărit toate fațetele, le-a cizelat, le-a încercat în piatra dură a înțelegerii. Tot ce a putut da Voronca poeziei, a dat. De acum încolo va da oamenilor cîștigurile frămîntării sale. Convins de ceea ce înseamnă poem, vers, cuvînt, începe să comunice încă din acest volum certitudinile sale.

Cu *Petre Schlemihl* și *Patmos* Ilarie Voronca încununează o activitate fecundă în limba română și marchează trecerea la poezia de intenție socială. Voronca va rămîne cu aceste volume poetul solidar, poetul care se integrează organic, pînă la descărnare sensurilor vizibile ale vieții. Saltul în sine este spectaculos, dar firesc. Pînă aici Voronca n-a făcut decît să epuizeze valențele strict poetice. A forțat de-a dreptul limitele subiectivismului pentru a se putea obiectiviza în final. Iar cu aceste două volume poezia sa își străpunge sferele de incantație pentru a se

răspîndi printre oameni. *Poèmes parmi les hommes* se va intitula în traducere franceză *Petre Schlemihl*. Poezia rămîne de acum covorul magic al solidarității umane : *Dar am știut: versul e chivăra fermecată / Care va face să trec nevăzut printre oameni* [...] *Și poemele sînt ciubotele de șapte poști / Care mă duc din cercul polar la caldul tropic* (PS, p. 41).

Unirea cuvîntului-mesaj cu cuvîntul-imagine nu surprinde. Ea este de fapt necesară în sensul mult cunoscutului echilibru al formei și conținutului. Cuvîntul-mesaj, deși nu sufocă imaginea, și-o subordonează. Din acest moment poezia lui Ilarie Voronca încetează de a mai fi poezie-metaforă, poezie-poezie, devenind poezie de semnificație. Metafora, cu toate că își restrînge influența, nu dispare, ci dimpotrivă. *Patmos*, de pildă, abundă în comparații și construcții metaforice. Dar se transformă, indiferent de aspectul lor, din principii de existență a poeziei în unelte ale ei. Acțiunea lor nu mai e independentă, starea lor nu mai e rezolvabilă prin ele însele, ci prin factori externi. Și, în aceste condiții, criticul preferă să vorbească despre sensuri vitale decît despre metafore.

ÉVOLUTIONS ET SENS MÉTAPHORIQUES DANS LA POÉSIE DE ILARIE VORONCA

RÉSUMÉ

La poésie de Ilarie Voronca se caractérise premièrement par une organisation métaphorique. Celle-ci domine, en général, les sens de la communication des textes, à cause de la force de présentation formelle. Il est significatif que le système métaphorique utilisé par le poète est programmé et s'inscrit dans une évolution parfaite du simple au complexe.

Le prémier procédé adopté par le poète est la comparaison qu'il enrichit par le développement des possibilités d'analogie. En même temps, il le complique par l'inversion de l'ordre normal des termes, en préparant sa transformation en métaphore. Le stade immédiat, nous l'avons dénommé métaphore transparente, parce qu'il garde les deux termes de la comparaison, mais dans une formule elliptique qui évolue vers la métaphore proprement dite.

Ce processus évolutif est utilisé par Ilarie Voronca dans le but d'imposer des analogies des plus téméraires. Sans une fréquentation évolutive, lente, les métaphores auxquelles il a abouti auraient été repoussées tant sous aspect linguistique que sous aspect esthétique. C'est ce qui sauve sa poésie du danger de la gratuité surréaliste, par l'exposition même théorique d'un système de création „intégraliste".

Decembrie 1972

Institutul de lingvistică și istorie literară Cluj, str. E. Racoviță, 21

DESPRE SISTEMUL FONOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

DE

I. T. STAN

1. Se știe că, de peste două decenii, în publicațiile de specialitate s-a discutat mult despre sistemul fonologic al limbii române. Nici pînă în prezent însă nu avem un sistem fonologic unanim recunoscut de lingviștii români. Drept urmare, atît în activitatea de cercetare științifică, cît și în cea didactică se apelează la mai multe sisteme fonologice stabilite de-a lungul anilor : ale lui Graur-Rosetti, Emil Petrovici, Andrei Avram, Emanuel Vasiliu.

2. O „pauză" de cîțiva ani în abordarea sistemului fonologic al limbii române a intervenit după apariția, în 1965, a *Fonologiei limbii române*, cu completarea binevenită din 1968 [1], sub semnătura lui Emanuel Vasiliu.

3. Recent, I. Pătruț [2] reia în discuție sistemul fonologic al limbii române, cu care prilej renunță la sistemul fonologic elaborat de Emil Petrovici (cu 72 de consoane, împărțite în patru serii, și 5 vocale), aducînd împotriva acestui sistem argumente mai cu seamă de natură morfologică. Astfel, I. Pătruț propune un sistem fonologic nou, alcătuit din 23 de foneme consoane (*p, b, m, f, v, t, d, s, z, n, l, r, i̯, ș, j, č, ğ, k', g', c, g, h, u̯*), 7 foneme vocale (*a, e, ă, o, i, î, u*) și 2 foneme „scurte", deci un sistem cu 32 de foneme.

În cadrul sistemului său, I. Pătruț recunoaște existența a doi diftongi în limba română : /e̯a/ și /o̯a/.

4. Se observă la prima privire că autorul

a) a omis din sistemul său fonemul *ț* (desigur, dintr-o scăpare),

b) menține două foneme din sistemul fonologic al lui Emil Petrovici : i̯ și u̯ (iot și wau),

c) introduce două foneme absolut noi, numite „scurte" (fără a preciza însă care sînt acestea, simbolurile lor), care se realizează diferit :

---

[1] Em. Vasiliu, *Consoanele /„k", „g"/ în sistemul fonologic al limbii române*, în SCL, XIX, 1968, nr. 5, p. 561—564.

[2] I. Pătruț, *Note asupra sistemului fonologic al limbii române*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 179—183.

„după consoane ca *e̯*, *o̯* (rostiți și mai închis *i̯*, *u̯*), formînd diftong cu vocala următoare *a* (*e̯a*, *o̯a*, rostiți și *i̯a*, *u̯a*); ca *i* și (dialectal) *u* scurți finali (*lup*^{i}, dial. *lup*^{u})" [3].

5. Ce obiecții se pot aduce sistemului fonologic elaborat de I. Pătruț și supus discuției?

5.1. Una dintre legile de bază ale fonologiei pretinde ca, în descrierea fonologică a unei limbi, să se utilizeze fapte aparținătoare aceluiași nivel și dintr-un singur sistem, în cazul de față din domeniul limbii române literare, normate, standard. Ca atare, nu găsim oportună apelarea la fapte de limbă din graiurile limbii române și introducerea acestora în descrierea sistemului fonologic al limbii române literare (standard) [4].

5.2. Limba reprezintă o structură complexă, stratificată ierarhic. Fiecare strat al structurii formează un sistem de unități legate între ele și condiționate reciproc. În fiecare strat pot fi reliefate anumite nivele; pentru fonologie unitatea de bază este fonemul. Fonemele și variantele acestora nu trebuie identificate, întrucît aparțin unor nivele diferite de abstractizare. În consecință, nu putem accepta existența în sistemul fonologic al limbii române a unor *foneme* și a unor „foneme scurte". Problema se pune astfel: sînt unități de același rang, de același nivel, de aceeași clasă sau nu sînt, mai ales că „fiecare unitate superioară este diferită din punct de vedere funcțional de o unitate inferioară" [5].

5.3. Aplicînd metoda distribuției și în special a distribuției complementare la descrierea sistemului fonologic al limbii române, vom constata că:

5.3.1. /i̯/ și /i/, neapărînd niciodată în același context, nu se opun unul celuilalt, nu pot contracta relații de comutabilitate și, deci, putem considera că /i̯/ este în distribuție complementară față de /i/ și ca atare este un alofon al acestuia.

5.3.2. Situația din 5.3.1 este valabilă și pentru /u̯/ și /u/.

Exemplificări:

a) /i̯/ și /u̯/ au o distribuție restrictivă în limba română, condiționată de contextul „aceeași silabă cu o altă vocală" [6], pe cînd distribuția lui /i/ și /u/ nu este restrictivă, nu este condiționată de același context. /i̯/ și /u̯/, nefiind foneme, nu pot fi comutate cu /i/ și /u/ în același context.

b) În poziția /# c + i̯a/, /i̯a/ este ocurent numai după consoanele labiale: /bi̯ată/, /pi̯atră/, /mi̯ază̯zi/, /vi̯ață/, /fi̯ară/: *biată*, *piatră*, *miazăzi*, *viață*, *fiară*. Excepțiile sînt determinate numai de fenomenele de fonetică sintactică: /și̯-a amintit, ți̯-a rămas/ [7].

c) Situația din b) este valabilă și pentru poziția /#c + i̯e/: /bi̯ete/, /pi̯etre/, /mi̯ere/, /vi̯espe/, /fi̯er/: *biete*, *pietre*, *miere*, *viespe*, *fier*.

---

[3] I. Pătruț, *art. cit.*, p. 183.

[4] I. Pătruț, *loc. cit.*

[5] Vezi *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 197.

[6] Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 105.

[7] În ce privește cuvîntul *diavol*, considerăm că, după legile limbii române, ar trebui scris *deavol* și interpretat ca fiind alcătuit din fonemele *d* + *e* + *a* + *v* + *o* + *l*.

d) Pozițiile după # : /c + i̯u /, /c + i̯o/, /c + i̯i/, /c + i̯ă/, /c + i̯î/ nu sînt ocurente în limba română. Excepțiile sînt datorate numai fenomenelor de fonetică sintactică : /ți̯-o dau/ sau cuvintelor onomatopeice : /mi̯orlăi, ți̯ohăi/.

În toate aceste poziții este admisă însă ocurența lui /i/, cu excepțiile : /#c + iă/ și /# c + îi/, necaracteristice limbii române : *ziar, dierează, diurnă, dioptrie* etc.

e) Pozițiile după # : /c + u̯a/, /c + u̯e/, /c + u̯ă/, /c + u̯o/, /c + u̯i/, /c + u̯ î/, /c + u̯u/ nu sînt ocurente în limba română. Excepțiile se datorează cuvintelor străine din limba română de tipul /cu̯árț/ : *cuarț* (< germ. *Quarz*). Se admite însă ocurența după # : /c + ua/, /c + ue/, /c + uo/, /c + ui/ : *suav, pueril, duoden, ruină*. Îmbinările după # /c + uă/, /c+ uî/, / c +uu/ nu sînt specifice limbii române. Excepție : forme ale verbului *a lua*.

f) În ce privește ocurența îmbinărilor înainte de # /a̯i̯/, /a̯u̯/ ; /o̯i̯/, /o̯u̯/ ; /e̯i̯/, /e̯u̯/ ; /i̯i̯/, /i̯u̯/ ; /u̯i̯/, /u̯u̯/ ; /î̯i̯/, /î̯u̯/ ; /ă̯i̯/, /ă̯u̯/, situația se prezintă în felul următor :

1. Ocurența diftongilor /a̯i̯/, /a̯u̯/, /o̯i̯/, /o̯u̯/, /î̯u̯/, /u̯u̯/, /i̯u̯/, /e̯u̯/, /ă̯u̯/ este condiționată de accentuarea primei vocale din diftong : /evantái̯/, /șk'áu̯/, /pițigói̯/, /stilóu̯/, /pîrîu̯/, /superflúu̯/, /grijulíu̯/, /instantanéu̯/, /flăcău̯/ : *evantai, șchiau, pițigoi, stilou, pîrîu, superfluu, grijuliu, instantaneu, flăcău*. Excepții : /țúrai̯/, /zúmbai̯/, nesemnificative pentru limba română literară, precum și fenomenele de fonetică sintactică /fráte-meu̯/, /fráte-său̯/, /fóst-au̯/, veni-voi̯/.

2. /ă̯i̯/, /i̯i̯/, /e̯i̯/, /u̯i̯/ sînt ocurente cînd prima vocală a diftongului se află sub accent : /flăcă̯i̯/, /lămî̯i̯/, /condé̯i̯/, /amărú̯i̯/ : *flăcăi, lămîi, condei, amărui*. Excepțiile le constituie persoanele I și a II-a prezent la verbe : /orbécă̯i̯/, /mîngî̯i̯/, /dezlănțu̯i̯/ : *orbecăi, mîngîi, dezlănțui*, cazurile oblice la nume : /studénte̯i̯/, /ómulu̯i̯/ : *studentei, omului* și fenomenele de fonetică sintactică : /spúne-i̯/, láudă-i̯/.

3. Îmbinarea /i̯i̯/ este ocurentă indiferent de locul accentului, dar numai la plural și la persoanele I și a II-a la verbe : /făcli̯i̯/, /stúdii̯/, /veníi̯/, /scríi̯/ : *făclii, studii, venii, scrii*.

g) Referitor la îmbinările înainte de # : /vi̯a/, /vi̯e/, /vi̯u/, /vi̯i/, /vi̯î/, /vi̯ă/ se constată că în limba română sînt ocurente numai /vi̯a/ și /vi̯e/, cu condiția accentuării vocalei anterioare sau posterioare lui /i̯/ : /bâi̯a/, /scîntéi̯e/ : *baia, scînteie*. Excepțiile de tipul /náu̯/, /condéu̯/, /țóu̯/ : *naiu, condeiu, țoiu* sînt neconcludente pentru limba română literară.

h) Dintre îmbinările înainte de # : /u̯ă/, /u̯a/, /u̯u/, /u̯î/, /u̯e/, /u̯i/, /u̯o/ nu sînt ocurente în limba română decît /u̯ă/ și /u̯a/ : /ploua̯/, /ploua̯/ : *plouă, ploua*.

i) Îmbinările după # : /i̯a/, /i̯o/, /i̯u/, /i̯e/ sînt ocurente, dar reduse ca frecvență. Astfel, conform DLRM îmbinările /i̯a/ ≈ 50, /i̯o/ = 35, /i̯e/ = 75, /i̯u/ = 40, incluzînd în acestea și derivatele cuvintelor-titlu ; /i̯ă/, /i̯î/, /i̯i/ nu sînt ocurente în limba română standard.

j) Îmbinările după # : /u̯a/, /u̯u/, u̯e/, u̯î/, /u̯ă/, /u̯i/, /u̯o/ nu sînt ocurente în limba română standard.

Așadar, ocurența îmbinărilor lui /i̯/ și /u̯/ înainte și după # este condiționată de poziția „aceeași silabă cu o altă vocală" și, în mare măsură, de locul accentului în cuvînt, spre deosebire de /i/ și /u/, a căror ocurență în cuvintele limbii române literare apare drept „normală", adică fără restricții. Segmentele /i̯/ și /u̯/ nu pot apărea însă în comutare cu /i/ și /u/, în aceeași silabă cu o altă vocală, ele fiind în distribuție complementară și ca atare variante (alofone).

5.4. Dacă am admite existența pe plan fonologic a celor două foneme „scurte", care s-ar realiza prin /i̯/, /u̯/ : /si̯ară/, /tu̯ate/ : *seară*, *toate*, pe de o parte am veni în contradicție cu cele afirmate mai sus : numai după labiale „iotul" este ocurent /bi̯ată, pi̯atră/, iar pe de altă parte ne întrebăm ce rost ar mai avea menționarea existenței unui fonem iot/i̯/ și a unui fonem „scurt" realizat tot prin /i̯/?

5.5. Să luăm exemplele : *vreme*, *acțiune*, *veste*, *cale*, *idee* sub forma articulată : *vreme* + *a*, *acțiune* + *a*, *veste* + *a*, *cale* + *a*, *idee* + *a*. Cum vom interpreta fonologic pe /e̯/ din poziția înainte de /a/? A apărut un nou fonem „scurt" în locul lui /e/ sau e același fonem /e/, dar care se realizează în mod specific prin /e̯/, realizare determinată de vecinătatea altei vocale cu care formează diftongul? Opinăm pentru a doua variantă : /e̯a/ este bifonematic, alcătuit din fonemele /e/ și /a/ ; /e̯/ din /cále̯a/ este echivalent cu /e/ din /cale/, fiind o variantă poziționalã și nu un fonem „scurt".

5.6. S-a stabilit mai sus că poziția înainte de pauză a îmbinării /c + u̯a/ nu este ocurentă în limba română [8]. Ca atare, existența unui fonem „scurt" în această poziție nu se confirmă. Sau ar apărea situația : un fonem „scurt" /u̯/ și un fonem /u̯/, numit wau, s-ar realiza prin aceeași substanță sonoră /u̯/.

5.7. /i/ din *lup*^{i} este un fonem „scurt", deosebit de fonemul /i/, sau o variantă a acestuia? Să luăm exemplele : doi *lupi*, zece *lupi-s* periculoși și pentru vînător, niște *lupi-au* atacat o turmă de oi. Ce se constată? Fonemul „scurt" preconizat s-ar realiza : diferit : ca /i̯/, /i/ și /i̯/ : lupi̯/, /lupi/, /lupi̯/. Sînt ele oare *trei foneme diferite* sau unul singur, /i/, în diferite „ipostaze"? Desigur, considerăm că soluția cea mai justă este de-a interpreta fonologic un singur fonem /i/, realizat în diferite variante poziționale.

5.8. În concluzie, sîntem de părere că includerea în sistemul limbii române literare a două foneme „scurte" nu-și găsește justificarea fonologică.

5.9. Semivocalele /i̯/ și /u̯/ urmează a fi interpretate ca variante poziționale (alofone) ale fonemelor vocale /i/ și /u/ [9].

---

[8] Vezi excepțiile menționate sub 5.3.2. e).

[9] Această interpretare nu neagă posibilitatea realizării fonetice, fizice, apropiate de consoane a segmentelor /i̯/ și /u̯/. Din acest motiv ele au fost numite semivocale sau semiconsoane.

6. Ținînd seama de cercetările anterioare și de cele inserate mai sus, recunoaștem pentru limba română literară sistemul fonologic alcătuit din 29 de foneme, dintre care :

— 7 foneme vocale : *a, e, i, o, u, ă, î* ;

— 22 foneme consoane : *p, b, m, f, v, t, d, ț, s, z, n, l, r, ș, j, č, ǧ, ḱ, ǵ, c, g, h.*

О ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

В данной статье автор считает, что /i̯/ и /u̯/ не являются самостоятельными фонемами румынского языка, а только аллофонами фонем /i/ и /u/. Фонологическая система румынского языка, по мнению автора состоит из следующих фонем:

а) гласные: *a, e, i, o, u, ă, î.*

б) согласные: *p, b, m, f, v, t, d, ț, s, z, n, l, r, ș, j, č, ǧ, ḱ, ǵ, c, g, h.*

Noiembrie 1972

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

AL. ROSETTI, B. CAZACU, LIVIU ONU, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, 1971, 670 p.

La zece ani de la apariția primei ediții apare cea de-a doua, volum cu mult mai masiv și revizuit, reimprospătat din punct de vedere calitativ. Deși nu vom face o prezentare lineară a volumului, prima dată ne vom opri la *Introducere*, care se ocupă, cum arată și subtitlul, de precizări metodologice. Comparînd această parte cu cea din ediția precedentă, ne putem da seama de exigența autorilor de a valorifica cele mai noi rezultate în acest domeniu de cercetare. Remarcăm, în această ordine de idei, definirea limbii literare prin prisma funcționalității: „Se știe că limba reprezintă un sistem complex de variante coexistente, care se întrepătrund reciproc. Între aceste variante apar deosebiri calitative, determinate de valoarea funcțională a fiecăruia dintre ele în viața colectivității. Simplificînd lucrurile, s-ar putea spune că la unul dintre poli se găsește v a r i a n t a l i t e r a r ă (limba literară), o sintetizare a posibilităților de exprimare a limbii întregului popor, destinată în special exprimării în scris, mijloc de comunicare a celor mai de seamă manifestări culturale, caracterizată prin existența unui sistem de norme care îi conferă o anumită stabilitate și unitate, iar la celălalt pol, așa-numitele v a r i a n t e r e g i o n a l e, ramificații t e r i t o r i a l e ale limbii (dialectele și graiurile), cu un registru funcțional mai restrîns, limitat de obicei la necesitățile vieții rurale" (p. 22).

Capitolul 4, *Raporturile dintre istoria limbii literare și istoria literaturii. Limba și stilul scriitorilor în cadrul istoriei limbii literare*, din ediția I a fost schimbat în ediția nouă în două, spre avantajul lucrării. În ediția de care ne ocupăm, capitolul 3, *Raporturile dintre limba scrisă și limba vorbită în istoria limbii române literare*, duce, într-o formă mai concisă decît în ediția precedentă, la elucidarea problemei. Aici se face o remarcă binevenită: „În unele limbi, opoziția dintre cele două forme de comunicare este mai mare decît în altele. În franceză sau greaca modernă, de exemplu, deosebirile dintre limba scrisă și limba vorbită sînt considerabile; în alte limbi, ca, de exemplu, în limba română, deși aceste divergențe nu apar atît de profunde, ele sînt totuși destul de marcate și se manifestă nu numai prin utilizarea unor elemente lexicale specifice, dar și prin folosirea unor forme și construcții gramaticale" (p. 23). B. Cazacu, autorul capitolului, privește problema dintr-un unghi de vedere modern al aprecierii faptelor de limbă: „Fiecare dintre aceste două forme își are justificarea sa funcțională în colectivitatea respectivă" (p. 23). Capitolul 5, *Limba și stilul scriitorilor în cadrul istoriei limbii literare* (problemă tratată în prima ediție în capitolul 4, îmbinat cu o altă problemă, v. *supra*), a cîștigat de asemenea prin reorganizarea materialului. Ne gîndim, spre exemplu, la trecerea în capitolul I a părerilor lui A. Meillet și O. Densusianu despre legătura dintre istoria limbilor și istoria literară.

În capitolul 6, *Încercare de periodizare a istoriei limbii române literare*, se fac precizări noi față de capitolul destinat acestei probleme în ediția primă. Astfel, de exemplu, de astă dată este cu mult mai explicită analiza privind rezolvarea problemelor fundamentale ale evoluției limbii literare în secolul al XIX-lea.

Am amintit la început meritul autorului acestui capitol de a valorifica în mod creator ideile lingvisticii moderne privitoare la problema discutată. Capitolul 4, *Caracterul normat al limbii literare* este de asemenea cuprinzător și sub acest aspect. Ne referim de astă dată, printre altele, la valorificarea lucrării lui E. Coseriu, *Systema, norma y habla* (cf. p. 26).

Socotim salutară introducerea capitolului 6, *Studiile fundamentale privitoare la limba română literară*, și prezentarea, chiar și succintă, a contribuției lui O. Densusianu, G. Ibrăileanu, D. Caracostea, Tudor Vianu, Iorgu Iordan, întemeietorul studiului stilisticii românești ca disciplină lingvistică, Al. Rosetti, Al. Graur, B. Cazacu, I. Coteanu, Gh. Bulgăr, care, prin lucrările lor, au contribuit la dezvoltarea cercetărilor privitoare la limba română literară. Este binevenită inserarea numelor acelora care prin articolele lor au adus contribuții la cercetările de felul acesta: Iorgu Iordan, Jacques Byck, G. Istrate, G. Ivănescu, D. Macrea, Al. Andriescu, Al. Niculescu, Liviu Onu, G. Tohăneanu ș.a.

Trecînd la tratarea faptică a istoriei limbii române literare, autorii păstrează cele două părți mari din ediția întîi: *Epoca veche* (p. 49—438) și *Faza de tranziție spre epoca modernă* (p. 439—584), după care urmează capitolul intitulat *Evoluția normelor limbii române literare pînă la începutul secolului al XIX-lea* (p. 585—597). Ambele părți, dar mai cu seamă prima, se bucură de o completare și reorganizare mai substanțială față de ediția primă. Dealtfel tot volumul este primenit nu numai prin completări, precizări, dar și prin reafirmarea unor păreri cu care nu au fost de acord recenzenții ediției întîi. Astfel e binevenită sublinierea faptului că apariția scrisului românesc nu se poate explica numai prin transformările societății românești, deci numai prin factori interni, ci și prin unele condiții culturale mai largi. Autorii nu admit că acest factor ar fi fost husitismul, ci susțin, în urma unei argumentări după noi cu totul convingătoare, că: „La traducerea în românește a cărților religioase a contribuit (așa cum au arătat O. Densusianu și Al. Rosetti) mai ales reforma lui Luther..." (p. 51). Remarcăm inserarea capitolului 2, *Originile limbii române literare. Raporturile dintre limba literară și limba folclorului* (p. 51—59).

Dacă în ediția primă la cronicarii munteni este analizată numai limba cronicii stolnicului Constantin Cantacuzino și a lui Radu Popescu, în ediția de care ne ocupăm cîmpul de investigație este mult lărgit de Liviu Onu, autorul expunerii acestui capitol. În ediția a II-a formează obiectul cercetării *Cronica anonimă a domniei lui Matei Basarab*, *Letopisețul cantacuzinesc*, *Cronica Bălenilor* (pe baza acestora din urmă se reconstituie prima), *Istoria Țării Românești* de stolnicul Constantin Cantacuzino, *Viața lui Constantin Brîncoveanu* de Radu Greceanu, *Cronica lui Nicolae Mavrocordat* de Radu Popescu și *Anonimul brîncovenesc* sau *Cronica anonimă brîncovenească*. Din punctul de vedere al istoriei limbii române literare, prezintă o importanță deosebită constatarea faptului că la cronicarii munteni este predominant caracterul popular al principalelor mijloace de exprimare artistică, precum și oralitatea stilului.

În ciuda străduinței autorilor de a elimina lipsurile ediției I, în această parte a lucrării constatăm că unele dintre ele se mențin. Astfel, tratarea literaturii religioase din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea ar merita atenția autorilor la o nouă ediție a acestei lucrări atît de exigente.

Partea a doua, deși nu și-a mărit esențial volumul, prezintă multe elemente noi sub raportul conținutului și al documentării, al completărilor și reorganizării. Au fost valorificate aici lucrări apărute după prima ediție, ca de exemplu N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962 (v. bibliografia la p. 443—444).

Capitolul *Preocupările reprezentanților Școlii ardelene pentru problemele limbii literare* (p. 447—471) a cîștigat în urma reorganizării materialului și a completării bibliografiei. Aceasta nu se mai află la sfîrșitul capitolului, ci este intercalată în text, după pasajele principale ale expunerii. De exemplu, după tratarea succintă a condițiilor social-istorice și ideologice urmează imediat bibliografia problemei, mult îmbunătățită (p. 447—448). Se face trimitere aici, de exemplu, la două lucrări fundamentale: C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Moraru,

Din istoria Transilvaniei, vol. I, ed. a III-a, Bucureşti, 1963, şi Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, ed. îngrijită de G. Ivaşcu, Bucureşti, 1966.

După expunerea privitoare la Renaşterea ardeleană, cititorul are la îndemînă bibliografia acestei probleme (p. 449). La fel se procedează şi cu indicarea bibliografiei cu privire la Samuil Micu (p. 457), Gheorghe Şincai (p. 458), Petru Maior (p. 400), Ioan Molnar-Piuariu (p. 461), iar la sfîrşitul expunerii, sub titlul de *Bibliografie minimală*, se găsesc cele mai importante lucrări privitoare la Şcoala ardeleană în general, cu multe completări faţă de ediţia I. Printre acestea întîlnim şi *Şcoala ardeleană*, vol. I—III, ed. critică de Florea Fugariu, studiu introductiv de Romul Munteanu, lucrare publicată cu un an înainte de apariţia volumului de care ne ocupăm.

Ultimul capitol, *Evoluţia normelor limbii române literare pînă la începutul secolului al XIX-lea*, prezintă mici modificări faţă de cel din prima ediţie. Printre acestea trebuie să amintim sublinierea rolului influenţei sintaxei franceze asupra construcţiei frazei româneşti, care a devenit astfel mai clară şi mai suplă.

Considerăm ca un merit deosebit al autorilor că în elaborarea acestei lucrări au o concepţie unitară asupra problemelor discutate, precum şi faptul că interpretează faptele de limbă în strînsă legătură cu dezvoltarea societăţii şi culturii româneşti, aplicînd totodată tot ce este mai bun în metodele ştiinţifice moderne de cercetare. Avem convingerea fermă că această ediţie contribuie nu numai la procesul de îmbunătăţire continuă a predării istoriei limbii literare în învăţămîntul superior, dar şi la înviorarea cercetărilor în acest domeniu.

Decembrie 1972

Bela Kelemen
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. E. Racoviţă, 21

EVANGHELIARUL SLAVO-ROMÂN DE LA SIBIU, 1551—1553, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1971, 419 p.

Apărut în Editura Academiei Republicii Socialiste România, cu un studiu introductiv filologic de E. Petrovici şi cu un studiu introductiv istoric de L. Demény, *Evangheliarul slavo-român* constituie un document deosebit de valoros pentru cercetătorii limbii române vechi, cu atît mai mult cu cît acesta este considerat de specialişti ca fiind cel mai vechi text românesc tipărit, cunoscut pînă azi.

De fapt, această tipăritură a stat şi pînă acum în atenţia unor lingvişti şi istorici literari. Informaţii despre acest *Evangheliar* apar mai întîi în literatura rusă de specialitate : I. Karataev publică pentru prima dată un fragment din textul *Evangheliarului*, iar P. Sîrcu informează într-o recenzie despre importanţa acestuia pentru istoria tiparului românesc.

Dintre români, slavistul Ioan Bogdan studiază primul această carte şi ajunge la concluzia că traducerea şi tipărirea ei s-au făcut în Transilvania (anul 1560) de către un malorus sau sas (cf. „Convorbiri literare", XXV, 1891, p. 33—40).

N. Drăganu atribuie traducerea din slavoneşte unui maghiar (cf. DR, IX, 1936—1938, p. 222).

N. Iorga susţine că particularităţile moldoveneşti de limbă aparţin diacului Lorinţ, care ar fi pus şi sub tipar *Evangheliarul* (cf. *Studii şi documente*, VII, 1904, p. 89), iar mai tîrziu a afirmat că aparţine lui Coresi (cf. *Almanahul graficei române*, Craiova, 1926, p. 28—30).

Evangheliarul este atribuit diacului Lorinţ şi de către D. R. Mazilu (*Diaconul Coresi*, Ploieşti, 1933, p. 46—47).

Dan Simonescu, îndoindu-se atît de paternitatea lui Lorinț, cît și de paternitatea coresiană, arată necesitatea studierii din nou a întregului text (cf. *Bibliografia românească veche, 1508—1830*, vol. IV, *Adăugiri și îndreptări*, 1944, p. 172—173).

Acad. Al. Rosetti, analizînd unele pasaje din *Evangheliar* în lucrarea *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1968, încadrează textul, pe baza cercetărilor mai recente, în Moldova (p. 474—475).

Reiese, așadar, diversitatea opiniilor în legătură cu anul traducerii, cu paternitatea lucrării și cu graiul în care ea se încadrează. Un punct comun asupra căruia au căzut de acord cercetătorii de mai sus e acela că traducătorul nu a fost român.

Dintre cercetările mai noi, studiul filologic făcut de I. Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg* (SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 47—81), aduce date noi. Sînt readuse în discuție problemele care au caracterizat și cercetările mai vechi. Pe baza unei analize minuțioase în domeniul fonetic, morfologic și lexical, autorul ajunge la o concluzie nouă, și anume că, dintre toate graiurile care se reflectă cu cea mai mare precizie în această tipăritură, pe primul plan este graiul bănățean-hunedorean și pe al doilea plan graiul moldovenesc. Aducînd în discuție problema traducătorului, I. Gheție arată de asemenea că traducerea este opera unei persoane originare din Banat-Hunedoara și tipărirea ei (după ce a fost revăzută) aparține unui moldovean, anume meșterul Filip Moldoveanul.

În ceea ce privește condițiile care au favorizat traducerea *Evangheliarului*, I. Gheție arată că aceasta se datorește ideilor Reformei, „propagate de timpuriu printre românii din Transilvania și Banat", și presupune perioada, „dinainte de 1560, poate chiar înainte de 1550".

Studiul întreprins de E. Petrovici asupra *Evangheliarului* aduce aspecte noi și interesante.

Ediția de care ne ocupăm (însumînd 419 p.) cuprinde un studiu introductiv filologic (început, dar, din cauza morții neașteptate, neterminat) de E. Petrovici, un studiu introductiv istoric al lui L. Demény, textul reprodus în facsimile și un indice de cuvinte.

Partea introductivă, destinată grafiei și limbii textului românesc, conține normele de transliterare, conforme cu sistemul de transliterare recomandat de fosta Asociație pentru editarea textelor române vechi. Nu s-a procedat la transcrierea interpretativă, dar, publicîndu-se fotocopia întregului text, cercetătorul se poate folosi de original, adoptînd transcrierea pe care o consideră corespunzătoare. Așa cum arată și L. Demény în partea destinată studiului istoric, E. Petrovici „a demonstrat foarte convingător că traducătorul a folosit nu numai textul paralel slavon, ci și o versiune germană a Evangheliei lui Matei", ajungînd la concluzia că textul a fost tradus în Moldova, de un moldovean, poate chiar de Filip Moldoveanul, instalat la Sibiu. Textul tipărit la Sibiu, arată E. Petrovici, va fi circulat în manuscris încă din 1532, cînd în Moldova e amintită o traducere a evangheliilor.

În partea destinată grafiei textului *Evangheliarului slavo-român*, autorul indică o seamă de particularități fonetice care caracterizează textul tipăriturii. Aș aminti unele dintre acestea semnalate numai de E. Petrovici. Una dintre acestea este lipsa distincției dintre *u* (sau *ŭ*) final și *i* final, acestea fiind redate aproape exclusiv prin ѣ, de exemplu; *vostrѣ* (9^{r}_{14}, 23^{r}_{13}) = vostru, *voștrѣ* ($9^{r}_{8.9}$, 15^{r}_{10}) = voștri; *cerѣ* (5^{r}_{3}, 5^{v}_{11}) = cer[u]; *verѣ* (9^{v}_{19}, 17^{v}_{13}) = ver[i] (vei). Pe plan morfologic aceasta duce la lipsa de diferențiere a singularului de plural, a persoanei I sg. de persoana a II-a sg. prezent indicativ și conjunctiv.

O altă trăsătură este lipsa distincției dintre *a* și *ᵉa*, notate numai prin *a*: *ačesta* (4^{v}_{3}, 46^{r}_{8}) = aceștea; *rugăčuna* (89^{v}_{12}) = rugăciunea.

O serie de alte particularități fonetice sînt semnalate atît la I. Gheție, cît și la E. Petrovici. Amîndoi ajung la constatarea definitivă că traducătorul era român, prin aceasta fiind infirmată părerea existentă la cercetătorii mai vechi că traducătorul ar fi fost un străin.

Desigur, observațiile amănunțite făcute de E. Petrovici și de I. Gheție sînt prilej de precizări și completări în continuare. M-aș opri doar la ceea ce de fapt nota și I. Gheție

vorbind despre repartiția geografică a unui fenomen de limbă care ar putea constitui obiect de discuții: „Un cuvînt notat în secolul al XVI-lea într-o anumită regiune putea fi cunoscut și în alte părți ale teritoriului dacoromân, dar în lipsa documentului sau a insuficientei lor cercetări prezența lui să nu fi fost semnalată acolo pînă azi" (*art. cit.*, p. 52).

O problemă care merită a fi studiată și analizată este prezența numeroaselor forme nearticulate în locul celor articulate și invers. Indicele de la sfîrșitul *Evangheliarului* înregistrează aceste forme ori de cîte ori ele apar.

Studiul lui L. Demény se intitulează *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu — prima tipăritură în limba română cunoscută pînă azi*. Autorul, după o trecere în revistă a cercetărilor mai vechi și mai noi asupra acestei cărți, discută cu multă competență probleme legate de datarea unor tipărituri pe baza caracteristicilor grafice. Autorul constată astfel asemănări între *Evangheliarul slavo-român* și *Tetraevangheliarul slavon* din 1546, arătînd că amîndouă provin din aceeași tiparniță sibiană al cărei tipograf era Filip Moldoveanul.

Din analiza filigranelor cărților din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, L. Demény a ajuns la concluzia că după 1558 nu se mai întîlnește filigranul reprezentînd rădăcina de stejar cu coroană deasupra. Acest lucru duce la constatarea că *Evangheliarul* nu a putut fi tipărit de Coresi sau Lorinț, că el a fost tipărit înainte de 1560—1561. Din cercetarea unui imens material documentar, autorul conchide că *Evangheliarul* a fost tipărit între 1551—1553 și nicidecum după 1553, cînd apare o formă modificată de filigran.

În ultima parte a studiului lui L. Demény este discutat numele lui Filip Moldoveanul. Supranumele de Pictor sau Maler i s-a dat lui Filip Moldoveanul la Sibiu, pentru că realizase cele mai frumoase xilogravuri. Numele de Moldoveanul indică originea traducătorului (din Moldova). Așa se explică și influența graiului moldovean asupra textului *Evangheliarului*. L. Demény aduce astfel, pe baza unor cercetări filologice competente, precizări valoroase.

Pentru a facilita studiul grafiei, textul este însoțit de facsimile și de un indice exhaustiv. Indicele cuprinde variantele grafice și lexicale ale cuvintelor *ѧntru*, *ѧntr-*, *ѧnѣtr-*, *ѧnѣtru-ѧnѣtrѣ-*, *ѣ(n)tr-*; *nainte* vezi *înainte*, *plănta* vezi *împlînta*, *hillean* vezi *viclean*. Sînt separate toate formele verbale în cazul verbelor, formele cazuale, genul și numărul la celelalte categorii morfologice. S-au lucrat în cadrul aceluiași articol pronumele și adjectivul nehotărît (demonstrativ, posesiv), dar despărțite întotdeauna prin cifră.

Atragem atenția celor care consultă indicele că formele tipărite cu caractere cursive sînt transliterate, iar cele care sînt tipărite cu drepte sînt date în transcriere interpretativă.

Decembrie 1972

Valentina Șerban
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

ÉMILE BENVENISTE, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, vol. I. *Économie, parenté, société*, 376 p., vol. II. *Pouvoir, droit, religion*, 340 p., Sommaires, tableau et index établis par Jean Lallot, Les Éditions de Minuit, Paris, 1969.

Profesorul E. Benveniste, după importantele lucrări *Origines de la formation des noms en indo-européen* și *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, dă în volumele de față o sinteză a preocupărilor sale privind vocabularul limbilor indo-europene.

Nucleul acestei lucrări îl constituie o serie de cursuri ținute la Collège de France, precum și numeroase articole apărute în diferite publicații de specialitate. *Cuvîntul introductiv* ușurează orientarea cititorului, chiar nespecialist, în imensul material adus în discuție, autorul făcînd

unele precizări asupra subiectului, intenției și scopului urmărit, asupra metodei de lucru și a noilor puncte de vedere adoptate în interpretările etimologice și semantice. E motivat interesul pe care îl reprezintă studiul vocabularului limbilor indo-europene, întrucît, printre limbile lumii, ele se pretează la investigații aprofundate atît în spațiu, cît și în timp, fiind răspîndite din Asia Centrală pînă la Atlantic, atestate pe o durată de aproape patru milenii, legate de culturi dintre cele mai vechi și de producții literare de înaltă valoare (p. 7). În studiul său, prof. E. Benveniste îmbină respectarea principiilor metodei comparative cu exigențele proprii studiului lexicului, punînd încă o dată în lumină oportunitatea cercetărilor pornite de la conceptul de înrudire genetică, întreprinse însă dintr-un punct de vedere nou, și care aduc în final o viziune cuprinzătoare, mult deosebită de cea tradițională. Prof. E. Benveniste — și în aceasta constă noutatea studiului său — nu a căutat să refacă un inventar al realităților indo-europene prin corespondențele lexicale, căci cea mai mare parte a termenilor discutați aici nu fac parte din vocabularul comun. Astfel de repertorii s-au întocmit încă din secolul al XIX-lea, înglobînd termeni care reflectă aspectele mai ales materiale ale unei culturi comune, cum sînt numele de animale, metale, instrumente agricole etc. Pornind de la termeni cu valoare pregnantă, cum îi numește autorul, preocuparea sa se îndreaptă spre evidențierea genezei, a formării și organizării vocabularului instituțiilor, înțelegînd termenul instituție într-un sens larg, cu referire nu numai la instituțiile clasice ale dreptului, guvernămîntului, religiei, dar și la acelea mai puțin aparente, care se conturează în modul de viață, în tehnică, în raporturile sociale, în procesele vorbirii și ale gîndirii (p. 9). Intenția autorului este tocmai aceea de a reface unitățile pe care evoluția le-a dislocat, de a arăta cum își reorganizează limbile sistemele de distincții și cum își reînnoiesc aparatul semantic (p. 9—10), de a reconstitui împrejurările în care s-a produs specializarea unor termeni cu valoare pregnantă. Ni se relevă un amplu proces în cadrul căruia cuvinte la început puțin diferențiate au primit în mod progresiv sensuri specializate, atît datorită unei evoluții profunde a instituțiilor, apariției unor activități sau concepții noi, cît și în urma contactului între limbi. Greaca, în special, cu transformările semantice proprii, a servit ca model altor limbi. În acest proces — afirmă E. Benveniste —, este necesar să fie urmărit caracterul dublu al fenomenelor de limbă: pe de-o parte, împletirea complexă a transformărilor desfășurate timp de secole sau milenii și pe care lingvistul trebuie să le reducă la factorii primi; pe de altă parte, posibilitatea de a degaja totuși unele tendințe foarte generale, care direcționează aceste dezvoltări particulare. Putem să înțelegem aceste fenomene, să le recunoaștem o oarecare structură, să le ordonăm într-o schemă rațională, dacă le studiem direct, degajîndu-ne de traducerile simpliste, dacă știm să stabilim cîteva distincții esențiale, mai cu seamă aceea între *désignation* și *signification*, fără de care atîtea discuții asupra „sensului" se prăbușesc în confuzie. „E vorba, prin comparație și prin mijloacele unei analize diacronice, de a face să apară *une signification* acolo unde la început nu avem decît *une désignation*. Dimensiunea temporală devine astfel o dimensiune explicativă" (p. 11).

Vastul material al celor două volume, grupat pe probleme, se referă la: *Economie, Vocabularul înrudirii, Stările sociale* (vol. I), *Regalitatea și privilegiile sale, Dreptul, Religia* (vol. II). Ne vom opri mai mult asupra primei cărți, *Economia*, care e și cea mai întinsă (4 secțiuni, 17 capitole). Deosebit de interesantă e discuția în legătură cu termenii grecești *óis* și *próbaton* („*Próbaton*" *et l'économie homérique*). În această problemă, s-a dat de către comparatistul german Lommel o explicație devenită clasică, admisă de Wackernagel, preluată în dicționarul lui Liddell și Scott, și anume: *probaino* înseamnă „a merge în față", *próbaton* ar fi animalele mici, oile, care merg în față, în fruntea unor turme formate din animale de mai multe specii. Printr-o analiză subtilă, semantică și morfologică, pe baza reinterpretării unor citate din Homer și Herodot, E. Benveniste stabilește că primul sens a fost peste tot „bétail", că în Grecia preistorică nu au existat turme mixte în fruntea cărora să meargă oile, că *probaino* nu înseamnă niciodată „a merge în față", cu toate asigurările dicționarelor, ci „a avansa, a se deplasa înainte". De aici, s-a putut degaja sensul de „bogăție pe picioare, mobilă", constituită din

turme, în opoziție cu bunurile imobile. *Próbaton* trebuie apropiat de *próbasis* „bunuri, avere mobilă, mișcătoare". Numai în acest fel oile s-au putut numi *próbaton*. În capitolul *Le bétail et l'argent: pecu et pecūnia* (o versiune mult mai amănunțită s-a publicat într-un volum colectiv, *Indo-European and Indo-Europeans*, Chicago University Press), atenția autorului se îndreaptă spre termenul **peku-*, atestat în cele trei mari arii dialectale : indo-iraniană, italică și germanică, termen de importanță capitală pentru vocabularul economiei indo-europene, economie de tip pastoral. Toți comparatiștii au văzut în **peku-* numele indo-european pentru „bétail" și l-au explicat dintr-o rădăcină **pek*, având sensul „a tunde". Acest termen designa, deci, „ovina", ca purtătoare de lînă, iar prin generalizare, totalitatea vitelor. E. Benveniste demonstrează însă că această interpretare, stabilită încă de la începuturile gramaticii comparate, nu se mai poate susține. Analizînd termenul și derivatele lui, autorul ajunge la concluzia că **peku-* semnifică „posesiune mobiliară personală" și numai datorită asocierii frecvente a termenului cu realitatea materială a creșterii animalelor a ajuns, prin specializare, să însemne „vită", apoi „vită mică" și apoi „oaie". E de remarcat că **peku-* lipsește în greacă, unde termenul a fost înlocuit prin *próbasis, próbata*. Într-un proces semantic de acest fel, termenul general se aplică unei realități specifice și nu invers. Există și în alte limbi dovezi ale unor evoluții semantice similare. Un exemplu clar e gr. *próbasis*. La fel engl. *cattle* „vite", fr. *cheptel* „vite" își au originea în lat. *capitale*, care în evul mediu mai păstrează încă sensul „avere, bunuri" ; cf. sp. *caudal*, cu sensul de „bunuri, bogății". Se mai poate adăuga cazul rom. *marfă* (*marhă*), cu sensul învechit de „avere, bogăție", care avea în limba veche și are astăzi în unele regiuni sensul „vită cornută, vită de muncă; animal domestic". Tot așa cuvîntul *dobiloc*, cu sensul etimologic de „ceea ce se obține, cîștig, avere", avea în limba veche sensul de „avuție în vite", iar azi are sensul „animal domestic, mai ales vită". Astfel, interpretarea propusă, pentru **peku-* și pentru evoluția sa semantică e conformă cu ceea ce s-ar putea numi norma termenilor de proprietate : o numire generică e folosită de o anumită categorie de producători ca nume al obiectului sau al elementului tipic, apoi ea se răspîndește în afara mediului originar și devine denumirea obiectului sau elementului respectiv (p. 60—61). Etimologia lui **peku-*, dacă evoluția semantică e acceptată, exclude apropierea (pusă sub semnul întrebării și de A. Ernout și A. Meillet în *Dictionnaire étymologique de la langue latine*) de **pek(t)* „a tunde". Este evident, scrie autorul, că **peku-*, termen cu semnificație economică, nedenumind nici un animal, nu poate avea nimic comun cu termenii derivați din **pek(t)-*, proprii tehnicii tunsului și pieptănatului lînii. Între aceste forme nu este decît o asemănare fonică și orice altă apropiere trebuie abandonată. Astfel **peku-*, vestigiu al celui mai vechi vocabular indo-european, nu poate fi apropiat de vreo rădăcină cunoscută.

Capitolele următoare sînt consacrate unor noțiuni precum „a da", „a schimba" (*Don et échange, Donner, prendre et recevoir*), noțiuni care constituie un capitol bogat și stabil al vocabularului indo-european, și noțiunilor „oaspe" și „ospitalitate". Se trece apoi la termeni definind anumite relații speciale dintre oameni, cum ar fi cei ce se referă la „fidelitate" (*La fidélité personnelle*), indicînd legătura între un om care deține autoritatea și cel care îi este supus printr-un angajament personal. Ocupîndu-se de o serie de cuvinte aflate în legătură directă cu noțiunea de „credință" și „fidelitate", autorul restabilește adevărata dezvoltare semantică a termenului german *Treue*, studiat și de H. Osthoff în capitolul *Eiche und Treue* din *Etymologica Parerga* (1901). H. Osthoff leagă acest cuvînt și familia sa, prin gr. *drûs*, de un prototip indo-european, care ar fi numele stejarului. Stejarul, copac rezistent, ar fi fost simbolul acestor calități, în stejar s-ar regăsi imaginea primă a fidelității instituționale. Se impune, arată E. Benveniste, în primul rînd constatarea că stejarul nu putea fi cunoscut în indo-europeana comună, căci el nu crește decît în Europa centrală și orientală. Sensul „stejar" e de fapt ultima etapă a dezvoltării semantice, etapa anterioară fiind cea de „arbore, copac", iar noțiunea inițială „tare, solid". E prezentată convingător evoluția semantică : din radicalul

**dreu-* pe de o parte s-au dezvoltat sensurile „tare, solid", apoi „credință, garanție", pe de altă parte s-a format un adjectiv **drū*, cu sensurile „tare, rezistent, dur", care a însemnat apoi „copac, arbore". Înrudirea germ. *Treue* cu aceste forme există, dar filiația sensurilor e inversă față de cea imaginată de Osthoff : rădăcina comună înseamnă „a fi tare", adjectivul desemnează „copacul", iar sensul „stejar" limitat la greacă nu poate fi raportat la epoca unității indo-europene (v. și *Problèmes sémantiques de la reconstruction*, Word, X, 1954 p. 257—259).

Secțiunea a treia se referă la cumpărare, răscumpărare (*L'achat, Achat et rachat*) și comerț (*Un métier sans nom: le commerce*), capitol din care reiese că în limbile indo-europene nu exista un termen comun pentru comerț, ca activitate specifică, deosebită de cumpărare și vînzare. Termenul lat. *negōtium* < *nec-ōtium* „lipsă de răgaz, de timp" — expresie negativă calchiată după gr. *a-skholía* — primește sensul pozitiv al modelului grec : „ocupație", iar un al doilea calc după *prâgma* îi dă și sensul „afacere comercială". Această specializare cu sensul de „afacere comercială" a unui termen care însemna la început „ocupație" nu e izolată, ea se regăsește în limbi moderne (fr. *affaire*, engl. *business* etc.), fiecare fiind realizată pe căi independente. Analiza întreprinsă de autor trădează dificultatea de a defini cu un termen propriu o activitate fără tradiție în lumea indo-europeană. Afacerile comerciale nu au nume, nu pot fi definite pozitiv, nu se găsește nicăieri o expresie proprie, pentru că — cel puțin la origine — ele nu corespund nici unei activități consacrate și tradiționale ; de aceea n-au putut fi definite altfel decît prin faptul de a fi „ocupat", de „a avea a face". Se pune astfel în lumină caracterul acestui nou tip de activitate și putem surprinde o categorie lexicală pe cale de a se constitui.

Secțiunea a patra — *Obligațiile economice* — cuprinde, printre altele, capitolele : *Le compte et l'estimation, Le louage, Prix et salaire*. Studiate cu valorile lor cele mai vechi, raportate la originea lor indo-europeană, cuvintele pentru „salar" — mai ales gr. *misthós*, got. *laun* (germ. *Lohn*)—ne relevă că înainte de a numi „prețul unei munci oarecare" au însemnat „recompensă pentru o faptă strălucită", „prețul unei competiții". Termeni diferiți, apropiați prin sens, ne dezvăluie complexitatea unor fapte mari de civilizație : cum s-a realizat noțiunea de *salar* în vocabularul diferitelor popoare indo-europene plecînd de la noțiunea de „recompensă" pe măsură ce se stabileau relații de muncă fixe, cum „comerțul" și mărfurile au determinat apariția unui nou tip de „retribuție", Foarte interesantul capitol *Créance et Croyance* răstoarnă interpretările mai vechi sau mai noi care puneau pe **kred-*, sanscr. *śraddha*, lat. *crēdo*, în legătură cu *cor, cordis*. Dacă analiza semantică este magistrală, problema etimologiei nu avansează, **kred* rămîne obscur și etimologic complet izolat. *Prêt, emprunt et dette, Gratuité et reconnaissance* încheie această mare secțiune consacrată *economiei* în general.

Vocabularul înrudirii, studiat în 1890 de către Delbrück în lucrarea *Indogermanische Verwandtschaftsverhältnisse*, trebuie revizuit datorită adunării unei cantități mai mari de date și informații, cît și unei mai bune interpretări a lor pe măsură ce s-a precizat teoria generală a înrudirii. Prof. E. Benveniste aduce contribuții însemnate în elucidarea unor chestiuni rămase neclare privind unii termeni de înrudire cum sînt cei pentru „fiu", „nepot", „bunic din partea tatălui", „unchi din partea mamei" (*L'importance du concept de paternité, Statut de la mère et la filiation matrilinéaire, Le principe de l'exogamie et ses applications, La parenté résultant du mariage*), precum și în legătură cu formarea termenilor de înrudire sau cu derivarea altor cuvinte de la termenii de înrudire (*Formation et suffixation des termes de parenté, Mots dérivés de termes de parenté*). E uimitor că, cu toate vicisitudinile și de-a lungul attor secole de viață independentă, limbile indo-europene au conservat atît de bine vocabularul înrudirii, care singur ar fi suficient să demonstreze unitatea lor genetică (p. 276).

Cartea a treia — *Orînduirile sociale* (*Les statuts sociaux*) — cuprinde capitolele : *La tripartition des fonctions, Les quatre cercles de l'appartenance sociale, L'homme libre, Philos, L'esclave, l'étranger, Cités et communautés*. O serie de limbi, ca iraniana, indiana, greaca, atestă o moștenire comună indo-europeană: aceea a unei societăți organizate în trei clase : preoți, războinici,

cultivatori, diviziunea tripartită a societăţii fiind cea mai veche pe care o putem cunoaşte. De aceea castele din India nu trebuie explicate printr-o reglementare internă, ci ca prelungiri ale unor diviziuni pe care India le-a moştenit şi care îşi au originea în trecutul indo-iranian sau sînt şi mai vechi.

Volumul al doilea cuprinde : *Regalitatea şi privilegiile sale (La royauté et ses privilèges), Dreptul (Le droit), Religia (La religion).*

Noţiunea de „rege", reprezentată prin lat. *rex*, ind. *rāj-* nu apare decît la cele două extremităţi ale lumii indo-europene. Aşa cum a arătat J. Vendryes, o serie de termeni referitori la religie şi drept au supravieţuit în cele două extremităţi conservatoare şi arhaice ale ariei indo-europene, în indo-iraniană şi italo-celtică. Baza semantică a conceptului, legătura cu gr. *orégō* arată că *rex* avea iniţial mai mult atribuţii religioase, legate de autoritatea de a trasa liniile pentru a determina spaţiul destinat construirii unui templu, a unui oraş, de a fixa ce este în sens propriu „drept". Noţiunea de suveran (*xšay et la royauté iranienne*) nu are nimic comun în Iran cu cea de *rex* ; iraniana se separă de indiană, *rāj-* lipsind din vocabularul vechi iranian. Aceasta datorită faptului că nu exista nici rege, nici regat, ci un imperiu, noţiune pe care Iranul a instaurat-o în lumea antică. Numele vechi persan pentru „rege, şah" *xšāyoθia* e un derivat format de la rădăcina *ksā-* (*xšay*) „a fi stăpîn". Termenul intră în titulatura *xšāyaθiya xšāyaθiyānām* „regele regilor", devenit la greci *basileùs basiléon* (βασιλεὺς βασιλέων), neavînd sensul de „rege printre regi", ci de „cel care domneşte peste ceilalţi regi". Analiza pătrunzătoare a autorului pune în lumină distanţa între noţiunea de regalitate exprimată de lat. *rex*, sanscr. *rāj* şi iran. *xšāyaθiya*, unde nu mai e vorba de o regalitate cu caracter director, ci de instaurarea puterii absolute, încarnată în regalitatea persană. Mult evoluată şi diferenţiată se prezintă regalitatea elenică, exprimată prin *basileùs* şi *ánaks*, unde monarhul exercită funcţii de tip magico-religios. Simbolul autorităţii (de origine elenică), *sceptrul*, nu era altceva, la început, decît un toiag, purtat de un mesager al unui cuvînt autorizat. Şi repartiţia inegală a sceptrului în lumea indo-europeană reflectă concepţiile deosebite asupra regalităţii. Pentru iranieni regele e un zeu, el nu trebuie să se legitimeze cu un însemn ca sceptrul, regele homeric însă nu e decît un om, care are de la Zeus atributele relevante. La Roma sceptrul se introduce sub influenţa elenică.

În capitolul *L'honneur et les honneurs* se înlătură legătura stabilită prin etimologie populară între gr. *géras* „privilegiu" şi *géron* „bătrîn", în capitolul *Le pouvoir magique* e studiat importantul termen grecesc *kûdos* legat de v. sl. *čudo* prin sensul comun de „forţă supranaturală", iar în capitolul *Royauté et noblesse*, autorul examinează noţiunea „rege" şi „nobil" în lumea germanică. Regele (engl. *king*, germ. *König*, cf. got. *kuni* „rasă, familie", pornesc din rād. **gen-* ca şi lat. *genus*, gr. *génos*) e denumit în virtutea naşterii sale, ca „cel de neam". Cu totul diferit e conceptul de „nobil", exprimat prin germ. *Edel* < **atalo-* < *atta* „tată adoptiv". *Edel* ar fi propriu-zis „le nourrisson", care, fiind crescut de părinţi adoptivi, nu putea fi decît de origine nobilă. Această denumire a „nobilului" conduce la presupunerea că marile familii indo-europene practicau adopţiunea ; iar întrebuinţarea lui *atta*, *atalós* în textele homerice confirmă acest lucru.

Societatea indo-europeană, reprezentantă a unei civilizaţii şi culturi dezvoltate, era condusă de principii de drept. Deşi nu există un termen comun pentru „drept", ci numai termeni proprii fiecărei limbi, aceştia se leagă de elemente ale vocabularului comun şi pot atesta o specializare juridică, urcînd pînă în epoca cea mai veche. Un concept foarte important, cu implicaţii în sfera juridică, dar şi în cea religioasă şi morală, e conceptul de „ordine", fără de care totul s-ar reîntoarce în haos, concept reprezentat prin sanscritul *ṛta*, iran. *arta*, legate de o rădăcină *ar-*, de unde şi lat. *ars*, *artus*, *ritus*. Cartea consacrată dreptului începe cu gr. *thémis* „legea", „regula stabilită de zei, regulă a dreptului familial", opus lui *dike* „dreptul interfamilial, care reglează raporturile între familii". Există şi în latină un termen specific

pentru dreptul divin *fas*, distinct de *ius*, care trebuie legate de lat. *fari*, gr. *phēmi*, i.-e. **bhā* „parler". Prin raportarea lat. *ius*, *iurare*, la corespondentele din indo-iraniană: vedicul *yoḫ*, avesticul *yaoš* (*Ius et le serment à Rome*), se dezvăluie din nou una din marile corelații de vocabular între grupurile indo-iraniene și italo-celtice.

Ultima parte, consacrată religiei, vocabularului religios, ridică de asemenea dificultăți de metodă: nu există un termen comun pentru religia însăși, pentru numele preotului etc. Comună este numai noțiunea de „zeu" **deiwos* cu sensul propriu de „luminos, celest", sens prin care se opune umanului, care e „terestru" (cf. lat. *homo*). Autorul studiază acest vocabular prin analiza unor termeni esențiali, chiar dacă sensul legat de religie al termenilor considerați nu apare decît într-o singură limbă (v. capitolele *Le sacré* sau *La libation* și relația între *sacré* și *sacrifice*). În privința lat. *religio*, a cărui etimologie a fost controversată, autorul arată că, din motive semantice și morfologice, acesta se leagă de *relegere* și nu de *religare* „a lega", interpretare inventată de creștinism, dar care persistă pînă azi, pornind de la legătura dintre credincios și divinitate stabilită prin credință.

Pentru elaborarea lucrării sale, prof. E. Benveniste s-a adresat direct izvoarelor, textelor antice, unde sensurile primordiale ale unor termeni, după lecturi repetate, i s-au dezvăluit. Așa a fost posibil să se releve înțelesuri și raporturi noi între cuvinte, nesesizate de cercetătorii anteriori. Și tot astfel, multe din etimologiile vechilor comparatiști, acceptate de toată lumea, inserate ca atare în lucrările lexicografice, părînd definitive, s-au dovedit a fi, la o analiză mai profundă, inacceptabile; în locul acestora, E. Benveniste ne propune, printr-o demonstrație riguros științifică, alte interpretări, de care de acum va trebui să se țină seamă. În fundamentarea tezelor sale, E. Benveniste a avut avantajul de a utiliza o serie de descoperiri recente, ale căror date vin să-i confirme ipotezele cu privire la semnificația unor cuvinte, la aria lor de răspîndire, aceasta contribuind la formarea unei viziuni mai complete asupra vocabularului indo-european. Astfel de elemente noi oferă khotaneza, dialect medio-persan, cunoscut de puțini ani (v. cap. *Une opposition lexicale a réviser: sus et porcus*), sau hitita, în care autorul e specialist recunoscut (v. lucrarea *Hittite et Indo-Européen*, Paris, 1962).

Lucrarea profesorului E. Benveniste, prin bogăția materialului, subtilitatea interpretărilor, marcate de o gîndire originală și de o profundă erudiție, se impune ca o excepțională contribuție la adîncirea cunoașterii originii și formării unei importante părți a vocabularului indo-european și constituie o bază sigură pentru viitoare investigații.

Decembrie 1972

Ioana Anghel
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

SAGGIO DELL'ATLANTE LINGUISTICO MEDITERRANEO, Firenze, 1971, 47 p. + 25 hărți.

Atlasul lingvistic mediteranean (ALM), ajuns acum în ultima fază, cea a redactării materialului în vederea cartografierii lui, s-a născut din e x p e r i e n ț a și i n s i s t e n ț a romanistului iugoslav Mirko Deanović. Cel care a studiat terminologia marinărească din Ragusa (locul său de naștere) și Rovigno este inițiatorul, animatorul și organizatorul acestui foarte interesant atlas, sprijinit, material și moral, de Fundația Giorgio Cini din Veneția.

Studiind, în 1937, cîteva concordanțe lexicale privitoare la terminologia marinărească între două limbi foarte îndepărtate în spațiu și foarte diverse ca structură — *provensala* și *sîrbocroata* —, M. Deanović și-a dat seama de avantajul pe care i l-ar fi putut oferi, în studiul

unor isoglose, metoda geografică/geocartografică (v. articolul *Intorno all'Atlante Linguistico Mediterraneo*, în „Studia Romanica Zagrabiensia", II, 1957, nr. 3, p. 9). Mai mult, M. Deanović a ajuns la concluzia că această metodă (grație căreia „lingvistica a trecut printr-o adevărată revoluție, care a modificat profund concepția noastră despre limbă" — I. Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 149, sau : „fără îndoială, pasul cel mai important în dezvoltarea metodologică a disciplinei noastre" — B. E. Vidos, *Manuale di linguistica romanza*, Firenze, 1971, p. 168) s-ar putea aplica nu numai la teritoriul unei limbi (= atlase naționale) sau al unui dialect (= atlase regionale), cum numai așa s-a procedat, ci ea poate fi utilizată și pentru un teritoriu interlingvistic, plurilingv, „che abbraccia in sé *voci comuni a varie lingue*, e che si trova in una zona determinata da ragioni geografico-storiche" (v. *Per un atlante e un dizionario etimologico delle voci mediterranee*, în „Vox Romanica", III, 1938, p. 316). Un asemenea teritoriu îl constituie zona mediteraneană, al cărei element principal este **marea**, cu ale sale protagoniste care sînt porturile—„punti di arrivo e di partenza come di uomini e di merci così di parole" (Mirko Deanović — Gianfranco Folena, *Prospettive dell'Atlante Linguistico Mediterraneo*, în BALM, 1, 1959, p. 8). Cuvintele circulă, migrează, se transmit și se difuzează nu numai „pe pămînt", ci, adeseori, ele urmează drumul mării, al navigațiilor și al comerțului maritim. Limbile vorbite în zona Mediteranei, prin multe din cuvintele lor comune în sectorul terminologiei marinărești și pescărești, ilustrează și argumentează constatarea de mai sus. Pentru a vedea, a urmări mai bine difuzarea, formele și istoria acestor cuvinte este necesar, arăta M. Deanović încă în anii 1937—1938, ca ele să fie adunate și prezentate împreună. Dorind să-și materializeze ideea, în același an 1937, cu prilejul celui de-al V-lea Congres internațional de studii romanice, ținut la Nisa, romanistul iugoslav prezintă proiectul unui *Atlas lingvistic și istoric-cultural al Mediteranei* (v. comunicarea apărută în „Archivum Romanicum", 21, 1937, p. 269—283). Proiectul însă va prinde viață („accettato in linea di massima") numai odată cu cel de-al VIII-lea Congres internațional de studii romanice (Firenze, 1956), cînd se constituie și un comitet promotor.

Pînă în 1956 se poate vorbi deci de istoria unei idei sau / și de istoria unui proiect (proiectul figurase și pe ordinea de zi a celui de-al VI-lea Congres internațional al lingviștilor care *trebuia* să se țină în 1939 la Bruxelles); de atunci și pînă cînd atlasul va vedea lumina tiparului se intră în istoria unei lucrări. Pentru istoric, pentru cele trei faze ale atlasului (*1.* întocmirea chestionarului, fixarea punctelor de anchetat etc., *2.* culegerea materialului și *3.* elaborarea materialului) a se vedea, între alte surse informative, M. Deanović, *Lavori preliminari per l'Atlante Linguistico Mediterraneo*, în RLR, XXII, 1958, p. 376—377; idem, *L'Atlante Linguistico Mediterraneo in corso 1956—1965*, în *Mélanges P. Gardette*, Strassburg, 1966, p. 115—122; Manlio Cortelazzo, *Una grande impresa di solidarietà culturale: L'atlante linguistico mediterraneo*, în „Le lingue del mondo", 1960, p. 327—330, precum și „Bollettino dell'Atlante linguistico mediterraneo" (abreviat : BALM; 1, 1959 ș. u.), unde s-au publicat și primele rezultate, experiențe. În BALM 1 a apărut în text bilingv — în italiană și franceză — CHESTIONARUL (810 întrebări plus un apendice de 35 de întrebări — v. p. 25—83) însoțit de două indice.

Fără îndoială, un moment important în istoria ALM, momentul primei confruntări, îl constituie acest *Saggio dell' ALM*, cu un evident și declarat caracter și scop experimental și metodologic. Dealtfel, asemenea „saggi" programatice — publicate în perioada de sistematizare și elaborare (redactare) a materialului lingvistic adunat în vederea întocmirii unui atlas, adică în perioada premergătoare apariției întîiului volum, și care cuprind, pe lîngă ceea ce am putea numi datele „biografice" ale atlasului, un număr de hărți de probă acompaniate de comentarii lingvistice (lecturi de hărți transformate, de cele mai multe ori, în adevărate studii onomasiologice, semasiologice sau de stratigrafie lexicală) — au devenit pentru reprezentanții geografiei lingvistice italiene un procedeu de lucru obișnuit. Desigur, nu este o noutate,

căci tot așa au lucrat K. Jaberg și J. Jud (v. sinteza precitată a prof. Iorgu Iordan, p. 258, și G. B. Pellegrini, *L'ASLEF come strumento di lavoro*, în *Studi linguistici friulani*, vol. II, 1970, p. 7). Și totuși, spre exemplu *Saggio di un atlante linguistico della Sardegna* (vol. I, II, Torino, 1964), datorat lui Benvenuto Terracini și Temistocle Franceschi, rămîne o noutate nu prin procedeul în sine, ci prin amploarea dată procedeului: 60 de hărți redactate pe baza materialului cules de U. Pellis pentru ALI, însoțite de un volum de interpretări în care B. Terracini, cum foarte bine sublinia un recenzent (G. B. Pellegrini, în BALM, 7, 1965, p. 111—113), își exprimă întreaga sa experiență și sensibilitate pentru problemele de geografie lingvistică. Cu acest prilej s-au experimentat și sistemul hărților duble gîndite de B. Terracini pentru ALI. Să mai amintim, tot pentru ilustrarea procedeului, și *Saggio di carte e di commenti dell'ASLEF*, extras din *Studi linguistici friulani*, vol. I, Udine, 1969, p. 40—98 (comentariile sînt semnate de G. B. Pellegrini, conducătorul atlasului, și P. Benincà Ferraboschi, iar hărțile, în număr de 11, sînt redactate de G. Frau și P. Benincà Ferraboschi).

Saggio dell'Atlante linguistico mediterraneo se deschide cu o *Prezentare* semnată de Gianfranco Folena, în care, precizîndu-se faptul că ALM nu a avut modele, se scot în evidență două dintre caracteristicile atlasului, trăsături care, metodologic și tehnic, individualizează ALM între tot mai numeroasele atlase lingvistice: *a*) pluralitatea și diversitatea (prin origine și structură) a limbilor „anchetate" și *b*) multiplicitatea internațională a anchetatorilor. La *a*) și *b*), am mai adăuga, ca o altă trăsătură definitorie, și *c*) limitarea la un singur sector lexical sau, poate, și mai potrivit ar fi să vorbim de două sectoare: terminologia marinărească și cea pescărească. Confruntat cu ultima caracteristică semnalată, titlul atlasului, cum observa Manlio Cortelazzo (*Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana*, vol. I, *Problemi e metodi*, Pisa, 1969, p. 113), este incomplet; el trebuia să se numească „cel puțin" *Atlante linguistico marinaresco mediterraneo* sau, și mai exact am adăuga noi, *Atlante linguistico marinaresco e pescaresco mediterraneo*.

În continuare, Gaetano Berruto, redactor al ALM, prezintă o listă de abrevieri și sigle ale lucrărilor de referință („riferimenti bibliografici") ce vor fi utilizate în note (literatura română de specialitate figurează în această listă, *provizorie* cum ne-a informat tînărul lingvist torinez, doar prin lucrarea: Th. Bușniță — I. Alexandrescu, *Atlasul peștilor din apele R.P.R.*, 1963), transcrierea fonetică și cîteva date privind criteriile de redactare. Și pentru ALM, ca și pentru ALI, în ceea ce privește redactarea, problema fundamentală constă în uniformizarea sistemului sau, și mai exact spus, a sistemelor de transcriere fonetică întrebuințate de numărul mare de anchetatori.

Datele despre punctele (= porturile) anchetate sînt prezentate de către M. Cortelazzo. Pentru ALM s-au făcut anchete în 165 de localități din 21 de țări: Portugalia, Spania, Franța, Italia, Iugoslavia, Albania, Grecia, Bulgaria, România, U.R.S.S., Turcia, Cipru, Siria, Liban, Israel, Egipt, Libia, Malta, Tunisia, Algeria, Maroc. La fiecare localitate se indică: numărul de ordine din atlas, numele fiecărei localități (în limba oficială a fiecărei țări și în sistemul de transcriere uzitat de *Atlante internazionale del Touring Club italiano*, Milano, 1968), numele anchetatorului, data la care a avut loc ancheta etc. Pentru țara noastră au fost anchetate, de către Marius Sala și Andrei Avram, trei localități: Eforie (= punctul cartografic 117), Constanța (118) și Sf. Gheorghe (119). Tot M. Cortelazzo ne prezintă și cele 25 de hărți de probă cuprinse într-o mapă. Materialul cartografiat redă răspunsurile la întrebările 61—69 („i venti"), 560—575 („gli sp aridi"), 019 („vi sono delle *parole*, che non si devono pronunciare, o *gesti* che non si possono « fare »?"). Respectîndu-se textul chestionarului, titlurile hărților sînt date în italiană și franceză. Soluția cartografică adoptată, avînd în vedere vastitatea teritoriului anchetat, este foarte reușită. Ultima hartă, care cartografiază un material din folcloristica

pescarilor, este comentată (v. p. 38—46), așa cum M. Cortelazzo a mai interpretat, cu altă ocazie (v. BALM, 7, 1965, p. 7—31), și răspunsurile înregistrate la întrebările 294 ('la barra del timone') și 607 ('il pesce San Pietro').

În concluzie, *Saggio...* este o mostră reușită și edificatoare a ceea ce va fi *Atlasul lingvistic mediteranean.*

Noiembrie 1972

I. Mării
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

BERTIL MALMBERG, *La linguistica contemporanea*, Bologna, Il Mulino, 1972, 322 p.

Autor al mai multor lucrări de notorietate mondială, dintre care amintim: *Etudes sur la phonétique de l'espagnol parlé en Argentine*, Lund, Gleerup, 1950, *Structural Linguistics and Human Communication*, New York, Academic Press, 1963, și *La phonétique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1970, Bertil Malmberg oferă recenta versiune italiană *La linguistica contemporanea* a cărții sale la numai câțiva ani după traducerea franceză (1966) și cea engleză (1964), după ediția a doua (1962) și prima ediție suedeză (1959), supusă astfel, într-o perioadă relativ scurtă, unor adaosuri și îmbunătățiri continue.

B. Malmberg își propune drept scop principal prezentarea unui profil general al principalelor școli și direcții lingvistice din ultimele 3—4 decenii, ceea ce nu exclude însă unele scurte incursiuni de ordin istoric, necesare pentru înțelegerea evoluției ulterioare a lingvisticii. În concepția autorului, care respinge cu severitate orice atitudine extremistă, diferitele curente lingvistice s-au impus, la rîndul lor, nu prin eliminarea altora, ci ca fiind un complement al lor, principiu de bază al cărții, care are meritul de a unifica astfel rezultatele dobîndite de cercetarea lingvistică. Încadrate într-o atare judicioasă înțelegere a fenomenului lingvistic, diversele curente sînt mai degrabă coexistente, decît succesive în timp.

Contactul lingvisticii contemporane cu alte discipline creează științe noi, discipline de frontieră cum este etnolingvistica, dezvoltă colaborarea cu filozofia și psihologia, promovează introducerea unor metode noi, statistice și matematice, afirmă eficacitatea analizei structurale, care se extinde de la lingvistică la critica literară, la sociologie etc., include lingvistica, ca sistem de semne, în cadrul mai larg al semioticii, ca parte a ei. În lumina unor astfel de considerații și a unor rezultate și sarcini actuale ale lingvisticii cum sînt: studiul limbajului infantil, al limbilor popoarelor slab dezvoltate, al bilingvismului etc., B. Malmberg elaborează cele 11 capitole ale cărții sale.

Lingvistica istorico-comparativă, constată autorul, după ce izbutise să stabilească și să clasifice limbile indoeuropene, recent încearcă să aducă noi precizări, folosind alături de metoda sa de bază și alte metode moderne, ca statistica și calculul probabilităților, cu privire la limbile indoeuropene, pre- sau protoindoeuropene. Conexiunea limbii cu societatea este atît de strînsă, încît limbi neînrudite genetic, datorită unor condiții sociale asemănătoare, dobîndesc particularități comune. Mai pregnante sînt acestea, considerăm noi, în ceea ce privește uzul expresiv al limbilor.

Printre prețioasele distincții introduse în lingvistică de către structuraliști, în rîndul cărora Ferdinand de Saussure este situat la loc de frunte, e și aceea privitoare la încadrarea faptelor, înainte cercetate izolat, în sistemul limbii, distincție fructificată în „aproape toate teoriile lingvistice moderne" (p. 63). Concepția sociologică a limbajului cîștigă astfel și mai mult în fundamentarea sa. Nu mai puțin prolifică a fost ideea caracterului opozițional al faptelor de limbă, după cum arată, de exemplu, originile și evoluția fonologiei.

Dialectologia și geografia lingvistică, ilustrate și de nume românești notorii, folosind metoda atlaselor lingvistice cu o cuprindere teritorială variabilă, și-au îndreptat atenția în ultimii ani și asupra limbii marilor orașe, urmărind procesul de stratificare a ei în timp și pe categorii sociale.

Capitolul tratînd idealismul și lingvistica cuprinde, în mod semnificativ, doar cîteva pagini. Apreciind contribuția valoroasă a lui B. Croce și K. Vossler, meritul lor cel mai mare se leagă incontestabil de afirmarea caracterului individual al faptelor de limbă, în limitele unei accepțiuni evident valabile și pentru noi astăzi, probată, printre altele, de stilistică și istoria culturii.

Fonologia și fonetica experimentală sînt prezentate apoi, pe întinsul a două capitole, în rezultatele lor devenite de-acuma clasice. Ca fapte diverse se semnalează utilizarea în ultimii ani a peliculelor cineradiografice, care permit sincronizarea imaginii vizuale cu exprimarea sonoră a textului, și perfectarea unei mașini de citit, deosebit de oportună pentru nevăzători.

Semantica, știință încă tînără, nu a făcut pînă în prezent „mult mai mult decît să ridice o serie de probleme" (p. 186). Dificultățile sporesc, dar se și rezolvă într-un anumit fel, dacă vom considera, împreună cu B. Malmberg, că „sistemele semantice ale limbilor lumii sînt diferite unul de celălalt" (p. 178).

Deasupra unor atare deosebiri de la o limbă la alta se ridică însă glosematica. În încercarea de promovare a unui principiu structural, comun tuturor limbilor, de creare a unei algebre a limbii (p. 210), L. Hjelmslev aplică în cercetare o metodă analitică și deductivă, opunîndu-se astfel lingvisticii tradiționale, inductivă, sintetică și generală.

Realitatea lingvistică de pe continentul american, unde există „peste 1000 de limbi reciproc incomprehensibile, regrupabile în circa 150 de familii lingvistice" (p. 223), limbi ce nu pot fi reduse la un model cunoscut, vine în întîmpinarea unui asemenea principiu structural. Fără să fie lipsită de orientări diverse, lingvistica americană modernă se caracterizează totuși printr-o anumită uniformitate a ei. Astfel, „pentru aproape toți lingviștii americani unitățile fonologice și gramaticale (foneme și morfeme) se diferențiază numai prin ordinea lor de mărime : adică, structura limbajului constituie pentru ei o ierarhie unică" (p. 233). Este dăunător pentru lingvistică, constată B. Malmberg, că „lingvistica structurală americană și cea europeană devin reciproc de neînțeles fără un minim de traducere de la o nomenclatură la alta" (p. 235—236), avizare pe care ar fi poate potrivit s-o reținem chiar și pentru continentul nostru, atît de prolific și el astăzi în privința terminologiei.

„Revoluția" chomskyană, cu așa-numita gramatică transformațională, încheie prezentarea lingvisticii americane moderne. Ne reține atenția și intervenția lui Joseph H. Greenberg în legătură cu conceptul de *funcție*. Funcția, atît în sens biologic, cît și sociologic, „presupune un anumit fel de organizare", adică „o structură, în raport cu care trebuie să fie definită" (p. 255).

Semnificativ ni se pare și titlul penultimului capitol al cărții lui B. Malmberg : *Metode statistice și matematice în lingvistică*. Fie și într-o formă elementară, orice descriere științifică a fenomenelor presupune și o prezentare cantitativă a lor. Atît doar ca astăzi această înglobare a descrierii calitative într-una cantitativă a devenit mai necesară, mai riguroasă, spre profitul general al științelor. Teoria comunicației și a informației, glotocronologia, care poate stabili data despărțirii dialectelor folosind metode statistice, descrierea stilistică a limbajului unui scriitor, învățarea limbilor străine sînt tributare într-o măsură tot mai mare acestor *metode*, reașezate astfel în drepturile lor firești.

În sfîrșit, contribuția substanțială din ultimul timp a filozofiei și psihologiei îi aduce lingvisticii o fundamentare mai solidă și-i îmbogățește tematica. Problema originii și a stadiilor primitive ale limbajului, studiul limbajului infantil au cîștigat acum poziții mai avansate.

Prin prisma acestor considerații privind cartea *La linguistica contemporanea*, aportul lui B. Malmberg și al prestigioasei edituri italiene „Il Mulino" la cunoașterea marilor frămîntări ale lingvisticii contemporane rămîne pentru noi meritoriu.

August 1972

Eugen Câmpeanu
Universitatea „Babeș-Bolyai", Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

MAURICE LEROY, *Les grands courants de la linguistique moderne*, deuxième édition revue et augumentée, Bruxelles-Paris, 1970, 210 p.

După șapte ani, cîți au trecut de la apariția primei ediții, autorul a înțeles necesitatea de a pune la dispoziția cititorilor săi o nouă ediție, care să țină seamă de „dezvoltările noi și importante" pe care teoriile și metodele lingvistice le-au cunoscut între timp. Așadar, noua ediție ni se prezintă într-o formă dezvoltată, mai ales în partea a III-a, în care autorul revede mai atent doctrinele structuraliste și adaugă: *Semiologia*, *„Limbajul" animalelor* și *Dubla articulare a limbajului*, care în prima ediție lipsesc.

Nu intenționez să discut în comparație cele două ediții, ci mai degrabă să prezint cititorului, atît cît e posibil, o privire de ansamblu asupra unei cărți excelente, care este, cred, deosebit de instructivă nu numai pentru „lingvistul tînăr", cum modest presupune autorul, dar și pentru unii cercetători încercați care, fascinați de perspectiva atenției pentru general, uită de particular, ceea ce pentru științele umane, în special, ar putea conduce la consecințe grave. Mă refer la faptul că, prezentînd teoriile moderne, autorul atrage atenția asupra tendinței spre *apriorism* și *abstracționism* în cercetarea lingvistică, tendință pe care o condamnă, arătînd neajunsurile doctrinelor care au pierdut legătura cu *realul*.

În ciuda titlului, cartea nu se limitează la epoca lingvisticii moderne, ci cuprinde principalele momente din istoria lingvisticii, începînd cu cadrul mai restrîns al cercetărilor din antichitate și sfîrșind cu tabloul atît de complex pe care-l reprezintă știința limbii în zilele noastre.

Un rezumat propriu-zis nu este posibil, întrucît acesta ar presupune extragerea esențialului, ceea ce în cazul de față s-ar suprapune în mare măsură cu cartea în întregime, deoarece autorul însuși își propune să neglijeze detaliile, intenția lui fiind „de dégager les idées directrices qui ont guidé les chercheurs et l'attention sur les questions de méthode, et non de faire œuvre d'érudition" (p. XV).

În ceea ce privește arhitectonica lucrării, autorul renunță la împărțirea „rigidă în capitole și paragrafe", care, în științele sociale, cum e lingvistica, unde cercetarea se află pe „terenul continuului", nu au decît o „valoare metodologică" (p. 76).

M. Leroy concepe un plan format din *Introducere* (*De la Antichitate la secolul al nouăsprezecelea*) (p. 1—13) și trei părți cărora, cum era și firesc, li se acordă un spațiu inegal. Accentul cercetării căzînd pe lingvistica modernă, partea a treia (*Lingvistica în secolul al douăzecilea*, p. 73—186) ocupă spațiul cel mai întins, în timp ce partea întîi, rezervată secolului al XIX-lea (*Formarea metodei lingvistice*), e mai redusă (p. 15—57), iar în partea a doua (*Ferdinand de Saussure*), cea mai mică (p. 61—72), sînt analizate principalele idei ale *Cursului de lingvistică generală*.

În cadrul fiecărei părți materialul ales e grupat după criterii variate (școli și curente, teorii și metode, lingviști și probleme ale limbii, ramuri ale lingvisticii etc.) și prezentat, în limitele posibilului, într-o ordine cronologică, ceea ce permite și, într-o anumită măsură, obligă pe autor să revină asupra unor teorii sau teoreticieni ale căror idei, fiind discutate pe diverse planuri și în contexte diferite, capătă mai multă claritate, iar cititorul care se instruiește nu

are decît de cîştigat. (De văzut în acest sens analiza din partea a 2-a a ideilor de bază din *Curs* — care prin forţa lucrurilor sînt reluate în partea a 3-a.) Autorul îşi încheie expunerea cu *Concluzii* (p. 189—190) şi cartea se termină cu *Index nominum* (p. 193—197) şi *Index rerum* (p. 198—206).

M. Leroy concepe lingvistica ca pe o ştiinţă socială sau umană şi, de pe această poziţie, critică atît limitele concepţiei naturaliste din secolul al XIX-lea (p. 22, 30, 53), cît şi tendinţele pronunţate ale unor teorii moderne de a transforma lingvistica într-o ştiinţă exactă (p. 96, 97, 103).

Caracteristică pentru gîndirea lingvistică a autorului este importanţa pe care o acordă *datelor reale*, înţelegînd în acelaşi timp necesitatea sistematizărilor în lumina unor concepte generale care, aşa cum reiese şi din expunerea sa, pentru lingvistica modernă sînt *sistemul* şi *structura*. Referindu-se la doctrinele structuraliste, autorul arată că „il est juste de reconnaitre qu'une systématisation était devenue nécessaire, voire indispensable et il n'est pas étonnant que de tels courants de pensée se soient fait jour dans nos études" (p. 97) dar, îngrijorat de formalismul exagerat pe care-l generează atît structuralismul european, şi în mod special glosematicienii, cît şi procedeele mecanice ale descripţioniştilor americani, autorul îşi exprimă teama faţă de tendinţa de a substitui „à une réflexion linguistique solide et féconde une cascade de spéculations purement artificielles parce que dépourvues de fondements tangibles. Ce n'est pas sans inquiétude qu'on a vu ainsi certaines linguistes américains parler d'une *métalinguistique* — ou encore d'une *exolinguistique* qui, s'occupant uniquement des relations, abandonnerait la phonétique aux physiciens et la sémantique aux sociologues" (p. 95—96).

Pentru a înţelege cît de mult îl supără pe M. Leroy tendinţa de îndepărtare de realităţile concrete, „qui sont la substance même de notre science" (p. 97), este semnificativ să privim comparativ atitudinea lui faţă de cele două mari orientări ale lingvisticii moderne, care, în formularea autorului, sînt: *Le structuralisme* (p. 88—108) şi *Les thèses individualistes* (p. 135—149). Se poate observa uşor că, deşi raţiunea îl obligă pe autor să admită că în concurenţa dintre cele două orientări victoria e de partea structuralismului („le structuralisme est en tête de la linguistique actuelle et il n'y a pas lieu de le regretter", p. 107), totuşi intransigenţa (desigur justă) cu care judecă doctrinele structuraliste apare, faţă de indulgenţa pe care o manifestă în legătură cu tezele individualiste, ca o dovadă că simpatiile sale merg către partizanii acestora din urmă.

În acord cu convingerea, dealtfel justă, a lui Vossler că „istoria limbii îmbrăţişează în realitate întreaga viaţă spirituală" (p. 140) şi cucerit de intenţia declarată a neolingviştilor „de a reda lingvisticii demnitatea sa de ştiinţă umană" (p. 143), s-ar părea că pe Leroy nu-l supără nici ecuaţia croceană: „*fantezie = poezie, poezie = limbaj*, deci *limbaj = fantezie*" (p. 142).

M. Leroy are dreptate cînd recunoaşte „tezelor individualiste" meritul de a fi ţinut seamă de factorul estetic în limbă, dar e de neînţeles că, în atenţia exagerată pe care susţinătorii lor o acordă elementului individual, autorul nu vede pentru lingvistică — care ca ştiinţă trebuie să se ocupe de „esenţe" — un pericol cel puţin tot aşa de mare ca şi în cazul îndepărtării de *realitate*.

Nu pare justificat nici rolul *mai important* pe care Leroy, împreună cu neolingviştii, îl atribuie scriitorilor în creaţia limbajului (p. 148—149). În ultimă analiză ceea ce contează este măsura în care *noua creaţie* e adoptată şi de către alţii, iar acest lucru depinde mai puţin de valoarea estetică (care cel puţin la un punct e şi chestiune de gust, deci ceva subiectiv) şi mai mult de factori pe care Leroy totuşi nu-i neglijează: receptivitatea operei literare (p. 149) sau necesitatea ca schimbarea propusă să răspundă sentimentului general al vorbitorilor (p. 148), ceea ce în concepţia sociologică ar însemna: schimbarea să-şi găsească un loc în *sistem* şi să răspundă unei nevoi *obiective*.

În legătură cu felul în care autorul şi-a grupat materialul pentru a facilita urmărirea expunerii, consider că s-ar putea aduce obiecţia :

Nu se justifică tratarea gramaticilor generativ - transformaţionale pe acelaşi plan cu doctrinele etichetate „structuralism", ştiut fiind că modelul generativ-transformaţional se constituie ca reacţie la limitele care se recunosc modelului structuralist şi trebuie privit ca o etapă nouă în dezvoltarea lingvisticii.

Făcînd abstracţie de observaţiile neînsemnate care s-ar putea aduce în chestiuni mai de detaliu, în ansamblu cartea lui Leroy este remarcabilă. Găsim în ea opiniile autorului asupra tuturor concepţiilor şi metodelor diferitelor şcoli lingvistice şi intenţia sa de a nu lăsa să-i scape „rien de ce qui est propre à appeler l'attention sur les problèmes du langage" (p. VII) este în cea mai mare parte realizată.

Selectarea atentă a problemelor, la care se adaugă comentariul competent al autorului, precum şi talentul său de a realiza o expunere clară, chiar pentru chestiuni complexe, constituie principalele modalităţi prin care autorul realizează intenţia sa de a face operă de instruire.

Înarmat cu o cunoaştere temeinică atît a lingvisticii tradiţionaliste, cît şi a lingvisticii moderne, M. Leroy adoptă o atitudine moderată, din perspectiva căreia apare evidentă necesitatea evitării unui hiatus între lingvistica tradiţionalistă, concepută ca substanţialistă, şi lingvistica modernă, concepută ca relaţionalistă.

Ioana Prioteasa

GRAMMATIKA SOVREMENNOGO RUSSKOGO LITERATURNOGO JAZYKA, Moscova, 1970, 768 p.

Au trecut mai bine de două secole de cînd a apărut prima gramatică a limbii ruse sub egida Academiei : este vorba de gramatica lui M. V. Lomonosov din 1755. În 1802 apare, tot sub egida Academiei, gramatica lui Petr şi Dmitrij Sokolov, în 1831 gramatica lui A. H. Vostokov, iar în 1852 gramatica lui N. I. Davydov. Cu aceasta, tradiţia gramaticilor limbii ruse, editate în cadrul Academiei, se întrerupe şi se reia abia peste o sută de ani, în 1952—1954, cînd apare prima gramatică a limbii ruse editată de Academie în epoca sovietică.

Dezvoltarea limbii şi, îndeosebi, a lingvisticii în ultimul timp au determinat elaborarea unei noi gramatici a limbii literare ruse contemporane, care să reflecte stadiul actual al teoriei gramaticale.

Pînă s-a ajuns la actuala formă a *gramaticii* pe care o recenzăm, a fost parcurs un drum lung de tatonări şi căutări ale celor mai potrivite metode de lucru. Încă în 1965 s-a discutat macheta cărţii, în 1966 au fost publicate tezele (cf. *Osnovy postroenija opisatel'noj grammatiki sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*). În urma unei munci asidue a unui colectiv de nouă lingvişti, se poate conchide că gramatica limbii ruse apărută sub egida Academiei U.R.S.S. constituie un eveniment important în dezvoltarea teoriei gramaticale, reprezentînd o sinteză, un bilanţ al noilor realizări din domeniul rusisticii şi al lingvisticii în general. Dacă gramaticile academice precedente constituiau ghidul cel mai important în studiul limbii ruse, noua gramatică încearcă să promoveze „noi modele de descriere a limbii" şi îşi atribuie rolul de a fi o lucrare experimentală, destinată în primul rînd specialiştilor. Însuşi fundamentul teoretic al „modelelor de descriere" nu are un caracter omogen ; el înglobează un ansamblu de principii din cele mai importante din lingvistica actuală (conceptul invariantelor şi al variantelor, analiza

opoziţională, caracterul de sistem al tuturor compartimentelor limbii etc.), care au legătură şi cu realizările lingvisticii tradiţionale. În cadrul structurii noii gramatici sînt cuprinse şi unele capitole noi, inexistente în vechile gramatici. Am aminti doar *morfemica, formarea cuvintelor, accentul, alternanţele,* care au unităţi proprii şi o configuraţie specifică fiecărui compartiment în parte.

În capitolul *Noţiuni de fonologie* (p. 7—29), S. N. Dmitrenko prezintă sistemul fonologic al limbii ruse după modelul lui R. I. Avanesov (tratarea exhaustivă a acestei teorii o găsim în lucrarea lui *Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka,* Moscova, 1956). Descrierea celor 39 de foneme ale limbii ruse se face pe baza trăsăturilor lor articulatorii: loc de articulare, mod de articulare etc., iar trăsăturile lor constitutive figurează în două tabele: se dă un tabel cu trăsăturile constitutive ale fonemelor vocalice (p. 11) şi un tabel cu trăsăturile constitutive ale fonemelor consonantice (p. 12). Tot în tabele sînt redate şi modelele de distribuţie ale fonemelor limbii ruse (cf. p. 15, cu tabelul distribuţiei fonemelor vocalice şi a alofonelor lor în silabele accentuate, şi p. 21, cu tabelul distribuţiei fonemelor consonantice). Se acordă atenţie şi examinării fenomenelor specifice ale complexelor sonore ale cuvintelor limbii ruse ca: alternanţele paralele şi de intersecţie ale vocalelor şi consoanelor, neutralizarea consoanelor şi seriile corelative de foneme consonantice bazate pe acest fenomen şi diferitele grade de distincţie ale fonemelor în diverse poziţii.

În capitolul *Introducere în morfemică* (p. 30—36), V. V. Lopatin şi I. S. Uluhanov prezintă principiile stabilirii morfilor, principiile identificării morfemelor şi a cuvintelor şi diversele tipuri de morfeme. Cele mai importante unităţi ale acestui compartiment sînt *forma cuvîntului* şi *morful,* precum şi *cuvîntul* şi *morfemul.* Primele se manifestă în planul sintagmatic, iar celelalte în planul paradigmatic. Astfel, cuvîntul apare ca un ansamblu de forme ale cuvintelor, iar morfemul ca un ansamblu de morfi. Totodată, sînt descrise şi tipurile morfice ca *morfi prefixali, sufixali, postfixali, flexionari* etc. şi diversele tipuri de morfeme: *morfem rădăcină, morfem sufix, morfem prefix* şi aşa mai departe.

Tot V. V. Lopatin şi I. S. Uluhanov ne înfăţişează, în capitolul *Formarea cuvintelor* (p. 37—301), sistemul formării cuvintelor din punct de vedere sincronic, pe baza unor termeni ca *valoare derivativă, temă motivată* şi *temă nemotivată, tip de motivare* şi *raport de motivare, tip de formare a cuvintelor* etc. Acest sistem este conceput ca o totalitate de tipuri de formare a cuvintelor, iar stabilirea fiecărui tip în parte se face pe baza unei scheme abstracte cu criterii semantice şi formale: 1) un indice formal prin care se distinge cuvîntul motivat de cuvîntul motivant, 2) partea de vorbire din care face parte fiecare cuvînt motivat, şi 3) cum se raportează din punct de vedere semantic cuvîntul motivat faţă de cuvîntul motivant; prin intermediul primului criteriu se mai stabilesc formanţii, prin intermediul celui de-al doilea raporturile de motivare, iar prin intermediul celui de-al treilea valorile derivative. Ansamblul procedeelor de formare a cuvintelor ocupă un loc important în cadrul descrierii sistemului. În funcţie de numărul de teme motivante, ele se împart în procedee cu o singură temă motivantă şi procedee cu mai multe teme motivante. În prima serie de procedee sînt incluse sufixarea, prefixarea etc., iar în a doua serie compunerea, abrevierea etc. Analiza şi clasificarea materialului, în continuare, se face în cadrul părţilor de vorbire ale cuvintelor motivate.

Capitolul consacrat morfologiei limbii ruse (p. 302—424), autori V. A. Plotnikova şi N. S. Avilova, cuprinde trei părţi: 1) *Părţile de vorbire şi clasele gramaticale ale cuvintelor,* 2) *Categoriile gramaticale* şi 3) *Paradigmatica.* Dacă în gramaticile precedente morfologia se înfăţişa prin părţile de vorbire, în această gramatică se reliefează trei părţi componente de sine stătătoare. Schema aceasta însă, după părerea noastră, nu contribuie la elucidarea problemelor în discuţie.

După valoarea categorială pe care o au, cuvintele, în prima parte, sînt clasificate în zece părţi de vorbire: *substantivele, pronumele substantivale, adjectivele, numeralele, adverbele,*

verbele, prepozițiile, conjuncțiile, particulele și *interjecțiile*, Se remarcă și deosebiri esențiale din punctul de vedere al componenței unor părți de vorbire. Astfel, s-a redus volumul materialului la pronume și numerale și s-a amplificat, în schimb, la adjective. În categoria pronumelor substantivale au fost încadrate cuvintele : 1) *pronumele personale* **ja, ty, my** și **vy**, 2) *pronumele reflexiv* **sebja**, 3) *pronumele demonstrative* **on, ona, ono, oni**, 4) *pronumele interogative* **kto, čto**, 5) *pronumele nehotărîte* **kto-to, čto-to, kto-nibud', čto-nibud', kto-libo, čto-libo, koe-kto, koe-čto, nekto, nečto**, 6) *pronumele negative* **nikto, ničto, nekogo, nečego**, iar în categoria numeralelor au fost încadrate numai *numeralele cardinale* și *colective*. Numeralele ordinale și celelalte tipuri de pronume din gramaticile precedente au fost încadrate în categoria adjectivelor ca : *adjective ordinale, adjective pronominale personale, adjective pronominale reflexive, adjective pronominale posesive, adjective pronominale demonstrative, adjective pronominale determinative, adjective pronominale interogative, adjective pronominale nehotărîte* etc.

Cuvintele, împreună cu formele lor, se clasifică în noua gramatică pe baza comunității valorilor gramaticale în clase morfologice, iar pe baza congruenței sintactice în clase sintactice. Astfel, din punct de vedere morfologic toate cuvintele se mai împart în *cuvinte flexibile* și *cuvinte neflexibile*. La rîndul lor, cuvintele flexibile se împart în *cuvinte declinabile* și în *cuvinte conjugabile*. În funcție de categoriile cazului și genului, din cuvintele declinabile fac parte *substantivele* și *adjectivele*. Constatăm că substantivul și adjectivul figurează atît în clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, cît și în clasificarea morfologică a cuvintelor. Însă sensul lor diferă de la o clasificare la alta, ceea ce atrage după sine complicații nedorite.

Din punctul de vedere al congruenței sintactice, clasa morfologică a cuvintelor declinabile se împarte în *cuvinte determinate* (substantivele și pronumele substantivale) și *cuvinte determinative* (adjectivele, formele participiale și numeralele). Cuvintele conjugabile formează clasa *cuvintelor recționale*. Formele adverbiale, infinitivale, gerunziale și ale comparativului sînt încadrate în clasa *cuvintelor ce se alăturează prin paratază*.

Aparte sînt tratate în cadrul morfologiei *Categoriile gramaticale* (p. 317—366) și *Paradigmatica* (p. 367—424). Într-o astfel de tratare, morfologia poate fi asemuită cu un conglomerat cu trei compartimente aproape disparate. Aproape izolat se prezintă și clasificarea declinării, care se împarte în trei subsisteme : *subsistemul flexionar substantival, subsistemul flexionar adjectival* și *subsistemul flexionar mixt*. După modelele declinării subsistemului flexionar substantival se declină nu numai substantivele, ci și unele pronume substantivale și chiar unele numerale cardinale. Astfel, sistemul morfologic al limbii ruse, așa cum e înfățișat, apare extrem de complex. În forma aceasta e greu să-l utilizăm în predarea limbii ruse. El ar fi fost mult mai accesibil dacă la început s-ar fi făcut o clasificare a cuvintelor în părți de vorbire și apoi în cadrul fiecărei părți de vorbire în parte ar fi fost analizate toate celelalte probleme.

În capitolul *Accentul* (p. 425—461), V. A. Red'kin examinează clasificarea formelor flexionare ale cuvintelor din punctul de vedere al distribuției accentului în cadrul paradigmelor lor. Obiectul acestui compartiment îl constituie studiul particularităților legate de deosebirile dintre formele cuvintelor prin poziția pe care se situează accentul în cadrul morfemelor fiecărei forme în parte. Unitatea fundamentală a acestui compartiment este schema accentuală, iar identificarea ei se axează pe opoziția dintre prezența accentului pe una din cele două părți ale formelor flexionare : *temă* sau *desinență*. Însă acest procedeu de identificare este valabil numai pentru paradigmele substantivelor, adjectivelor etc. Numai în analiza paradigmelor verbale procesul de identificare al schemelor accentuale se complică, din cauză că se mai ține seamă și de prezența sau absența accentului în părțile ce precedă sufixele tematice sau chiar pe sufixe. Considerăm că ar fi necesar să se stabilească un criteriu unic de identificare a schemelor accentuale pentru toate părțile de vorbire, ceea ce va contribui la sporirea accesibilității aplicării acestei teorii în practică.

Tot V. A. Red'kin, în capitolul *Alternanțele* (p. 462—485), face o clasificare a formelor verbale și substantivale în serii alternaționale, cu scopul de a se scoate în evidență regulile

de menținere sau de alternare a diverșilor alternanți în cadrul morfemelor. Mai minuțios sînt analizate seriile de alternanțe consonantice în cadrul paradigmelor verbale, pentru care s-au stabilit opt clase de alternanți.

Sintaxa, cu excepția topicii, care aparține I. I. Kovtunovei, este elaborată de două persoane: *Legăturile subordonate, îmbinările de cuvinte* și *propoziția* (p. 541—652) de N. I. Švedova, iar *Fraza* (p. 652—740) de V. A. Belošapkova. Prin urmare, sintaxa cuprinde trei capitole importante. În capitolul privitor la legăturile subordonate se încearcă să se stabilească o delimitare și o analogie a legăturilor de acest fel la nivelul îmbinărilor de cuvinte și la nivelul propoziției, însă acestea nu întotdeauna sînt reușite.

Părțile secundare de propoziție sînt eliminate din propoziție, însă relațiile obiective și circumstanțiale sînt detaliat expuse în capitolul privitor la legăturile subordonate ale cuvintelor. Interesant e că aceste relații nu sînt studiate în cadrul subcapitolului privitor la îmbinările de cuvinte, care este foarte succint; sînt expuse doar volumul și forma îmbinărilor (p. 536—539). Or toate legăturile dintre cuvinte apar fie în cadrul îmbinărilor, fie în cadrul propoziției și al frazei.

Pe de altă parte, în cadrul *Propoziției* există un capitol, *Extinderea propoziției simple* (p. 614—648), unde se discută din nou unele probleme ale îmbinărilor de cuvinte în cadrul propoziției. Tot aici se discută complementul circumstanțial care se referă la întreaga propoziție și nu la un cuvînt. În felul acesta părțile secundare ale propoziției sînt tratate în două locuri, dar nici într-un loc nu sînt epuizate. Pe de altă parte, delimitarea determinanților la nivelul îmbinărilor și la nivelul propoziției nu întotdeauna este reușită. Foarte reușite sînt celelalte probleme ale propoziției, și îndeosebi am aminti schemele structurale ale propoziției bimembre și monomembre, unde sînt redate un număr imens de posibilități de formare a propozițiilor enunțiative, exclamative, interogative etc. Aceste scheme aduc o contribuție deosebită în predarea limbii ruse ca limbă străină.

O noutate, dar care, poate, din cauza noutății mai necesită unele completări, unele studii de detaliu, este *paradigmatica propoziției* (p. 577—595). În multe locuri se confundă paradigmatica sintactică cu cea morfologică.

Capitolul referitor la topică (p. 596—610), bine redactat de altfel, ținînd seamă de multiplele cercetări din ultimul timp, putea fi, credem, mai amplu.

Partea privitoare la frază am putea-o împărți în două capitole: frazele construite prin relație de coordonare (p. 656—681), frazele construite prin relație de subordonare (p. 682—735); într-un scurt subcapitol sînt tratate construcțiile fără conjuncții (p. 736—740).

Pentru prima dată frazele construite prin relație de coordonare sînt tratate atît de detaliat, ținîndu-se seamă atît de structură, și îndeosebi de structură, cît și de sensul cuvintelor din cadrul frazei. Aici se au în vedere, în primul rînd, cuvintele relaționale ca forme de realizare a unei structuri și ca elemente semantice, cuvintele-suport care contribuie la stabilirea de relații și celelalte cuvinte. Aceste constatări sînt valabile pentru toate tipurile de fraze.

Frazele construite prin coordonare sînt împărțite în fraze cu structură deschisă și cu structură închisă. În cadrul acestor două grupe, după sensul conjuncțiilor și după „umplutura" schemei, frazele se împart într-o mulțime de subgrupe, însă nu în toate cazurile sînt relevați factorii formali. De aceea credem că numărul subgrupelor ar putea fi limitat. Această observație este valabilă și pentru frazele construite prin subordonare.

Amintim tot la frazele prin coordonare un element nou: delimitarea frazelor construite cu ajutorul unui singur indice conjuncțional (*i, a, no, da* etc.) și cu doi indici conjuncționali (*i poetomu, a poetomu, i potomu, a potomu* etc.). Al doilea indice se suprapune primului. Aceste cuvinte, fiind mai concrete, elimină sensul primilor indici. În felul acesta, fraza numai formal rămîne coordonată, după sens însă ea este sinonimă cu cea formată prin relație de

subordonare. Din punct de vedere formal sîntem de acord cu acest lucru, însă la frazele cauzale, formate prin relaţie de subordonare, sînt date, alături de conjuncţiile cauzale obişnuite, şi *a to, a ne to.*

După conjuncţie, frazele prin relaţie de subordonare se împart în *dezmembrate* (rasčlenennye) şi *nedezmembrate* (nerasčlenennye). Din punctul de vedere al locului subordonat ei faţă de propoziţia principală, frazele se împart în *elastice* (gibkie) şi *neelastice* (negibkie). După tipurile legăturilor relaţionale, frazele se împart în : 1) *pronominale-corelative*, 2) cu *cuvinte-suport* (substantiv sau adjectiv comparativ), 3) *determinante* şi 4) *relative de răspîndire.* Determinantele la rîndul lor se împart în *propoziţii de condiţionare (cauzale, concesive, rezultative), scop, timp, comparative, de concordanţă.*

Toată sintaxa este concepută şi construită după metoda semantico-structurală.

Observaţiile făcute aci nu au ca scop minimalizarea importanţei atît teoretice, cît şi practice a cărţii recenzate. Sîntem convinşi că majoritatea problemelor expuse în carte vor avea o influenţă favorabilă asupra dezvoltării teoriei gramaticii.

Iunie 1972

P. Chirilov şi O. Vinţeler
Universitatea „Babeş-Bolyai", Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

A. V. BONDARKO, Vid i vremja russkogo glagola, Moscova, 1971, 240 p.

După cum se ştie, în lingvistica actuală se discută mult cu privire la natura semantică a categoriilor gramaticale. În unele teze figurează principiul după care conţinutul semantic al unei forme gramaticale este interpretat ca un ansamblu de trăsături diferenţiale semantice. De altfel, acest principiu are multe laturi comune şi cu teza emisă încă de N. S. Trubeckoj, prin care conţinutul fonologic al fonemului este interpretat ca un ansamblu de trăsături fonologice diferenţiale.

Lucrarea lui A. V. Bondarko prezintă interes prin faptul că autorul abordează această teză în elucidarea conţinutului semantic al categoriilor aspectului şi timpului în limba rusă. Din cuprinsul cărţii face parte *Introducerea* (p. 3—9), *Încheierea* (p. 235—237) şi patru capitole : *Conţinutul semantic al aspectelor* (p. 10—42), *Sistemul timpurilor şi funcţiunea formelor aspectual-temporale* (p. 43—128), *Transpoziţia timpurilor* (p. 129—175) şi *Funcţiunea aspectelor şi planurile temporale* (p. 176—234).

Prin intermediul analizei ocurenţei formelor aspectuale în diferite construcţii sintactice, se stabilesc în primul capitol şapte trăsături diferenţiale semantice : integritatea (celostnost'), procesualitatea (processnost'), (localizarea lokalizovannost'), durativitatea (dlitel'nost'), declanşarea bruscă (vnezapnost'), succesiunea (posledovatel'nost') şi simultaneitatea (odnovremennost'). Cele două aspecte, perfectiv şi imperfectiv, cu fiecare trăsătură în parte, pot avea anumite relaţii ; în total sînt stabilite cinci tipuri de relaţii : pozitive, negative, neutre, pozitive limitate şi negative limitate. În cele din urmă, conţinutul semantic al celor două aspecte apare sub forma a două formule. Astfel, aspectul perfectiv se caracterizează prin raportul pozitiv faţă de integritate, prin raport negativ faţă de procesualitate, prin raporturi pozitive limitate faţă de localizare, declanşare bruscă şi succesiune şi prin raporturi negative limitate faţă de durativitate şi simultaneitate ; aspectul imperfectiv se caracterizează prin raporturi neutre faţă de procesualitate, localizare şi durativitate, prin raporturi negative limitate faţă de integritate, declanşare bruscă şi succesiune şi prin raport pozitiv limitat faţă de simultaneitate.

În primul capitol sînt scoase în evidenţă valorile particulare ale aspectelor, ca variante ale trăsăturilor diferenţiale. Ele sînt prezentate ca tipuri semantice rezultate din interacţiunea

formelor aspectuale şi context. În cadrul aspectului perfectiv sînt analizate patru valori particulare: cu sensul faptic-concret (konkretno-faktičeskij), cu sensul exemplificativ (nagljadno-primernyj), cu sensul potenţial (potencial'nyj), şi cu sensul totalizator (summarnyj); iar în cadrul aspectului imperfectiv şase: cu sensul procesual-concret (kokretno-processnyj), cu sensul iterativ-nelimitat (neograničennokratnyj), cu sensul faptic-general (obobşcenno-faktičeskij), cu sensul permanent-continuativ (postojanno-nepreryvnyj), cu sensul potenţial-calitativ (potencial'no-kačestvennyj) şi cu sensul limitativ-discontinuu (ograničenno-kratnyj).

Chiar şi din ceea ce s-a expus pînă aici se poate vedea complexitatea formulelor celor două aspecte, cu seria lor de trăsături diferenţiale. Stabilirea valorilor principale şi secundare aspectuale s-a efectuat într-un mod original; de asemenea, raporturile pozitive şi negative limitate apar drept coordonate noi în interpretarea fenomenelor gramaticale, cu toate că nu sînt destul de precis conturate.

Prezintă interes, în cel de al doilea capitol, modul cum este conceput sistemul timpurilor şi, de asemenea, interpretarea prin intermediul trăsăturilor diferenţiale a conţinutului semantic al fiecărei forme temporale în parte. În lingvistica sovietică, sistemul aproape unanim acceptat al timpurilor în limba rusă este compus din trei serii de timpuri (prezent, perfect şi viitor) şi cinci forme temporale (prezent imperfectiv, perfect imperfectiv, perfect perfectiv, viitor imperfectiv şi viitor perfectiv). A. V. Bondarko propune ca forma aspectual-temporală a viitorului perfectiv să fie considerată polisemantică cu un rol dublu: cu un rol principal de formă a viitorului perfectiv şi cu un rol secundar de formă a prezentului perfectiv. Considerăm că argumentarea acestei teze nu este pe deplin convingătoare. Chiar rolul ei, de importanţă minoră (precizat de autor), nu îi dă dreptul de a se număra printre celelalte cinci forme principale şi să aibă acelaşi rang.

Conţinutul semantic al fiecărei forme temporale în parte, ca şi conţinutul semantic al aspectelor, apare ca un ansamblu de trăsături diferenţiale împreună cu relaţiile lor specifice. Astfel, timpul perfect imperfectiv se caracterizează prin raport pozitiv faţă de anterioritate, prin raporturi negative faţă de concomitenţă şi posterioritate, prin raport neutru faţă de localizare şi prin raport negativ limitat faţă de perfectivitate; timpul perfect perfectiv se caracterizează prin raporturi pozitive faţă de anterioritate şi localizare, prin raporturi negative faţă de concomitenţă şi posterioritate şi prin raport neutru faţă de perfectivitate; timpul prezent imperfectiv se caracterizează prin raport pozitiv faţă de concomitenţă, prin raporturi negative faţă de anterioritate, posterioritate şi perfectivitate şi prin raport neutru faţă de localizare; timpul prezent-viitor perfectiv se caracterizează prin raporturi pozitive limitate faţă de posterioritate şi localizare, prin raport negativ limitat faţă de concomitenţă şi prin raporturi negative faţă de anterioritate şi perfectivitate; timpul viitor imperfectiv se caracterizează prin raport pozitiv faţă de posterioritate, prin raporturi negative faţă de anterioritate, concomitenţă şi perfectivitate şi prin raport neutru faţă de localizare.

Bineînţeles, pe lîngă valorile principale ale timpurilor, ca şi în cadrul analizei aspectelor, este scos în evidenţă şi un număr mare de valori particulare temporale.

Ultimul capitol al lucrării lui A. V. Bondarko prezintă interes, deoarece cuprinde şi o soluţionare originală a funcţionării aspectelor în diverse genuri de contexte. Prin intermediul analizei modului de manifestare a aspectelor în cadrul diverselor planuri temporale, definite ca subdiviziuni funcţional-semantice ale seriilor temporale, se stabilesc poziţii în care funcţionează fără restricţii ambele aspecte, poziţii în care funcţionarea formelor aspectuale perfective este îngrădită, poziţii în care prezenţa formelor aspectuale perfective este exclusă şi poziţii de neutralizare aspectuală. Totodată, se stabilesc şi diferite tipuri de contexte aspectuale cu denumiri ca: lanţ, anterioritate-posterioritate, posterioritate-anterioritate, fascicul de stări concomitente, fascicul de fapte, serie durativă etc.

Dacă analiza valorilor principale şi secundare ale aspectelor şi timpurilor, analiza transpoziţiei timpurilor se încadrează în morfologie, analizei funcţionării aspectelor în cadrul contextelor nu i se precizează domeniul; prin procedeele utilizate, ea are atît un caracter morfologic, cît şi sintactic.

Meritul lucrării lui A. V. Bondarko constă îndeosebi în faptul că ne dă o imagine mai cuprinzătoare asupra volumului semantic al aspectelor şi timpurilor şi ne prezintă într-o altă ipostază interacţiunea complexă dintre aceste categorii. Urmează ca formulele preconizate să încercăm să le aplicăm în practica însuşirii celei mai dificile categorii din limba rusă, categoria aspectului, pentru a ne da mai bine seama de eficienţa lor.

Iulie 1972

P. Chirilov
Universitatea „Babeş-Bolyai", Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

CYRILLOMETHODIANUM, I, Thessalonique, 1971, 227 p.

Cu ocazia festivităţilor care au avut loc în luna octombrie 1966, la Salonic, pentru comemorarea fraţilor Chiril şi Metodie, la împlinirea a 1100 de ani de la perioada misiunii lor în Moravia, organizatorii acelei întruniri ştiinţifice, la care au participat reprezentanţi din diferite ţări, îşi exprimau dorinţa înfiinţării unei publicaţii consacrate relaţiilor culturale greco-slave. Publicaţia aşteptată, avînd ca redactor-şef pe prof. univ. A.-É. Tachiaos, poartă un titlu bine ales, „Cyrillomethodianum", nu numai fiindcă cei doi cărturari au fost originari din Salonic, ci şi pentru că el corespunde obiectivelor publicaţiei, după cum arată şi subtitlul ei „Cercetări asupra relaţiilor greco-slave", urmărind mai ales, cum se precizează în prefaţă (p. VII), continuitatea tradiţiei chirilo-metodiene în lumea slavă.

Colaborarea, alături de specialiştii greci J. Tsaras, J. Tarnanides, J. Papadrianos, A. Jakovljević, A.-É. Tachiaos, Ch. K. Papastathis, a unor cunoscuţi filologi şi lingvişti din străinătate, D. P. Bogdan (Bucureşti), Dj. Trifunović (Belgrad), F. V. Mareš (Praga), precum şi recenzarea şi prezentarea unei serii de lucrări recent apărute, în Grecia sau în alte ţări, îi conferă acestei publicaţii, încă de la primul număr, un caracter internaţional.

I. Pătruţ

YAKOV MALKIEL, *Linguistica generale, filologia romanza, etimologia*, [Firenze, 1970], 308 p.

Bruno Migliorini, unul dintre cei mai respectaţi lingvişti italieni ai zilelor noastre, mărturiseşte în *Cuvînt înainte* că, dacă i s-ar cere să numească primii zece lingvişti din lume, care să se caracterizeze în primul rînd prin vastitatea informaţiei, printr-o gîndire robustă şi prin capacitatea de organizator, un loc de cinste ar primi şi Y. Malkiel, profesor de filologie romanică şi de lingvistică la Universitatea din Berkeley, statul California. Dacă mai adăugăm la aprecierile semnalate de Migliorini faptul că Malkiel este un foarte bun cunoscător al domeniilor romanic, germanic şi slav, că e un bun teoretician al limbii şi că e fondatorul şi directorul revistei „Romance Philology", avem o bună parte din motivele care au dus la tipărirea în Italia a volumului în discuţie, volum care reuneşte studii ale autorului, risipite în diverse publicaţii de specialitate. Aceste studii au fost scrise într-un interval de opt ani, fapt care nu

dă cărții nicidecum aerul de eterogen, ci, din contră, precizează chiar autorul în *Prefață*, prezintă avantajul de a avea un însemnat grad de coeziune internă. Legătura strînsă dintre cele nouă studii, care constituie fiecare un capitol, se realizează prin două coordonate esențiale : a) toate se referă într-un fel sau altul la *etimologie* și, cu precădere, la *domeniul romanic*, mai ales prin exemplificări ; b) toate problemele sînt privite prin prisma *lingvisticii generale*. Există și o continuitate de tratare în dezvoltarea problemelor : astfel, capitolul al II-lea, *Pentru o tipologie a cercetării etimologice*, este continuat de cel de-al III-lea, *Etimologie și lingvistica generală*, iar capitolul al V-lea, *Unicitatea și complexitatea soluțiilor etimologice* (în care încearcă să împace două aspecte ale cercetării etimologice, care apar, la prima vedere, diametral opuse), e considerat chiar și de autor ca „un pol opus" (p. 11) al celui de-al II-lea.

Capitolele al II-lea și al III-lea ni se par cele mai valoroase prin strădaniile susținute ale autorului de a trece etimologia în cîmpul de cercetare al teoreticianului : „această schiță asupra tipologiei cercetării etimologice [...] e o încercare de a favoriza o apropiere între etimologie și lingvistica generală" (p. 32). La baza tipologiei sale autorul pune trei criterii principale : 1. forma cercetării, 2. calitatea și cantitatea materialului, 3. gradul de claritate al fiecărei probleme în discuție. Trebuie precizat de la început că studiul pe care și-l propune aici Malkiel nu se referă la clasificarea soluțiilor etimologice, ci la modul de a pune problema. Luînd cele trei criterii pe rînd, face un istoric al formelor de prezentare a etimologiilor, de la dicționarele mari la notele etimologice simple, introducînd între paranteze termeni ca *biografie lexicală* pentru „istoria cuvintelor" sau *embriologie lexicală* pentru „prima fază din istoria unui cuvînt". Această parte, pe lîngă aspectul clasificator pe care îl are, se impune printr-o valoare documentară. Clasificarea după materialul utilizat este în linii mari tot un istoric, de data aceasta al concepțiilor etimologice, trecînd prin geografia lingvistică, metoda „cuvinte și lucruri" și pomenind de onomastică și onomasiologie. Face remarca justă că pentru a studia un anume cîmp onomasiologic, lingvistul devine fără voia lui un specialist în domeniul respectiv. Citează astfel pe Bertoldi, care, pentru a scrie cu autoritate despre fitonime antice și moderne, a devenit un expert botanist, farmacolog și istoric. Tot așa, Barbier, care s-a ocupat de numele de pești din Europa, s-a transformat în ihtiolog amator. Și E. Benveniste, ocupîndu-se de numele de animale din Yukon, a căpătat cunoștințe respectabile despre viața sălbatică din Alaska. Autorul pledează pentru ideea că e imposibil de imaginat azi un etimologist care să nu facă apel la cunoștințe temeinice despre realitatea extralingvistică pe care o cercetează. În clasificarea după gradul de complexitate, distinge mai multe nivele de dificultate în descoperirea unui etimon, unde se folosește de exemple din limba română.

Abordarea legăturii dintre etimologie și lingvistica generală îi prilejuiește autorului ocazia de a face cîteva observații foarte pătrunzătoare. Pleacă de la ideea că în general etimologiștii nu sînt adepții abstracțiilor și ai generalizărilor, pe cîtă vreme lingviștii moderni se caracterizează tocmai prin abstracții și generalizări, de unde „două valori în dezacord". O rupere între cele două tabere nu e binevenită pentru că : 1. *etimologia* fără lingvistica generală degenerează ușor într-un joc sau devine subordonată istoriei, 2. *lingvistica generală*, ruptă de rădăcinile ei etimologice, tinde către un grad de abstractizare foarte mare. De aceea, găsirea unor *constante etimologice*, a unor *tipuri recurente* ar rezolva menținerea echilibrului și deci a legăturii între cele două orientări.

O parte foarte interesantă și originală a cărții este aceea în care se discută caracterul științific și artistic al etimologiei, după ce, puțin înainte, autorul pleda cu argumente teoretice pentru o autonomie a etimologiei, pentru scoaterea ei din cadrul lexicologiei. Caracterul artistic ar consta „în modul de a conduce cercetarea și în comportamentul cercetătorului" (p. 44). Acest caracter de artă, spune autorul, nu este o fantezie, încercînd să-l dea de exemplu pe V. Bertoldi cu cartea sa *L'Arte dell'etimologia*. Evident, în acest titlu, sensul „artă" nu e cel pe care vrea să-l dea Malkiel, ci altul, anume „un grup de cunoștințe care se pot învăța și

transmite", sens pe care îl remarcă în notă (p. 44), dar pe care îl refuză, rămînînd la ideea modernă de „artă", din patru motive: a) adevărata inventivitate a cercetătorului, b) o mare isteţime şi elasticitate în tratarea problemelor de etimologie, analiza de tipuri foarte diferite (fonetice, gramaticale, semantice), c) studiul etimologic nu pretinde numai erudiţie, ci şi fineţe în căutarea soluţiilor, d) flerul pentru a alege momentul ideal în care pui capăt cercetării de date, fler care aminteşte abilitatea scriitorului de talent sau a pictorului în dozarea culorii. Curajul autorului de a considera într-adevăr drept artă etimologia merge pînă la a sugera o paralelă chiar între muzică şi etimologie (p. 45). Oricum, atitudinea autorului în această privinţă este discutabilă, chiar dacă erudiţia trebuie să fie dublată de un adevărat „talent" de etimolog.

O altă atitudine curajoasă şi originală, dar de data aceasta mai rezervată, este legată de existenţa universaliilor etimologice; deşi surprinde cîteva universalii, conchide că doar dacă s-ar mai găsi şi alte fapte care să ne sprijine, numai atunci am fi gata să recunoaştem măcar în parte posibile universalii etimologice. În încheierea capitolului al III-lea, pledează din nou pentru aspectul teoretic al studiilor de etimologie, plasîndu-se cu argumentaţia în acelaşi domeniu preferat al artei: „după cum un cercetător pasionat de estetică nu e în mod necesar un mare artist, tot aşa nu e absolut necesar ca teoreticianul etimologiei să fie cel mai inspirat interpret al originii cuvintelor" (p. 66).

În *Trei definiţii ale lingvisticii romanice* încearcă o viziune istorică asupra lingvisticii romanice, în care distinge trei etape caracteristice dezvoltării acestei discipline, care corespund, de fapt, cu cele trei „definiţii" pe care le anunţă în titlu: 1) etapa clasică, în care studiile de romanistică nu erau clar diferenţiate de celelalte şi în care, indiferent dacă se vorbea de limbile romanice sau de alte familii de limbi, erau valabile aceleaşi teorii şi aceleaşi reguli; lingvistica romanică avea în această perioadă o metodologie care nu-i era neapărat proprie, exista un „tratat-tip" de gramatică istorică cu exemple extrase din material romanic, 2) a doua definiţie se concretizează prin interesul deosebit pentru calitatea materialului de care se dispune, arătîndu-se o rezervă faţă de reconstrucţie în favoarea datelor autentice, un interes pentru limbajul dialectal, precum şi pentru limba literară, o îmbinare reuşită între studiile de gramatică şi cele lexicale (cu preferinţă pentru cele lexicale), creşterea interesului pentru concret şi descrierea acestuia, 3) în fine, o a treia definiţie ar corespunde cu perioada ultimilor ani, perioadă în care greutatea nu mai cade pe studiul lexicului şi al gramaticii romanice, ci pe elementul exterior, cum ar fi cel biografic, personal. Astfel, un lingvist român care se ocupă de limbile turcice sau de oricare altele poate fi numit „romanist" prin originea sa. Este mai degrabă vorba de o perioadă a şcolilor lingvistice decît a lingvisticii romanice. Această perioadă e caracterizată de Malkiel ca una a autodefinirii, studiile de lingvistică fiind sau nu îndreptate spre domeniul romanic. Singurul punct vulnerabil al caracterizării acestei perioade este acela în care autorul se referă la factorul „biografic", care ar face dintr-un lingvist italian un „romanist", dintr-un lingvist german un „germanist" etc.

În afara unor observaţii pătrunzătoare, capitolul acesta este mai degrabă un eseu, în care, foarte voalat, cu mijloace specifice literaturii se face o trecere în revistă a unor momente nefixate cu precizie în timp. Nu ştii niciodată unde începe şi unde se sfîrşeşte o perioadă pentru că exemplele sînt rare şi nedefinitorii. Se vorbeşte de „definiţii" fără ca acestea să fie enunţate, ci doar foarte vag sugerate.

Capitolul *Studii despre binoamele lexicale ireversibile* pune în circulaţie o serie de termeni noi, specifici matematicii, cum ar fi *binom, trinom, polinom*, în care elementele componente sînt de fapt cuvinte ale unei limbi date. *Binomul lexical* e definit ca „o secvenţă de două cuvinte aparţinînd la aceeaşi categorie morfologică şi la nivel sintactic, unite de un raport lexical de un tip oarecare". Această pereche, spune autorul, nu e o simplă formulă şi nici nu trebuie confundată cu expresiile idiomatice, şi nici cu sintagmele consolidate, ele putînd fi

numai părți ale unor asemenea sintagme. Ele rezistă la inversări; în termeni de stilistică, ele sînt niște „clișee". Iată cîteva exemple: engl. *husband and wife, knife and fork, hammer and tongs*, it. *freddo e neve, gioia e dolor(e)*, germ. *Freud und Leid* etc. Am putea completa lista exemplelor cu cîteva din limba română: *mare și tare, tusea și junghiul, tună și fulgeră* etc. Aceste binoame pot fi studiate foarte bine avîndu-se în vedere în primul rînd structura limbii din care fac parte. Se pot obține rezultate prețioase și precise dacă le privim nu numai ca niște formații morfologice („...scheletul lor morfologic"), ci și semantice, stilistice și, „în sens larg, culturale" (p. 288).

În afara capitolelor amintite, cartea mai cuprinde: *Etimologia și gramatica istorică* (cap. IV), *Etimologia și structura familiei lexicale* (cap. VI), *Trăsături caracteristice ale lingvisticii românice* (cap. VII), *Fenomene de hipercaracterizare diacronică în lingvistica romanică* (cap. VIII), și ele studii extrem de prețioase în economia lucrării, în care regăsim personalitatea științifică a autorului și minuțiozitatea cu care se apleacă asupra faptelor mărunte, sau numai aparent mărunte, pentru a-și sprijini în final argumentațiile teoretice. Putem afirma că Malkiel este prin excelență un teoretician înainte de a fi romanist sau etimologist, pentru că modalitatea de abordare a problemelor este în primul rînd, vizibil, teoretică.

Iată că alături de *Etymologica*, Festschrift für Walther von Wartburg, Tübingen, 1958 („un *corpus* de teorie într-o formă disparată", cum o numește însuși Malkiel, p. 65), P. Guiraud, *Structures étymologiques du lexique français*, Paris, 1967, Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, și poate alături de alte cîteva, a mai apărut o carte cu un pronunțat caracter teoretic asupra etimologiei.

Iunie 1972

V. Pălțineanu
Universitatea „Babeș-Bolyai", Facultatea de filologie, Cluj, str. Horea, 31

JACQUELINE PICOCHE, *Nouveau dictionnaire étymologique du français*, Paris, Ed. Hachette-Tchou, 1971, 827 p.

Apariția unui nou dicționar etimologic al limbii franceze nu este în sine un eveniment. Conștientă de acest lucru, autoarea ne avertizează că „singura justificare a unui nou dicționar etimologic este prezentarea sintetică a faptelor" (*Introducere*, p. III), pe care o și încearcă prezenta lucrare și care constituie noutatea sa.

Primul scop urmărit este de a da celor ce se interesează de originea francezei „posibilitatea de a plasa într-un ansamblu etimonul grec sau latin" (*ibid.*) Rezultă de aici că:

a) s-a mers în preistoria fiecărui cuvînt francez atît cît s-a crezut util pentru explicarea fenomenelor proprii francezei. Totuși, nu se ajunge la indo-europeană decît în două cazuri:

— cînd etimoanele mai multor cuvinte aparțin la mai multe limbi indo-europene și pot fi reunite sub același radical indo-european comun. Astfel, sub aparența divergență se manifestă unitatea de origine. Așa, de exemplu, *cacher* „a ascunde", *agir* „a acționa", provenind din latină, *synagogue* „sinagogă", provenind din greacă, se reunesc sub același radical i.-e. **ag-* „a împinge, a mîna înainte (o turmă)";

— cînd diverse cuvinte provin din cuvinte latinești aparținînd aceleiași familii, familie de cuvinte care, în cursul evoluției latine, s-a diversificat atît încît doar recurgerea la indo-europeană îi mai poate demonstra unitatea. De exemplu: *paix* „pace", *payer* „a plăti", *pacte* „pact", *pays* „țară", *païen* „păgîn", *pelle* „lopată", *travail* „lucru", *pieu* „țăruș", *balise* „baliză", *page* „pagină", *propagande* „propagandă", *compact* „compact", aparent fără nici o legătură

între ele, provin din diferite cuvinte ale unei familii latine ce cuprindea *pax*, *pala* (< *pak-sla*), *palus* (< *pak-slos*), *pagina*, *propago*, *pagus*, *pangere* cu participiul trecut *pactus*, cuvinte care derivă din i.—e. **pag-*, **pak-* „a înfinge, a fixa".

b) sînt astfel prezentate „sistematic familii istorice complete la nivelul francezei moderne" (p. IV).

Al doilea scop mărturisit este acela de a da o vedere de ansamblu suficient de exactă asupra istoriei vocabularului limbii franceze. În acest scop, dat fiind că dicționarul nu pleacă de la cuvîntul francez spre etimon, ci de la radicalul i.—e. sau de la familia de cuvinte latină sau greacă spre toate cuvintele franțuzești care derivă din ea, fiecare articol are mai multe diviziuni (cuvinte populare, savante, împrumutate din limbile vii, moderne etc.), fiecare cuvînt este urmat de data (secolul) atestării sale în documente. Acest fel de a organiza materialul implică existența unor articole uneori foarte lungi, precedate de o scurtă prezentare a situației din latină, greacă, indo-europeană, în care sub un singur cuvînt-intrare ca *ester* se regăsesc tratate peste 200 de cuvinte de origine latină, greacă, germanică reunite sub radicalul i.—e. **sta-* „a fi în picioare" (p. 259—265). Rezultă că numărul intrărilor e mult mai mic decît al cuvintelor tratate. De aici necesitatea pentru beneficiarii, cei mai numeroși, care pornesc de la cuvîntul francez spre etimon a unui index alfabetic, care există la paginile 745—827. În sfîrșit, o astfel de prezentare poate fi punctul de plecare al unor interesante cercetări privind evoluția formelor și sensurilor în cadrul „familiilor istorice" de cuvinte. În tot cazul, un rezultat imediat este cert: constatarea unității de origine care se ascunde sub diversitatea actuală a diferitelor cuvinte franceze.

Acest remarcabil instrument de lucru cuprinde și patru liste anexe cu cuvinte formate: prin repetarea consonantică sau silabică (p. 707—709); din onomatopee strigăte de animal (p. 710—716); de la numele unui personaj istoric, literar sau mitologic (p. 717—730) sau de la numele unei țări sau al unui popor (p. 731—744).

În ce privește etimologiile, lucrarea e la curent cu cele mai recente achiziții.

Dicționarul lui J. Picoche este o lucrare pasionantă pentru că „la remontée vers les origines, sorte d'archéologie linguistique, reste fascinante pour l'esprit" (p. I).

Aprilie 1972

Ioan Baciu

Universitatea „Babeș-Bolyai", Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

AL XI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ONOMASTICE

Organizat de Comitetul național bulgar de pe lîngă Academia Bulgară de Științe, de Universitatea din Sofia și sub patronajul Comitetului internațional de științe onomastice (CISO), cu concursul Centrului internațional de științe onomastice de la Louvain, cel de-al XI-lea Congres internațional de științe onomastice a avut loc la Sofia, între 28 iunie și 4 iulie 1972. Au participat aproape 400 de delegați, din 32 de țări.

Congresul a început printr-o ședință de deschidere, la care au luat cuvîntul acad. Vl. Georgiev, președintele Comitetului bulgar de organizare, H. Draye, secretarul general al CISO, precum și reprezentanți ai academiilor și universităților din țările participante.

În ședințele plenare au fost prezentate 5 conferințe: acad. Vl. Georgiev, *Onomastica și geografia istorică*; E. M. Pospelov (Moscova), *Toponimia și cercetările istorico-geografice în U.R.S.S.*; W. Schmid (Göttingen), *Hidronime baltice și Europa preistorică*; G. B. Pellegrini (Padova), *Toponimie de dublă tradiție în regiunea friulană*; M. Mayrhofer (Viena), *Despre vechile nume iranice din Persepolis*.

Au fost prezentate și discutate circa 200 de rapoarte și comunicări, în 9 secții: I. Generalități, metode, sistematizare, stadiul cercetărilor; II. Onomastică slavă și baltică; III. Onomastică germanică; IV. Onomastică romanică; V. Onomastică balcanică; VI. Onomastica altor limbi indo-europene; VII. Onomastica altor graiuri lingvistice; VIII. Interferențe lingvistice în onomastică; IX. Onomastică și cartografie: standardizare, transcriere și translitterare. Cele mai multe comunicări s-au încadrat, cum era și firesc, în secția a II-a, precum și în a III-a și a IV-a, ca urmare a numărului relativ mare de participanți slaviști, germaniști și romaniști, cît și a dezvoltării cercetărilor de onomastică în țările respective; numărul ridicat de comunicări programate și în secțiile I și a IX-a demonstrează interesul crescînd pentru diferite probleme teoretice, de metodă, de analiză a materialului onomastic, precum și pentru notarea toponimelor, a cartografierii lor, a transpunerii și redării lor dintr-o limbă în alta sau dintr-un alfabet în altul.

Țara noastră a fost reprezentată de o delegație nu prea numeroasă, din care au făcut parte cadre didactice și cercetători științifici din București, Cluj, Iași și Pitești. Dintre rapoartele și comunicările prezentate de delegații noștri menționăm: I. Pătruț, *Despre structura și originea hipocoristicelor slave*, C. Poghirc, *Hidronimia României*, V. Vascenco, *Despre structura numelor românești de familie*, A. Stan, *Despre porecle și supranume*, I. Moise, *Cîteva nume topice bulgare de origine românească*, D. Gămulescu, *Interferențe antroponimice româno-bulgare*, D. Moldovanu, *Cîteva principii ale dicționarului toponimic* și *Despre interferența sistemelor toponimice*, A. Bârsan, *Standardizarea numelor geografice în publicațiile generale și în cartografie*.

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 195—200, Cluj, 1973.

Acad. Iorgu Iordan a participat la şedinţa CISO, la care s-au discutat probleme organizatorice, s-au propus şi ales noi membri din diferite ţări în CISO şi s-a hotărît ca viitorul congres, al XII-lea, să aibă loc, în 1975, la Berna.

Comitetul bulgar de organizare s-a străduit şi a reuşit să creeze condiţiile prielnice desfăşurării lucrărilor congresului, al cărui bilanţ general va putea fi cunoscut numai după apariţia Actelor congresului, iar rezultatele şi roadele lui vor fi evidenţiate, neîndoielnic, de progresul cercetărilor viitoare de onomastică.

I. Pătruţ

SOCIETATEA DE LIMBA ROMÂNĂ DIN P.S.A. VOIVODINA (IUGOSLAVIA)

Societatea de limba română din Iugoslavia desfăşoară, de la înfiinţarea ei, o activitate rodnică şi multilaterală, care merită să fie mai bine cunoscută în ţara noastră.

Constituită în 1962, avînd ca membri profesori de limba română, scriitori, ziarişti, traducători şi alţi intelectuali români, societatea, condusă de dr. Radu Flora (profesor la Universitatea din Belgrad)[1], preşedinte de la înfiinţarea ei pînă astăzi, şi-a înscris în planul de muncă obiective legate în primul rînd de procesul de învăţămînt, predarea limbii şi literaturii române în şcoli de diferite grade, dar şi alte probleme de ordin cultural, dintre care semnalăm, ca acţiuni ale aşa-numitei Comisii de folclor, stabilirea unui sistem de transcriere fonetică, anchete pe teren şi publicarea unui volum de folclor românesc din Banatul iugoslav.

Membrii societăţii au publicat numeroase studii şi articole de lingvistică, literatură şi de metodică în revista românească „Lumina", care apărea la Vîrşeţ, iar acum şi-a mutat sediul la Panciova, precum şi în alte reviste din Iugoslavia. În anul 1970 a apărut primul număr din „Analele Societăţii de limba română" — redactor responsabil Radu Flora —, care cuprinde unele articole al căror nivel se ridică peste limita modestiei din Cuvîntul introductiv.

Printre acţiunile cele mai valoroase ale societăţii se numără iniţiativa şi organizarea, în colaborare, a două simpozioane dedicate relaţiilor iugoslavo-române, cu participarea unor academicieni, cadre didactice şi cercetători de la universităţi, institute şi şcoli din Iugoslavia şi România.

Primul simpozion, organizat în colaborare cu Matica srpska din Novi Sad şi Casa de presă „Libertatea" din Panciova, a avut loc la Vîrşeţ, în mai 1970. Comunicările prezentate la şedinţe au apărut — unele numai sub formă de rezumat —, în limba sîrbocroată şi în română, într-un elegant volum *Radovi Simpozijuma o srpsko (jugoslovensko)-rumunskim odnosima. Actele Simpozionului dedicat relaţiilor sîrbo (iugoslavo)-române (Vršac, 22—23.V.1970)*, Pančevo, 1971, 505 p., sub îngrijirea unui comitet, avînd ca redactor responsabil pe prof. Radu Flora. Voi menţiona aici numai comunicările de lingvistică (celelalte, mai numeroase, urmărind pro-

[1] Autor a numeroase lucrări şi studii de lingvistică, literatură şi istorie culturală, dintre care voi menţiona aici: *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije* (Graiurile româneşti bănăţene în lumina geografiei lingvistice) (Belgrad, 1971, 528 p.); *Relaţiile sîrbo-române. Noi contribuţii* (Panciova, 1968, 380 p.); *Istoria literaturii române*, vol. I : *De la origini pînă la Unirea Principatelor* (Vîrşeţ, 1962, 278 p.), vol. II: *Literatura română modernă* (Vîrşeţ, 1963, 371 p.). Este autorul *Atlasului lingvistic al graiurilor româneşti din Banatul iugoslav* (ALBI), care urmează a fi publicat. A publicat, de asemenea, volume de poezii, piese de teatru, romane.

bleme de literatură, cultă și populară, artă, istorie): C. Aprecotesei, *Observații asupra elementelor lexicale sîrbești în poezia populară română* (p. 43—52); E. Filip, *Pe marginea bilingvismului sîrbo-român: Calcurile lingvistice* (rezumat) (p. 91—95); D. Gămulescu, *Contribuții la studierea influenței limbii sîrbocroate asupra limbii române (cu privire la „turcisme" în Banat)* (rezumat) (p. 125—128); D. Jović, *Interferențele lingvistice româno-sud-slave pe terenul caraşovean* (p. 173—180); M. Pavlović, *Influența palatalizării romane (protoromane) la diferențierea limbilor sud-slave* (p. 265—269); M. D. Savić, *Exprimarea trecutului în publicistica sîrbocroată și română* (p. 369—381); P. Tekavčić, *O etimologie românească posibilă în limba croato-sîrbă* (p. 409—417).

Și la al doilea simpozion, „dedicat reciprocităților sîrbo(iugoslavo)-române în domeniul literaturii populare" — organizat în colaborare cu Facultatea de filozofie din Novi Sad și cu Secția de literatură a Facultății de filologie din Belgrad —, care a avut loc la Panciova, între 28 septembrie și 1 octombrie 1972, au fost abordate, atît în unele comunicări, cît și în discuții, probleme de lingvistică, ca: raportul dintre ariile lingvistice și ariile folclorice, importanța transcrierii fonetice pentru o valorificare superioară a folclorului și, totodată, pentru localizarea pieselor sau motivelor folclorice etc.

Asemenea întruniri științifice reprezintă prilejuri binevenite de analiză și discuție a diferitelor aspecte ale relațiilor culturale iugoslavo-române, din trecut și de astăzi, și contribuie, totodată, la consolidarea legăturilor de colaborare dintre cele două țări vecine și prietene.

I. Pătruț

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANII 1971 ȘI 1972

În această perioadă activitatea membrilor institutului s-a concretizat atît în finalizarea sau continuarea unor lucrări de plan începute în anii precedenți, cît și în abordarea unor teme noi.

Colectivul de lexicologie-lexicografie românească, care lucrează la *Dicționarul limbii române*, a definitivat și a predat la tipar litera *R* și a continuat redactarea literei *T*. Concomitent, fișierul a fost îmbogățit cu un număr însemnat de extrase noi.

La *Dicționarul maghiar-român* s-a terminat redactarea integrală a volumelor I și al II-lea și s-a făcut revizia volumului I.

Din *ALR I*, serie nouă, s-a redactat și cartografiat integral volumul I și, parțial, volumul al II-lea și s-a pregătit volumul introductiv al *ALR II*. În anul 1972 a apărut volumul al VII-lea din *ALR II*, serie nouă.

În 1971 a apărut volumul al II-lea din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, iar volumul al III-lea este în curs de apariție. Pentru volumul al IV-lea au fost scrise hărțile și materialul necartografiat.

Pentru *Atlasul Banatului* s-au terminat anchetele pe teren și s-au scris 100 de hărți din volumul I, iar pentru *Atlasul Transilvaniei* au fost anchetate ultimele 100 de localități din cele 220 care formează rețeaua punctelor cartografice ale acestui atlas. Au fost efectuate, de asemenea, operațiile preliminare în vederea redactării și scrierii materialului.

Într-o fază avansată se află și studiul graiurilor maghiare din România. Din materialul adunat au fost redactate o serie de hărți de lucru.

În laboratorul de fonetică experimentală al institutului au continuat cercetările privind durata sunetelor limbii române, făcîndu-se înregistrări și măsurători asupra vocalelor.

Colectivul de onomastică a redactat *Monografia onomastică a Văii Arieşului* şi a predat la tipar un nou volum de *Studii şi materiale de onomastică.*

Pentru *Onomastica din Transilvania. Maramureş,* lucrare ce urmează a fi realizată în colaborare cu Facultatea de filologie a Universităţii „Babeş-Bolyai", acelaşi colectiv a cules, prin anchete şi din documente, o parte din materialul toponimic şi antroponimic al acestei zone.

Pentru *Fişierul onomastic* s-au întocmit 20 000 de fişe analitice antroponimice şi 2 000 de fişe toponimice, iar pentru *Bibliografia onomastică românească* s-au făcut fişe analitice rezumative privind publicaţiile apărute pînă la 1900.

În aprilie 1972 la institut a avut loc cea de-a treia Consfătuire de onomastică cu caracter naţional, la care membrii institutului au prezentat numeroase comunicări (cf. CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 365).

Colectivul de istorie literară a terminat în acest an redactarea unui studiu privind *Dramaturgia inedită a lui Liviu Rebreanu,* precum şi a *Istoriei criticii maghiare din România.* Totodată, membrii secţiei au continuat să lucreze la *Corpusul de documente G. Barit,* în curs de elaborare fiind şi un amplu studiu asupra revistei „Tribuna" din Sibiu.

Cercetătorii noştri au publicat studii, articole, recenzii şi cronici în revistele institutului şi în alte publicaţii de specialitate.

La şedinţele săptămînale ale institutului au fost prezentate numeroase comunicări de limbă şi literatură: *Adevăr şi eroare în teoria lui Al. Philippide despre originea românilor* (Gh. Ivănescu); *Contribuţii la bibliografia românească veche. Cazania la oameni morţi* (Ath. Popa); *Observaţii asupra duratei oclusivelor în limba română* (P. Neiescu, I. Faiciuc, N. Mocanu); *Note de onomastică; Istoria limbii române, vol. III (Sec. IX—XV). Influenţa slavă* (I. Pătruţ); *Numele peştelui* Alburnus alburnus *în terminologia populară* (V. Pălţineanu); *Evoluţia categoriilor gramaticale ale verbului. Diatezele* (Rodica Orza); *Sinonimie şi diacronie în studiul polisemiei* (Titiana Suciu-Schwartz); *Principalele mijloace şi procedee de denumire a plantelor de către poporul român* (D. Bejan); *Forme de viitor în limba albaneză şi în limbile balcanice* (Shaban Demiraj, Univ. din Tirana); *Metode şi rezultate obţinute în cercetarea terminologiei corpului uman* (N. Felecan); *Istoria limbii române, vol. III (sec. IX—XV). Influenţa maghiară* (B. Kelemen); *Asupra rotacismului dacoromân. Situaţia actuală în Ţara Moţilor (comunele Scărişoara, Girda şi Arieşeni, jud. Alba)* (N. Mocanu); *Discuţii asupra sistemului fonologic al limbii române* (I. Pătruţ); *Descrierea sistemului fonologic. Vocalismul. Pătrunderea elementelor literare în sistemul vocalic al unui grai regional* (Gh. Radu); *Problema originalităţii Cazaniei lui Varlaam* (Ath. Popa); *Păreri despre limbă la Grigore Silaşi* (G. Vasiliu); *Funcţiunea stilistică a imaginii în proza lui L. Rebreanu* (Elena Dragoş); *Al. Ciura, sensul creaţiei* (A. Sasu); *Secţiunea de aur în poezie* (H. Mózes); *Colaborarea lui E. Lovinescu la „Românul" din Arad* (Elena Stan); *Proiectul unui roman al lui L. Rebreanu* (T. Rebreanu); *Aforistica lui G. Ibrăileanu* (V. Taşcu); *Naturalism şi realism în literatura maghiară din Transilvania la sfîrşitul secolului al XIX-lea* (C. Engel); *I. Agîrbiceanu sau umanismul prozei* (A. Sasu); *Antimilitarismul în scrierile lui L. Rebreanu* (T. Rebreanu); *Critica transilvanismului literar* (H. Mózes); *V. Papilian şi tentaţia frescei* (M. Popa).

În cinstea aniversării semicentenarului P.C.R., Filiala din Cluj a Academiei R. S. România a organizat un simpozion în cadrul căruia cercetători ai institutului nostru au prezentat următoarele comunicări: *Aspecte ale lexicului românesc în tipăriturile din Transilvania la sfîrşitul secolului al XVII-lea* (B. Keleman); *Valori stilistice ale numeralului în lirica populară* (Felicia Şerban); *Oglindirea culturii materiale a unui popor în limbă. Cu privire specială la terminologia firului în limba română* (Elena Comşulea); *Arii lexicale în „subdialectul maramureşean"* (P. Neiescu); *Statutul fonologic al vocalelor* [e, i, o, u] *în graiurile dacoromâne* (Gr. Rusu); *Note morfologice* (I. Mării); *Observaţii asupra subordonării în fraza graiurilor oltenești* (V. Bidian); *Antroponime din Valea Sebeşului* (I. Roşianu şi G. Vasiliu); *Cu privire la locul şi rolul diferi-*

telor terminologii în lexicul limbii (L. Szász); *Romanul politic în trei ipostaze* (Elena Stan); *Romantismul poetic transilvănean* (M. Popa); *Contribuții la o istorie a criticii literare maghiare din România* (H. Mózes); *Din experiența unei generații de poezie* (V. Tașcu).

Cu prilejul organizării unui simpozion similar la Oradea, C. Engel a prezentat comunicarea *Izvoarele literare ale conviețuirii româno-maghiare.*

Între 20—21 decembrie 1972 a avut loc Sesiunea științifică închinată aniversării a 25 de ani de la proclamarea Republicii, organizată de unitățile de cercetare din Cluj ale Academiei R. S. România, Academiei de științe sociale și politice, Academiei de științe medicale și Academiei de științe agricole și silvice.

La ședința festivă de deschidere, din partea Institutului de lingvistică și istorie literară a vorbit prof. dr. doc. Ioan Pătruț, directorul institutului, care a prezentat comunicarea *Limba — mijloc de comunicare, limba — obiect de cercetare.*

Sesiunea a continuat cu organizarea unor ședințe de comunicări pe unități de cercetare. În cadrul institutului au fost prezentate următoarele comunicări: *Cronologizarea în lingvistică* (I. Pătruț); *Moment poetic 1947* (Elena Stan); *Despre influența limbii literare asupra graiurilor* (E. Beltechi); *Mistral și Transilvania* (C. Engel); *Observații asupra formelor de vocativ din graiul maramureșean* (I. Faiciuc); *Locul lui Ion Zoba în cultura românească* (B. Kelemen); *Statutul fonologic al vocalelor* [a, ă, o, e, i, u, i] *în graiurile dacoromâne* (Gr. Rusu); *Verbul și compoziția poeziei lirice* (Felicia Șerban); *Călătoria, o dimensiune a existenței slaviciene* (M. Popa); *Un glosar românesc dialectal din Munții Apuseni* (L. Szász); *Eugen Lovinescu — spectacolul estetic* (A. Sasu); *O nouă traducere a „Kalevalei" în limba maghiară* (H. Mózes).

În colaborare cu Comisia municipală a culturii și educației socialiste Cluj, institutul a organizat o sesiune științifică închinată aniversării a 150 de ani de la nașterea lui V. Alecsandri, la care au fost prezentate comunicările: *V. Alecsandri — poetul plenitudinii* (Elena Stan); *V. Alecsandri și versificația modernă* (V. Tașcu); *V. Alecsandri, poezia reveriei și a contemplației* (A. Sasu).

În iulie 1971, Societatea de științe filologice Cluj a organizat un simpozion comemorativ N. Iorga, la care M. Popa a prezentat comunicarea *N. Iorga și problemele moștenirii eminesciene.*

La ședința comemorativă organizată la institut cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la moartea lui D. Bolintineanu, V. Tașcu a prezentat comunicarea *Bolintineanu, probleme de versificație*, iar A. Sasu, *Călătoriile lui D. Bolintineanu.*

Facultatea de filologie, în colaborare cu Societatea de științe filologice Cluj, a organizat un simpozion E. Lovinescu, la care A. Sasu a prezentat comunicarea *E. Lovinescu, culisele renunțării*, iar M. Popa, *E. Lovinescu, criticul de tinerețe.*

Cercetători ai institutului au prezentat comunicări sau conferințe și cu prilejul organizării unor comemorări, simpozioane, sesiuni sau consfătuiri ținute în alte centre din țară sau cu prilejul unor reuniuni științifice internaționale: I. Pătruț, *Preocupările folclorice ale acad. E. Petrovici* (la simpozionul dedicat reciprocităților sîrbo[iugoslavo]-române, care a avut loc la Panciova între 28 și 30 septembrie 1972); I. Pătruț, *Probleme de onomastică* (la consfătuirea de la București, din noiembrie 1972, organizată de Comisia pentru cultivarea și dezvoltarea limbii române, Subcomisia de onomastică. Cu același prilej, Aurelia Stan a prezentat un referat cu privire la elaborarea dicționarelor onomastice); I. Pervain, *P. Maior și generația pașoptistă* (la Blaj, cu ocazia comemorării a 150 de ani de la moartea lui P. Maior); I. Pervain și C. Engel, *Un catalog inedit din 1747 al Bibliotecii din Blaj* (la Prima conferință națională a cercetătorilor limbii, literaturii și artei vechi românești, organizată de Societatea culturală „Neagoe Basarab" la Curtea de Argeș în octombrie 1972); I. Pervain, *I. H. Rădulescu în Transilvania, în anii 1810—1836* (în cadrul Societății naționale de bibliofilie, cu ocazia înființării Societății de istorie literară „I. H. Rădulescu" la Târgoviște, al cărei vicepreședinte a fost ales); I. Pătruț, *Studii de onomastică românească* (în cadrul ședinței din noiembrie 1972

a Societății române de lingvistică romanică, Filiala Cluj); I. Pătruț, *Slav și pseudoslav în limba română*; B. Kelemen, *Aportul tipăriturilor din Transilvania secolului al XVII-lea la unificarea limbii literare*; Gr. Rusu, *Din vocalismul graiurilor dacoromâne. În legătură cu [ă] în poziție protonică*; P. Neiescu, *Palatalizarea labialelor în dialectul aromân*; D. Grecu, *Un manuscris bănățean din sec. al XVIII-lea*; M. Popa, *Începuturile literare ale lui L. Blaga*; A. Sasu, *E. Lovinescu — eseul psihologic*; V. Tașcu, *Camil Petrescu, poetul* (la sesiunea științifică festivă a Institutului pedagogic de 3 ani din Baia Mare, din mai 1972); M. Popa, *„Viața românească" și Transilvania*; A. Sasu, *Semnificația unei polemici. E. Lovinescu — G. Ibrăileanu*; V. Tașcu, *G. Ibrăileanu și problemele versificației* (la sesiunea comemorativă organizată la Iași de Universitatea „Al. I. Cuza" cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui G. Ibrăileanu); M. Popa, *N. Iorga, exeget eminescian*; A. Sasu, *Mutații contemporane* (la simpozionul de literatură de la Slănic-Moldova); M. Popa, *Contribuția scriitorilor bănățeni la începuturile romanului românesc* (la sesiunea științifică de toamnă de la Reșița, organizată de filiala locală a Societății de științe filologice); I. Mării, *Note lexicologice și morfologice*; N. Mocanu, *Atlasul lingvistic român pe regiuni — Banat* (la sesiunea științifică anuală a Institutului pedagogic de trei ani din Oradea); M. Popa, *Ilarie Chendi, exeget eminescian* (la comemorarea centenarului nașterii lui Ilarie Chendi, de la Mediaș-Dîrlos, din noiembrie 1971); A. Sasu, *G. Bacovia. Alegoria visului*; V. Tașcu, *G. Bacovia, o geometrie a culorilor* (la comemorarea nașterii lui G. Bacovia, care a avut loc la Bacău, în noiembrie 1971); M. Popa, *Horia Petra Petrescu, „Revista teatrală" și „Societatea pentru fond de teatru român"*; A. Sasu, *M. Eminescu și „Societatea pentru fond de teatru român". Problema unei datări*; V. Tașcu, *Critica în dezbaterea „Societății pentru fond de teatru român"* (la simpozionul Istoricul Societății pentru fond de teatru român, organizat la Satu Mare, în mai 1972, în cadrul „Săptămînii teatrale sătmărene"); C. Engel și M. Popa, *Un tipar literar: descrierea Ardealului* (la sesiunea științifică „Bălcescu și Transilvania", organizată cu prilejul constituirii filialei Cluj a Societății „Prietenii Muzeului Bălcescu").

Mai mulți cercetători de la institutul nostru au fost în schimb de experiență la institute și centre de cercetare cu același profil din alte țări: B. Kelemen în U.R.S.S., Elena Stan și Gr. Rusu în R. P. Bulgaria, P. Neiescu în R. S. Cehoslovacă, Aurelia Stan în R. D. Germană, Rita Chiricuță-Marinovici în R. D. Germană și R. S. Cehoslovacă, Sabina Teiuș și Doina Grecu în R. P. Polonă, Ileana Neiescu în R. P. Ungară și U.R.S.S., L. Csák în R. P. Ungară, Valentina Șerban în R. P. Ungară, M. Popa în R. P. Bulgaria.

I. Pătruț, Aurelia Stan și G. Vasiliu au participat la cel de-al XI-lea Congres internațional de onomastică de la Sofia între 28 iunie și 4 iulie 1972. (Pentru comunicările prezentate vezi cronica congresului la p. 195.)

Pentru specializare în străinătate au fost: Felicia Șerban în U.R.S.S., 3 luni, I. Mării în Italia, 3 luni, și P. Neiescu în Franța, 3 luni.

În anii 1971 și 1972 institutul a fost vizitat de mai mulți lingviști și filologi din alte țări: Gamer E. Algeo (de la Univ. din Washington), A. Sadeckaja (prof. la Univ. din Moscova), W. Mańczak (prof. la Univ. din Cracovia), E. Coșeriu (prof. la Univ. din Tübingen), Shaban Demiraj și Jorgji Djinari (din Tirana), G. Andreev (de la Institutul de orientalistică din Moscova), Ladislav Gradski și András Halász (de la Institutul de lingvistică al Academiei Cehoslovace din Praga).

I. Roșianu